C

C c, antikva el. latinsk stil. *C c,* kursiv. S C, fiaktur el. tysk stil. <£ f, gotisk stil.

C. i. Betygsgrad = otillracklig. — 2. Rom. siffertecken *= 100 (lat. *centum).* — 3. *Mus.* FOrsta tonen i diatoniska C-durskalan. — 4. *Fy s.* a. Forkortning av *coulomb.* — b. Forkortning for grader *Celsius* el. *centigrad.* — 5. *Kern.* tecken fOr en atom kol.

Ca, kem. tecken fOr en atom kalcium.

C:a, forkortning av lat. *circa,* ungefår.

Cab [kæbb], eng. (fOrk. av fr. *cabriolet),* tvåhjuligt åkdon med nedfålibar sufflett o. liOg, baktill sittande kuskbock Av. droskbil.

Caba'l(en), trangre rådgivarkrets o. sårsk. det av Karl II av England r667 bildade kabinettsrådet, vårs 5 medleminars initialer av en slump bildade ordet cabal (Clifford, ^rlington, Buckingham, ,4shley o. Landerdale). Namnet, som utan någon nedsåttande betydelse åv. tidigare brukats om trångre rådgivarkretsar, fick en sårsk. hatfull syftning gentemot denna ministår i absolutismens tjånst. Den språngdes 1673 i samb. med testaktens antagande.

Cabalett'a, it., kort mellansats i en stOrre aria.

Caballero [kavaljårr'å], sp., egentl. ryttare; riddare, gentleman.

Caballero fkava'jårr'å], Francisco I,argo (1869—1946), spansk poli'iker, ledare for det kommunistiska socialistpartiet o. kailad »den spanske Eenin« (fångslad flera ggr). Arbetsminister i Azaflas regering 1931—33, konseljpresident o. krigsminister 1936—37 i republikanska regeringen. I tysk fångenskep 1943

Cabanel', Alexandre (1823—89), fransk målare, uppskattad under andra kejsardOmet fOr sina mytologiska, enl. nutida uppfattning

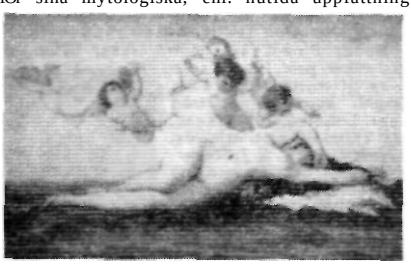

ytliga, sotaktiga naketframstallniugar. Kvinnoportratt. *Venus' fodehe* (se bild).

Cabanis', Pierre U757—1808), fransk upplysningsfilosof, materialist, betraktar medvetandet som en funktion hos materian. En av banbrytarna fOr den fysiologiska psykologien.

Cabaret [kabare'J, *it.,* egentl. vårdshus, krog; nojestillstållning med servering vid småbord o. underhållning i form av visor, musik, dans m. m. Num. oftast liktydigt med varieté.

Cabat [kaba'], Nicolas Louis (1812—93)i fransk målare, en av grundlåggarna av i830-t:s realistiska, intima landskapskonst.

Cabell [kæbb'oi], J(ames) B(ranch), f. 1879, amerik. forfattare. Flertalet av hans romaner utspelas i ett av honom uppdiktat medeltida land. Hans mest uppmårksammade arbete ar *Jurgen* (1919).

Cabet [kaba'], Étienne (1788—1856), fransk kommunist, utgav en roman *(Voyage en learie)* skildrande forhållandena i ett tånkt kommunistiskt samhålle o. sOkte omkr. 1850 med en skara auhångare fOrverkliga sina idéer genom anlåggande av s. k. ikariska kolonier i Nordamerika. Den sista upplOstes 1895.

Cab'iljau (Cabeliau), Abraham (1571—1645), ea till GOteborg Inflyttad holl. kOpman; blev 1611 generaldirektOr fOr det s. k. Persianska handelskompaniet o. det sv. fiskerivåsendet; fick sedermera ledningen av Skeppskompaniet o. SOdersjOkompaniet. Uppfattningen, att grevens av Vasaborg moder skulle vara dotter till C, ar numera Övergiven.

Cabin [keebb'in], eng., hytt.

Cabinet noir [kabinå'noa'r], fr., »svarta kabinettet«, benamning *på* anstalt, dår till postverket inlåmnade brev i politiskt syfte Oppnas o. undersOkas. Forekom bl. a. i Frankrike undet fOrra hålften av 1800-t.

Cable and Wireless, Ltd. [ke'bl "n <>aj'⁰les3 limm'itid], ett i London 1929 bildat bolag, som uppehåller huvudparten av telegraf- o. radiotelegraffOrbindelserna inom Britt, samvåldet.

Cab'o, sp. o. port., kap; ingår i geogr. namn.

Cabo Bran'oo, sp., »Vita udden», Sydamerikas Ostligaste udde (34°45' v. longitud).

Cabo Cor'so, 1650—63 svensk koloni 1 v. Afrika på Guineakusten. Nuv. Cape Coast Cas 11 e (se d. o.).

Cabot [kæbb'ot], John, el. Caboto [kabå'tå], Giovanni (omkr. 1420—omkr. 1498), upptåektsresande, fodd i Italien, bosatt *i* England, upptåekte 1497 Labradors kust o. Nova Scotia. — Hans son Sebastian C. (omkr. 1474—omkr. 1557) deltog i faderns resa, ledde 1526 en expedition till Sydamerika fOr att dår grunda ett spanskt vålde. Blev 1557 chef fOr Englands sjOvåsende.

Cabotage [kabåta'sj], fr., kustfart, handelssjofart mcllan hamnar i ett och samma land.

Cabral', Pedro Alvarez (omkr. 1460—omkr. 1526), portug. upptåektsresande. På en fård till Ostindien upptåekte C. 22 april 1500 Brasilien, som han tog i besittning for Portugals råkning.

Cabrer'a, O bland Balearerna i Medelhavet, s. om Mallorca. 20 kvkm. FOrr straffkoloni.

Cabrer'a, Ramon *(1810—77),* greve av Morella, spansk carlistledare, kampade 1837—38 med framgång mot regeringstrupperna men utjagades 1840 av Espartero. DOd i England.

Ord, som saknas på C, torde sokas på K el. (for ryska ord) på H.

Cabriolet [kabriålä'] (av fr.), kabriolett, en vagntyp; karosseritypp för bilar: 2—5-sitsig med 2 dörrar o. nedfallbar sufflett (se bild på art. Automobil). Jfr Kabriol.

Ca'canny [kåka?nn'ij, egentl. *call canny*, skotska, »kör försiktigt», avsiktlig minskning av arbetstakten som påtryckningsmedel i arbetskonflikter.

Cáceres [kap'eres]. 1. Provins i v. Spanien, i n. delen av Estremadura, kring mell. Tajo. 19,961 kvkm, 528,000 inv. (1945). — 2. Huvudstad i C. 1. 28,000 inv. (1940).

Caohéo el. C a c **b** e u, befäst koloni i Portug. Guinea, Västafrika. C:a 15,000 inv. Grundades 1588 o. var förr Portugals viktigaste befästning på denna kust. Av. hamn.

Cachera [kasje'ra], av fr., dölja.

Cachet [kasjä'], fr., sigill; särprägel.

Cachuoha [kats]otsj'a], spansk solodans i $^3/_4$ takt, med ackompanjemang av kastanjetter.

Cacops var ett något mer an halvmeterlångt, på ryggsidan bepansrat, svansbärande groddjur från permformationen i Nordamerika. Ett av de fullständigast kända, svansbärande groddjuren.

Cacta'ceae, k a k t u s v ä x t e r, växtfamilj, omfattande c:a 1,500, huvudsakl. på Amerikas tempererade o. varma områden fördelade arter (några äv. 1 Afrika). Stammar vattenupplagrande, tjocka o. köttiga, assimilerande, vanl. bladlösa. Många arter ha taggar (ombildade blad på rudimentära sidoskott). Blommor ofta stora, praktfulla, välluktande med talrika, spiralställda hylleblad utan skarp gräns mellan foder o. krona, talrika ståndare samt en enda pistill. Frukten är ett bär. Hit höra bl. a. släktena *Cereus, Epiphyllum* o. *Opuntia.*

Cadbury [ksedd'b°ri], sir G e o r g e (1839—1922), eng. affärsman, ägare av chokladfirman Cadbury Brothers, byggde 1895 nära Birmingham trädgårdsstaden Bournville med arbetarbostäder.

Caddie [k£Edd'i], eng., pojke, som bär golfspelares kiubbor.

Cádiz [-öip]. 1. Provins i Spanien, omfattande s. Andalusien. 7,323 kvkm, 642,000 inv. (1945). Vin- o. olivodling, fiske, sjöfart. — 2. Huvudstad i C. 1, s.v. Spanien, på ön Leon. 93,000 inv. (1945). C. anlades omkr. 1100 f.Kr. av feniderna o. var förr en livlig, starkt befäst handelsstad samt är fortfarande stapelplats för handeln med Marocko.

Cadogan [k°dagg'°n], sir A l e x a n d e r, f. 1884, eng. diplomat, permanent statssekreterare i Foreign Office 1938—46. Hade som sådan en betyd, andel i den britt, utrikespolitikens utformning närmast före o. under Andra världskriget. Deltog i Krimkonferensen februari 1945. Representant i FN:S säkerhetsråd sed. 1946.

Cador'na, *1,* u i g i (1850—1928), greve, i tal. marskalk (1926), generallöjtnant 1905, generalstabschef 1914—17.

Caeci'lia Metell'as grav [se'-], en märklig, väl bevarad rundbyggnad vid Appiska vägen nära Rom, uppförd för Caedlia Metella, en sonhustru till Crassus. (Se bild.)

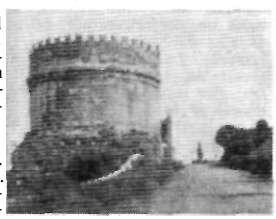

Caedmon [ka?dd'm°n] el. C e d m o n, d. omkr. 680, angelsachsisk författare; boskapsherde o. senare klosterbroder. Av C:s många religiösa kväden är en hymn bevarad, den antagl. äldsta kristna dikten på germanskt språk.

Caelius möns [se'-], lat., himmelsberget, en av Roms sju kullar, nu kallad M o n t e C e 1 i *o.*

Caen [ka"*], huvudstad i dep. Calvados, i v. Frankrike, vid Orne. 51,000 inv. (1946). De redan på 1060-t. grundade mäktiga kyrkorna S:t-Etienne o. S:te-Trinité (se bild) tilhöraden normandiska stilens buvudmonument o. blevo föregångare till den gotiska

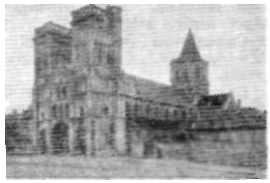

byggnadskonsten. Koret i deu gotiska fi" t-Pierre var ett av den franska arkitekturens tidigaste arb. i renässns. Universitet (gr. 1432), 2,628 stud. (1943). Spetstillverkning. C. blev till största delen lagt i ruiner (bl. a. S:t-Picrre) vid striderna mellan tyskarna o. de allierade juni—juli 1944.

Caer [ka'rj el. K e r, keltiskt ord för borg; ingår i ortnamn: Caerdiff (Cardiff).

Cae're, stad i Etrurien, nu C e r v e t e'r i i Latium, med märklig oekropol, i vars kammargravar gjorts fynd av etruskiska o. grekiska väggmålningar, vaser etc.

Caernarvon, dets. som Carnarvon.

Caerphilly [kafill'»], stad i s.ö. Wales, grevsk. Glamorganshire. 37,000 inv. (1931).

Caesalpi'nia, växtsläkte *(»va. Leguminosae),* c:a 60 arter i tropikerna växande träd el. klängande buskar. Blad dubbelt parbladiga, blommor femtaliga, nästan regelbundna, i rika klasar. Flera arters ved lämna färgämnen: *C. echina'ta* (Brasilien) ger färnbock el. bresilja, *C. sapp'an* ostindiskt rödträ, sappan el. brunholts, *C. brasilien'sis* västindiskt rödträ, C. *Coria'ria* garvämnesrika baljor (dividivi).

Caesar [ke'-, se'-], rom. härskartitel. Tillnamn *(co gno'men)* i den julisk-claudiska släkten (efter Gajus Julius C, Augustus' adoptivfader), sedermera del av den kejserliga titulaturen. Sv. *kejsare,* ty. *Kaiser,* ry. *tsar* äro avledda av *Caesar.*

Caesar [ke'-,se'-], G a j u s J u l i u s (100 el. 102—44 f.Kr.), rom. statsman, ledare för det folkvänliga partiet, ingick 60 f.Kr. med Pompejus o. Crassus det s. k. första triumviratet, varvid dessa delade makten mellan sig. C. underkuvade 58—49 Gallien o. vann därigenom en tillgiven armé, med vilken han, sedan en oundviklig brytning med Pompejus inträffat, besegrade sina inre motståndare. C. lät nu tilldela sig de viktigaste republikanska ämbetena o. blev därigenom i verkligheten Roms förste kejsare. Hans vittomfattande organisationsplaner, som bl. a. gingo ut på att förbättra det lägre folkets ställning, avbrötos, då han 44 f.Kr. föll offer för en republikansk sammansvärjning, vars ledare voro Brutus o. Cassius. C, det rom. rikets snillrikaste statsman, var äv. framstående författare. Han skildrade sina krigsföretag i *De bello gallico* (7 böcker, om kriget i Gallien) o. *De bello civilt* (3 böcker, om inbördeskriget).

Caesare'a [ke-, se-], flera till kejsar Augustus' ära uppkallade städer *i* Mindre Asien samt två i Palestina, nämligen: 1. C. P a l a e s t i n a e el.

C. vid havet, s. om berget Kat mel, utvidgat av Herodes, ödelagt under korstågen; num. ruinfältet Kaisarije. — 2. C. Filippi, vid foten av Hermon, uppbyggt av tetrarken Filippos i närh. av det gamla Paneas; num. byn Banijas.

Caesareopapism' [se-] (av lat. *cae'sar*, kejsare, o. *pa'pa*, påve), det system, som gör statsmaktens innehavare till högste bärare av den kyrkliga makten. Mest utpräglat i det östrom. riket under kristen tid.

Caesa'rion [ke-, se-] el. Ptolemaios (47—30 f.Kr.), Caesars föregivnc son med Kleopatra.

Caesarism' [se-], den av Caesar i Rom införda envåldsmakten; envälde, absolutism.

Caf, förkortning för fr. *coät* (kostnad), *assurance* (försäkring) o. *fret* (frakt), handelsterm liktydig med cif.

Café, fr., kaffe; kafé. — Café au lait [-ålä'], fr., kaffe med varm mjölk. — Café noir [n°a'r], fr., kaffe utan grädde.

Caffagiolo [-dgjå'lå], ort i mell. Italien, nära Florens, med berömd tillverkning av majolikapjäser 1500—50.

Caffieri, ital. konstnärsfamilj, som 1660 flyttade till Frankrike. Jacques C. (1678—1755), bildhuggare o. bronsgjutare. Särsk. märkas hans eleganta, förgyllda bronsbeslag för tidens praktmöbler, speglar, appliquer m. m. Han efterföljdes i denna verksamhet av sin son Philippe (1714—74)-

Cagliari [kall'jari]. 1. Italiensk provins på s. Sardinien. 9,298 kvkm, 507,000 inv. (1936). — 2. Huvudstad i C. 1. 129,000 inv. (1946). Många rom. fornlämningar. Katedral från 1300-t., universitet från 1603. C. anlades av kartagerna.

Cagliostro [kaljåsfrå], Alexander, egentl. Josef Balsamo (*743—95). ryktbar äventyrare, mystiker o. alkemist, född av fattiga föräldrar på Sicilien, förde ett kringflackande liv o. rörde sig som • greve C.» i de mest förnäma kretsar, som han hänsynslöst duperade, bl. a. som stormästare (»storkofta») för det av honom 1780 stiftade »egyptiska frimureriet». Till följd av sin inblandning i den s. k. halsbandsaffaren utvisades han från Frankrike, begav sig då till Rom men kastades av påven i fängelse (1789) o. avled som fånge.

Cagnat [kanja'], René (1852—1937), fransk arkeolog, prof. vid College de France. Främst, kännare av de latinska inskrifterna.

Cagnes [kanj], stad i s.ö. Frankrike, dep. Alpes-Maritimes, nära Nizza. 9,000 inv. Pittoreskt belägen, omtyckt av målare.

Cagni [kann'ji], Umberto (1864—1932), ital. amiral. Deltog i hertig Ludvigs av Abruzzerna polarexpedition o. nådde 86° 34' n. br. C. var under Första världskr. chef för marinstaben, 1918—24 chef för sjöstridskrafterna i Medelhavet.

Cagniard de la Tour [kanja'r d° la to'r], Charles (1777—1859), baron, fransk fysiker, uppfinnare av den s. k. akustiska sirenen (se bild), varmed toners svängningstal först kunde bestämmas; studerade den kritiska temperaturen o. gjorde gällande, att jäst utgöres av mikroskopiska organismer.

Cagots [kagå'], föraktad folkstam i s.v. Frankrike o. Baskiska prov., Spanien.

Cagoular'der [kago-] (av fr. *cagoule*, kåpa), namn på medlemmarna i en vitt förgrenad fascistisk organisation i Frankrike, vilken 1937 synes ha förberett en väpnad statskupp.

Cahier [kaje'], Sara Jane, f. layton-Walker, f. 1875, amerik. sångerska (alt); sv. medborgare. C. har uppträtt i Sverige 1915 o. senare.

Cahors [kaå'r], huvudstad i dep. Lot, s.v. Frankrike, vid fl. Lot. Omkr. 12,000 inv. Berömt vin. Lämningar från rom. tiden. Medeltida byggnadverk

Caicos-öarna [kaj'kås-], korall- o. sandöar bland Bahamaöarna, lydande under britt, guvernören på Jamaica. Tills. m. Turksöarna 580 kvkm med 5,000 inv. (1940).

Caillaux [kaja'], Joseph (1863—T944),fransk statsman, framstående finanspolitiker. Deputerad 1898, upprepade gånger finansminister, ministerpresident 1911—12, varunder han genomförde en uppgörelse med Tyskland i Marocko-frågan. Under Första världskr. sökte C. verka 1 försonande riktning o. häktades i jan. 1918 på Clemenceaus order som landsförrädare, frikändes av riksrätten 1920 men återvann först 1924 (genom amnesti) till fullo sina polit. rättigheter. C. spelade, bl. a. som finansminister april—nov. 1925 i Painlevés ministär, en betyd, roll i försöken att förbättra Frankrikes finansiella ställning o. ernå en krigsskulduppgörelse med För. Stat. Bekämpade Poincarés samlingsregering o. framtvang 1928 de radikala ministrarnas utträde. 1935 finansminister i Bouissons ministär. Memoarer, 3 bd, 1942—47. Jfr Calmette.

Caillavet [kajavä'], Gaston (1869—1915), fransk författare, skrev tills, med R. de Flers en rad lustspel, som vunnit internationell framgång *(Äventyret* m. fl.).

Cailletet [kajtä'], Louis Paul (1832—1913), fransk fysiker o. metallurg, mest känd genom sina försök att genom tryck förtäta koloxid o. syre (1877), varvid dock blott spår av vätska erhölls. Den härvid använda kraftigt byggda Cailletets pump för gasernas sammantryckning till hundratals atmosfärer användes äv. av hans efterföljare.

Cain [kaä^{n}«'], Auguste Nicolas (1822—94), fransk bildhuggare, jämte Barye Frankrikes bästa djurskulptör *(Tigerfamilj* m. fl.).

Cain [ke'n], James, f. 1892, amerik. journalist o. författare. Vann världsrykte med romanen *The postman always rings twice* '(1934; Blindstyre, 1935), dramatiserad r936. Bl. senare romaner *Serenade* (1937; Serenad, 1938) o. *Mildred Pierce* (1941; Amerikansk kvinna, 1942)-

Caine [ke'n), sir Thomas Hall (1853—1931), eng. författare. C. vann stor popularitet med sina många, ofta melodramatiska karaktärsromaner, bl. a. *The Christian* (1897; En kristen), *The woman Thou gavest me* (1913; Kvinnan Du gav mig, s. å.), *The master of Man* (ig2r; Inför högre rätt) m. fl. (Se bild.)

Ca ira [sa ira'], fr., »det skall gå», refrängen i en revolutionsvisa i Paris 1789.

Cairn [kä'°n], keltiskt ord, som betecknar stenrös över grav från sten- el. bronsåldern England.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

Cairnes [kä'°n°s], John Elliot (1823—75), eng. nationalekonom, den siste betydande klassikern, utförde viktiga studier över värdeläran *(Some leading principles of political economy,* 1874).

Cairns [kä'°ns], stad i Queensland, Australiska statsförbundet. 16,000 inv. (1940).

Caisson-sjuka [käså"»'-] (av fr. *caisson,* dykarklocka), dets. som dykarsjuka.

Caithness [ke>'bnes], grevskap i n.ö. Skottland. 1,844 kvktn, 23,000 inv. (1946). Fiske. Huvudstad: Wick.

Cajan'der, Aimo (1879—i943)> finl. politiker o. botanist. Prof. vid Helsingfors univ. 1911—33. Ledare för liberala framstegspartiet. Flera ggr regeringsmedl., bl. a. som statsminister i den 1937 bildade koalitionsministären av agrarer o. socialdemokrater, som i dec. 1939 avgick för att icke stå i vägen för en eventuell uppgörelse med Ryssland.

Cajetanus, Tomas (1469—1534), ltal. kardinal, dominikanerordens general. Försökte i en disputation med Luther på riksdagen i Augsburg 1518 bringa denne till underkastelse.

Cakes [ke'ks], eng., käx, maskinbakade små kakor.

Cake walk [ke'k °åk], eng., »kakgång», urspr. en indiansk dans, utmärkt av synnerligen oskköna rörelser. Föregångare till jazzen.

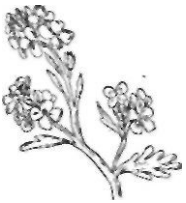

Ca'kile, växtslägte (fam. *Cruciferae). C. mari'tima,* marviol (se bild), en glatt, blågrön, ettårig havsstrandsväxt med köttiga, pardelade blad o. rödvioletta blommor. S. o. mell. Sverige.

Cakmak [tsja'k-], Fevzi, /. 1876, turk. militär, marskalk 1921. Under Första världskr. känd som Fevzi Pascha deltog han i Bardanellernas försvar. Hade som generalstabschef o. krigsminister en väsentlig andel i skapandet av den nya turk. arméu. Avgick 1944.

Cal., förkortning av 1) *Califomia,* 2) *kalori.*

Calais [kalä'J, befäst namnstad i n. Frankrike, dep. PaS-de-Calais, vid sundet Pas-de-Calais. 50,000 inv. (1946). Livlig handel o. industri. Fiske. C, som år överfartsort till Dover i England o. under Första världskr. var en viktig landstigningsplats för engelska trupper, bombarderades upprepade ggr av tyskarna. Under Andra världskr. besattes C. av tyskarna $^{27}/_{5}$ 1940 o. blev sed. föremål för häftiga bombräder av de allierade, ända tills dessa $^{30}/_{g}$ 1944 befriade C.

Calamagros'tis, grässläkte. Bredbladiga arter med enblommiga småax i rikt sammansatt vippa. Blomfjäll hinnaktiga, vid basen omgivna av långa hår. Flera arter med över meterhöga strån. C. *arundina' cea,* piprör, löst tuvad, vanlig i skogsmark.

Calama riae, ett andra namn på fam. *Cyperaceae* (halvgräs).

Cal amin't ha, växtsläkte (fam. *Labiatae). C. a'cinos,* harmynta, föres num. till släktet *Satureja.*

Calami'tes, växtsläkte (fam. *Calamariaceae).* Fossila, fräkenljknande växter, som levde särsk. under karbontiden. Några trädformade med ända till 30 m höga stammar.

Ca'lamus, rottingpalmer, palmsläkte, över 100 arter 1 det indomalajiska området samt i tropiska Afrika. Samtliga äro lianer med endast ett par cm tjock, ända till 150 tn lång stam. Blad strödda, parbladigt delade, utlöpande 1 taggiga klangen. *C. ro'tang o.* andra arter lämna rotting o. spanskt rör.

Calas', Jean (1698—1762), fransk protestantisk affärsman i Toulouse. C, som av det katolska prästerskapet anklagades för att ha mördat sin son, som tänkt Övergå till katolicismen, dömdes till döden mot sitt nekande o. avrättades. Voltaire framtvang en förnyad undersökning, som ådagalade C:s oskuld.

Calceola'ria, växtsläkte (fam. *Scrophulariaceae),* c:a 200 arter örter o. buskar, huvudsakl. tillhörande Sydamerika. Blommorna tvåläppiga med oansenlig överläpp o. stor, toffellikt uppblåst underläpp, varför arterna kallas toffelblommor. Många äro omtyckta prydnadsväxter.

*1** Calciferol [-rå'l], stavningsform för kalciferol, dets. som vitamin Dg.

CaTcuius, lat., liten sten, som av romarna användes vid omröstningar, uträkningar (»kalkyler»), spel o. dyl. — Calculus Minervae, Mlnervas sten, den vita sten Atena (Minerva) inlade till Orestes' förmån, då rösterna för o. mot hans frikännande voro lika många; utslagsröst.

Calcutta [kaelkatt'^{0}], förnämsta handelsstaden i Indien, Väst-Bengalen, vid Ganges' v. utloppsarm Hugli. 2,109,000 inv. (1941). 1773—1912 huvudstad. C. består av 2 huvuddelar, »vita staden», som bebos av européer o. inrymmer administrativa byggnader, kristna kyrkor o. andra praktbyggnader, samt »svarta staden», bebodd av infödingar o. rik på hinduiska tempel o. moskéer. Universitet, gr. r857, botanisk trädgård. God hamn, livlig exporthandel (jute, bomull, vete, te o. opium).

Caldecote [kåirä^t], lord Thomas (f. d. Inskip) (1876—1947), eng. jurist o. politiker (konserv.). Solicitor-Gencral 1922—28, Attorney-Gencral 1928—29 o. r932—36. Lord Cbancellor o. överhusets ledare 1939—40. Lord Chief Justice 1940—46.

Calde'ra, kitteldal pa ön Palma, Kanarieöarna. Efter C. ha alla liknande dalar fått namn.

Calderön de la Barca [kalderå'n dela varr'ka], don Pedro (1600—81), spansk skådespelsförfattare; efterföljare till Löpe de Vega. C:S produktion, omfattande både världsliga o. religiösa skådespel, färgas av en glödande katolsk religiositet o. aristokratisk samhällsuppfattning. Till sv. översatta skådespel äro: *Den ståndaktige fursten* (1904), *Vördnad för korset* (1870) o. *Livet är en dröm* (1870).

Caldwell [kåld'°ell], Erskine, f. 1903, amerik. författare. Novellsamlingar o. romaner, bl. vilka senare märkas *Tobacco road* (1932). äv, dramatiserad, *God's little acre* (1933; Guds lilla land, 1947) o. *Trouble in July* (1940; Snälla vita herrar, 1042), i vilka han med hänsynslös naturalism skildrat det vita proletariatet i Sydstaterna. Ett urval noveller utgavs 1946 under titeln *Den varma floden.*

Caledo nia, dets. som Kaledonien.

Calembour [kala°«bo'r], fr., ordlek, bestående i dubbelmening hos samma eller likljudande ord.

Calendae, lat., första dagen i varje månad enl. den romerska kalendern.

Calen'duia, växtsläkte (fam. *Compositae). C. officina'lis,* ringblomma, en ettårig ört med helbräddade, avlånga blad o. gula blomkorgar. S. Europa. Vanlig trädgårdsväxt. Av. förvildad.

Calgary [k£ell'g°ri el. k°lg»rr'i], stad i s.v. Canada, prov. Alberta, vid Bow River i stort jordbruksområde. 87,000 inv. (1941). Livlig handel o. industri. Universitet.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

Calboun [k»lho'n], John Caldwell (1782—1850), amerik. statsman, som för att tillvarataga slavägarnas intressen föreslog att två presidenter med vetorättighet emot varandra skulle tillsättas, varav den ene skulle representera nordstaterna, den andre sydstaterna.

Ca'li, stad i s.v. Colombia, vid Cauca. 121,000 inv. (1942). Handel med kaffe o. kakao.

Caliban [kseH'ib°n], halvmänskligt vidunder i Shaksperes skådespel »Stormen». Anagram av eng. *canibal,* kannibal.

Caliche [kalitsj'e], den i Chile förekommande naturliga blandning av salter, varur chilesalpetern utvinnes.

Calicut [kaell'ik«t] el. Ka1ikut, hamnstad i s.v. Indien, prov. Madras. 126,000 inv. (1941). Livlig export. Förr berömd tillv. av bornullsvävnader (kalikå), nu obetydlig. Vid C. landsteg Vasco da Garna 1498.

California [k2elifå'ni°], eng. o. sp. namnet på Kalifornien.

CaIi'gula, Gajus Caesar (12—41), *rom. kejsare* 37—4T, genomförde åtskilliga förbättringar särsk. inom finansförvaltningen o. kommunikationsväsendet. C:s grymhet o. hänsynslöshet (»kejsarvansinne») föranledde mordet på honom. (Se bild.)

Calixti'ner (av lat. *ca'lix,* nattvardskalken), böhmisk sekt tillhörande husiterna. C. krävde gentemot katolikerna bl. a. gudstjänst på modersmålet samt nattvardens utdelande åt lekmän »i båda former» (lat. *sub utraque specie,* därav namnet utrakvister), alltså även vinet, ej endast brödet såsom i katolska kyrkan. Sedan calixtinerna efter en blodig seger över kejsarens o. påvens trupper (1431) genomdrivit sina krav, bildade de en av påven oberoende katolsk nationalkyrka (upplöst 1620). Den 1920 bildade tjeckoslovak, kyrkan bygger på husitisk-calixtinsk tradition.

Calix'tus, *namn på fyra rom. påvar.* Calixtus II, påve 1119—24, gjorde genom konkordatet i Worms 1122 slut på investiturstriden. — Calixtus III, egentl. A1fonso Borgia, påve 1455—58. C., som var personligen aktningsvärd men svag, lät förgåves predika korståg mot turkarna efter deras erövring av Konstantinopel (1453).

Calix'tus, Georg (1586—1656), tysk teolog, prof. i Helmstädt, företrädde i den lutherska ortodoxiens tidevarv en humanistisk teologi i Melanktons anda, som av motståndarna brännmärktes med slagordet *synkretism,* dvs. sammanblandning (»den synkretistiska striden»).

Call'a, örtsläkte (fam. *Araceae).* Enda art *C. palusfris,* missne, med hjärtlika, glänsande blad, kritvita hölster (se bild) o. röda bär. Allmän i skogskärr. Jfr äv. Kalla.

Callao [kaja'å], Perus viktigaste hamnstad, vid Stilla havet, n. om Lima. 75,000 inv. (1936).

Calles [kaj'es], Elias (1877—1945), mexik. general o. radikal politiker, president 1924—28. C. eftersträvade ett undanskjutande av de klerikala intressena o. stärkande av landets ställning utåt. Den moderata kyrkopolitik, som Cardcnas förde, föranledde C. att rikta en häftig kritik mot denne. Efter en hård dragkamp tvangs C. 1935 att lämna den aktiva politiken.

CaUis'tephus, örtsläkte (fam. *Compositae).* Enda art *C. sinen'sis,* trädgårdsaster (Kina o. Japan), ettårig, sed. förra delen av 1700-t. odlad i Europa, nu i otaliga former.

Callifriche, örtsläkte (fam. *Callitrichaceae).* Späda, ofta helt nedsänkta vattenväxter med små, hela blad o. små, i bladvecken sittande, enkönade, starkt tillbakabildade blommor.

Call money [kål mann'i], eng., avistamedel.

Callot [kala'], Jacques (1592—1635), fransk grafiker, den förste, som utformat denna konstart självständigt. C:s ytterst fantasirika arb., ofta med en mängd små figurer, omfattar scener ur folk- o. hovlivet,commedia dell'artegestalter (se bild), serien *Krigets olyckor,* ävensom legendariska o. religiösa ämnen *(Antonius' frestelse).* C. var den förste, som i konsten framställde en människomassa kollektivt. O. Eevertin: Studier över J. C. (1911).

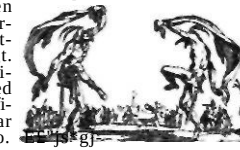

Callu'na, växtsläkte (fam. *Ericaceae).* Enda art *C. vulga'ris,* ljung (i Europa o. Nordamerikas kusttrakter), flerårig, med förvedade stammar, barrliknande, korta, i 4 längsrader tätt sittande blad o. rödlätta (vita) blommor (se bild) i ensidiga klasar.

Call'us, lat., den vid stället för ett benbrott genom nybildning från benhinnan uppkommande knöliga massa av benvävnad, som löder samman benändarna o. för till brottets läkning.

Calmare Nyckel, dets. som Kalmar nyckel.

1. Calmeue (kalmätt'], Gaston (1858—1914), huvudred, för Figaro från 1894, förde en våldsam, ärerörig kampanj mot Caillaux o. blev därför skjuten av den senares hustru. (Denna, som frikändes, dog 1943.)

2. Calmette, Albert (1863—1933), bror till G. C. fransk bakteriolog, 1895 chef för Pasteurinstitutet i Lille, 1917 underdir. för Pasteurinstitutet i Paris. C, som i börj. av 1890-t. uppfann ett serum mot ormgift (Calmettes serum), gjorde sig senare känd genom sina försök att vaccinera nyfödda barn mot tuberkulos. (Se bild.)

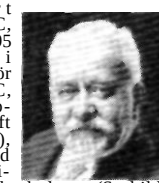

Calmottevacoinatio'n, vaccination med ca1mettevacci'n (BCG-vaccin), bestående av bovina tuberkelbaciller, som genom speciell odling försvagats, så att de vid t. ex. injektion i huden icke förmå framkalla tuberkulos men väl en ökad motståndskraft mot tuberkulos smitta. Ger ett relativt skydd under c:a 5—10 år o. har särskilt tillämpats på spädbarn i tuberkulos miljö o. på sjuksköterskeelever.

Calo'nius, Matthias (1737—1817), rättslärd, prof. i juridik i Åbo 1778—1815. C. utgav ypperliga avhandlingar i olika juridiska ämnen. Av, polit. verksam, särsk. efter Finlands skilsmässa från Sverige.

Calonne [kalånn'], Charles Alexandre (i734—1802), fransk politiker, angrep Necker o. blev själv finansminister 1783 men lyckades endast än mer försämra finanserna. Störtades 1787.

Calpur'nia, Caesars tredje o. sista gemål.

Caltagirone [-dsjirå'ne], stad på Sicilien, prov. Catania, omkr. 5 mil s.v. om staden Catania. 39,000 inv. (1946). Terrakottavaror.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

CaUanisetfa. i. Provins på Sicilien, Italien. 2,io6 kvkm, 257,000 inv. (1936). — 2. Huvudort i C. 1, vid fl. Salso. 58,000 inv. (1946-). Svavelgruvor.

CaTtha, örtsläkte (fam. *Ranunculaceae). C. palust'ris,* kabbeleka, har hjärtlika el. njurlika blad, stora blommor med enfärgat, gult hylle o. talrika ståndare. Hos oss allmän på fuktiga ängar o. stränder. En form med fyllda blommor odlas som prydnadsväxt.

Calvados [-då's], departement i n.v. Frankrike (Normandie). 5,693 kvkm, 405,000 inv. (1936). Fiske. Smör- o. osttillverkning. Huvudstad: Caen, Som krigsskådeplats 1944 blev C. svårt härjat. — C. är av. namn på ett i Normandie på äpplen tillverkat brännvin.

Calwagen, Ernst Gottfrid (1829—1906), skolman, lektor vid Nya elementarskolan i'Sthlm 1892—95, förf. mycket använda läroböcker, särsk. i tyska o. engelska.

Calvi'n, Johan, fr. Jean Cauvin (1509—64), den fransk-reformerta kyrkans grundläggare. C, som fått en lärd uppfostran, bröt 1533 med katolicismen o. kom efter någon tid till Geneve, där han blev reformationens ledare. Snart stadens herre genomförde C. en sträng kyrkotukt o. straffade kyrkl. o. polit. motståndare med avrättningar o. landsförvisningar. C. upptog Augustinus' lära om nådavalet (predestinationsläran) men lärde, att förutbestämmelsen gällde för somliga till nåd, för andra till fördömelse. Hans lära (ka1vinism en) har vunnit sin största utbredning i Schweiz, v. Tyskland, Frankrike o. Nederländerna. Stundom räknas äv. anglikanska kyrkan dit.

Calyp'so, örtsläkte (fam. *Orchidaceae).* Enda art *C. borea'lis,* norna, med en löklik stamknöl, ett enda, ovalt blad o. en enblommig, intill ett par dm hög stängel; blomma (se bild) vaniljdoftande, rosenröd med toffellik, vid basen brunfläckad läpp. Sällsynt, i barrskog i n. Sverige.

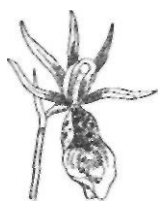

Cal'za, G ui do (1888—1946), ital. arkeolog, från 1914 överinspektör för utgrävningarna i Ostia. Bl. arb. märkas, förutom utgrävningsberättclser i Notizie degli Scavi, *La premienza dell' Insula neWedilizia Romana* (1915) samti-a *necropoli del Porto di Rönta nelVIsola Sacta* (1940).

Camacho [kamatsj'å], Manuel, f. 1896, mexik. general o. politiker (nationalrevolutionär), Mexicos president 1940—46. C. förde en moderat reformpolitik.

Camagiiey [kamag°ej'], förr Puerto Principe, pittoresk stad i det inre av Cuba. 138,000 inv. (1938). Cigarrtillverkning.

Camaieu [kamajö'], målning i olika nyanser av samma färg, t. ex. grått i grått.

Camaldulens'erorden el. Romua1dinerorden, andlig orden, som uppstod på 900-t. i Italien med uppgift att rycka upp klosterlivet ur dess sedliga förfall. Uppgick senare till största delen i eluniacenserorden. Av de få ännu existerande camaldulenserklostren är det i Bielany vid Kraköw, Polen, det nordligaste.

Camargue f-marg'], lie de la, landområde i s. Frankrike, dep. Bouches-du-Rhöne, mellan fl. Rhönes båda mynningar. C:a 790 kvkm. Betesmarker.

de Cambacérés [dö kansbaserä's], Jean Jacques Regis, hertig av Parma (1/53—1824), fransk statsman, anslöt sig till revolutionen; blev efter brumairekuppen andre konsul o. 1804 ärkekansler. Verksam för reformer inom rättsväsendet.

Cam'bio, it., ett slags kortspel, kille.

1. Cambon [kanebå»»'], Paul (1843—1924), fransk diplomat, verkade som ambassadör i London 1898—1920 nitiskt för den fransk-rysk-eng. ententen.

2. Cambon, Ju1e9 (1845—1935). broder till P. C, fransk diplomat, ambassadör 1 Berlin 1907—1914. Hans verksamhet synes ha utgått från övertygelsen om Första världskris oundviklighet. 1919—35 ordf. i Ambassadörkonferensen. Medl. av Fr. akad.

Cambrai [kan«brä'L stad i n.v. Frankrike, dep. Nord, vid Escaut. 30,000 inv. (1936). Tillverkning av batist, spetsar, socker, öl. I C. slöts 1529 den s. k. »fruntimmersfreden» mellan Frankrike (genom Louise av Savojen) o. Spanien (genom ståtbållarinnan Margareta av Nederländerna). C. intogs aug. 1914 av tyska armén o. återerövrades av den eng. okt. 1918. Det s. k. tankslaget utkämpades s.v. om C. nov.—dec. 1917. I maj 1940 rasade hårda tysk-franska strider vid C.

Cambridge [ke^^ridsj]. 1. Huvudstad i grevsk. Cambridgeshire, ö. England, vid Cam, biflod till Ouse. 79,000 inv. (1946). Berömt universitet, 5,980 studenter (1946). Av universitetets 17 colleges är St Peter's College det äldsta (1280-t.). Bl. övriga märkas King's College (1441) med ett stort, berömt kapell, byggt 1446—1515. samt Trinity College (1546) med en biblioteksbyggnad, uppf. av Chr. Wren. Universitetet bedriver äv, egen tryckeri- o. förlagsrörelse (Cambridge University Press) samt bildar en av staden oberoende korporation. — 2. Stad i Massachusetts, n.ö. För. Stat., vid Charles River, mittemot Boston. 111,000 inv. (1940). Betydande industri. Säte för För. Statrs äldsta universitet (Harvard). — 3. Stad i Maryland, ö. För. Stat. 10,000 inv. (1940).

Cambridgeshire [ke'm'brids3ö], grevskap i ö. England. 2,124 kvkm, 140,000 inv. (1931). Huvudstad: Cambridge.

Camden [ksmdn], stad i New Jersey, n.ö. För. Stat., vid Delaware, mittemot Philadelphia. 118,000 inv. (1940).

Camden [kaimdn], William (1551—1623), eng. fornforskare o, historiker. Utgav en omfattande ortbeskrivning, *Britannia,* samt en historia över Elisabets regering. Efter C. uppkallades Camden Society (1838), som utger hist. skrifter.

Cameli'na, växtsläkte (fam. *Cruciferae).* Skidor päronformade med välvda skal. *C. lini'cola,* lindådra, ett i linåkrar stundom besvärligt ogräs, med gula blommor; en form av denna art (C. *satt'va)* odlas som oljeväxt.

CameH'ia, växtsläkte (fam. *Theaceae),* 40 arter i Indien, Kina o. Japan hemmahörande träd o. buskar med hela, läderartade blad o. vanl. ensamma blommor i bladvecken. Viktigaste art är C. *theVfera (Thea sinen'sis),* tebusken (se bild); en annan, som prydnadsväxt allmänt odlad art är *C. japo'nica,* kamelian.

Camelot [kamlå'], fr., gatuförsäljare; ett tjockt, blankt ylletyg (kamlott).

Camembert-ost [kamän«bä'r-], fransk, mjuk

delikatessost, benämnd efter byn Camembert i dep. Orne, där den först bereddes.

Ca'mera obscu'ra, lat. »mörkt rum», urtypen för vår tids fotografikamera. Enär fotografiplåt saknades, iakttogs bilden på en mattskiva el. vid rumsstora anordningar på ett vitmålat bord, varvid åskådaren befann sig inuti cameran. Användes i denna senare form vid nöjesfält, marknadsplatser o. dyl.

CambriHo, stad 1 ö. mell. Italien, prov. Maeerata. 12,000 inv. Universitet (jur. o. med. fakultet), grundat 1727. Ärkebiskopssäte.

Camerlen'go, it., namn på föreståndaren för c a'm e r a a p o s t o'l i c a, det ämbetsverk, som förvaltar de påvliga inkomsterna. Camerlengon, som under påveledighet utövar högsta makten inom romerska kyrkan, leder konklaven under påvevalet.

Cameron [k8emm'°r°n], V e r n e y I, o-v e t t (1844—94), eng. upptäcktsresande. C. ledde en expedition, som 1873 avsändes till Afrika för att undsätta Livingstone. Vid underrättelsen om dennes död fortsatte C. färden, genomkorsade Afrika från ö. till v. o. fann Tanganyikas avlopp Lukuga.

Cameron [kictnni'°r°n]. sir D a v i d Y o u n g (1865—1945), skotsk etsare. Främst landskapsbilder.

Camisar'der, hugenotter, som efter nantesiska ediktets upphävande 1685 slogo sig ned i Cevennerna o. därifrån organiserade ett uppror (1702—05I.

Camm [kremin] S i d n e y, f. 1893, eng. flygplanskonstruktör (bl. a. Hawker Hurricane o. Typhoon).

de Camöes [kamå^{n}*§5'], *1,* n 1 s V a z (omkr, 1524—80), Portugals främste diktare, berömd genom den av religiös o. fosterländsk hänförelse burna hjältedikten *Os Lusiaias* (Lusiaderna, sv. övers. 1852).

Camonica, V a l, alpdal i n. Italien, v. om Gardasjön, en av huvudvägarna mellan Lombardiet o. Tyrolen.

Camorr'a, förbrytarband i s. Italien; spelade efter I tal. frihetskriget en viss polit. roll ss. partigängare åt de fördrivna bourbonerna.

Camouflage [kamofla'sj], fr., maskering, åtgärder, genom vilka man under krig till lands o. sjöss söker vilseleda motståndaren, såsom målning i flera färger av artilleripjäser, tanks, örlogs- o. handelsfartyg. — C a m o u f l e' r a, maskera; vilseleda.

Campagna di Roma [kampann'ja di rå'ma], R o m e r s k a k a m p a g n a n, sumpig, osund landsträcka i mell. Italien, s. om Tibern, mellan havet o. Apenninerna. Stora delar dränerade på senaste tiden. Talrika fornlämningar.

Campanell'a, T o m m a s s o (1568—1639), it. renässansfilosof, bygger i likhet med Cartesius sitt system på satsen om självmedvetandet. Skrev bl. a. *Civitas solis* (Solens stat), ett utkast till en socialistisk idealstat med påven som överhuvud. (Se bild.)

Campa'nula, b l å k l o c k o r, växtsläkte (fam. *Campanulaceae),* 230 arter på n. halvklotet. Krona klocklik, livligt färgad. Vävnaderna innehålla mjölksaft. Hos oss allmännast *C. rotundi)o'lia* (se bild), på ängsmark. Många storblommiga arter, t. ex. C. »«'• *dium,* odlas som prydnadsväxter.

Campanula'ceae, växtfamilj, omfattande c:a 1,150 arter, oftast örter el. halvbuskar med vanl. spiralställda blad o. 5-taliga, tvåkönade blommor. Kronblad vanl. sammanvuxna, ståndare fria el. förenade runt stiftet. Frukt undersittande, vanl. kapsel. De flesta ha mjölksaft. Hit höra bl. a. släktena *Campanula* o. *Lobelia.*

Campbell [kcembl], C o 1 i n, baron C 1 y d e (1792—1863), britt, fältherre, undertryckte det indiska sepoysupproret 1857.

Campbell [ktembl], W i l l i a m W a 1-1 a c e (1862—1938), amerik. astronom, chef för Lickobservatoriet 1901. C. utarbetade bl. a. förbättrade metoder för bestämning av himlakropparnas radialhastigheter.

Campbell [keembl], sir M a l c o l m, f. 1885, eng. motorman, som satt flera världsrekord i hastighetskörning med bil o. motorbåt.

Campbell [ksembl], R o y, f. 1901, eng. skald, deltog i Spanska inbördeskriget på Francos sida. Bl. diktsaml. *The jlaming terrapin* (1924), *Adamastor* (1930) o. *The flowering rifle* (1939)-

Campbell-Bannerman [k8embl-bffinn^{m}m°n], sir H e n r y (1836—1908), britt, statsman av skotsk börd, ledare för det liberala partiet 1899—1907. Som premierminister 1905—07 genomförde han parlamentarisk självstyrelse för Transvaal o. Oranj ef ristaten (1906) o. träffade uppgörelse med Ryssland om Persien, Afghanistan o. Tibet (1907).

Campeche [kampäti]'e]. 1. Stat i Mexico, på s.v. Yucatan. 50,952 kvkm, 90,000 inv. (1940). — *2.* Huvudstad i C. i, vid Campeche viken. 18,000 inv. (1930). Utförsel av färgträ (kampeschträ).

Campecheviken [kampät§5'e-], s. delen av Mexikanska bukten, v. om Yucatan.

van Campen, J a c o b (1595—1657), höll. arkitekt, som efter studier 1 Italien tog starka intryck av Palladio o. grundade den klassicistiskt inriktade byggnadskonsten i sitt land. Huvudverk: *Mauritzhuis* i Haag (se bild vid Mauritzhuis) o. *stadshuset* (nu slottet) i Amsterdam (se bild vid Amsterdam).

Cam'per, P i e t e r (1722—89), höll. läkare o. anatom, en av sin tids främsta o. mångsidigaste lärde. Bl. hans arbeten märkas upptäckten av fåglarnas luftförande ben o. studier över ansiktsvinkeln.

Camphuysen [kamp'höjsen], G o v e r t D i r i c k s z. (omkr. 1624—7a), höll. målare, verksam i Sverige 1659—65, bl. a. hos Hedvig Eleonora. Interiörer o. landskap med bl. a. skånska motiv. Flera arb. i Sverige.

Cam'pin, R o b e r t (omkr. 1375—1444), nederl. målare från Tournai, troligen identisk med »Flémallemästaren». Med sin skarpa iakttagelseförmåga och plastiska formgivning utgör han jämte bröderna van Eyck en av det tidiga nederl. måleriets förgrundsfigurer. Bl. arb. *atturverket från Flémalle* (två flyglar i Frankfurt a. M.; se bild), *Mérode-altaret* i Westerloo samt porträtt.

Campiaas, stad i s.ö. Brasilien, staten Säo Paulo. 148,000 inv. (1940). Medelpunkt i ett stort jordbruks- o. kaffeodlingsområde.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. **(för** ryska **ord)** på H.

Campine [ka^pinn'], flaml. Kempen el. Kempenland, sandplatå i n. Belgien, delvis skogklädd, genomdragen av Canal de la Campine»

Camping [kjemm'ping], eng., lägerliv; friluftsliv med tältning, vanl. i läger, i modern mening som sport o. vederkvickelse.

de Campoamör [-må'r]. Ramön (1817—1901), spansk politiker o. skald. Hans alstring utgjordes av djuptänkta, humoristiska smådikter, »doloras», epigram, fabler m. m.

Campobass'o. 1. Provins i ö. mcll. Italien (Abruzzi e Molise). 4,450 kvkm, 388,000 inv. (1936). — 2. Huvudort i C. i. 32,000 inv. (1942), Knivtillverkning.

Cam'po **For'mio,** slott n.ö. om Venedig. I C. slöt Frankrike 1797 fred med Österrike.

Cam'pos, stad i s.ö. Brasilien, staten Rio de Janeiro, vid Parahyba. 242,000 inv. (1940). Sockerordling. Kaffemarknad.

Cam'po san'to, »heligt fält», ital. benämning på kyrkogård, vanl. omsluten av hög mur med arkader. En berömd anläggning i Pisa.

Camranhbukten, vik på Annams sydkust. Djup o. säker; bas för franska koloniala sjöstridskrafter. Inne i viken hamnen Bangoi. — C. var 1905 ankringsplats för ryska flottan på väg mot Japan.

Camus [kamyss'], Albert, f. 1906, fransk författare. Essåer, noveller, skådespel (bl. a. *Caligula,* 1944; uppf. i Göteborg 1946) o. romaner: *Uétranger* (1942; Främlingen, 1946), *La pesle* (1947). Under ockupationen en av organisatörerna av motståndsrörelsen. Redigerade dess tidning, *Le Combat.*

Canada, Dominion of C. [dåminn'j°n åvv ksenn'°d°], den största av de britt, dominierna, omfattar Nordamerika n. om För. Stat. utom Alaska, Newfoundland o. n.ö. kusten av Labrador. Jfr kartan till Nordamerika. 9,659,450 kvkm, 12,582,000 inv. (1947). C. består av ett stort lågland i mitten, Arktiska slätten, med högländer på ömse sidor, i v. Kaskadbergen o. Klippiga bergen, i ö. Labradorplatån. På lågslätten märkas flera stora sjöar, ss. Stora Slavsjön o. Stora Björnsjön, som genom Mackenzie avflyta till N. Ishavet, samt Winnipeg, som mottar Saskatchewan från v. o. avflyter genom Nelson till Hudsonviken. Från Canadiska sjöarna rinner St. Lawrencefloden till Atlanten. C. har fastlandsklimat, som i n. övergår i polarklimat. *Befolkningen* är av dels eng. (V2)» dels fransk ($^1/_3$) o. dels skandinavisk (245,000) härstamning. Dessutom finnas c:a 118,000 indianer samt längst 1 n. c:a 3,000 eskimåer. C:a $^8/_5$ åro rom.-katoliker, resten presbyterianer, metodister, anhängare av eng. högkyrkan m. m. *Huvudnäringar* äro åkerbruk o. skogsavverkning. Av stor betydelse äro boskapsskötsel jämte mejerihantering, vin-, majs- o. tobaksodling vid Ontariosjön, fiske (lax vid v. kusten, torsk, hummer o. sill vid ö. kusten), jakt på pälsbärande djur samt bergsbruk (guld, järn, silver, koppar, stenkol, asbest, nickel m. m.). Industrien är av stor vikt, särsk. livsmedels-, metall- o. trävaruindustrien. *Författning.* Lagstiftande makten utövas av parlamentet, som består av senaten med högst 96 av generalguvernören för livstiden utsedda ledamöter, o. underhuset med 245 ledamöter, utsedda genom direkta val för 5 år. — Britt, kronan representeras i C. av en generalguvernör, regeringen representeras i London av en »high commissioner». C. indelas i 9 provinser o. 2 territorier. Provinserna ha egna parlament o. egen förvaltning (styrda av guvernörer). — Den lägre *undervisningen* ombesörjes av statliga o. privata elementar- o. mellanskolor. För den högre utbildningen sörja 6 statskontrollerade o. 12 fria universitet jämte andra högre utbildningsanstalter med tillsammans omkr. 100,000 studenter (1943). — *Myntenhet* är dollar. Eng. mått o. viktsystem tillämpas. Huvudstad: Ottawa. — *Armén* utgöres av en milis o. en milisreserv. Milisen är dels värvad, dels rekryterad genom allmän värnplikt o. på frivillighctens väg. Milisreserven utgöres av värnpliktiga mellan 18 o. 60 år, som icke på annat sätt tagas i anspråk. Armens styrka uppgick 1945 till 490,000 man. *Flygvapnet* omfattar i fred omkr. 16,000 man jämte reserver med bl. a. 8 flottiljer. — *Hist.* C. togs redan på 1500-t. i besittning av Iransmännen o. styrdes av franska guvernörer från 1603 till 1763, då landet avträddes till England. Det erhöll 1840 parlamentarisk självstyrelse o. uppgick 1867 jämte Nova Scotia o. New Brunswick i Dominion of C, senare utvidgat med andra provinser. En stark utveckling har utmärkt C:s nyaste historia. C. deltog med en betyd, kraftinsats i Första världskr. på Storbritanniens sida. I likhet med övr. dominioos blev det efter dess slut en självständig stat inom det Britt, imperiets ram o. erhöll egen representation i N.F. Ett bevis på dess växande betydelse var, att 1932 års imperiekonferens förlades till Ottawa i C. Sed. 1935 är det liberala partiet vid makten med Mackenzie King som premierminister. Vid krigsutbrottet sept. 1939 slöt C. genast upp vid moderlandets sida o. förklarade dec. 1941 krig mot Finland, Ungern, Rumänien o. Japan. C. har efter Andra världskriget fortsatt det militära samarbetet med För. Stat. o. ställt stora dollarkrediter till Storbritanniens förfogande. Medl. av FN:s ekonomiska och sociala råd 1946—48 o. av säkerhetsrådet 1948—49-

Canadian-Pacifio-railway [k^ne^dion-p^0-siff'ik-re^{ii}'l°e^i], den nordligaste av de järnvägar, som förbinda Nordamerikas öst- o. västkust, öppnad för trafik 1886. Den går mellan St. John, New Brunswick, o. Vancouver, British Columbia, o. har en längd av 5,419 km.

Canadian River [k°ne''di°n rivv'^{0}] el. Rio Colorado, biflod fr. h. Ull Arkansas, Nordamerika, rinner upp på s. Klippiga bergen i För. Stat. 1,450 km.

Cana'diska sjöarna, fem stora sjöar n.v. om Alleghanybergen, på gränsen mellan Canada o. För. Stat.: Övre sjön, Michigan, Huron, Erie o. Ontario. De ligga på olika terrasser o. stå i förbindelse med varandra. Avlopp: St. Lawrencefloden. Mellan Erie o. Ontario det storartade Niagarafallet.

Canaille [kanaj'] (fr., av lat. *ca'nis,* hund), kanalje, skälm, skurk.

Canal **de** Bourgogne [kanall' d^9 borgånj'], kanal i ö. Frankrike (Bourgogne), förenar Seines biflod Yonne med Saöne. 242 km.

Canal **de l'Est** [kanall' d° läst'], kanal i n.ö. Frankrike, förbinder Meuse med Saöne. 479 km.

Canal des Deux-Mers [kanall' de dö mä'r], en 1933 planerad utbyggnad av Canal du Midi o. Girondes sidokanal i avsikt att möjliggöra genomfart för fartyg upp till 8,000 ton mellan Medelhavet o. Biscayabukten.

Canal du **Centro** [kanall' dy sa^M'tr], kanal i ö. mell. Frankrike. Förbinder Saöne med Loire. 116 km.

Canal du Midi [kanall' dy midi'], kanal i s.v. Frankrike, förbinder Medelhavet med Garonne (o. alltså Atlanten). 241 km. C. byggdes 1666—80 av P. P. Riquet. Jfr Canal des Deux-Mers.

Canaletfo. 1. Antonio Canal, kallad Canaletto (1697—1768), ital. målare, utförde särsk. stadsbilder från sin födelsestad Ve-

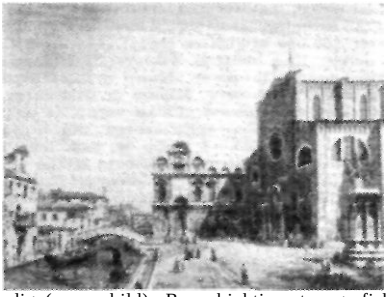

nedig (ex. se bild). Ben objektiva, topografiska exaktheten åstadkoms genom ett slags kamera med visirskiva. Det konstnärligt individuella ligger i koloriten och belysningen. — 2. Bernardo Bellotto, kallad Canaletto (1720—80), ital. landskapsmålare o. grafiker, systerson o. lärjunge till A. C. Hovmålare i Dresden o. Warszawa, där han utförde tavlor med stads- o. slottsmotiv i en med A. C:s nära överensstämmande stil men med kalla färger.

Cana'l Gran'de, it., »Stora kanalen?, Venedigs huvudkanal. 3,700 m lång, 45—72 ni bred.

Cana'ris, Wilhelm (1887—1945). tysk amiral (1934), deltog i Första världskr., bl. a. i slaget vid Falklandsöarna, knöts senare till tyska spionaget. Blev 1934 chef för tyska försvarets underrättelseväsen (Abwehr) o. spelade som sådan en betydelsefull roll under hela Andra världskriget. Bedrev emellertid ett dubbelspel o. kom i konflikt med Gestapo o. nationalsocial. partiets säkerhetstjänst. I satnb. med attentatet mot Hitler juli 1944 blev C. häktad o. fälld på dagboksanteckningar. Hängdes som antiuazist. — Det anses, alt det var C, som varskodde Danmark om tyska överfallet 9 april 1940.

Canberra [kamn'b°r^{D}], huvudstaden i Australiska statsförbundet. 2,435 kvkm, 15,000 inv. (1946). C. är beläget i det inre av staten Nya Syd-Wales o. har byggts amfiteatraliskt på båda sidor om fl. Murrumbidgce. C, som beslutades 1913, invigdes 1927, varvid regeringen överflyttades från Melbourne. Univ.

Cancan [ka^{n}8ka^{n}«], livfull ensembledans i $^{2}/_{4}$ takt, karakteriserad bl. a. av höga benlyftningar. Kom på modet i Paris under 1830-1.

Can'cer, lat., kräfta. — *Med.* Kräfta (kräftknöl, kräftsår). Av. carcinom [-nå'm], — *Astron.* Kräftans stjärnbild i Djurkretsen.

CarTdia (Kandia), ital. namn på ön Kreta o. på staden Herakleion på n. kusten av Kreta. Jfr Kandia.

Candida'tus, lat., »vitglänsande», kallades i Rom den, som sökte ett statsämbete, emedan de sökande brukade bära skinande, vit toga, då de uppträdde på forum för att värva röster. Jfr Kandidat.

de Candolle [d° ka^{n}"«dåll'], Augustin Pyramus (1778—1841), schweiz. botaniker, från 1816 prof. i Geneve; en av växtsystematikens grundläggare. Hans huvudverk var *Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis,* en samling växtbeskrivningar, fortsatta av hans son Alphonse de C. (1806—93), som äv. utförde grundläggande arb. inom växtgeografien (särsk. kulturväxternas odlingshistoria) o. växtnomenklaturen.

Canevariband, ital. renässansbokband med avtryck av en kamé med Apollo på solvagnen. C. ansågs förr ha beställts av D. Canevari (1559—1625), Urban VII:s livmedikus, men det förskriver sig från tiden före 1550, antagligen från P. I,. Farneses bibi.

Canieatfi, stad på Sicilien, prov. Agrigento, Italien. 30,000 inv. (1946). Medelpunkt i ett jordbruksdistrikt. I närh. svavelgruvor.

Cani'sius, Petrus (1521—97), katolsk teolog, motreformationens förkämpe, den förste tyske jesuiten. Av C:s katekeser, som upplevde en mängd upplagor, utkom en 1580 på svenska. C. kanoniserades 1925.

Cann'a, växtsläkte (fam. *Cannaceae),* 51 arter enhjärtbladiga, fleråriga örter, inhemska i Amerikas tropiska delar. Blad stora, fjädernerviga. Ståndare sterila, kronbladslika utom en, som dock endast har en halv knapp. Flera arter på grund av sina praktfulla blommor (i axliknande samlingar) odlade som prydnadsväxter inomhus (under sommaren i bladgrupper på fiitt land), t. ex. *C. in'dica.* Kotstoekarna av C. *edu'lis* lämna ett slags arrovvrot.

Cannae, fordom stad, nu by (Monte di Canne) is. Italien (Apulien), där Hannibal besegrade romarna 216 f.Kr. Den omfattningstaktik (Cannaetaktiken), som Hannibal utvecklade vid detta slag, har blivit förebildlig för senare krigskonst o. tillämpades av tyskarna under Första världskr. (slaget vid T annenberg) o. under polsk-tyska kriget 1939.

Cannan [kaenn'°n], Edwin (1861—1935). eng. nationalekonom, prof. i London 1907—26. Hans huvudverk är *History* 0/ *the theories of produetion and distribution in English political economy from 1776—1848.*

Cannes [känn], stad 1 s. Frankrike, dep. Alpes-Maritimes, vid Medelhavet. 48,000 inv. (1936). Milt klimat. Mycket besökt kurort. Tillverkning av tvål, parfym. Napoleon landsteg 1815 i C. vid sin återkomst från Elba.

1. Canning [keenn'ing], George (177°—1827), britt, statsman, utrikesminister 1807—09 samt från 1822. Fullföljde den av Castlereagh inledda grundsatsen att hålla England utanför den av Metternich ledda interventionspolitiken; erkände de sydamerik, koloniernas självständighet o. räddade Greklands frihet. Genom sin känsla för nationalitetsprincipen bidrog C. mer än någon att bryta »den heliga alliansens» grundsatser.

2. Canning, Charles John, earl of Canning (1812—62), son till G. C, britt, statsman, 1855 generalguvernör i Indien o. 1858 dess förste vicekonung; ny organiserade den indiska förvaltningen.

Ca'no, Alonso (1601—67), spansk arkitekt, bildhuggare o. målare. Utförde bl. a. fasaden till katedralen i Granada (1652), naturalistiskt färglagda träskulpturer samt målningar *{San Jacobo de Compostella,* i Nat.mus.).

del Ca'no, Sebastian, d. 1526, spansk sjöfarande. Deltog i Magalhäes' världsomseglling. Sedan Magalhäes stupat på Filippinerna, övertog C. befälet o. hemkom 1522 på det första fartyg, som seglat jorden runt.

Canon [kann'jån], dets. som kanjon.

Cano'pus, den näst Sirius ljusstarkaste stjärnan, är belägen på s. stjärnhimlen i den del av stjärnbilden Argo, som benämnes Kölen.

Canosa di Puglia [kanå'sa di po'lja], stad i s.ö. Italien, prov. Bari (Apulien). 28,000 inv. (1946). Vin, oliver. I,ämningar av antikens Canusium.

Canoss'a, borgruin i n. Italien, prov. Reggio nell' Emilia, s.v. om Reggio. Bekant för Henrik IV:s förödmjukande botgöring i C. (jan. 1077) inför påven Gregorius VII under investiturstriden, varpå Bismarcks ord i tyska riksdagen 1872 under kulturkampen syftade (»till

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska **ord)** på H.

C. gå vi icke») o. varefter uttrycket »gå till Canossa», dvs. förödmjuka sig, blivit ett bevingat ord.

Canova [-nå'-], Antonio (r?57—1821), ital. bildhuggare, sitt lands mest framträdande repr. (ehuru ej helt frigjord från rokokostilen) för nyklassicisnien under slutet av 1700-t. Bl. arb. märkas *Persers, Atrior och Psyke, De tre gracerna* (se bild) o. *Pauline Bonaparte som Venus,*

Cänovas del Castillo [-still'jå], Don Antonio (1828—97), spansk statsman, medverkade till Alfons XII:s uppsättande på tronen; 1874 regeringschef; bidrog verksamt till carlistupprorets kuvande; mördad.

Canrobert [ka^{n}«råbä'r] Francois Certain (r8oQ—95), fransk marskalk, befälhavare över franska armén på Krim r854, sändebud i Sthlm 1855, varvid den s. k. novembertraktaten förbereddes. Deltog i kriget i Italien 1850 o. i Fransk-tyska kriget.

Canta'bile, cantan'do (it., avlat, *canta're,* sjunga), sångbart, betecknar uttrycksfullt föredragande med framhävande av melodien.

Cantal [ka^{n}«taH'], departement i s. mel]. Frankrike. 5,779 kvkm, 191,000 inv. ^936). Huvudstad: Aurillac.

Cantalbergen [ka^{n}«tall'-](berg i s. mell. Frankrike. Högsta toppen: Plomb du Cantal (1,858 m), en ståtlig, utslocknad vulkan.

Canterbury [ksenn't°b°ri], stad i s.ö. England, grevsk. Kent, vid Stour. 24,000 inv. (1946). Säte för engelska kyrkans pri mas (ärkebiskopen av C). Berömd katedral. Det gotiska koret uppfördes ri74—84. Som helhet stod kyrkan färdig först vid början av 1500-t. (se bild).

Canth, Minna, f. Johnsson (1844—97), finsk författarinna, skrev på finska språket realistiska, ofta tendentiösa skådespel. Biografi över C. av G. von Frenckell-Thesleff: *Minna Canth och »Det unga Finland»* (1942).

Can'ticum, lat., sång; i kristna kyrkan lovsång, hymn. — Canticum cantico'rum, »sångernas sång», Höga visan.

Cantile'na, it., kort, visartat sångstycke.

Cantillon [k£entiH'°n], Richard (omkr. 1680—1734). irl. affärsman (bankir i Paris) o. ekonomisk författare, tillskrives arbetet *Essai sur la nature du commerce en general* (1755), vilket betecknats som »nationalekonomiens vagga».

Can'to, it., sång; melodistämman (vanl. diskant-) i ett flerstämmigt musikstycke.

Canton [kamn't°n], stad i Ohio, n.ö. För. Stat., s. om Erie. 1ro,000 inv. (1945). Stor järn- o. stålindustri.

Can'tor, Moritz (1829—1920), tysk matematiker. Utgav ett standardverk i 4 dir över matematikens historia *(Vorlesungen uber die Geschichte der Mathematik,* 1880—1908).

Can'tor, Georg (1845—1918), tysk matematiker. Utförde grundläggande mängdteoretiska undersökningar.

Can'tus firmus, lat., den givna melodien i en flerstämmig, kontrapunktisk komposition.

C an u't us, lat. form av Knut.

Canzon [-så'n] (av it. *canzone,* sång), lyrisk diktform, bestående av ett godtyckligt antal rimmade, lika byggda strofer av olika långa, vanl. jambiska versrader samt en kort avslutningsstrof. — Canzonett'a, it., liten visa, graciöst instrumentalstycke *i* visform.

Capablan'ea, José (1888—1942). kubansk schackspelare, världsmästare 1921—27. Utg. *A primer of chess* (T935; lärobok i schack, 1937).

Cap **d'Ail** [kapdaj'], udde på franska Rivieran, nära Monaco. Vinterkurort.

Cape [ke'p], eng. 1. Kap, udde. — 2. Ärmlöst damplagg av tyg el. pälsverk, som hänges över axlarna.

Cape Breton [ke'p brett'^{ö}n], kanadensisk ö i St. I/awrenceviken, n. om Nova Scotia. 8,080 kvkm, 133,000 inv. (i93r). Järn- o. stenkolsfyndigheter; fiske. Huvudstad: Sydney.

Cape Coast (Castle) [ke'p kå°st ka'sl], stad i v. Afrika, vid Guineabukten, på britt. Guldkusten. 19,000 inv. (1040). C. var 1650—63 svensk koloni (Cabo Corso).

Cape Cod [ke'p kådd], udde pä en halvö av Massachusetts' kust, n.ö. För. Stat. Badorter.

Cape Fear [ke'p fi°J, udde pa ön Smith Island utanför Nord-Carolina, ö. För. Stat.

Cape Hatteras [ke'p hatt'^{ö}r^{ti}s], udde utanför Nord-Carolina, ö. För. Stat. Fyr, kustradio.

1. Capek [tsjapp'ek], Josepli (1888—1945). tjeck, författare o. konstnär, broder till K. C, tillsammans med vilken han skrivit / *vår Herres hage* (1921), en dramatiserad djurfabel med motiv ur insekternas liv; uppf. i Sthlm 1942.

2. Capek [ti]app'ek], K ar el (1890—1938), tjeck, författare. Bl. hans dramer väckte den sociala utopien *Rossum's Universal Robots* (1920; R. U. R., 1934) uppseende Over hela världen. I romanerna *Krakatit* (1924; sv. övers. 1926) o. *Salamanderkriget* (1936; sv. övers. s. å.) har han skildrat människans vanmakt inför de krafter hon själv frambesvurit. C. var en av den nytjeck. litteraturens yppersta stilister, vilka särsk. kom till uttryck i hans filosofiska resc- o. naturskildringar *(Ängelska brev, Ett år med min trädgård* m. fl.).

Capell'a, stjärna av första ordningen i stjärnbilden Kusken.

von Capell'e, Eduard (1855—1931)1 tysk amiral o. politiker, statssekreterare för marinen T916—18. Spelade jämte v. Tirpitz en betydelsefull roll vid genomdrivandet o. utförandet av det oinskränkta ubåtskriget.

Cape Nome [ke'p nå°ml, udde på Alaskas v. kust, vid Nortonsundct. I närh. guldfält.

Cape of Good Hope (ke'p åvv gödd hä°pj, eng. namnet på Goda-Hoppsudden.

Capet [kapä'], tillnamn för den franske konungen Hugo, grundare av kapetingiska ätten (987). Namnet tilldelades som familjenamn Ludvig XVI efter avsättningen (1792).

Cape Town [ke'p ta°n], eng., Kapstaden.

Cap Haitien [kapp aisiä°e'], stad på Haitis n. kust. 20,000 inv. livlig handel.

Capistra'nus, Johannes (1386—1456), ital. franciskanermunk, glödande vältalare; missionerade bland husiterna o. predikade korståg mot turkarna, till vilkas nederlag vid Belgrad 1456 han kraftigt bidrog.

Ca'pita, flertalsform av lat. *ca'put* (jfr d. o.).

Capitano, it., anförare, kapten. — I det ital. folklustspelet (commedia dell'arte) en storskrävlande soldat.

Ord, som saknas på **C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.**

Capito'lium. 1. En av Roms sju kullar o. den därpå uppf. borgen i det antika Rom. — 2. Kongressbyggnaden i Washington o. parlamentsbyggnaden i nordamerik. stater.

Ca'po. it., kap, udde. Jfr Da capo.

Capodisfria, ålderdomlig stad i prov. Pola, på en klippö i Tricstviken. 13,000 inv.

Capo'ne, Alphons (Al) (1897—1947), amerik. gangster av ital. börd. Ledde under 1920-t. Chicagos mest beryktade förbrytarband, som med våldsmetoder skaffade sig monopol på den under spritförbudet florerande olagl. sprithanteringen. C. dömdes 1931 för dcklarationsbedrägeri.

Caporar, fr., korpral; 1 Frankrike vanlig cigarrett.

Caporetfo, by i n.ö. Italien, prov. Udine, vid Isonzo, varest tysk-österrik. trupper gcnombröto den ital. fronten okt. 1917.

Capp'aris, växtsläkte (fam. *CappaHdaceae*, närstående fam. *Cruciferae).* De oöppnade knopparna av *Capparis spino'sa,* (se bild), en liten i Medelhavsområdet väsande, tornig buske, användas som krydda (kapris).

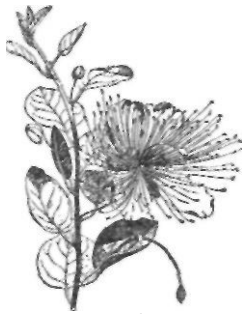

van de Cappell'e, Jan (1624 el. 1625—79), höll. marinmålare. C. återeav oftast lugna vatten med fartyg under en himmel med i de känsligaste valörer målade molnformationer. Repr. i Nat.mus.

Capp'elen, August (1827—52), norsk romantisk landskapsmålare.

Capra rke'p'r°j, Frank, f. i Palermo 1897, amerik. filmregissör. Ilar bl. a. regisserat satiriska skildringar av modernt amerik. samhällsliv.

Caprarola, stad (5,000 inv.) o. renässansslott, nära Viterbo. Italien. Uppfördes av Vignola 1547—59 för familjen Farnese. Särsk. känt för sin runda, arkadomgivna gård.

Caprella, en nästan trådsmal hinnkräfta med tydligt avsatta leder. Lever bland alger o. har kroppen anpassad för detta levnadssätt. (Se bild.)

Capre'ra, Iso1a di C, liten klippö n.ö. om Sardinien, Italien. På C. bodde Garibaldi.

Ca'pri, bergig ö utanför Neapel. 10 kvkm, 7,000 inv. (1931). Märkliga naturbildningar (Blå grottan) o. fornlämningar. Städer: Capri (4,000 inv.) med hamnen Marina Grande (1,000 inv.) samt Anacapri (2,400 inv.).

Caprice [kapriss'], fr., nyck, infall, kapris.

Capriccio [kapritsj'å], it., nyck; tonstycke i fri form.

Capricorn Channel [kcepp'rikån tsjienn'[6]l], brett sund mellan Capricornöarna o. Queenslands ö. kust, Australien.

Caprifolia'ceae, växtfamilj, c:a 340 på n. halvklotet o. på Anderna förekommande buskar (träd o. lianer) med korsvis motsatta blad, i regel femtaliga blommor med sambladig krona samt 2- till 5-rummiga fruktämnen. Frukten vanl. bär el. stenfrukt. Hit höra bl. a. släktena *Lonicera, Linnaea* o. *Sambucus.*

von Capri'vi, Georg Leo (1831—99), greve, tysk militär o. politiker, chef för amiralitetet 1883—88. Efterträdde Bismarck som rikskansler 1890 o. bröt med dennes utrikespolitiska system, bl. a. genom att icke förnya återförsåkringsfördraget med Ryssland. I stället lade C. huvudvikten vid förbundet med Österrike. C. avgick 1894, då han icke ville gå med på att förnya undantagslagstiftningen mot socialdemokratien. (Se bild.)

Capro'ni, Gianni, f. 1886, ital. flygplanskonstruktör o. industrimän, grundare av Società Italiana Caproni.

Capsell'a, örtsläkte (fam. *Cruciferae). C. bur'sa pasto'ris,* pungört el. lomme, med skaffade hela el. parflikade rosettblad o. oskaftade pillika stjälkblad, vita blommor o. trekantiga skidor i gles klase. iAHmänt ogräs.

Cap'sioum, växtsläkte (fam. *Solanaceae),* 30 arter, tillhörande tropiska Amerika. Frukt ett uppblåst, föga saftigt bär. Nu odlade former ingenstädes vildväxande. De röda fruktern (se bild) av C. *ann'uum* o. *C. lon'gum* lämna spansk peppar; frukterna av *C. fastigia'ium* o. *C. t*utes'cens* ge cayennepeppar.

Capua. 1. Fordom huvudstad i Kampanien, nuv. S:ta Maria Capua vetere. I börj. av vår tideräkning var C. näst Rom o. Milano Italiens mest betydande stad. Förstördes 840 av saraeenerna, — 2. Befäst stad i s. Italien, prov. Neapel (Kampanicn), n. om Neapel, vid Volturno. 13,000 inv. Det forna Casilinium.

Capus [kapyss'], Alfred (1858—1922), fransk författare o. tidningsman, skrev satiriska dialoger i Figaro, komedier, såsom *La bourse ou la vie* (1900; Pengar eller livet, 1901), romaner o. noveller.

Ca'put, plur. ca'pita, lat., huvud. — Caput fami'liae, huvudman för en familj, ätt (särsk. adlig). — Per ca'pita, efter huvudtal (t. ex. vid röstning).

Ca'put mor'tuum, lat., »de dödas huvud», färgämne av järnoxid med olika färgtoner från rött till violett.

Carabo'bo, stat i n. Venezuela. 4,650 kvkm, 191,000 inv. (1941). Kaffe, kakao o. socker. Huvudstad: Valencia.

CaraeaU'a, »gallisk kappa», öknamn på Marcus Aurelius Antonius Bassianus (trol. 186—217), *rom. kejsare* 211—217, son till Septimius Severus o. Julia Domna. C. överlämnade till stor del regeringsbestyren åt sin moder o. hängav sig åt nöjen o. utsvävningar. För att få ökade inkomster utsträckte han 212 den rom. medborgarrätten till nästan alla undersåtar. Ruiner från hans badinrättning, Caracallas termer, vittna om tidens byggnadslyx. C. mördades 217.

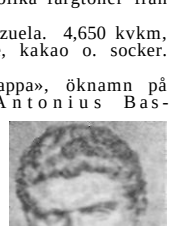

Caracas, huvudstad i Venezuela i ett förbundsdistrikt med samma namn, på en högslätt nära Karibiska havet. 269,000 inv. (1941). Hamnstad: La Guaira.

CaragVna, växtsläkte (fam. *Leguminosae),* 20 Centralasien tillhörande träd o. buskar. C.

arbores'cens, sibiriskt ärtträd, har skaf tade blad med 4—8 par äggrunda småblad samt flera gula blommor i bladvecken. Hos oss ofta planterad; god häckväxt. Härdig.

Caram'ba, spansk svordom.

Carambolage [kara^n«båla's]](c a r a m b o- 1 e [kara^n'båir], biljardspel med två spelare o. tre bollar, varvid spelaren skall i *en* stöt med spelbollen söka träffa båda de andra bollarna.

Caravaggio [-vadsj'å], stad i n. Italien, prov. Bergamo, ö. om Milano. 10,000 inv. Hålaren C:s födelsestad.

Caravaggio [-vadsj'å], M i c h e l a n g e l o M e r i s i, kallad Caravaggio efter sin födelseort (omkr. 1573—1610), ital. målare. Nydanare inom den naturalistiska riktningen, som utnyttjade kraftiga motsättningar mellan ljus o. skugga. Dramatiska genrescener med vagabonder, kortspelare, musikanter etc. C:s optiskt inriktade måleri fick mycket stor betydelse äv. utanför Italiens gränser. Han var den mest radikale bland de målare, som förde det ital. måleriet in i barocken. *Petrus' korsfästelse* (Rom, se bild).

Carbona'ri, it., »kolare», en hemlig förening i Italien, som stiftades omkr. 1807 o. vars mål var landets enande. Efterträddes senare av Mazzinis förening »Unga Italien».

Carcassonne [-sann'], huvudstad i dep. Aude, s. Frankrike, vid floden Aude o. Canal du Midi. 33,000 inv. (1936). Klädestillverkning. Säd, vin, frukt. Staden är mest känd genom sin medeltida stadsdel (I, a Cité), som avskild ligger på en bergshöjd, omgiven av väldiga, tornprydda murar (se bild).

Car'oer, lat., fängelse; förr arrestlokal vid skolor o. universitet (»kurran» i sv. studentslang).

Caroo [karkå'], F r a n c.i s, f. 1886, fransk författare, hämtar sina ämnen företrädesvis ur Paris' undre värld. Erhöll 1922 Fr. akad:s stora pris för romanen *UHomme traqué.* C. har i en serie böcker berättat sina ungdomsminnen, av vilka han sammanfört en del i volymen *Mémoires d'une autre vie* (1943).

Carda'mine, örtsläkte (fam. *Cruciferae),* över 100 arter. Skidor uppspringande. C. *praten'sis,* ängskrasse, med parbladiga blad, av vilka de nedre ha rundade o. de övre smala flikar, samt vita el. lilafärgade blommor, vanlig å fuktig ängsmark.

Carda'no, G e r o l a m o (1501—76), ital. läkare o. matematiker, bidrog i hög grad till naturforskningens renässans. Fann lösningen till 3:e grads ekvationen o. uppfann den efter honom uppkallade kardanska upphängningen.

von Cardell', C a r l (1764—1821), fritt., militär, omorganiserade artilleriet, uppsatte ridande artilleri, med vilket han utmärkte sig under 1813—14 års krig vid Gross-Beeren, Dennewitz o. Leipzig. Generalfälttygmästare 1816. C. grundlade högre artillerilläroverket i Marieberg 1818.

Cårdenas, hamnstad på n. Cuba. 29,000 inv. (1936). Stor sockerutförsel.

Cårdenas, L å z a r o, f. 1895, mexik. politiker. Deltog 1913—29 i flera revolutionära krigsföretag. Var Mexicos president 1934—40, varunder han sökte förverkliga en »nationalrevolutionär sexårsplan» att lägga kontrollen av Mexicos rika naturtillgångar helt i rnexiko. händer. Genomdrev äv. jordbruksreformer.

Cardi'aca (av grek. *kardi'a,* hjärta), hjärtstärkande medel (digitalis, koffein, kamfer osv.)

Cardiazol [-så'l], p c n t a m e t y l e n t e t r a- z o 1, användes för stimulering av andning o. blodcirkulation vid t. ex. infektionssjukdomar o. sömnmedelsförgiftningar samt i stora doser vid behandling av schizofreni.

Cardiff [ka'dif], stad (eget grevsk.) i s.ö. Wales, vid Taffs utflöde i Bristolkanalen. 236,000 inv. (1946). University of Wales College. Järnindustri, skeppsvarv. Stor hamn. Betyd, kolexport. Utsatt för tyska flyganfall 1941.

Cardiganshire [ka'dig°nsj°J, grevskap i v. Wales, England. 55,000 inv. (1931). Huvudstad: Cardigan. 3,000 inv.

Cardon'a, stad i n.ö. Spanien, n.v. om Barcelona. 5,000 inv. I närh. ett berömt saltberg med grottor.

Carducci [kardots5'i], G i o s u é (1835—1907), ital. skald. Hans av antiken påverkade lyrik gav ofta uttryck åt fosterlandskärlek o. politiskt radikala idéer. Särsk. känd bl. hans dikter är *LHnno a Satana* (1863; Hymnen till Satan, 1864). Huvudverk: *Odi barbare* (1877—89). C. erhöll 1906 nobelpriset i litteratur.

Carduus, t i s t l a r, växtsläkte (fam. *Compositae),* ett hundratal arter i Europa, Asien o. Afrika. Blad nedlöpande, parflikade el. parbladigt delade, taggiga el. borstkantade. Alla blommor trattlika. Frukt med pensel av enkla hår. Allmännaste art hos oss *C. cris'pus,* krustistel, med undertill vitludna blad; växer på åkrar o. vid vägkanter.

Care'lius, O l o f (1702—58), präst, författade *Hönsgummans visa* (1751), en sinnebildlig skildring av Sverige under olika regenter.

Carentan [kara^ta"*'], stad i n.v. Frankrike, dep. Mancke. Om C. utkämpades hårda strider mellan tyskarna o. de allierade efter invasionen, varvid staden blev lagd i ruiner, innan den befriades 12/g J944-

Care of [kå'°r å w], eng., genom förmedling av, under adress, förk. *c/o* på brev.

Carex, s t a r r s l ä k t e t (fam. *Cyperaceae),* c:a 800, huvudsakl. i tempererade o. kalla trakter förekommande arter (hos oss ett 90-tal). Han- o. honblommor i samma el. skilda ax. Pistillen omslutes av ett flasklikt fruktgömme, ur vars spets de trådlika märkesflikarna (2 el. 3) skjuta fram (se bild). Frukt en trekantig nöt. Många arter uppträda i massvegetation i kärr o. på mossar.

Carey [kä'°ri], W i l l i a m (1761—1834), eng. missionär i Indien. C. översatte Bibeln till flera indiska språk o. dialekter.

Carey [kä'°ri], H e n r y C h a r l e s (i793—1879), amerik. nationalekonom, protektionismens mest betydande amerikanske talesman *(Principles of social science,* 1858—59).

Careyöarna [kä'°ri-], ögrupp vid Grönlands v. kust i nordligaste delen av Baffin Bay.

Car'go, sp., ett handelsfartygs last; förr äv. lastförteckning.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

17—472771. Norstedts uppslagsbok. Tryckt so. 4. 48.

Ca'rica. växtsläkte (fam. *Caricaceae),* ett 20-tal arter i tropiska Amerika, *C. papa'ya,* melonträdet, allmänt odlat i tropikerna över hela jorden för sina melonliknande, mycket välsmakande frukter (ej känt vildväxande). Stam rak med en samling långskaftade, handflikade blad i toppen. Jfr Papain.

Ca'ries, lat., tandröta.

Carita. it., kärlek, barmhärtighet.

Ca'ritas, lat., kärlek, tillgivenhet, särsk. kärlek till nästan. Caritasföreningar kallas vissa katolska välgörenhetsföreningar. En internationell sammanslutning av dessa utgör sed. 1928 C. catho'lica i Luzern.

Carl, f. $^{2}/_{2}$ x86i, hertig av Västergötland, tredje son till Oskar II. Inspektör för kavalleriet 1898—1917. Har som ordf. i överstyrelsen för Sv. Röda korset (1906—46) o. som kuugl. kommissarie för frivilliga sjukvårdsvässendet i krig (från 1915) utfört ett betydelsefullt o. högt skattat arbete. Hcd.-dr vid Oslo univ. 1945. — G. m. Ingeborg av Danmark 1897, har med henne döttrarna Margareta (f. 1899), Märta (f. rgoi) o. Astrid (1905—35) samt sonen Carl (f. 1911). Prins Carls medalj, instiftad 1945, utdelas för förtjänstfull humanitär verksamhet. Jfr Bernadotte.

1. Carlander, Johan Christopher (1838—1926), affärsman, grundade 1865 en vävnadsfirma i Göteborg, som senare förenades med Gamlestadens fabrikers AB. under C:s ledning. Donator.

2. Carlander, Axel (1869—1939), son till J. C. C,, affärsman, kommunalman, 1925 dir. för Rederi-AB. Sverige-Nordamerika, 1926 ordf. i Skandinaviska Kredit-AB., ordf. i Göteborgs stadsfullmäktige 1910—19 o. 1923. En av initiativtagarna till jubileumsutställningen i Göteborg 1923. Donator.

Carlanderska sjukhemmet, ett 1927 invigt sjukhus i Göteborg, tillkommet genom donationer av J. C. o. A. Carlander.

1. Carlberg, Johan Eberhard (r683—1773). fortifikationsofficer, arkitekt, stadsarkitekt i Sthlm från 1727. Han restaurerade *Storkyrkan* (1736—43) o. uppförde det nya tornet. Bl. hans övriga, strängt hållna byggnader *Intendenturförrådets magasin* på Skeppsholmen i Sthlm.

2. Carlberg, Bengt Wilhelm (1696—1778), broder till J. E. C., fortifikationsofficer, stadsingenjör i Göteborg 1727—75. Där uppförde han bl. a. *Ostindiska kompaniets hus,* nav. *Göteborgs museum,* samt *kupolen* till den 1802 brunna domkyrkan. Förf. en berättelse om Karl XII:s död, som han bevittnat.

3. Carlberg, Carl Wilhelm (r746—i8r4), son o. efterträdare till B. W. C. Han uppförde bl. a. *Göteborgs radhus o. domkyrka* samt *Gunnebo herrgård* (utanför Göteborg), där han äv. utförde ritningar till inredningen o. trädgården. A. Backström, *Studier i Göteborgs byggnadshistoria /öre 18J4* (1923).

Carl XIII-.s orden, dets. som Konung Carl XIII:s orden.

Carlén, Johan Gabriel (1814—75), jurist o. författare, litterär utg. (Bellmans saml. skrifter, 1856—61). G. m. Emilie Flygare-Carlén.

Carleson, Conrad, *i. M l,* 1868, ämbets- o. industrimän, 1910 kammarrättsråd o. 1910—33 verkst. dir. i AB. P. A. Norstedt & Söner. C. har betydelsefullt deltagit i skattelagstiftningsarbetet. Främjare av nord. samarbete (en av initiativtagarna till fören. Norden o. r924—25 dess ordf.)- 1917 var C. finansminister i Swartz' ministär. Led. av AK 1929—34 (fp).

Carl Gustaf, f. $^{30}/_{4}$ 194^{6}. *Sveriges arvfurste,* hertig av Jämtland, ende son till prins Gustaf Adolf o. prinsessan Sibylla.

Carlheim-Gyllensköld, Vilhelm (1859—1934), fysiker, 1921 föreståndare för Vetenskapsakademiens museum för de exakta vetenskapernas historia. C. har utg. viktiga arb. rörande jordmagnetismen samt redigerat delar av Strindbergs litterära kvarlåtenskap.

Carlina, växtsläkte (fam. *Compositae),* ett 20-tal arter i Europa, Asien o. Nordafrika. Yttre holkfjäll bladlika, taggiga, frukt med kraftig pensel av fjäderlika strålar. C. *vutga'ris,* spåmanstistel (se bild), vanlig i torra backar, har taggiga blad o. holkfjäll, som böja sig ut i solsken men sluta korgen i fuktig luft o. regn.

Carlisle [kalajl'], huvudstad i grevsk. Cmnberland, n.v. England, vid Eden. 64,000 inv. (1946). Bomulls-o. läder varor. LantbruKSskola.

Carlis'ter, anhängare av de spanska tronpretendenterna don Carlos. Jfr Falangen.

Ca'rlos (Karl) (1545—68), *spansk tronföljare,* son till Filip II. C, som stod på spänd fot med sin fader, blev på dennes order fängslad 1568, då han tänkte fly ur landet, o. avled i fängelset s. å. på hittills outrett sätt (»Don Carlosproblemet»).

1. don Carlos de Borbon (1788—1855), *spansk tronpretendent,* broder till Ferdinand VII. I kraft av den 1830 ändrade tronföljden uppsteg efter Ferdinands död 1833 dennes dotter Isabella på tronen. C. sökte då i det s. k. Carlistkriget 1833—39 fördriva henne men besegrades o. måste fly till Frankrike. Avsade sig 1845 tronanspråken till form. för sin son.

2. **don Carlos** de Borbon (1848—1909), sonson till föreg., *spansk tronpretendent,* gjorde 1872 samt 1873—76 misslyckade försök att bliva konung.

Carlow [ka'lå^{0}]. 1. Grevskap i s.ö. Eire, prov. Leinster. 904 kvkm, 34,000 inv. (1943). — 2. Huvudstad i C. 1, vid Barrow. 7,000 inv.

Carlquist, IIaria (Maja), f. «/$_{6}$ 1884, gymnastikpedagog, 1910—45 gymnastiklärarinna vid Sofia folkskola i Sthlm. Jfr Sofiaflickorna.

Carlquist, Gunnar, f. $^{3}/_{2}$ 1889, historiker o. biblioteksman, i:e bibliotekarie vid Lunds univ.bibl. 1920. överbibliotekarie sed. 1939- Hist. arb. särsk. om svenskt 1700-tal, Har vidare bl. a. utg. J. C. Barfods »Märkvärdigheter rörande skånska adeln» (1925) samt *En bok om Skåne* I—II (1936—37). Huvudred, för *Svensk uppslagsbok,* i:a uppl. (1929—37)0. tills, med Josef Carlsson äv. för a:a uppl. (1947 ff-)-

Carlsbergbryggerierna, tva bryggerier (»Gamle Carlsberg» o. »Ny Carlsberg») i Köpenhamn, anlagda r847 o. 1880 av J. C. Jacobsen, resp. C. Jacobsen samt 1887 resp. 190a av dem donerade till Carlsbergfonden.

Carlsbergfonden (da. Carlsbergfonden**),** dansk donation, grundad 1876 av bryggaren J. C. Jacobsen med uppgift att vidmakthålla Carlsberglaboratoriet samt främja studiet av naturvetenskaperna, matematik, filosofi, historia o. språkvetenskap. Sed. 1878 bidrager fonden äv. till att understödja det av Jacobsen s. å. upprättade nationalhistoriska museet i Frederiksborgs slott, Fonden utgj. 1947 över 68 mill. kr. Jacobsens son Carl J. stiftade 1902 det konstfrämjande Ny Carlsbergfondet.

Carlsberglaboratoriet, stort forskningsinstitut för kemi o. fysiologi i Köpenhamn, grundat 1875 av Carlsbergbryggeriets ägare, J. C. Jacobsen. Vid institutet har bl. a. utexperimenterats nya förfaringssätt för maltdrycks-tillverkningen. Utger egen publikationsserie.

Carlsen, Elling (1819—1900), norsk ishavsfarare, krineseglade Spetsbergen (186^).

Carlson, Anton Julius, f. 1875 i Bohus 1., svensk-amerik. fysiolog. Prof. i fysiologi vid Univ. of Chicago sed. 1909. liar utfört grundläggande undersökningar, bl. a. över blodcirkulationen o. hungerns fysiologi, o. utövat stort inflytande på den fysiologiska vetenskapens utveckling i U.S.A.

1. Carlson, Fredrik Ferdinand (1811—87), politiker, historiker; prof. *i* Uppsala 1849—77, ecklesiastikminister 1863—70 o. 1875—78. Betydelsefulla åtgärder inom undervisningsväsendet äro förknippade med C:s namn. Hans huvudarbete är *Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset* (1855—85, 7 dir), ett av vår hist. litteraturs förnämsta verk. Led. av Sv. akad. (Se bild.)

2. Carlson, Ernst (1854—1909), son till F. F. C, skolman, historiker, politiker, medverkade kraftigt till tillkomsten av 1904 års läroverksreform. Överdir. för den 1904 nyinrättade Läroverksöverstyrelsen till sin död. C. utgav bl. a. en mycket spridd *Skolgeografi o.* fortsatte faderns hist. arbete.

Carlson, Oscar (T844—1916), bergsingenjör, grundläggare av den svenska elektro-kemiska industrien. Grundade 1871 Stockholms superfosfatfabriks AB. samt 1894 Månsbo kloratiabrik. Utexperimenterade en metod för framställn. av kaliumklorat på elektrolytisk väg.

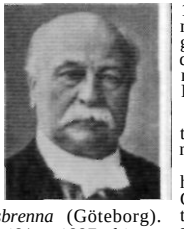

Carlsson, Alexander (1846—78). bildhuggare. C. behandlade gärna fornnord. motiv, t. ex. i frisen *Baldersbrenna* (Göteborg).

Carlsson, Gottfrid, f. i8/13 1887, historiker, prof. i Lund sed. 1925- Hans forskning har huvudsakl. omfattat senare medeltiden o. äldre Vasatiden i Sveriges historia *(Hemming Gadh,* 1915, *Sveriges historia 138g—1448,* 1941).

Carlsson, Elsa, f. 13/2 1892, skådespelerska, har med framgång uppträtt i komediroller vid stadsteatrarna i Göteborg o. Hälsingborg samt sed. 1943 vid Dram. teatern i Sthlm.

Carlsten, Rune, f. 2/7 1890, skådespelare o. regissör. Vid Intima teatern 19T7—2r, Oscarsteatern 1926—32, Dram. teatern från 1933.

Carlsund, Otto Edvard (1809—84), fartygs- o. maskinkonstruktör, konstruerade ett flertal propellerångmaskiner, bl. a. en med två snett ställda cylindrar direkt verkande på propelleraxeln, Carlsundska vinkelmaskinen. Under hans ledning (1843—70) upparbetades Motala mekaniska verkstad till en mönsteranläggning med europeiskt anseende.

Carlsund, Otto, f. i S:t Petersburg «/12 1897, målare o. grafiker av utpräglat modernistisk läggning. Publicist.

Carlton Club [ka'ltn klabb], Englands förnämsta konservativa klubb, grundad 1832 under Wellingtons beskydd.

Carludovi'ca, växtsläkte (faffl. *Cyclanthaceae,* närstående fam. *Araceae).* Den viktigaste arten C. *palma'ta,* från Sydamerikas n.v. delar, lågvuxen, solfjäderpalmliknande, lämnar i sina unga, ännu sammanveckade blad material för framställning av äkta panamahattar.

Carlyle [kalajl'], Thomas (1795—1881), skotsk författare o. historiker, påverkad av Goethe o. tysk filosofisk idealism. Utgav 1837 *The French revolution,* som genast gjorde honom ryktbar, o. framlade i *Sarlor Resartus* (1838; sv. övers. 1903) o. *Past and present* (1843; Forntid och nutid, 1902) sin samhällskritik. C. hatade sin tids nyttobetonade politik o. ansåg parlamentet överflödigt. Sin historieuppfattning utvecklade han i *Heroes, hero-worship and the heroic in history* (1841; Om hjältar och hjältedyrkan, 1901). Besläktad med den puritanska andan var han hänförd av Cromwell o. skapade i *Oliver Cromwell's letters and speaches* (1845) sitt framsta verk. Hans prosastil räknas som den mest fantasistarka i eng. litteratur. _^

Carmarthenshire [kama'b°nlj0], grevskap i s. Wales. 2,405 kvkm, 179,000 inv. (1931). Järn- o. kolgruvor. Huvudstad: Carmarthen. 10,000 inv.

Carmen, pl. car'mina, lat., säng, dikt. — Opera av G. Bizet med libretto av Meilhac o. Halévy; uppf. i Sthlm i:a ggn 1878.

Car'men Syl'va, författarnamn för Elisabet, drottning av Rumänien.

Carmo'na, si;ad i s.v. Spanien, prov. Sevilla. 22,000 inv. Lämningar efter romerska o. moriska byggnadsverk.

Carmo'na, Antonio, f. 1869, portug. marskalk o. politiker. General 1922, krigsminister 1923, deltog i maj 1926 i general Da Costas militärkupp, störtade själv denne i juli s. å. samt grundade den ännu bestående diktaturen, där dock den faktiska makten till stor del innehas av ministerpresidenten Salazar. C. lät välja sig till Portugals president 1928 (omvald T935 o. 1942).

Carnao [-nakk'], ort i v. Frankrike, på s. kusten av Bretagne. 3,200 inv. Ryktbara stensättningar från stenåldern.

Carnarvon [kana'v°n], Edward Stanhope Molineux Herbert, earl av C. (1866—1923), eng. amatöregyptolog, bekostade under ett tiotal år grävningar vid Luksor, som hösten 1922 ledde till upptäckandet av Tut-anch-Amons grav.

Carnarvonshire [kana'v0ns3°], grevskap i n.v. Wales. 1,495 kvkm, 121,000 inv. (1931). Huvudstad: Carnarvon (9,000 inv.) med väl bevarad medeltida borg. Radiostation.

Carné, Jlarcel, f. 1911, fransk filmregissör. Bl. filmer: *Dimmornas kaj* (1938), *Dagen gryr* (1939) °- *Paradisets barn* (1946), vilka kännetecknas av stark dramatisk spänning.

Carnegie [kanegg'i], Andrew (1837—1919), skotsk-amerik. industriman o. donator, grundade 1868 i Pittsburg ett järnverk (1889 ombildat till Carnegie Steel Co.), som inbragte honom en oerhörd förmögenhet. C, som i flera skrifter *(Arbetets herravälde,* 1902, m. fl.) betonat arbetets o. framgångens värde, gjorde donationer för 100-tals millioner kr. för kulturella o. ideella syften (läroanstalter, bibliotek, fredsrörelsen). Till flera länder skänkte han de s. k. hjältefonderna (jfr Carnegiestiftelsen). Fredspalatset i Haag bekostades av C, likaså inrättandet av professuren i engelska vid Göteborgs högskola (1904).

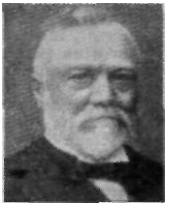

Carnegies hjältefond [kane'gis-], donationer till

flera länder för belöning åt personer, som med fara för eget liv räddat andras; instiftades 1904 —**n** av A. Carnegie. Den svenska fonden förvaltas av Carnegiestiftelsen.

Carnegiestiftelsen [kane'gi-], stiftelse i Sthlm med uppgift att förvalta Carnegies hjälte-fond (230,000 dollars; instiftad 1911).

Carnock [ka'n°k], Arthur Nicolson, baron C. (1849—1928), eng. diplomat. Som sändebud i Marocko 1895—1904, i Madrid 1904—05, i S:t Petersburg 1905—10 samt som understatssekr. för utrikesärendena 1910—16 verkade C. framgångsrikt för samförstånd mellan England, Frankrike o. Ryssland. Biografi av H. Nicolson 193°.

1. Carnot [karnå'], I,aza:e Nicolas Marguerite (i753—1823), fransk militär, statsman; anslöt sig till revolutionen o. blev 1793 chef för arméväsendet. Det till landets försvar uppbådade manskapet organiserade C. till krigsdugliga härar o. lade härigenom grunden till Frankrikes militära övervikt under följande tid. (Se vänstra bilden.)

2. Carnot, Nicolas Leonard Sadi (1796—1832), son till I,. N. M. C, fransk fortifikationsofficer o. fysiker, lade grunden till den moderna termodynamiken genom sitt arbete *Reflexions sur la puissance motrice du feu* (1824), i vilket han, eggad av de Wattska ångmaskinernas oerhört stegrade effektutveckling, undersökte möjligheterna för ytterligare stegring. Medelst sin berömda cirkelprocess bevisade han Carnots teorem: största möjliga verkningsgrad i en värmemaskin betingas uteslutande av de bägge temperaturer, mellan vilka maskinen arbetar. I efterlämnade papper har C. givit en beräkning av värmeekvivalenten. (Se högra bilden.)

3. Carnot, Marie Francois Sadi (1837—94), sonson till *t,*. N. M. C, Frankrikes president 1887; mördades av en ital. anarkist.

Carnoti't, ett gult kalium-uran-vanadinmineral från Colorado o. Utah samt flera ställen i Australien. Förekommer i regel blandad med kvarts. Utgör näst efter pechblände det viktigaste uran- o. radiumminералet.

Caro, Heinrich (1834—1910), tysk kemist, upptäckte flera färgämnen. En av ledarna för Badische Anilin- und Sodafabrik.

Ca'ro, Nikodemus (1871—1935), tysk kemist, utarbetade jämte A. Frank en metod att praktiskt utnyttja luftens kväve (karbidprocessen). Jfr Kalkkväve.

Carooh'a, portug., med djävulsbilder bemålad toppmössa av papp, som de av inkvisitionen dömda kättarna buro, då de fördes till bålet.

Ca'rol, rumänsk form för Karl (jfr d. o.).

Carole [-råll'], gammal fransk ringdans, åtföljd av sång, som utfördes av »fördansaren» o. i vars omkväde alla de dansande instämde.

Ca'roli, församling i Borås. 26,279 inv. (1947).

Carolina [k£er°laj'n°], urspr. en fransk kolonі på Nordamerikas ö. kust. Landet upptäcktes 1497 av G. Cabot, bebyggdes sedan under olika perioder av fransmän, spanjorer o. italienare samt inköptes 1729 av eng. regeringen, som delade det i två kolonier, ur vilka staterna Nord-Carolina o. Syd-Carolina framgått.

Caroli'na redivi'va, lat., »det återuppståndna Academia Carolina», namn på Uppsala universi-

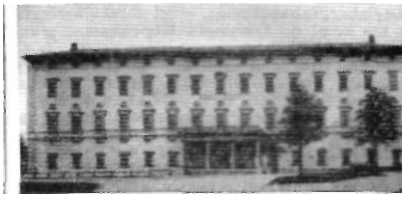

tetsbibliotek, uppkallat efter det på 1700-t. nedrivna universitetshuset, som bar sitt namn *(Academia Carolina)* efter Karl XI. Den nya byggnaden (se bild) uppfördes i nyklassisk stil 1817—26 men togs i bruk som bibliotek först 1841. Huvudsakl. efter ritningar av C. F. Sundvall. Jfr Academia Carolina.

Ca'rolus, lat. form för Karl.

Caroni, biflod fr. h. till Orinoco i Venezuela, rinner upp på Sierra Pacaraima. 800 km.

Caross'a, Hans, f. 1878, tysk läkare o. författare. Har skrivit lyrik o. romaner, bl. dem *Der Arzt Gion* (1931; Doktor Gion, 1936). En kronologisk skildring av hans eget liv utgöra *Eine Kindheit* (1922) o. *Verwandlungen einer Jugend* (1928; Barndom och brytningstid, 1942) samt *Das Jahr der schönen Täuschungen* (1941; De vackra illusionernas år, 1944).

Carove [-rå've], Carlo (d. 1697) o. Giovanni, ital. stuckatörer, bröder, arbetade på Drottningholm o. andra slott i mell. Sverige.

Carpaccio [karpats]'å], Vi11ore (omkr.

1455—omkr. 1525), ital. målare, lärjunge till G. Belliui. C. utförde flera serier legendbilder ur bl. a. *den hel. Ursulas liv* (se bild), som kännetecknas av detaljerad saklighet, fantasi o. lysande kolorit.

Carpeaux [karpå'], Jean Baptiste (1827—75), fransk bildhuggare. C. skapade en rik, målerisk stil, vilken blev banbrytande för den senare skulpturen o. förberedde Rodins verksamhet. Huvudverk: *Dansen* (1869, se bild) för Parisoperans fasad o. vattenkonsten *Världsdelarna* (1872) i Luxembourgträdgården i Paris. Ett flertal impressionistiskt uppfattade porträttbyster.

Carpo di'em, lat., »plocka dagen», dvs. njut av nuet (Horatius, Oden I, 11).

Carpenta'riabukten, stor bukt på Australiens nordkust.

Ord, som saknas på C, torde sökas på **K el. (för ryska ord) på H.**

Carpentras [karpanstra'L stad 1 s. Frankrike, dep. Vaucluse, vid Auzon, biflod fr. v. till Rhône. 12,000 inv. (1926). Fornlämningar.

Car'pi, stad i n. Italien, prov. Modena. 34,000 inv. (1946). Stråhattstillverkning.

Carpi'nus, avenbokslaktet (fara. *Corylacae),* 8 arter på n. halvklotet. Enda art hos oss *C. be'tulus,* avenbok, i våra sydligaste landskap. Avenboken är ett träd med slät, grå bark, skiftesvis motsatta, ovala o. skarpt dubbelsågade blad. Ur de nedre knopparna på fjolårsskotten utvecklas på våren hanhängen, ur de övre knopparna skott, som avslutas med en honblomställning. Frukten är en plattad, rafflad o. av ett treflikat svepe omgiven nöt, som sprides med vinden. Veden är vit, finporig. Den är mycket hård o. värdefull för flera speciella ändamål, ss. till vagnshjul, skoläster, hyvlar.

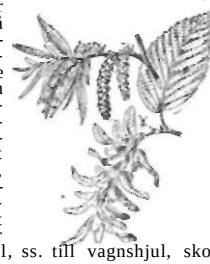

Carr [ka], Edward Hallett, f. 1892, eng. vetenskapsman o. diplomat, deltog i fredskonferensen i Versailles 1919, rådgiv, i Nationernas förbund 1930—33, sekr. 1933—36, därefter prof. i internationell politik vid University College of Wales i Aberystwyth. Bl. arb. *The twenly years crisis, igig*—39 (1939) o. *Conditions of peace* (1942; Fredens förutsättningar, 1944), vari han förordar införandet av en ekonomisk demokrati som grund för den kommande freden, samt *The soviet impact on the western world* (1947).

Carracoi [karati]'il, ital. målarfamilj från Bologna, som i opposition mot manierismen 1589 grundade *Accademia degli incaniminati* (= de på rätt väg fördas akademi), vilken fick stilbildande betydelse. Dess ledare var närmast Lodovico C. (1555—1619). Den märkligaste av stiftarna var dock dennes kusin Annibale C. (1560—1609), vars huvudverk, dekoreringen av *galleriet i Palazzo Farnese* i Rom (detalj, se bild), är en av den profana romerska barockens kärnmonument. A. C. utbildade i Rom äv. en heroisk landskapskonst.

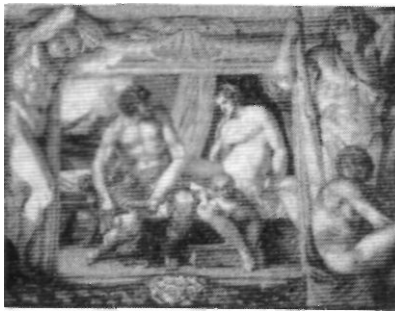

Carragheen [-gi'n], dets. som karagen.

Carranza, Venustiano (1859—1920), mexik. politiker. Som provinsguvernör igångsatte C. 1913 en revolutionär rörelse mot Huerta o. tillvällade sig makten. President 1917 men fördrevs 1920.

Carra'ra, stad i n.v. Italien, 1940 sammanslagen med Massa till Apuania (se d. o.). Berömd vit marmor.

Carrasco [karass'kå], flygplats vid Montcvideo.

Carrel [karäll'], Alexis (1873—1944), amerik. kirurg av fransk börd. Erhöll 1913 års nobelpris i medicin o. fysiologi för den av honom utarbetade tekniken att sy ihop skadade blodkärl. C. har i samarbete med Charles Lindbergh konstruerat eu pump, »konstgjorda hjärtat», för kontinuerlig tillförsel av blod till uttagna isolerade organ, vilka därigenom kunna Överleva en viss tid. Har utg. *Man, the unknown* (1935; Den okända människan, 1936) o. tills, med Ch. Lindbergh *The eulture of organs* (1938).

Carreno [karänn'jå], Teresa (1853—1917), sydamerik. pianist. C. konserterade flera gånger i Sthlm. Gift 1892—95 med Eugen d'Albert.

Carrie'ra, Rosalba (1675—1757), ital. målarinna, utförde eleganta, tekniskt skickliga porträtt i pastell. Bl. elever Gustaf Lundberg.

Carriére [karjä'r], Eugene (1849—1906), fransk målare, utbildade en egenartad, konturlös, känslobetonad stil med utpräglade ljusdunkeleffekter. Äv. litografier.

Carrol [kserr'öl], Lewis, pseudonym för Ch. L. Dodgson.

Carroll [kserr'öl], Paul Vincent, f. 1910, irl. förf. o. dramatiker, vars skådespel *Shadow and substance* under titeln »Den heliga enfalden» 1944 uppf. i Sthlm.

Carruthers [k°rab'ös], William (1830—1922), skotsk botaniker. Utgav värdefulla arb. om fossila växters morfologi o. anatomi.

Carson [ka's°n], Edward Henry, baron of Duncairn (1854—1935), britt, konservativ politiker, ledare för Ulsterrörelsen i n. Irland. C. organiserade från 19n ett väpnat motstånd i Ulster mot genomförandet av Asquiths home rule-program för Irland. Första världskris utbrott återställde tills vidare enigheten. Under kriget var C. dcc. 1916—febr. 1918 mcdl. av krigskabinettet. Hans irl. politik vann framgång genom Nordirlands avskiljande vid Irländska fristatens (num. Eire) upprättande 1922.

Carson City [ka's ön Bitti), huvudstad i Nevada, För. Stat. 2,500 inv. (1940).

Car'stens, Asmus Jacob (i754—98), dansk-tysk tecknare o. målare, den antikiserande riktningens främste i det tyska måleriet.

Cartagena [-che'na]. 1. Befäst hamnstad i s.ö. Spanien, prov. Murcia. 117,000 inv. (1945). I närh. järn-, zink-, silver- o. blygruvor. C. grundlades 228 f.Kr. av Hasdrubal o. kallades då Carthago nova. — 2. Stad i n. Colombia, vid Darienbukten. 85,000 inv. (1938). C. är landets främsta hamnstad. Universitet.

Cartailbao [kartajakk'], Émile (1845—1921), fransk arkeolog, förf. till viktiga arb. rör. Frankrike under de förhistoriska tidsåldrarna.

Carte [karrt], fr., kort, karta. — Carte b1anche, oinskränkt fullmakt. — A 1a carte, efter matsedeln.

Carter [ka't ö], Howard (1873—1939). eng. egyptolog. Företog från 1890 en mängd utgrävningar i Egypten samt deltog i lord Carnarvons expedition, som 1922 i närh. av Luksor upptäckte farao Tut-anch-Amons grav.

Carteret [ka't ö r°t], Philip, d. 1796, eng. upptäcktsresande. Under en färd till Stilla havet 1767—69 upptäckte C. ön Pitcairn samt en mängd öar mellan denna ö o. Filippinerna.

Carte'sius, egentl. René Descartes (1596—1650), fransk filosof, ansedd som den moderna filosofiens grundare, d. I Sthlm ss. drottning Kristinas gäst. C. tvivlade på allt, blott ett var visst: att han tvivlade. På

denna visshet: *cogito, ergo sutn* (jag tänker, alltså är jag till),byggde C. sitt filosofiska system, bevisade Guds o. världens existens o. påvisade d u a 1 i s m e n i tillvaron. Enl. C. finnas näml. två skilda substanser, andlig o. kroppslig med resp. egenskaperna tänkande o. utsträckning. De stå genom ett Guds under i växelverkan med varandra, Huvudarb. *Discours de la méthode* (1637), *Principia philosophiae* (1644).

Cartier [kartje'], J a c q u e s (1491—1557), fransk sjöfarande, upptäckte 1534 Labrador.

1. Cartwright [ka'trajt], J o h n (174°—1824), eng. politiker o. publicist, kämpade i en rad skrifter för en radikal parlamentsreform.

2. **Cartwright,** E d m u n d (1743—1823), bror till J. C, eng. präst, uppfinnare av den mekaniska vävstolen o. ullkamningsmaskinen.

Ca'rum, örtsläkte (fam. *Umbelliferae),* 22 arter i Europa, Asien o. Nordamerika. *C. car'vi,* kummin, intill 8 dm hög, blad dubbelt parbladiga med smala småblad o. flikar, blommor vita el. rödlätta. De långsträckta, längsribbade, något böjda delfrukterna (se bild) användas som kryddor. Hos oss allmän på ängar; i Mellaneuropa flerstädes odlad.

Caruso [-o'så], E n r l c o (1873—1921), världsberömd ital. operasångare, ansedd som sin tids yppersta tenor. C. gästade de flesta större operascener o. var från 1919 knuten till Metropolitanoperan i New York.

Ca'rya, h i c k o r y t r ä d (fam. *Juglandaceae),* 10 arter i Nordamerika. Likna valnötsträd. Veden liknar askens, kärnan är brun o. splinten gulvit. Flera arter värdefulla skogsträd, särsk. *C. al'ba,* som på grund av sitt förträffliga virke ofta odlas äv. i Europa (ej hos oss).

Caryophylla'ceae [-se], n e j l i k v ä x t e r, familj omfattande c:a 1,450 arter örter o. halvbuskar, huvudsakl. i de tempererade områdena. Blad smala, motsatta, blommor regelbundna, femtaliga' med foder o. krona, fruktämne översittande med mittställt fröfäste o. talrika frön. Blomställningar knippen i kvastliknande samlingar. Två väl begränsade underfam. *Alsinoi'deae* med fria foderblad (ex. släktena *Stellaria, Cerastium)* o. *Silenoi'deae* med sambladigt foder (ex. släktena *Dianthus, Silene).*

Caryo'ta, palmsläkte, 9 arter i tropiska Asien. Blad oparigt delade med snett vigglika småblad. En del arter, bl. a. C. *u'rens,* lämna palmsocker o. sago; de ur bladslidorna erhållna fibrerna ge vegetabiliskt tagel.

Cas'a, sp. o. it., hus; ätt; domstol.

Casablan'oa, arab. D å r e 1-B e j d a, stad i n. Marocko, vid Atlanten. 453,000 inv. (1941), därav 131,000 européer. C, som anlades av portugiserna på 1500-t., är Marockos viktigaste hamn; bombarderades o. besattes 1907 av fransmännen o. ockuperades av eng.-amerikanska styrkor[11],, 1942. Moderna europeiska kvarter.

Casablanca-affären, en politisk konflikt mellan Tyskland o. Frankrike, framkallad av sammanstötning mellan franska trupper o. tyska konsulattjänstemän i Casablanca 1908. Tvisten avgjordes genom skiljedom under ordförandeskap av Hj. Hammarskjöld.

Casablanca-mötet. 14—24 jan. 1943 sammanträffade Churchill o. Roosevelt samt de britt, o. amerik. generalstabscheferna i C., varvid planerna för en offensiv aktion under 1943 slutbehandlades. Stalin, som även inbjudits, var förhindrad att närvara. Det påtagliga resultatet av konferensen var generalerna De Gaulles o. Girauds enande beträffande Frankrikes befrielse. Churchill o. Roosevelt formulerade i C. kravet på axelmakternas villkorslösa kapitulation.

Casa'le Monferra'to, stad i prov. Alessandria, n.v. Italien (Piemont), vid Po. 37,000 inv. (1946). Cementindustri.

Casals', P a b 1 o (Pau), f. 1876, spansk musiker, världsberömd cellist, dirigent. Konserterade 1930 i Sthlm.

de Cas'a Miran'da, Kristina Nilssons namn som gift.

Casanova [-nå'va], G 1 a c o m o (1725—98), ital. äventyrare o. författare, skrev livfulla, på ohöljda sedeskildringar rika memoarer (sv. övers. 1919—20). (Se bild.)

Cas'as gran'des, sp., »stora hus», namn på ruinstäder i Arizona o. Mexico, uppförda av puebloindianerna.

Cas'cara sagra'da, amerik. frangulabark (barken av *Rham'nus purshia'na);* avföringsmedel. Jfr Frangula.

Case law [ke's lå], eng., den del av eng. o. amerik. rätt, som vilar på tidigare rättsfall *{cases).* Jfr äv. Common Law.

Casement [ke''sm°ntj, sir R o g e r (1864—1916), irl. politiker, började efter krigsutbrottet 1914 en häftig agitation mot den eng. rekryteringen i Irland o. organiserade senare från Tyskland ett väpnat uppror. 1916 tillfångatagen o. avrättad.

Caserta, stad i mell. Italien, 27 km n. om Neapel. 55,000 inv. (1946). I C. ett av Europas största slott, uppfört 1752—54 av L. Vanvitelli. Berömd trädgård. Nu statligt museum.

Casey [ke>'si], R i c h a r d G a r d i n e r, f. 1890, austral. diplomat o. politiker, förrådsmin. 1939, min. i Washington 1940. Medl. av britt, krigskabinettet samt minister i Mellersta Östern (Kairo) mars 1942—dec. 1943, guvernör i Bengalen 1944—46.

Casez [kassep'], flygplats vid Casablanca.

Cash and carry [ka;sj °n kserr'ij, eng., egentl. »betala o. frakta», försäljningsprincip, enligt vilken köparen betalar varan kontant o. själv ombesörjer hemtransporten. I För. Stat:s neutralitetslag av 1937 ingick jämte ett förbud mot all export av krigsmateriel till krigförande en cash and carry-klausul beträffande icke exportförbjudna varor. Klausulens giltighet var emellertid tidsbegränsad o. den trädde ur kraft i/s 1939. I den nya neutralitetslagen av $^{*}/_{u}$ 1939 frigavs exporten av krigsmateriel o. i st. infördes en allmän cash and carry-klausul (gällande alla slags varor). Klausulen kringgicks dock i stor omfattning, bl. a. genom den s. k. lend and lease bill (se d. o.).

Casimi'r-Périer [-perje'], J e a n P a u l P i e r r e (1847—1907), sonson till Casimir Périer, fransk politiker, republikens president 1894. Nedlade värdigheten 1895 med motivering att presidentens maktlöshet ej kunde förenas med hans moraliska ansvar.

Casino, it., egentl. liten villa; kasino, förlustelselokal, spellokal. — C. de P a r i s [kasinå' d° pari'], teater med världsbekanta utstyrselrevyer i Paris.

Casiquiare [-kia're], bifurkation mellan Orinoco o. Rio Negro i n. Sydamerika. 200 km. Vattnet flyter till Rio Negro.

Ord, som saknas på C. torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

Caspersson, T o r b j ö r 11, f. i'" 10 1910, läkare, professor i medicinsk cellforskning o. genetik vid Karol. institutet sed. 1944, föreståndare för medicinska Nobelinstitutets avdelning för cellforskning sed. 1945,

Cass [kaess], L e w i s (1782—1866), amerik. demokratisk statsman, 1813—31 guvernör i Michiganterritoriet, där han utförde ett kraftfullt koloniseringsarbete. C, som flera gånger var presidentkandidat, var 1857—60 statssekr. o. den. egentl. ledaren avFör. Stat:s politik.

Cassadö, G a s p a r, f. 1897, spansk violoncellist o. tonsättare; har av. gästat Sthlm, i:a ggn 1936.

Cassel [ksessl], sir E r n e s t (1852—1921), eng. finansman av tysk-judisk börd. C, som var en av Englands rikaste män o. största donatorer, har äv. verkat i Sverige, där han finansierade bl. a. utnyttjandet av de norrländska malmfälten.

1. **Cassel,** G u s t a v (1866—1944), nationalekonom o. matematiker, prof. vid Stockholms högskola 1904—33. Bland C:s många skrifter märkes *Theoretische Sozialökonomie* (1918, flera uppl., äv. eng.-amerik. samt 1934 sv.), ett på klassisk grundval nyskapat system med teoretiska landvinningar särsk. för prisbildningen o. penningväsendet. Han vann världsrykte för sina uttalanden om penningproblemen under o. efter Första världskr., framlagda bl. a. i 2 memoranda till N. F. (det första på sv. i *Världens penningproblem,* 1920; en mer allsidig framställning är *Grunddragen av penningväsendets utveckling,* 1931). Bl. senare arb. / *förnuftets tjänst* (2 dir, 1940—41*, *Vår bildnings fåfänglighet* (1942) samt *Den odelbara människan* (1944). C:s brevsamling överlämnades 1946 till Kungl. bibl. Verksam i dagspressen (Sv. Dagbl.). (Se bild.)

2. Cassel, A r n e, f. *<> 1898, son till G. C, målare; huvudsakl. landskap o. porträtt.

Cassia, växtsläkte (fam. *Leguminosae),* c:a 450 i tropikerna växande träd, buskar o. örter med enkelt parbladiga blad o. gula blommor i klase. De långsträckta baljorna äro genom tvärväggar uppdelade 1 fack, varje med ett frö. Flera arter äro medicinalväxter. *C. acutifo'lia* o. *C. angustifo'lia* ge sennablad. C. *fis'tula,* •tisslatassla», har intill 6 dm långa, cylindriska baljor, innehållande en mörkbrun, sötaktig massa, som har avförande verkan; barken användes till garvning.

Cassia'nus, J o h a n n e s (omkr. 360—435). kyrkolärare, uppträdde mot Augustinus' predestinationslära o. var upphovsman till semipelagianismen.

Cassi'ni, G i o v a n n i D o m e n i c o (1625—1712), i tal. -fransk astronom, 1650 prof. i Bologna. Sedan C. bestämt rotationstiden hos Jupiter, Mars o. Venus, kallades han av Colbert till chef för det 1667 grundade Parisobservatoriet, där han deltog i den nya gradmätningen, upptäckte 4 av Saturnus' månar, bestämde för första gången solens parallax samt utredde problemet om månens Vibrationer.

Cassi'no, stad i v. Italien, prov. Frosinone. Helt lagd i ruiner under Andra världskr. I närh. klostret Monte Cassino (se d. o.).

Cassiodorus, F l a v i u s (omkr. 490—580), Teoderik den stores sekreterare, förf. av en mängd skrifter, bl. a. en gotisk historia, källa för Jordanes' verk.

Cassiopei'a, stjärnbild på norra himmeln, igenkännes lätt därpå, att de fem ljusstarkaste stjärnorna bilda ett W. Jfr Kassiopeja.

Cassiopeium, dets. som grundämnet lutetium. Benämningen cassiopeium med kem. tecken *Cp* användes särskilt i Tyskland.

Cassi'rer, E r n s t (1874—1945), tysk filosof, sv. medborgare 1939, prof. vid Hamburgs univ. 1919—34, personlig professur vid Göteborgs högskola 1935—41, därefter vid Yale univ., För. Stat. C. var en framstående representant för nykantianismen. Bl. senare arb. *Drottning Christina och Descartes* (1941).

Cassi's, en fransk likör av svarta vinbär.

Cassiska vägen, lat. *Cass'ia vi'a,* fornromersk niilitäryäg från Rom till Lucca.

Cass'ius, G a j u s C. L o n g i n u s, d. 42 f.Kr., rom. krigare, en av Caesars mördare. Efter **ft** mordet (44 f.Kr.) måste fl de sammansvurna fly; C. Il berövade sig livet efter I nederlaget vid Filippi.

delCastagno[-staun'jåJ, ij A n d r e a (omkr. 1410—*m* '457). i tal. målare, tillliö- rande den florentinskasko- lan. Påverkad bl. a. av Masaccio o. Donatello ut- bildade han en djärv realism med starkt plastisk form. Hans huvudverk är *Nattvarden* samt en serie porträtt i helfigur för Villa Pandolfini i Florens (se bild), nu i S:ta Apollonia.

Casta'nea, k a s t a n j e t r ä d (fam. *Fagaceae),* 30 arter på n. halvklotet. Viktigast är *C. vulga'ris,* den äkta kastanjen (Sydeuropa o. Mindre Asien, närstående former äv. i Nordamerika o. Japan), allmänt odlad i en mängd olika raser, hos oss härdig endast i de s. landsdelarna. Mäktigt träd, som når hög ålder (över 1,000 år); förgreningen påminner om ekens. Blad långsträckta, fjädernerviga med grovtandad kant. Långa, axliknande blomställningar. Honblommorna liksom frukterna omslutas av en spärrtaggig, vid mognaden uppbristande skål (cupula). Frukterna (kastanjer el. maroner) ett viktigt livsmedel, särsk. i Medelhavsländerna. Virke grovporigt med brun kärna, värdefullt.

1. Castberg, J o h a n (1862—1926), norsk politiker, en av den radikala vänsterns ledare. C. motsatte sig antagandet av Karlstad-överenskommelserna 1505. Justitieminister i G. Knudsens första ministär 1908—10 samt social- o. handelsminister i hans andra ministär 1913—14.

2. Castberg, F r e d e, f. 1893, son till J. C, jurist, professor vid Oslo univ. sed. 1928. Bl. skrifter *Norges statsfor falning* (1935), *Folkerett* (1937) o. *Fr a norsk og fremmed statsliv* (1946).

Casteja [kastesja'], C h a r l e s L o u i s de B i a n d o s (1693—1755), greve, fransk diplomat; sändebud i Sthlm 1728—37; grundlade i okt. 1734 med Gyllenborg o. v. Höpken den förbindelse, varur hattpartiet framgick.

Castelar', E m i 1 i o (1832—99), spansk politiker. Bidrog 1873 till utropandet av den »federativa republiken» o. blev s. å. president för den verkställande makten men avgick 1874, av sina meningsfränder ej längre ansedd pålitlig. Försonade sig senare med monarkien.

Castel' GandoTfo, ort vid Albanosjön, Italien, s. om Rom. Påvligt sommarresidens sed.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

1596. Utsatt för allierade flygbombardemang under Andra världskr.

Castellama're di Sta'bia, stad i s. Italien, prov. Neapel, vid Neapelbukten. 46,000 inv. (1946). Forntidens S t ä b i a e, som förstördes 79 e.Kr. Krigshamn. Bad- o. kurort.

Castella'ni, A 1 d o, f. 1877, ital. läkare, bakteriolog. Har klarlagt den tropiska sömnsjukans orsak. Organiserade militärsjukv. under abess. fälttåget 1935—36.

Castell'o Bran'co, C a m i l l o (1826—90), portugis, författare. Genom romanen *Amor de perdifão* (1862; En kärlekens martyr, 1889) grundlade C. den portugis, sedeskildringen.

Castellön de la Pla'na [kasteljå'n-]. 1. Provins i ö. Spanien. 6,663 kvkm, 320,000 inv. (1945)- — 2. Huvudstad i C. 1, nära Medelhavet. 47,000 inv. (1941). Handel med apelsiner.

Castel'o Bran/co. 1. Distrikt i provins. Beiras, Portugal. 300,000 inv. (1940). — 2. Stad i C. 1. 10,000 inv. (1930).

Castiglione [kastiljå'ne], B a l d a s s a r e (1478—1529), greve, ital. statsman o. skriftställare, författare till avh. *Il Cortegiano* (1528; Hovmannen), som ger en idealbild av renässansens fulländade världsman. Rafael målade ett berömt porträtt av C.

Castillo'a, trädsläkte (fam. *Moraceae),* 3 arter i tropiska Amerika. C. *elas'tica* lämnar en utmärkt kautschuk.

Castleford [ka'slf°d], stad i n.ö. England, grevsk. Yorkshire (West Riding), vid Aire. 22,000 inv. (1931). Glastillverkning.

Castlereagh [ka'slre[i]], R o b e r t S t e w a r t, markis av L o n d o n d e r r y, viscount C. (1769—1822), konservativ britt, statsman, 1812 utrikesminister o. under de följande 10 åren den faktiske ledaren av Englands politik. Motarbetade den av Metternich inledda interventionsprincipen. Död för egen hand.

Ca'stor. *Myt.* C. o. Pollux, två grek. sagohjältar. — *Astr.* Den näst ljusstarkaste stjärnan i stjärnbilden Tvillingarna. Jfr Pollux o. Dioskurerna.

Casto'vius, E r i k (1655—1703), filosof, professor i filosofi i Uppsala 1702. Hans avhandlingar i Cartesius' anda väckte på 1690-t. stormiga debatter.

Casfra, lat. (plur. av *castrum),* befäst läger. — *C. ve'Ura,* romersk gränsfästning mot germanerna vid Lippes inflöde i Rhen.

1. Castrén, M a t t i a s A l e x a n d e r (1813—52), finsk språkforskare, företog vidsträckta forskningsfärder till Ryssland o. Sibirien. Hans vetenskapl. avh. utgåvos under titeln *Nordische Reisen und Forsckungen* (12 bd, 1850—62). C. utgav en sv. övers, av Kalevala.

2. Castrén, J o n a s (1850—1922), finsk politiker, ledare för ungfennomanerna, led. av finska bondeståndet vid lantdagarna från 1885, förvisades av Bobrikov 1903. 1918 ivrigt verksam för att skaffa svenskt stöd åt Finland.

3. Castrén, K a a r l o (1860—1938), finsk politiker, finansminister nov. 1918, statsminister april—aug. 1919, under vilken tid den republikanska statsformen i Finland lagfästes.

4. Castrén, G u n n a r, f. 1878, sonson till M. A. C, finl. litteraturhistoriker, prof. i Helsingfors 1924—43. Bl. hans arb. märkas biografier över C. F. Creutz o. Juhani Aho. C. har äv. utövat en betydelsefull publicistisk verksamhet, särsk. i (Nya) Argus. Erhöll 1934 Sv. akad:s kungl. pris för betyd, förtjänster om den sv. litteraturen. Utgav 1940 *Runebergs brev till Emilie Björksten.*

5. Castrén, U r h o, f. 1886, finl. jurist o. politiker, justitiekansler 1928. Justitieminister i Kallios regering 1925—26, statsminister (efter Hackzell) «/„—«/u *944-

Castres [kastr], stad i s. Frankrike, dep. Tam. 29,000 inv. (1936). Klädesindustri.

Castrogiovann'i [-ds^å-], dets. som Enna.

Cast'rop-Raux'el, stad i n.v. Tyskland, Rheinland-Westfalen. 58,000 inv. (1939). Kolgruvor. Kem. industri. Cementfabriker.

Casuari'na, växtsläkte (fam. *Casuarinaceae),* 25 arter träd o. buskar, huvudsakl. tillhörande Australien. Till det yttre påminna de om fräkenväxter. C. *equisetijo'lia* har en mycket hård ved (järnträ), som bl. a. av infödingarna användes till vapen.

Ca'sus, lat., fall, tilldragelse, rättegångsmål, rättsfall. — C a s u s b e l l'i, krigsorsak. — C a s u s f a t a'l i s, olycksfall. — C a s u s n e c e s s i t a't i s, nödfall. Jfr Kasus.

Cataro'le-prooessen, av Ch. Weizmann uppfunnen metod för framställning av aromatiska kolväten o. olefiner genom upphettning av alifatiska kolväten (petroleum) tills. m. lämpl. katalysator.

Catamar'ca, provins i n.v. Argentina. 78,162 kvkm, 165,000 inv. (1945). Huvudstad: Catamarca. 15,000 inv. (1940).

Cata'nia, 1. Provins på ö. Sicilien, Italien. 3,552 kvkm, 7r3,ooo inv. (1936). — 2. Huvudstad i C. 1, vid foten av Etna, av vars utbrott den ofta lidit. 272,000 inv. (1947). Universitet från 1444, katedral från 1000-t., senare ombyggd. Ruiner av termer o. en romersk amfiteater. Livlig siden- o. annan industri. Svavelexport.

Catanzaro. 1. Provins i s. Italien (Kalabrien). 5,232 kvkm, 606,000 inv. (1936). — 2. Huvudstad i C. 1. 50,000 inv. (1942). Sidenindustri.

Catchup, c a t s u p, såsextrakt.

Cateau, L e [l°katå'], el. Le C a t e a u - C a m b r é s i s [l°-katå'-ka^å8bresi'], stad i n.v. Frankrike, dep. Nord (Flandern), vid Selle. 11,000 inv. Våverier. Bryggerier. I freden i C. 1559 fick Frankrike Metz. Toul, Verdun o. Calais.

Caterpillar [ka:tt'°pill°], eng., larv; bandtraktor, krypkedjetraktor. — C a t e r p i l l a r c 1 u b (-klabb), internationell förening av personer, som räddat livet genom hopp med fallskärm (typ Irving) från luftfarkost. Instiftad av fallskärmsfabrikanten L. Irving. Klubbens märke utdelas gratis av fabrikanten o. är en silkesfjärillarv (eng. *caterpillar)* i guld o. syftar på att fallskärmar äro av siden samt att en sådan larv sänker sig ned i en tråd, som den spinner.

Catgut [ka;tt'g°t], eng., »katt-tarm», kirurgiskt sy(sutur)-material, framställt av växtätande djurs tarmar.

Cathelineau [katlinå'], J a c q u e s (i759—93), en av ledarna för Vendéeuppproret 1793. under vilket han stupade.

Cather [ka'ö°], W i 11 a (1876—i947),amerik. författarinna. Skildrar i sina romaner livet bland invandrarna på slätterna i v. Amerika *(My Antonia,* I9r8; Min Antonia, 1939, *Sapphira and the slave girl,* 1940; Sapphira och slavinnan, 1941, m. fl.).

Catili'na, amerik. 4-motorig flygbåt, införd i sv. fljfgvapnet som sjöräddningsplan.

Catili'na, L u c i u s S e r g i u s (108—62 f.Kr.), rom. upprorsstiftare, av gammal patricisk släkt. För att tillfredsställa sin njutningslystnad ville han vinna makten o. blev själen i en sammansvärjning. Talaren Cicero avslöjade hans planer (i de »catilinariska» talen) men lät honom obehindrat lämna Rom. Vid Pistoria blev därpå C. jämte större delen av sin här nedgjord.

1. Ca'to, M a r c u s P o r c i u s, d. ä.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. **(för** ryska **ord)** på H.

el. Censo'rius (334—149 f.Kr.), rom. statsman, ledare för den riktning, som hävdade den gammalromerska moralen mot det grek. kulturinflytandet; genomdrev tredje Puniska kriget. Jfr Ceterum censeo.

2. Cato, Marcus Porcius, d. y. el. Uticen's is (95—46 f.Kr.), sonsons son till Cato d. ä.; stod i striden mellan Caesar o. Pompejus på den senares sida o. berövade sig efter nederlaget vid Thapsus själv livet, då han ej ville överleva republiken.

Catroux [katro'], Georges, f. 1879, fransk general, deltog i Första världskr. Generalguvernör i Franska Indo-Kina 1939—40, anslöt sig nov. s. å. till De Gaulle. Som ledare för de fria franska styrkorna i Främre Orienten deltog C. i erövringen av Syrien o. blev juli 1941 dess överkommissarie. Febr. 1943 blev C. förbindelseofficer mellan de kämpande fransmännen (general De Gaulle) o. general Giraud i Nordafrika samt lyckades i juni s. å. åstadkomma en jämkning mellan dessa, som ledde till bildandet av franska befrielseutskottet i Alger, i vilket C. innehade flera olika poster. Medlade i Libanonkonflikten 1943. Generalguvernör i Algeriet 1943. Ambassadör i Moskva 1945—48, därefter rådgivare i utrikesdep.

Cats, Jakob (1577—1060), höll. skald, skrev borgerligt moraliserande dikter, som blevo mycket populära. Påverkade bl. a. Lucidor.

Catskill Mountains [kastfskil ma°'ntins], naturskönt berglandskap i s.ö. delen av staten New York, För. Stat. Högsta toppen: Slide Mountain, 1,282 m.

Catt'aro, serb. Kot'or, stad i s. Jugoslavien, vid den natursköna Cattarobukten av Adriatiska havet. 6,000 inv. Örlogsbas. Turistort. C. var under medeltiden en självst. republik. Tillhörde Österrike 1814—1918, därefter Jugoslavien; besatt av Italien 1941—43.

Catto [k«tt'å°], lord Thomas Sivewright (baron of Cairncatto), f. 1879, eng. finansman, guvernör för Bank of England sed. 1944.

Catullus, Gajus Va1erius (84 el. 87—54 f.Kr.), rom. skald. Hans mest betydande alstring utgjordes av lidelsefulla kärleksdikter, vari han besjöng »Lesbia» (Metellus Celers maka, Clodia).

Cau'ca, biflod fr. v. till Magdalenafloden i Colombia. 1,100 km.

Cauchy [kåsji'], Augustin Louis (1789—1857), fransk matematiker, nydanare av den högre analysen, i vars historia hans *Cours d'analyse de 1'École polytechnique* (1821) bildar epok. Införde komplexa tal i teorien för integraler o. lade genom den berömda Cauchys integralsats grunden till funktionsteorien. C:s oerhörda produktion (över 700 avh.) omfattade icke blott matematikens alla grenar utan av astronomien o. den matematiska fysiken; bl. a. lade han grunden till elasticitetsläran o. den matematiska optiken.

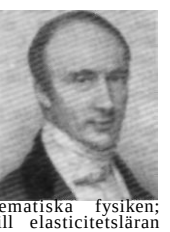

Caucus [kå'k°s], i För. Stat. o. England benämning på polit. organisationer för förberedandet av kommunala o. andra val.

Caudillo [-öill'jå], sp., hövding, ledare; av general Franco sed. 1936 använd titel (är icke officiell). Jfr Fiihrer.

Caudi'nska passen, dal i s. Italien, vid nuv. staden Montesarchio (det forna Caudiuni), n.ö. om Neapel. 32 r f.Kr. blev en rom. här av samniterna instängd i C. o. tvingad att »gå under oket».

de Caulainoourt [d° kålä^ko'^, Louis (1772—1827), greve, fransk krigare. Tillhörde Napoleons'" närmaste omgivning; 1807—n ambassadör i Petersburg kämpade C. in i det sista för Napoleons sak. Utrikesminister 1813—14 o. 1815.

Causa, lat., orsak. C. be1l'i, krigsorsak.

Cause celebre [kås selä'br], fr., uppseendeväckande tvist el. skandal.

Causses, P1ateaux des [platå' de kåssj, vattenfattiga kalkplatåer i s. Frankrike, s.v. om Cevennerna. Berömd fåravel.

Cauvery [kå'v°ri], helig flod i s. Indien. 765 km. Rinner från v. Ghatsbergen åt s.ö. o. utfaller med stort delta i Bengaliska viken. Dess bredaste mynningsarm kallas Coleron.

Caux sur Montreux, [kå syr månströ'], turistort i Schweiz, nära Genévesjön, konferensplats för Moral Re-Armanient (se d. o.).

Cava de'i Tirre'ni, stad i s.v. Italien, prov. Salerno. 27,000 inv. S.v. om C. det berömda klostret Santa Trinitå della Cava.

Cavaignac [kavänjakk'], Louis EUgéne (1802—57), fransk general, kuvade efter 4 dagars blodiga strider det socialistiska arbetarupprror, som efter Februarirevolutionen 1848 utbröt i Paris; utövade den verkställande makten, tills presidentvalet ägt rum.

Cavalcan'ti, Guido (omkr. 1250—1300), ital. skald, vän o. läromästare till Dante. Skrev allegoriska kärleksdikter.

Cavalie'ri, Francesco Bonaventura (1598—1647), ital. matematiker, föregångsman på integralkalkylens område genom den av honom uppställda Cavalieris princip, enl. vilken två solida kroppar ba samma volym, om de, skurna med flera parallella plan, alltid ha motsvarande tvärsnittsytor lika.

Cavalleri'a rusticana, it., »lantlig ridderlighet», opera av P. Mascagni, uppf. i Sthlm under titeln »På Sicilien», r:a ggn 1890.

Cavalle'ro, Ugo (1880—1943), greve, ital. marskalk, deltog i Första världskr., delegat vid fredskonf. i Versailles 1919—20. Som under - statssekr. i krigsmin. 1925—28 omorganiserade han den ital. armén. GeneralstabscheX 1940—43.

Cavallin, Christian (1831—90), framstående klassisk filolog, prof. i grekiska i Lund 1875, främst känd genom sina latinska lexikon, *Latinskt skollexikon* (1885; 7:e uppl. 1920).

Gåvan [ka:vv'°nj. *1.* Grevskap 1 n. mell. Eire, prov. Ulster. 1,932 kvkm, 72,000 inv. (1943). — 2. Huvudstad i C. 1. 3,000 inv.

Cavatina, it., enkel operaaria utan koloratur. Kort instrumental sats i sonat- el. kvartettformen.

Ca've ca'nem, lat., akta dig för hunden. Vanlig inskrift på dörren el. tröskeln till fornromerska hus.

Cavell [k£evv'°l], Edith (1865—1915), eng. rödakorssyster på ett sjukhus i Bryssel; avrättad av tyskarna, emedan hon hjälpt eng. o. franska soldater att fly över höll. gränsen. C:s avrättning väckte stor ovilja.

Cawén, A1war (1866—1935), finsk målare av modernistisk läggning, som i sina allmogeskildr. o. altartavlor byggt upp bilderna i fint stämda färgplan.

Cavendish [keevv'°ndis3], Henry (1731—1810), eng. fysiker o. kemist, klarlade genom upptäckten av vätgasen (lätt luft) o. studium av kolsyran (fix luft), att gaser kunna äga olika kemisk karaktär. Bestämde gravitationskonstanten genom noggrann uppmätning av

Ord, sorn saknas på C, **torde sökas** på K el. **(för ryska ord)** på H.

gravitationen mellan olika stora blykulor, upphängda i ett slags momentmätare, Cavendishs vändvåg.

Cavendishlaboratoriet, berömt forskningsinstitut i Cambridge, England, uppkallat efter H. Cavendish.

Cavi'te, stad på I^uzon, Filippinerna, vid Manilabukten. 38,000 inv. (1939). Amerik. flottbas. Vid C. förstördes spanska flottan Vs 1898 av nordamcrik. amiralen Dervey.

Cavling [ka^{0}-'], Henrik (1858—1933), dansk journalist, red. för köpenhamnstidn. Politiken 1904—27.

Cawnpore [kå'npå], stad i n. Indien, Förenade provinserna Agra och Oudh, vid Ganges. 487,000 inv. (1941). Garnison, järnvägsknut. Textil- o. läderindustri. Tillv. av guldarbeten. — 1857 anställde Nana Sahib under sepoysuppror et massaker på den vita befolkningen i C.

di Cavour |kavo'r], Camillo Benso (1810—61), greve, ital. statsman, 1852 konseljpresident i Sardinien. C. bröt Österrikes makt i Italien genom 1859 års krig, begagnade sig av de folkresningar, som överallt utbröto i Italien, o. åstadkom 1860 förening av Parma, Modena, Toscana o. Romagna med Sardinien. Sedan av. Neapel gjorts fritt genom Garibaldis resning, skapades kungariket Italien med C. som förste konseljpresident.

Cavourkanalen [-vo'r-], bevattningskanal i n.v. Italien, mellan Po o. Ticino. Grävdes 1863—65, är 82 km lång o. bevattnar c:a 2,500 kvkm.

Caxton [k£e'kst°n], William (omkr. 1422—91), Englands förste boktryckare, tryckte i Briigge omkr. 1474 den första eng. boken. Bosatt i England fr. 1476, varest han tryckte ett hundratal böcker.

Cayam'be, vulkankägla i Anderna, Ecuador, vid ekvatorn. 5,840 m.

Cayenne [kajänn'], huvudstad i Franska Guayana, på Sydamerikas nordkust, på en ö med samma namn. 12,000 inv. (1936). Förvisningsort 1854—194O.

Cayennepeppar, frukterna av *Cap'sicum fastigia'tum o. Cap'sicum frutes'cens* (fam. *Solanaceae),* som ha en starkt brännande smak.

Cayley [ke''li], Arthur (1821—95), eng. matematiker, prof. i Cambridge 1863. Hans arb. röra bl. a. invariantteoricn o. analytisk geometri.

Caylus [kälyss'], Anne Claude Philippe de Tubiéres (1692—1765), greve, fransk arkeolog. Huvudverk: *Recueil d'antiquités égyptiennes, étrusques, grecques, romaines et gaules* (1752—67), vartill han själv etsade plåtarna. C:s arbete förberedde den nyklassiska stilen.

Caymanöarna [ke^mOn-], tre britt, korallöar i Karibiska havet, s. om Cuba. 584 kvkm, 6,700 inv. (T943). Upptäckta av Columbus 1503. Sköldpaddsfångst. Huvudstad: Georgetown (1,400 inv.) på Grand Cayman.

Cazin [kasä^{n}«'], Jean Charles (1841—1901), fransk målare, utförde starkt stämningsbetonade landskap, ofta med biblisk innebörd. Av. etsare o. keramiker. Påverkade de sv. 1880-talsmålarna.

CC och CD, förkortningar för *Corps consulaire o. Corps diplomatique,* internationella igenkänniugsmärken för bilar, tillhörande konsulskåren resp. diplomatiska kåren.

Cd, kem. tecken för en atom kadmium.

C dur, durtonart med c till grundton o. utan förtecken; parallelltonart till a moll.

Ce, kem. tecken för en atom cerium.

Cearå. 1. Stat i ö. Brasilien vid Atlantens kust. 148,591 kvkm, 2,290,000 inv. (1945). — 2. C. el. Forta1eza, huvudstad i C. *t.* Ärkebiskopssäte. Jur. fakultet. Stor export. 154,000 inv. (1939). Flygplats: Adjacento.

Cebii fbévo']. *t.* Ö bland Filippinerna. 850,000 inv. Hampa, socker, ris. Ockuperad av japanerna 1942—45. — 2. Huvudstad på C. 1. 155.000 inv. (1941). Viktig hamn.

Cecb. [tsjäch], Svatopluk (1846—1908), tjeck, författare, patriotisk skald, i viss mån påverkad av Byron *{Trälens sånger,* 1895, m. fl.).

Cechy [tsjäch'ij, tjeck, namnet på Böhmen.

Ceci'dier, gallbildningar hos växter.

Ceoil [sessl], eng. adelsätt från 1600-t. Inom släkten finnas två markisvärdigheter, Salisbury (se d. o.) o. Exeter. Släktens medl. ha spelat en framträdande roll i Englands politiska liv. Jfr Burgleigh.

1. Ceoil [sessl], William, baron Burleigh (Burghley) (1520—98), britt, statsman, blev vid Elisabets tronbestigning hennes förnämste rådgivare; 1572 storskattmästare. Övertygad protestant utövade C. stort inflytande på Elisabets hållning mot Maria Stuart. Englands kraftiga uppblomstring under Elisabets regering är till stor del C:s förtjänst.

2. Cecil, Robert, viscount of Chelwood, f. 1864, britt, statsman, yngre son till premierministern markisen av Salisbury. Som konservativ underhusled. 1906—24 fronderade C. i viss mån mot partiledningen o. var särsk. alltid konsekvent frihandlare. Under 1916—18 blockadminister, därefter till nov. 1918 biträdande utrikesminister. Efter Första världskns slut ägnade C. sitt huvudsakliga intresse åt N. F. o. det internationella fredsarbetet. Medl. av Baldwins konservativa regering nov. 1924—aug. 1927, då han avgick på grund av meningsskiljaktighetcr i avrustningsfrågan. Erhöll Nobels fredspris 1937.

Cecilia, den heliga, kyrkomusikens skyddshelgon, martyr. Minnesdag 22 nov.

Cecilia Månsdotter, d. 1522, Gustav I:s moder, dotter till riksrådet Måns Karlsson till Eka; fördes efter Stockholms blodbad till Köpenhamn o. avled där i fångenskap.

Cecilia Vasa (1540—1627), Gustav I:s dotter, 1564 g. m. markgreve Kristofer av Baden-Rodemachern. C, som var prisad för sin skönhet men en orolig natur, förde ett kringflackande liv o. övergick till slut till katolicismen. Avled i Bryssel.

Cedar Rapids [si'd^{ö} rsepp'ids], stad 1 Iowa, mell. För. Stat., vid Mississippis biflod Red Cedar River. 62,000 inv. (1940). Järnvägsknut. Betydande kvarnindustri.

Ce'de majo'ri, lat., vik för övermakten.

Ce'der, namn på arter av C«'<2rus-släktet (fam, *Pinaceae).* Vintergröna barrträd med lång- o. kortskott, de senare med knippevis fastade barr. Kottar stora, äggrunda, upprätta, vid frömognaden sönderfallande. Virket hartsrikt, värdefullt. C. *Wbani,* I4banoncedern (inhemsk på Libanon, Taurus o. Cypern), med rundat kupolformad krona o. väldiga stammar, når en ålder av c:a 2,000 år (se bild). Den närstående C. *atlaritica,* Atlascedern,

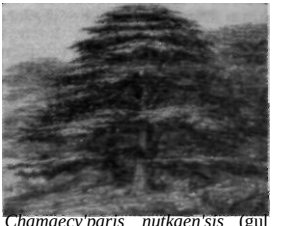

växer på Atlasbergen i Afrika. C. *deodara* är ett av de värdefullaste skogsträden på Himalayas s. sluttningar. — Benämningen ceder användes äv. i Nordamerika för flera där inhemska barrträd, t. ex. *Chamaecy'paris nutkaen'sis* (gul ceder) o. *Juni'perus Virginia'na* (röd ceder).

Cede'ra (lat. *ce'dere),* överlåta (en fordran), göra cession (konkurs).

Cederblad, Carl, f. 1à/5 1886, läroverksadjunkt (i Uppsala sed. 1919), ivrigt verksam i folkbildningsrörelsen, bl. a. som förest, för Uppsala arbetarinst. (sed. 1923) o. som red. för »Verdandis småskrifter» (sed. 1929).

Cederborg, Carl August (184g—1933), författare, skrev populära historiska romaner, bl. a. *Göingehöfdingen* (1899), *Den siste snapphanen* (rgi3).

Cederborg-, Allan (1868—1931), jurist, kommunalman, försäkringsman; stadsfullmäktiges i Sthlm ordf. 1920 §—27. I<ed. av AK r9i2—14 o. 1916—*17,* FK 1929 (liberal); förlikningsman i ì:a distr. 1908—18.

Cederborgh, Fredrik (1784—1835), författare. Hans berättelser *Uno von Thrazenberg* (1809), *Ottar Tralling* (1810—18) m. fl. förebådade den realistiska romanen i Sverige. (Se bild.)

Cedergren, Henrik Thure (1853—1909), industriman, chef för Allm. telefon AB. i Sthlm 1883; donerade »Telefondirektören H. T. Cedergrens uppfostringsfond».

Cedergren, Hugo, f. *«/? 1891, fil. mag., K. F. U. M:s generalsekr. 1924—46, dess scoutchef 1934—45. Vice generalsekr. i K. F. U. M:s världsförbund sed. 1946. C. är sed. 1929 g. m. grevinnan Elsa Bernadotte af Wisborg, f. 3/« 1893, ordf. i K. F. U. K:s förbundsstyrelse 1925—42 o. dess scoutchef sed. 1929. Makarna C. verkade under Andra världskr. för den internationella krigsfångehjälpen.

1. Cederhielm, Josias (1673—1729). riksråd, tillhörde Karl XII:s fältkansli o. tillbragte åren 1709—22 i rysk fångenskap. Efter hemkomsten slöt han sig till det holsteinska partiet; vistades 1725 som ambassadör i Ryssland o. arbetade på ett förbund med detta land. Sedan Horn störtat det holsteinska partiet, måste C. avgå ur rådet.

2. Cederhielm, Joslas Carl (1734—95), sonson till J. C, politiker, urspr. ivrig mössa. Tillhörde under Gustav III adelsoppositionen men närmade sig si uti. konungen. Bemärkt publicist.

Cederschiöld, Gustaf (1849—1928), språkforskare, prof. i nord. språk i Göteborg 1894—1914. Bl. arbeten: *Om svenskan som skriftspråk* (1897) o. läroböcker.

1. Cederström, Olof Rudolf (1764—1833), greve, blev 1823 generalamiral o. chef för K. M:ts flotta men tog 1828 avsked med anledning av det missnöje den av honom tillstyrkta s. k. skeppshandeln framkallade.

2. Cederström, Jakob (1782—1857), kusin till O. R. C, frih., militär, politiker o. ämbetsman, slutl. president i Kammarkollegium, deltog i förberedelserna till 1809 års statsvälvning. Riksdagsman t. o. m. 1850.

3. Cederström, Gustaf (1845—1933), sonson till O. R. C, frih., målare, urspr. officer. Prof. vid Konstakad. 1887—1011, direktör

1899—1911. Huvudsakl. historiemålare med förkärlek för motiv från Karl XII:s tid. *Karl XII:s likfärd,* Nat.mus., se bild.

4. Cederström, Ellen Hartman-C, f. Hedlund (1860—1945), friherrinna, skådespelerska, anställd vid Dram. teat. i Sthlm 1880—90, 1894—98 (gästspel 1921—22), utförde särskilt barn- o. ingenueroller.

5. Cederström, Carl (1867—1918), frih., Sveriges förste flygare, kallad »flygbaronen». Omkom under flygning över Östersjön.

6. Cederström, Rudolf (1876—1944), frih., museiman, överintendent, förest, för Livrustkammaren 1904—42; främst, vapenhistoriker. Bl. arb.: *De svenska riksregalierna,* (1942).

Cederträ, en beteckning för virke, icke blott av *Cedrus-axttx* utan äv. av andra barrträd *(Chamaecy paris-. Juniperus-* o. *Thuja-aitei)* samt av lövträdet *Cedre'la odora'ta.*

Cederträolja, en olja, som utvinnes ur *Juni'perus virginia'na* (röd ceder) o. som användes vid mikroskopering, enär den har samma brytningsindex som glas. Jfr Immersion.

Cedilj' (fr. *cédille,* egentl. »litet zeta»), ett tecken, som i flera språk, t. ex. franskan, sättes under ett framför a, o el. u stående c för att utmärka, att c skall uttalas som s och ej som k. Ex. ca, garcon.

Ced'mon, dens. som Caedmon.

Cedra't el. suck a't, kanderade, gröna citronskal. Användes i finare bakverk.

Cedrela, trädsläkte (fam. *Meliaceae),* 9 arter i tropiska Amerika. Höga träd med parbladiga blad. C. *odora'ta,* västindisk ceder el. kubaceder, har ett löst o. lätt, välluktande virke, som användes till cigarr- o. sockerlådor; därför äv. benämnt sockerkist.

Ce'droolja el. c 11 r o n o 1 j a, ljusgul olja, beredes ur färska citronskal. Användes i salvor, bakverk, likörer o. parfymer. Jfr Cederträolja.

Cefalu [tijefalo'], hamnstad på Sicilien, prov. Palermo, Italien. C:a T4,ooo inv. Katedral från normandisk tid med märkliga mosaiker.

Cegléd [tsägg'led], stad i mell. Ungern, vid en biflod till Theiss. 39,000 inv. (1941). Vinodling.

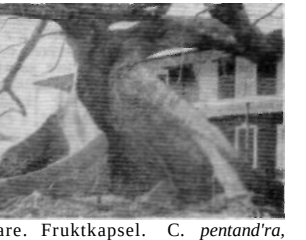

CéVba, trädsläkte (fam. *Bombacaceae),* 20 tropiska arter (särsk. i Sydamerika). Storvuxna träd med fingrade blad o. stora, »Mal-a-liknande blommor med 5 ståndare. Fruktkapsel. C. *pentand'ra,* bomulls- el. kapokträdet (se bild), har sina kaps-

lar fyllda av en hårmassa, som under namn av kapokull finner användning som stoppnings- o. inpackningsmaterial. Jfr Bombax.

Ce'ladon. 1. (Grek. Kela'don), grek. personnamn, nyttjat i 1600- o. i7oo-t:s herderomaner som namn på en öm o. smäktande älskare. — 2. I Europa gängse benämning på ett slags högt skattad Sung-keramik (Lungchiian) av milt olivgrön färg, ofta med dragning i grått el. blått.

Celakovsky [tsje'-] (1799—1852), tjeck, skald, prof. i slav. språk i Breslau o. Prag, samlade o. utgav folkvisor, litauiska o. ryska sånger *(Blandade dikter, Slaviska folkvisor).*

Cele'ber (fr. *celebre),* ryktbar, omtalad.

Cele'bes, en av Stora Sundaöarna, Indonesien. 179,416 kvkin, 4 mill. inv. (1930). Produkter: guld, finare träslag, majs, sago, kaffe. Huvudstad: Makassar.

Celebesbuffel, dets. som anoa.

Celebessjön, havet mellan Celebes, Borneo o. Filippinerna. Största lodade djup 5,112 m.

Celebre'ra (fr. *célibrer),* fira, högtidlighålla. — Ce1ebrite't, berömdhet, rvktbar person.

Celest' (av lat. *cae'lum,* himmel), hörande till himlavalvet.

Celes'ta (av fr. *céleste,* himmelsk), klavcrinstrument, modernt orkesterinstrument, med vibrerande stålstänger i st. f. strängar samt omfånget c—c""; uppfanns av A. Mustel i Paris 1886.

Celestin fselestä"*'], en komedifigur. F1oridor-C. är en dubbelroll i operetten »Lilla helgonet» av Hervé (1883).

Celest mekanik, den del av astronomien, som har till uppgift att matematiskt beräkna himlakropparnas röielse under gravitationens verkan. För det fall, att endast två himlakroppar äro för handen o. de övrigas inverkan försummas, behärskar man uppgiften, vid tre kroppar (ex. solen, jorden, månen) blir uppgiften vanskligare o. kan blott ur der särskilda förutsättningar lösas.

Celesy'rien el. el Bikaa, dal mellan Mbanon o. Antilibanon. 120 km lång, 14 km bred.

Celiba't (av lat. *cae'lebs,* ogift), ogift stånd, 1 katolska kyrkan stadgat för präster o. klosterfolk redan i den tidiga medeltiden, i Sverige påbjudet vid Skänninge möte 1248. Grek. kyrkan kräver celibat endast av det högre prästerskapet.

Céliméne [selimä'n], den kvinnliga huvudrollen i Molières »Misantropen».

Celiokanalen, kanal i Columbia, För. Stat., förbinder Idaho med Stilla havet. Byggd 1915.

Cell (av lat. *ceWula),* litet rum (klostercell, fångcell osv.); avdelning 1 en förenings organisation. — *Fys.* 1. Enstaka elektr. element el. ackumulator i ett batteri. — 2. Fotoelektrisk cell. — *Biol.* Djur- o. växtkroppens elementar - beståndsdel. Består av levande materia, som bildar en ce 11 kropp, avgränsad mot omgivningen av en cellmembran o. innehållande ett flertal bildningar ss. en cellkärna (i vissa celler flera), oftast centralt belägen o. genom en kärnmembran avgränsad från den omgivande cytoplasman cl. protoplasman. Cellkärnan innehåller kromatin, bestående av bl. a. nukleinsyra, o. tillskrives rollen ss. ärftlighetens bärare samt undergår vid cellernas delning karakteristiska förändringar, varvid kromosomer bildas av kärnsubstansen (jfr Kärndelning). I cytoplasman finnes en ccntralkröpp, centrosom, innehållande centVioler, som spela en icke klarlagd roll vid celldelningen, mitokondrier, korn- el. stavformade bildningar, som tillskrivas betydelse för cellernas ämnesomsättning, mikrosomer, submikroskopiska korn med okänd funktion. Dessa bildningar utgöra vid cellens livsfunktioner aktiva beståndsdelar. Dessutom finnas passiva cell inkl usioner, ss. glykogen i levercellerna o. korn, bestående av förstadier til! sekret i fcörteloeller. Växternas celler äro inbyggda i ett fast skelett, bestående av cellulosa, bildande fasta cellväggar omkring cellerna. Könsceller o. svärmsporer äro dock nakna. CcUlema förökas genom att först kärnan delas i två lika delar o. den omgivande cytoplasman genom avsnörning delas mellan de båda dotterkärnorna. Äro de bildade dottercellerna lika stora, kallas förloppet delning; är den ena mindre, benämnes det knoppning.

Cell'a, lat., kammare. I grek. *6.* rom. tempel det innersta rummet med gudabilden.

Cell'e [tse-], stad i delstaten Nkdersachsen, n. Tvskland (Hannover), vid Aller. 38,000 inv. (1939)- 1'araplyfabrikcr.

Cellini [tijäli'ni], Benvenuto (1500-71), ital. konstnär, guldsmed *(Frans I:s saltkar,* nu i Wien, se bild) o. bildhuggare *(Persevs* i Loggia dei Lanzi, Florens, *Källnymfen* — Diane de Poitiers — i Louvre). Äv. medaljgravör. C. har skildrat sitt äventyrliga liv i sin berömda självbiografi (sv. övers. 1927).

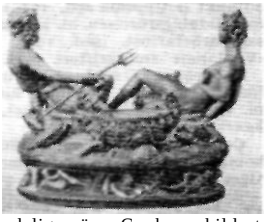

Cellist' kallas den som spelar violoncell.

Cell'o, förkortning av violoncell.

Cellofa'n, ett cellulosaderivat, användes i form av genomskinliga blad till omslag för matvaror o. dyl. Klistrat vid fönsterglas utgör det ett gott skydd mot glasets splittring.

Cello'n, celluloidliknande material, framställt ur cellulosaacetat. Ej lättantändligt.

Cellosolve, dest. som etylglykol.

Cellufix, handelsnamn för ett klister. Jfr Cellulosa.

Cellular'patologi, en teori, som i motsats till humoralpatologien tillskriver sjukliga förändringar i cellerna grundläggande betydelse för uppkomsten av de skilda sjukdomstillstånden. Framlades 1858 av K. Virchow.

Cellull, textilfibrer ur cellulosa. Jfr Konstfibrer.

Celluloi'd (av lat. *ceWula,* litet rum, o. grek. *éTdos,* utseende), ett vid c:a ioo° plastiskt, vid c:a zoo" antändbart ämne, spec. vikt 1.4. Erhålles genom blandning o. pressning av lågnitrerad cellulosa o. kamfcr ungef. i proportionen 3:1. Användes till galanteriartiklar, fotografisk film ni. ni. Inöses i alkoholblandad eter, aceton, amylacetat o. kan i lösning användas som fernissa, zaponlack.

Cellulo'sa, huvudbeståndsdelen I växternas cellväggar, är ett kolhydrat av sammansättningen $C_6H_{10}O_6$ med mycket hög molekylvikt (för obehandlad cellulosa c:a 500,000). Förekommer nästan ren i bomull, erhålles ur trä som kemisk trämassa genom vedens upphettning under tryck tills. m. sulfiter, su1fitce11u1osa, el. alkaliska lösningar, framställda med utgångspunkt från natriumsulfat, sulfatcellolosa ur soda (jfr Pappersmassa). Cellulosa förenas med syror till esterartade föreningar, t. ex. cellulosanitrat (nitrocclluloso), som med lägre kvävehalt användes till framställning av celluloid, kollodium o. cellulosalackcr o. med högre kvävehalt utgör bomullskrut. Cellulosaacetat (acetylcellulosa) erhålles vid behandling av cellulosa med ättiksyreanhydrid o. ättiksyra i närvaro av svavelsvra o. katalvsatorer; användes till icke brännba"r kinofilm, andra

genomskinliga material ss. cellon samt för cellulosalacker o. acetalsilke. Jämte nyssnämnda estrar kan C. äv. bilda etrar, dvs. föreningar där kolväteradikaler ersätta väteatomen i en del av OH-grupperna. Sådana cellulosaetrar o. närbesläktade föreningar användas under ol. handelsnamn (alkasit, cellufix, majöl, permajol) som klister o. appreturinedel. Jfr Konstfibrer, Hydrat-, Ilydro- o. Fodercellulosa.

Cellulosalacker, lösningar av cellulosanitrat (nitrocellulosa) el. cellulosaacetat i flyktiga lösningsmedel tills, med hartser o. mjukningsmedel, ined el. utan tillsats av färgämnen.

Celo'sia, växtsläkte (fam. *Amarantaceae),* 55 tropiska arter. En missbildad form av *C. crista'ta,* tuppkam; prydnadsväxt i trädgårdar.

Celosta't, dets. som heliostat.

von Cel'se, Magnus (i7°9—84), urspr. Celsius, historiker, prof. i Uppsala, samlare av sv. medeltida bullor o. kyrkostadgar.

1. CeTsius, Magnus (1621—79), matematiker, prof. i Uppsala, mest bekant genom sin tolkning av »hälsingerunorna» 1675.

2. Celsius, Olof, d. ä. (1670—1756), son till M. C., prof. 1 Uppsala, mångiärd, särsk. kännare av de österländska språken o. botaniker; Linnés gynnare.

3. Celsius, Anders (1701—44), sonson till M. C, prof. i astronomi i Uppsala, mest känd genom den efter honom uppkallade hundradelade tcrmometerskalan, Celsius-skalan, med vattnets frys- o. kokpunkter till fundamentalpunktcr, o" resp. ioo'. (Se bild.)

4. Celsius, Olof, d. y. (1716—94), kusin till A. C, präst, hävdatecknare, prof. i historia 1747, biskop i I,und 1777. Hans mest bekanta hist. arbeten äro *Konung Gustaf I:s historia* (1746—53) samt *Konung Erik XIV:S historia* (1774). I,ed. av Sv. akad. 1786.

Cem'balo [tsj-], dets. som klavicembalo.

Cembratall, *Pi'nus cemb'ra,* ett långsamt växande barrträd med tät, mörkgrön krona o. regelbundna, uppåtsträvande grenar. Höjd c:a 22 m, högsta ålder c:a 600 år. Årsskott tjocka, täckta av en rostbrun, snart försvinnande hårfilt. Kottar intill 8 cm långa, tjocka, äggformade, oskaftade, frön stora, hårdskaliga, vinglösa, med en oljerik, välsmakande kärna, som ätes. Förekomst: Alperna o. Karpaterna samt n. Ryssland, Sibirien o. Altajbergen. Ett ofta odlat prydnadsträd, hos oss härdigt långt upp i Norrland.

Cement' (av lat. *caemeritum,* murbruk av krossat tegel), olika slags till byggnadsarbeten avsedda bindemedel, vilka hårdna under upptagande av vatten. C-blandningar binda därför äv. under vatten. C. framställes genom bränning av finfördelade blandningar av kalk o. lera (portlandcement) cl. genom smältning av kalk o. bauxit (smältcement), varefter den brända (resp. smälta) produkten finmales. Användes i blandningar med sand etc. (jfr Betong). Starkt lerhaltig kalksten låter efter bränning ej släcka sig o. beter sig som c. (romancement). Som c. kan äv. användas finmalda blandningar av kalk o. masugnsslagg, kalk o. vissa vulkaniska bergarter (puzzolanciente) el. t. o. m. kalk- o. tegelmjöl. Tillverkning o. förvaring kräva stor omsorg för att cu hållfast o. god cement skall erhållas, så att cementgrötens hårdnande, bindningen, icke börjar för snabbt o. icke håller på för länge. Jfr Klinkcr.

Cemeniering el. sätthärdning, metod att öka kolhalten på ytan av smidesjärnsföremål i avsikt att göra denna härdningsbar, utan att materialet i övrigt mister sin seghet. Tillgår så, att materialet inpackas i kolpulver, försatt med blodlutsalt el. dyl., o. upphettas till c:a i,ooo°. Jfr Aducering.

Cementstål, stå), erhållet genom cementering av smidesjärn.

Cena'kel -(av lat. *coena'culum),* egentl. vindsrum; matsal; sammanslutning, förening, särsk. den grupp av romantiker, som bildades i Paris 1828 kring V. Hugo.

Cenakelkultur, förlöjligande beteckning på den trångsynthet, som tager sig uttryck i vissa föreningars (nykterhets-) verksamhetsformer.

Cendré [sa^{n}*dre'], fr., askfärgad, askblond.

Cendrillon [sa^{n}sdrijå^{n}*'] (fr., av *cendre,* aska), den franska benämningen på Askungen (efter saga av Perrault).

Cennini [tsjäni'ni], Cennino, f. omkr. 1370, i tal. målare, huvudsakligast känd genom sin skrift *Trattato dello, piltura* (sv. övers. 1947).

Cenota'fium (lat., »tom grav»), minnesvärd över död person på en plats, där den döde icke är begravd.

Cen'sor, lat., granskare. 1. Fornromersk ämbetsman, som förrättade census (skattskrivningen) samt hade viss tillsyn över sederna. — 2. Offentlig kontrollant vid studentexamen. — 3. Person med uppdrag att granska tryckalster, teaterpjäser, filmer m. m.

Censu'r (av lat. *cense're,* granska), offentlig myndighets granskning av skrift, teaterstycke, kinematografisk film o. dyl. före offentliggörandet el. framförandet. Censur av brev el. telegram förekommer äv., dock huvudsakl. i krigförande länder.

Censure'ra (lat. *censura're),* granska.

Cen'sus, lat., uppskattning; förmögenhet el. inkomst som villkor för valbarhet el. valrätt. C. för valbarhet till FK avskaffades i Sverige 1933. Betyder äv. folkräkning (jfr d. o.).

Cent *(Ct).* 1. Amerik. skiljemynt (För. Stat. o. Canada) = 1/100 dollar. — 2. Holl. skiljemynt = $^{1}/_{100}$ gulden. — 3. Enhet vid mätning av musikintervaller; en oktav = 1,200 cents; en tempererad halvton " 100 cents.

Cental [senn't^{ö}lj, viktmått, 100 eng. skålpund el. 45.36 kg.

Centaurea, växtsläkte (fam. *Compositae),* c:a 500 arter huvudsakl. på n. halvklotet, särsk. i Medelhavsområdet. Korgarnas kantblommor stora, strutformade, livligt färgade, könlösa. Vildväxande hos oss C. *cy'anus,* blåklint (se bild), vanligt åkergräs, C. *jace'a,* rödklint, o. C. *scabio'sa,* väddklint, på ängsmark. Flera arter odlade som trädgårdsväxter, t. ex. C. *monta'na o. C. cinera'ria.*

Centaurer, kentaurer, i grek. myt. vilda, demoniska väsen, hälften man o. hälften häst, boende i Tessaliens bergstrakter. (Se bild, senromersk skulptur.)

Centau'rus el. Centauren, stjärnbild på s. himlavalvet.

Centavo, skiljemynt i Portugal, Argentina, Chile, Brasilien m. fl. stater = $^{1}/_{100}$ escudo, resp. peso o. cruzeiro.

Centena'rium (av lat. *cen'lum,* hundra), hundraårsfest.

Cen'ter (lat. *cenfrum),* medelpunkt, mitt. *Polit.* Ett parti, som intar en mellanställning mellan höger- o. vänsterpartier. — *Krigsv.* Mellersta delen av en ställning el. av en till

strid grupperad truppstyrka. — *lår.* Benämning på den mellersta spelaren i forwardslinjen (forwardscenter) o. i halvbackslinjen (halvbackscenter) i flera bollspel.

Centerbord, uppdragbar löskölå vissa slags båtar för att minska avdriften.

Centerless-slipning, tcentrumlös slipning», slipningsmetod, som sed. 1920-t. vunnit allt större användning vid massfabrikationer (t. ex. av projektiler), dåir toleranserna skola vara små.

Centesima'lskala vid geodetiska instrument har cirkelns hela omkrets delad i 400 lika delar, så att en rät vinkel motsvarar 100 delar. Jfr Nygrad.

Centesimo [tsjänte'simå], ital. skiljemynt = >/ioo lira.

Centigram, fork. *cg,* viktmått —*/ioe gram.

Centiliter, fork. *cl,* rymdmått ↔ V100 liter.

Centime [sa"«timm']$_{t}$ skiljemynt i Frankrike, Belgien o. Schweiz = $^{1}/_{100}$ franc.

Centimeter, fork. *cm,* längdmått = V100 meter.

Cen'timo, spanskt skiljemynt = $^{J}/_{i0}$o peseta.

Cent'ner, äldre vikt om 100 skålpund, växlande med ol. länders skålpundsvikt, c:a 50 kg.

Centra'l (av lat. *cenfrum,* medelpunkt), som tillhör el. avser medelpunkten, väsentlig.

Centralafrika, namn på v. Ekvatorialafrika, omfattande Kongobäckenet.

Centralamerika el. Mellanamerika, smalaste delen av Amerika, mellan Nord- o. Sydamerika, omfattar republikerna Guatemala, Honduras, Salvador, Nicaragua, Costa Rica o.

Panama samt Panamakanalzonen, Britt. Honduras o. s. Mexico (staterna Campeche, Chiapas, Tabasco o. Yucatan). 693,514 kvkm, 8 mill. inv. — C. genomdrages av bergskedjor med många vulkaner, de högsta belägna i Guatemala: Tajumulco (4,210 m) o. Tacana (4,270 m). Mellan bergskedjorna utbreda sig högslätter. Kuststräckorna äro låga med tropisk växtlighet. Klimatet är hett o. osunt vid kusterna, tempererat på högslätterna (1,000—1,600 m ö. h.) o. svalt i de högsta bergstrakterna (1,600—2,000 m ö. h.). — Huvudnåring är boskapsskötsel. Utförsel av indigo, koschenill, kaffe, kakao, tobak o. socker. — Befolkningen utgöres till io % av vita, i övrigt av indianer, negrer, kineser o. biandfolk.

Centrala nervsystemet, dets. som cerebrospinala nervsystemet.

Centralantenn, antenn, som är gemensam för flera radiomottagare, t. ex. alla apparater i ett hus. Samtliga av en vanlig antenn uppfångade signaler förstärkas i en oavstämd högfrekvensförstärkare o. fördelas av ett mot störningar skärmat ledningsnät till de olika mottagarna. Dessa äro av vanlig typ o. kunna oberoende av varandra inställas på godtycklig våglängd. Jfr Centralradio.

Centralasien, benämning på det inre Asien, begränsat i n.v. av Tien-shan, Altaj o. Sajanska bergen, i ö. av Chingan o. v. Kinas berg, 1 s. och s.v. av Himalaya o. Pamir. S. delen utgöres av jordens högst belägna högslätt, Tibet. N. därom ligga ökentrakter: Takla-makan, Gobi m. fl. Klimatet är fastlandsklimat med heta somrar o. mycket kalla vintrar. Befolkningen mest nomader. Politiskt står C. under Rysslands o. Kinas inflytande.

Centrala uppbördsnämnden meddelar enligt förordning si/$_{12}$ 1945 förklaringar o. anvisningar i frågor rörande det fr. o. m. 1947 införda nya uppbördsförfarandet.

Centrala verkstadsskolor, ungdomsskolor, som meddela praktisk o. teoretisk yrkesutbildning för industri o. hantverk, sortera under Överstyrelsen för yrkesutbildning. Finansieras av landstingen. Stadga ^{1}*/$_{10}$ 1941 med ändr.

Centrala värnpliktsbyrån utövar under överinseende av chefen för armén ledningen o. övervakningen av inskrivningsväsendet o. värnpliktsredovisningen. Verksamheten inom C. är fördelad på en expedition samt en armé-, en marin-, en flyg-, en truppregisters-, en personalprövnings- o. en hålkortsdetalj. Instruktion den ^{6}/a 1942 med sen. ändr.

Centrala (ämbets)verk, ämbetsverk, som direkt under K. M:t utöva överstyrelsen inom viss gren av statsförvaltningen.

Centralbanker, banker, som hava till huvuduppgift att tillhandahålla erforderliga betalningsmedel (sedelutgivning) samt upprätthålla landets valuta. I Sverige är sed. 1904 Sveriges Riksbank ensam sedelutgivare.

Centralbatterisystem vid telefonanläggningar kännetecknas därav, att abonnenternas apparater erhålla likström från ett gemensamt ackumulatorbatteri, som automatiskt inkopplas, när mikrofonen lyftes ur sin klyka. Samtidigt signaleras detta automatiskt på stationen, så att vev för signalgivning blir överflödig.

Centralbibliotek, statsunderstött kommunalt bibliotek, som enligt 1930 års biblioteksförfattning kan upprättas i de olika länen, med uppgift att komplettera de lokala folkbiblioteken. 1947 funnos 18 förutom stifts- o. landsbiblioteken i Linköping o. Skara, som fungera som c. C. förestås av en ccntralbibliotckarie.

Centralbyggrnad, byggnad, som likformigt grupperar sig kring en mittpunkt. Jfr Centralkyrka.

Centralcylinder. *Bot.* I ettåriga stam- o. rotdelar hos växterna den inre vävnadspelaren, omsluten av den primära barkens innersta cellskikt.

Centraleuropa, den del av kontinenten, som ligger mellan 46'—55; n. br. och i ö. begränsas av en linje från Östersjöns ö. del till Donaus mynning samt i v. av en linje från Engelska kanalen till Schweiz. C. omfattar följande stater: Tyskland, Nederländerna, Belgien, Schweiz, Tjeckoslovakien, Österrike, Ungern o. Polen. Se kartan.

Central Falls [senn'tr°l få'ls], stad i Rhode Island, n.ö. För. Stat., vid Blackstone. 25,000 inv. (1940).

Central flygverkstad, verkstad inom flygvapnet, avsedd för större reparationer, som icke kunna utföras vid flygflottiljernas verkstäder.

Centralförbundet för befälsutbildning, fork. C/6, har till uppgift att tillsammans med övriga frivilliga försvarsorganisationer utbilda värnpliktigt befäl vid armén samt ge ungdom förberedande militärutbildning. C, som är en ombildning av Sveriges landstormsföreningars centralförbund, har stadgar av ^{4}/$_{6}$ 1943.

Centralförbundet för nykterhetsundervisning, sammanslutning mellan svenska nykterhetssällskap, grundad 1901, med syfte att främja upplysningsarbete i nykterhetsfrågan.

Centralförbundet för socialt arbete, fork. *C.S.A.,* en 1903 bildad sammanslutning för

Ord, som **saknas** på C, **torde** söks LS på K el. **(för ryska ord)** på H.

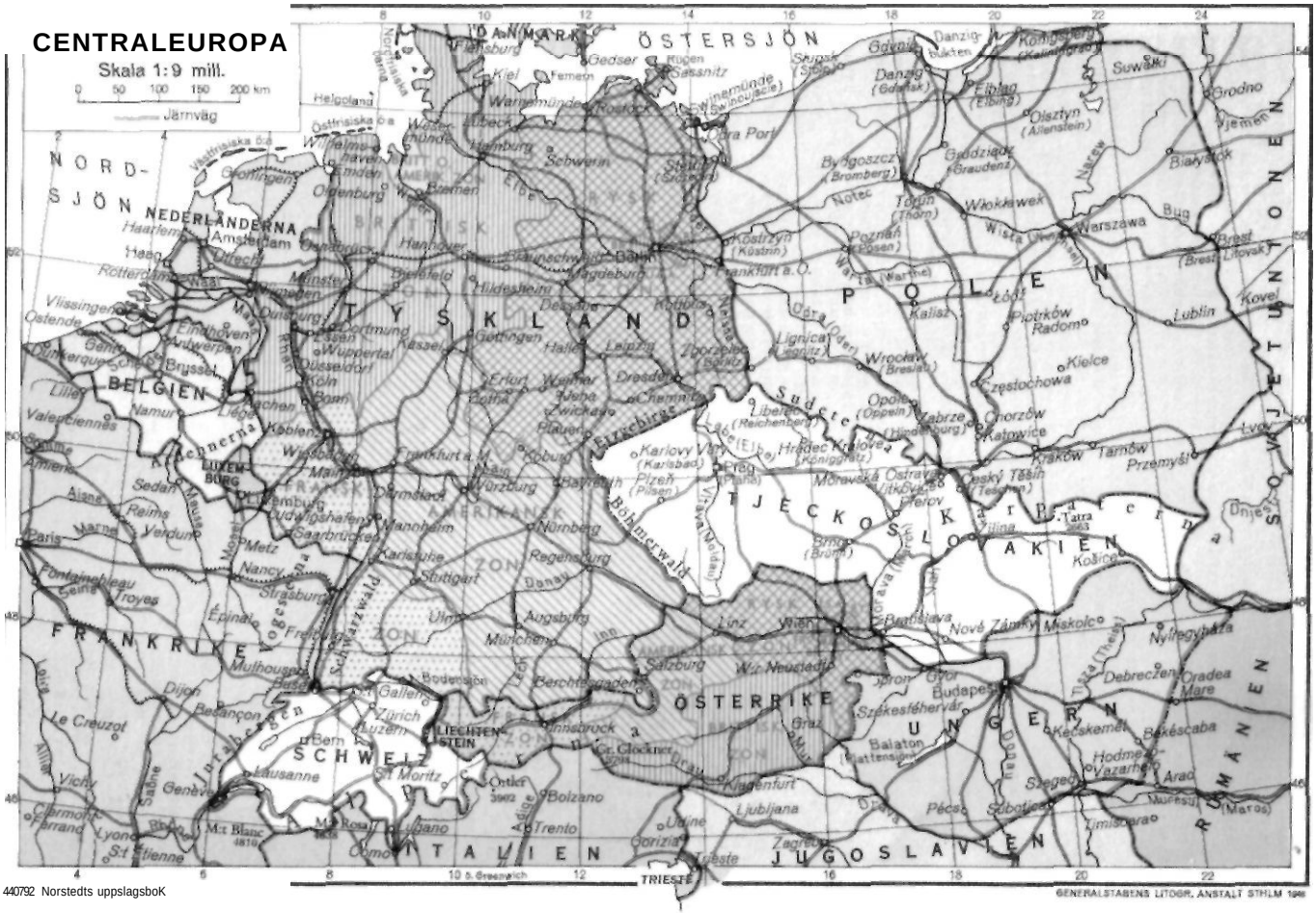
CENTRALEUROPA
Skala 1:9 mill.
0 50 100 150 200 km
Järnväg
ÖSTERSJÖN
NORD-SJÖN
DANMARK
NEDERLÄNDERNA
BELGIEN
LUXEMBURG
TYSKLAND
POLEN
TJECKOSLOVAKIEN
FRANKRIKE
SCHWEIZ
LIECHTENSTEIN
ÖSTERRIKE
UNGERN
ITALIEN
JUGOSLAVIEN
RUMÄNIEN
SOVJETUNIONEN
TRIESTE
Amsterdam
Haag
Rotterdam
Bruxelles
Anvers
Paris
Lyon
Genève
Lausanne
Zürich
Bern
Luzern
Innsbruck
Wien
Budapest
Prag
Warszawa
Kraków
Katowice
Lublin
Kiel
Hamburg
Berlin
Leipzig
Dresden
Frankfurt a. M.
Köln
Essen
Dortmund
Hannover
Braunschweig
Magdeburg
Stuttgart
München
Augsburg
Regensburg
Nürnberg
Mannheim
Karlsruhe
Strasbourg
Metz
Nancy
Reims
Lille
Dijon
Besançon
Le Creuzot
Vichy
Clermont-Ferrand
St Etienne
Mt Blanc
Milano
Torino
Genova
Bologna
Firenze
Roma
Napoli
Bari
Trieste
Udine
Trento
Bolzano
Ortler
Innsbruck
Graz
Klagenfurt
Ljubljana
Zagreb
Beograd
Sofia
Bucuresti
Timisoara
Arad
Szeged
Debrecen
Miskolc
Nyiregyháza
Oradea Mare
Kosice
Nové Zámky
Bratislava
Brno
Ostrava
Plzeň
Karlovy Vary
Praha
Liberec
Hradec Králové
Olomouc
Opole
Wrocław
Poznań
Bydgoszcz
Toruń
Gdańsk
Gdynia
Danzig
Königsberg
Kaunas
Vilnius
Riga
Tallinn
Helsinki
Stockholm
Malmö
Köbenhavn
Hamburg
Bremen
Hannover
Essen
Dortmund
Köln
Frankfurt a. M.
Mainz

bl. a. spridande av kunskap om sociala spörsmål o. lösande av viktiga samhällsfrågor.

Central-Indien (Central India Agency), f. d. agentskap i Britt. Indien, omfattande orakr. 89 stater mellan Rajputana o. Bengal.

Centralisatio'n (av lat. *cent'rum,* medelpunkt), styrelsesystem, där avgörandena i stor utsträckning lagts i en högsta myndighets hand. Verb: centralisera. Motsats: decentralisation.

Centralkassa för jordbrukskredit, ekonomisk förening, som utgör sammanslutning för ett el. flera lån av föreningar med ändamål att var inom sin ort bereda driftskredit åt idkare av mindre jordbruk. Driver i viss utsträckning bankrörelse. Närmare bestämm. i lag av 26/B 1936.

Centralkraft, en på en kropp verkande kraft, vilken alltid är riktad mot samma punkt oberoende av kroppens läge.

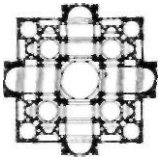

Centralkyrka, kyrka med rund, kvadratisk, månghörnig el. likarmat korsformig grundplan (alltså motsatsen till långhuskyrka), vanl. kupoltäckt. (Se bild.) Jfr Rundkyrka.

Centralmakterna, sammanfattande benämning på Tyskland, Österrike-Ungern, Bulgarien o. Turkiet under Första världskr.

Centralprovinserna och Berar [-bira'°], provins i Indien, i det inre av Främre Indien. 258,668 kvkm, 17 mill. inv. (1941).

Centralradio, radiomottagare, som är gemensam för flera högtalare el. hörtelefoner i samma hus. Den ljudfrekventa växelströmmen från mottagarens lågfrekvensförstärkare fördelas med ett ledningsnät. Vid varje uttag kan ljudstyrkan regleras oberoende av övriga lyssnare, men alla äro hänvisade till samma radiosändare (samma program). Emedan endast en mottagare användes, är apparatkostnaden låg. Användes särskilt på sjukhus. Jfr Centralantenn.

Centralrörelse, rörelse, vars acceleration alltid har samma riktning som sammanbindningslinjen mellan den rörliga punkten o. en i rummet fast punkt, rörelsecentrum.

Centralsikte, sikte, varmed flera artilleripjäser på ett örlogsfartyg samtidigt kunna inriktas mot samma mål.

Centralsol, benämning på den hypotetiska himlakropp, omkring vilken samtliga himlakroppar förr tänktes kretsa liksom planeterna kring solen. Stjärnorna i Vintergatans system kretsa emellertid kring stjärnsystemets tyngdpunkt, belägen i Skyttens stjärnbild.

Centralverkstäderna, äldre benämning på Statens järnvägars huvudverkstad i Örebro.

Centre'ring, noggrann inpassning o. fastsättning av ett föremål i förhållande till en rotationsaxel, vanl. så att tyngdpunkten el. en symmetriaxel sammanfaller med denna.

Centrifu'g, roterande maskin, som utnyttjar centrifugalkraften för att skilja ämnen med olika spec. vikt, t. ex. för att ur en vätska avskilja tyngre partiklar (smuts o. vatten ur förorenad olja) el. lättare beståndsdelar (grädde ur mjölk). Andra centrifuger användas för att avskilja vätska från en våt massa el. dyl., t. ex. för att torka tvättkläder (i en roterande perforerad cylinder, där vattnet kastas ut genom hålen) el. för att tillvarataga honung ur vaxkakor (honungsslungare). Jfr Separator o. Ultracentrifug.

Centrifuga'1 (av lat. *cenfrum,* medelpunkt, o. *fu'gere,* fly), som rör sig från medelpunkten.

Centrifugalkraft, den vid roterande kroppar verksamma kraft, som bl. a. spänner den snurrande slungans snöre o. skiljer mjölken från grädden i en separator. Enligt vad Huygens 1669 insåg, är centrifugalkraftens storlek proportionell mot periferihastighetens kvadrat o. banradiens omvända värde; dessutom äv. proportionell mot kroppens vikt (massa). Centrifugalkraften har utomordentlig teknisk betydelse dels genom dess utnyttjande i centrifuger o. dyl., dels genom de påkänningar den ger upphov till 1 roterande maskindelar. Jfr Coriolis.

Centrif ugalregula'tor, anordning för hastighetsregi ering vid kraftmaskiner, utgöres av rörliga, fjäderspända metallmassor, uppsatta på en till maskinen kopplad axel. Allt efter hastighetens storlek avlägsna sig massorna olika långt från axeln o. reglera härvid ventiler för ång- o. bränsletillförsel. (Se bild.)

Centripeta'l (av lat. *cent'rum,* medelpunkt, o. *pe'tere,* söka), som rör sig mot medelpunkten.

Centrosom [-sa'm], en i cellen, särsk. vid celldelning, förekommande liten kropp, som spelar en stor roll, möjl. som mekaniskt centrum, vid den indirekta celldelningen.

Centrosper'mae, grupp av tvåhjärtbladiga växter med regelbundna, fribladiga, tvåkönade blommor, i regel översittande enrummigt fruktämne med ett enda el. flera krumböjda fröämnen. Äv. embryot krökt. Frövitan utgöres av perisperm. Hit höra bl. a. familjerna *Chenopodiaceae, Amarantaceae o. Caryophyllaceae.*

Cenfrum, lat., medelpunkt.

Centu'ria (av lat. *cen'tum,* hundra), egentl. hundramannaflock, i den rom. författningen avdelning av det militäriskt organiserade folket; äv. grundval för rösträtten.

Centurio'n (av lat.), befälhavare för en centuria, underavdelning av den rom. legionen.

Centweight [sännt^e^] el. hundredweight [hann'dr°d-], eng., förk. *cwt.,* centner, eng. viktmått = 4 quarters = 112 pounds = 50.8 kg.

Cephalanthe ra, örtsläkte (fam. *Orchidaceae).* Rotstock, stjälk med mer el. mindre långsträckta, spetsade blad samt stora, i ett fåblommigt ax samlade blommor. C. *ensito'lia,* skogslilja, o. *C. ru'bra,* röd skogslilja (se bild), Intill halvmeterhöga, praktfulla, växa sparsamt i Sydsveriges kalktrakter.

Cephalas'pidae, fiskar från silur- o. devonperioderna. Voro försedda med ett starkt pansar omkring huvudets organ o. främre delen av bålen. Hade i motsats till de närbesläktade nejonögonen ett par bröstfenor. (Se bild.)

Cer, dets. som cerium.

Ce'ra, lat., vax.

Ceram' el. Serang, största ön bland s. Moluckerna, s. om Ceramsjön. 17.658 kvkm, omkr. 67,000 inv., alfurer o. malajer.

Ceras'tium, örtsläkte (fam. *Caryophyllaceae,* underfam. *Alsinoideae),* c:a 100 arter å n. halvklotet. Kronblad vita, djupt 2-kluvna, kapsel cylindrisk, i spetsen böjd o. öppnande sig med tänder. *C. vulga're,* hönsarv, vanlig på gräsmark. En del främmande arter med vithåriga blad odlas ofta i trädgårdar, t. ex. *C. tomento'sum,* vitarv.

C er a't (av lat. *ce'ra,* vax), av vax, svinister o. andra feta ämnen beredd salva för såriga läppar o. dyl.

Cera'tium, en liten till gisseldjuren hörande organism, som i oerhörda massor förekommer i havet. Planktonorganism.

Cerato'nia, trädsläkte (fam. *Leguminosae),*

Enda art *C. si'liqua,* johannesbrödsträdet, inhemskt i Arabien, ett litet, ständigt grönskande träd med parbladiga, läderartade blad o. kronlösa blommor i klasar. Baljor plattade, intill 25 cm långa, tjocka, med talrika frörum, åtskilda av köttiga mellanväggar. Fruktväggen, som innehåller 50 % socker, ätes. Enl. sägnen livnärde sig Johannes döparen av detta träd under sin vandring i öknen.

Ceratophyllum, örtsläkte (fam. *Ceralophyllaceae,* närstående *Ranunculaceae),* 3 arter. Helt nedsänkta vattenväxter med kransställda, gaffellikt delade blad med trådsmala flikar. Blommor enkönade, han- o. honblommor på samma individ med vitaktigt gröna kalkblad. Frukten är en nöt. *C. demer'sutn,* hornsärv, i sjöar, dammar, vattengravar, den hos oss vanligaste arten.

Cer'berus, lat. namnform för Kerberos.

Cerea'lier {av lat. *cerea'lia,* Ceres' fest), gemensam benämning på sädesslagen.

Cerebella'r (av lat. *cerebelVum,* lilla hjärnan), tillhörande lilla hjärnan.

Cerebra'l (av lat. *ce'rebrum,* hjärna), tillhörande hjärnan.

Cerebrospina'l (av lat. *ce'rebrum,* hjärna, o. *medulVa spina'lis,* ryggmärg), tillhörande hjärnan o. ryggmärgen. — Ce r e b r o s p i n a l m e n i n g i't, hjärnhinneinflammation.

Cerebrospinala nervsystemet, hjärna, ryggmärg o. deras förbindelser genom perifera nerver med sinnesorgan o. skelettmuskler; till skillnad från det a u t o n o m a n e r v s y s t e m e t vars nerverceller äro belägna helt utanför hjärna o. ryggmärg (ehuru med överordnade centra inom dessa). Funktionellt representerar cerebrospinala nervsystemet det nervösa underlaget för de medvetna o. viljestyrda, animala livsfunktionerna. Autonoma nervsystemet reglerar däremot de vegetativa funktionerna o. arbetar i stor utsträckning oberoende av medvetandet o. står därigenom icke i samma grad under viljans direkta kontroll.

Cerebrospinalvätska, vattenklar, färglös vätska, som finnes i hjärnans hålrum (hjärnventriklarna) o. utanför hjärnan o. ryggmärgen i rummen mellan hjärnhinnorna.

Ce'rebrum, lat., hjärna.

Ceremoni' (av lat. *cerimo'nia),* högtidligt utförd, ofta symbolisk handling; i pl. äv. överdriven artighet, krus. — C e r e m o n i e'l, föreskriven ordning vid ceremonier. — C e r e m o n i m ä s t a r e, vid hoven titel för den, som övervakar ceremonielets efterlevnad. — C e r e m o n i ö's, stel, formell.

Ce'res. *Myt.* I rom. myt. sädens o. åkerbrukets gudiuna (jfr Cerealier). Motsvarar grekernas D e m e t e r. — *Astr.* Den största o. först upptäckta (1801) av småplaneterna.

Ceresin, renat jordvax, användes som ersättning för bivax.

Cereus, växtsläkte (fam. *Cactaceae),* c:a 300 arter, de flesta i Mexico o. Centralamerika. Många ha längsfårade, tjocka, pelarliknande o. föga grenade stammar, t. ex. *C. gigante'us,* jättekaktusen (Arizona, Sonora), som når 20 m:s höjd. Flera arter hållas som rumsväxter, däribland C. *grandiflo'rus,* nattens drottning; andra ha stora välsmakande bärfrukter.

Cerignola [tsjeriniå'la], stad l s. ö Italien, prov. Foggia (Apulien). 40,000 inv. (1946).

Cerise [sv. uttal seri's], fr., körsbärsröd.

Ce'rium, järnliknande, lättantändlig, smidbar metall, 3- o. 4-värt grundämne. Kem. tecken *Ce,* atomv. 140.13 (4 stabila isotoper), atomn:r 58, spec. vikt 6.8, smältp. 640'. Erhålles som biprodukt vid toriumframställning ur monazitsand. Användes i legering med järn el. zink till gas- o. cigarrtändare. Salterna, av vilka sulfatet har stor temperaturbeständighet, användas till impregnering av båglampskol.

Cernäuti [ti3ärru^{a}ots'J, ry. T j e r n o v i t s y, stad i u. Hukovina, Ukraina, SSSR, vid Prut. 110,000 inv. (1037). Univ. (gr. 1919). Tillhörde före 1940 Rumänien, besatt av tysk-rumänska styrkor 1941—44.

Cerne'ring (av lat. *circina're,* göra rund, omringa), inneslutning av en fästning för att trygga egen armés förbindelser o. avskära fästningens samt förbereda densammas belägring.

Cerox'ylon, palmsläkte, 5 arter med pardelade blad. C. *andi'cola,* vaxpalmen, växer på Anderna mellan 2,000 o. 3,000 m ö. h. Den på stammarna avsöndrade vaxskorpan utnyttjas.

Cerr'o [pä-], sp., kulle, berg. Ingår i många namn på berg o. pass, särsk. i Sydamerika.

Cerr'o de Pas'co, stad i Peru, 180 km n. ö. om Lima. Silver- o. koppargruvor.

Certeparti' (it. *carta partita,* delat papper), handling, som innehåller de villkor, under vilka befraktning av fartyg skall äga rum. Vid styckegodsbefraktning i linjefart använder man det enklare k o n o s s e m e n t e t.

Certifika't (av lat. *cer'tus,* säker, o. *fa'cere,* göra), skriftligt intyg om vissa förhållanden (t.ex. fartygs nationalitet o. ålder) el. tillståndsbevis att utföra viss handling (t. ex. flygning).

Certosa di Pavi'a [tsjärtå'sa], »Pavias kartusianerkloster», berömt bj^ggnadsverk mellan

Pavia o. Milano, Italien, uppfört delvis i gotik, delvis i ungrenässans. Nu nationalegendom. Huvudfasaden till kyrkan huvudsakl. av G. A. Amadeo, se bild.

de Cervantes S a a v e'd ra, M i g u e 1 (1547—1616), spansk författare; deltog i kriget mot turkarna, tillfångatogs o. tillbringade fem år i slaveri i Algeriet. Efter återkomsten försökte sig C. med föga framgång inom olika diktarter, till dess han skrev sitt stora mästerverk *Don Quijote* (del I, 2605; sv. övers, av E. Lidforss 1891—92). Denna roman om Riddaren av den sorgliga skepnaden o. hans dråpliga väpnare Sancho Panza parodierar på ett ypperligt sätt tidens populära riddarromaner o. räknas tack vare sin originella, livfulla o. humoristiska skildringskonst bland världslitteraturens pärlor. C. skrev äv. ett antal noveller *(N ovelas ejemplares,* Lärorika berättelser, varav ett flertal övers, i Valda noveller, 1916).

Cervela'tkorv, lätt rökt korv av svinkött; tysk o. italiensk specialitet (ital. *salami).*

Cerveteri, nuv. namnet på Caere.

Cervika'l (av lat. *cer'vix,* hals). 1. Som avser el. hör till halsen. — 2. Som avser el. hör till livinodcrhalsen *{cer'vix u'teri).*

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

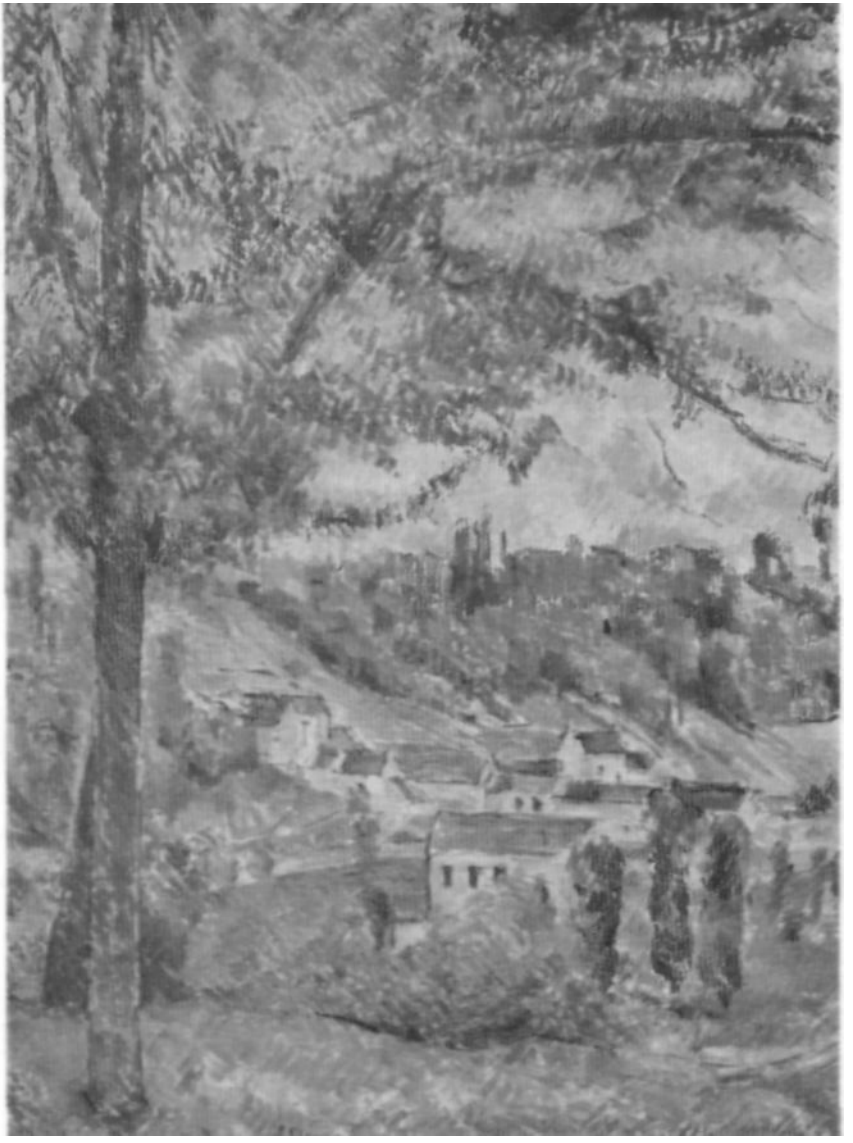

Cezanne, Landskap, detalj. Nationalmuseum.

Ce'sar, dets. som Caesar.

Cese'na [tsje-], stad i n. Italien, prov. Forll (Emilien). 68,000 inv. (1946). Stoft bibliotek.

Ce'sium, silvervit, i luft självantändlig alkalimetall, i-värt grundämne. Kem. tecken *Cs,* atomv. 132.91 (endast en stabil isotop i naturen), atomn-.r 55, spcc. vikt 1.9, smältp. 38.5°, kokp. 670°. Förekommer ytterst sällsynt som mineralet pollux (cesiumalumiiiiumsilikat). Framställdes 1882 av C. Setterbcrg genom elektrolys av smält cesiumcyauid, CsCX. Metallen användes i fotoelektriska celler.

Cess, den medelst ett I? en halv ton sänkta tonen c. — C e s s e s s, den medelst dubbelbe *(W)* två balvtoner sänkta tonen c.

Cessio'n (lat. *oess'io,* av *ce'dere,* vika, avstå) betecknar i juridiken en utan medverkan av vederb. gäldenär företagen överlåtelse av en fordran från en person till en annan. Den överlåtande kallas c e d e n t' o. den, på vilken fordringen överlåtes, c e s s i o n a'r i e. — Tidigare betecknade cession gäldenärs avstående av sina tillgångar till borgenärernas förnöjande *(cess'io bono'rum).* I denna senare bemärkelse användes ordet ännu i st. f. konkurs.

Cessionant', person, som avträtt sina tillgångar till borgenärernas förnöjande.

Cesti [tijäss'ti], M a t e A n t o n i o (1618—69), ital. tonsättare. Skrev en mängd kantater o. flera betyd, opera verk (bl. a. // *pomo d'oro).*

Cestiuspyramiden, gravmonument vid Porta S. Paolo, Rom, över den rom. riddaren C a j u s C e s t i u s, död antagl. 43 f. Kr. (Se bild.) Skadades vid ett allierat bombanfall mars 1944.

Cest la guerre [sälagä'r], fr., »så går det till i krig».

Cesu'r (av lat. *caesu'ra,* avskärning), avsiktligt anbragt vilopunkt i versrad, t. *ex. Ett löfte som vi gett* [I *men aldrig talat ut.* C. kallas m a n l i g efter betonad o. k v i n n l i g efter obetonad taktdel.

Cetatea albä, rum. namnet på Akkcrman.

Ce'teris paribus, lat., »under för övrigt lika förhållanden».

Ceterum cen'seo, lat., »för övrigt anser jag», uttryck använt för att betona vidhållandet av en uttalad åsikt, präglat av Cato d. ä., som i den rom. senaten ständigt avslutade sina tal med orden *ce'terum cen'seo Cartha" ginem ess'e delen'dam,* »för övrigt anser jag, att Kartago bör förstöras». Jfr Delenda (est) Carthago.

Cetewayo [tsjät°vaj'aj, d. 1884, *konung över Sululandet,* förde 1879 ett kort men häftigt krig mot engelsmännen, som slöt med hans bortförande i fångenskap. Återinsatt som eng. lvdkonung 1882 nödgades han snart vika för motståndare inom sitt folk.

Cetinje [tsetfinje], liten bergsstad i s.v. Jugoslavien. 6,300 inv. (1931). Före 1918 huvudort i konungariket Montenegro

Cetra'ria, lavsläkte med ett 50-tal arter. Bålen är blad- el. busklik, ofta rikt delad o. har flikar i kanten med vårtor el. korta, tandlika hår. Fruktkroppar brunaktiga, ovanpå bålflikarnas spetsar. *C. islan'dica,* islandslav (se bild), brun, nedtill brunröd, allmän över hela landet på torra, hedartade marker. Jfr J,avar.

Cette (sätt], till 1928 namn på Séte.

Ceuta [be°'ta], spansk fästning o. stad i n. Marocko, prov. Cådiz, vid Gibraltarsund. 60,000 inv. (1945).

Cevenn'erna, vild o. svårtillgänglig bergskedja i s. och mell. Frankrike; går i en båge från Garonnekröken i n.ö. upp mot Rhönekröken. 530 km. Medelhöjd omkr. 1,200 m.

Ceylon [sej'-], ö s.ö. om Främre Indien, 65,607 kvkm, 6.6 mill. inv. (1946). Yppigt fruktbar. Produkter: te, kokosnötter, järn, stenkol o. ädelstenar. Huvudstad; Colombo. — *Hist.* Inhemskt furstendöme från 500-t. f. Kr. kom 011 i nyare tid i beroende av först portugiser, senare holländare o. engelsmän. Britt, koloni 1815. Under Andra världskr. utbyggd till ci stark flott- o. flygbas. C. erhöll 1947 en ny konstitution med full självstyrelse i inrikesfrågor o. proklamerades i»/2 1948 som dominion.

Cézanne [sesann'], P a u l (1839—1906), fransk målare. Främst landskap (se färgplansch), ofta med figurstaffage, stilleben o. porträtt, kännetecknade av ljus, delikat färgskala o. med formens modellering åstadkommen direkt i färgen. C. var för sin samtid nästan okänd, men har efter sin död fått en avgörande betydelse för måleriets utveckling. Väl repr. i Nat.-mus. Monografi på sv. av G. Schildt (1946).

Cf el. o. & f. (förk. för eng. *cost and frei^ht)* el. f r a k t f r i t t, med angivande av viss bestämmelseort, utmärker, att säljaren levererar varan på avsändningsorten o. vidkännes frakten till bestämmelseorten. Köparen däremot ombesörjer o. bekostar assuransen (jfr Caf o. Cif).

cf., cfr, förkortning för lat. *con'fer,* jämför!

Cfb, förkortning för *Centralförbundet för befälsutbildning.*

Cg, cgr, förkortning för *centisram.*

cgs-systemet, benämning *på* absoluta mätt-systemet, i vilket grundenheterna äro centimeter, gram o. sekund. Jfr mks-systemet.

C. G. T., förkortning för fr. *Confédération Générale du Travail.*

Cbablis [sjabli'], stad i n. mell. Frankrike, dep. Yonne, vid Serein. 2,000 inv. Berömt vitt bourgognevin (chablis).

Cbacabuco rtsjakabo'kå], stad i mell. Chile. Genom slaget vid C. 1817 befriades Chile från spanjorerna.

Chaoo ftsja'kå]. 1. El g r a n c h a c o, ökenartade slätter i n. Argentina, v. Paraguay o. s. Bolivia. — 2. Territorium i n. Argentina. 98,238 kvkm, 86,000 inv. (1940). Huvudstad:Resistencia.

Chaconne [sjakånn'] (fr., av sp. *chacona),* gammal spansk el. ital. dans i ¾ takt.

Chacun **a** son gout [sjaköⁿ*' a såⁿ« go], fr., »var o. en har sin smak»; »envar sin smak».

Chadidja [cha-], profeten Muhammeds första hustru (d. 519), genom dottern Fatima stammodern för profetens alla efterkommande.

Chadwick [ts3«dd'°ikk], J a m e s, f. 1891, eng. fysiker, prof. i fysik vid Liverpools universitet. Erhöll 1935 nobelpriset i fysik för upptäckten av neutronen (1932).

ChaerophyH'um, växtsläkte ffam. *Umbelliferae),* intill meterhöga, mer el. mindre strävhåriga örter med 2—3 gånger parflikade blad, vita blommor o. långsträckta, glatta frukter I s. Sverige finnes den giftiga, på stjälken fläckiga *C. Wmulurn,* grönfloka. *C. bulbo'sum,* körvclrova, odlas för sina knöllika, ätbara rötter.

Chagall' [sja-], M a r c, f. 1887, rysk målare, bosatt i Paris, en av de första surrealisterna.

Chagosöarna [tsje"gⁿs-], korallöar i Indiska oceanen, s. om Främre Indien, tillh. britt. Mauritius, ö. om Madagaskar. 500 inv. Kokosolja.

Chagrin [sjagräⁿs'], fr., urspr. läder tillverkat av hästs el. åsnas rygghud, numera finare, kornigt el. strimmigt skinn i allm. Jfr Marokäng.

Chagrine'ring,dets. somnarvsättniug. jfrNarv.

Qrd, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H

Chahar [tsja-], provins i n. Kina, mellan Mandsjuriet o. Mongoliet. 453,000 kvkm, 2 inill. inv. (1946). Huvudstad: Wanchuan.

Chain [ti]e'n], Ernst, f. 1906, tysk-eng. biokemist av rysk börd. Fick sin utbildning i Tyskland, arb. 1933—35 i Cambridge hos F. G. Hopkins o, sed. 1935 i Oxford. Ledde tills. m. H. W. Florey arbetet med renframställniug av penicillin o. delade med denne o. A. Fleming 1945 års nobelpris i fysiologi o. medicin.

Chaine [sjä'n], fr., kedja; danstur, varvid de dansande ställa sig i ring o. passera varandra växelvis till höger o. vänster, i det de räcka varandra handen.

Chalgrin [sjalgrä"*'], Jean Francois (1739—1811), fransk arkitekt, en av empiresti-

lens främsta representanter. C:s märkligaste arb. är *Triumfbågen* (1806—37; se bild) på Place de 1'Etoile i Paris.

Challengerexpeditionen [tijaeirindsj^{0}-], eng. oeeanografisk expedition (med korvetten Challenger) 1872—76, som under ledning av W. Thomson genomforskade Atlanten, Stilla havet o. Indiska oceanen m. m. o. genom sina resultat blev av grundläggande betydelse för kunskapen om oceanernas djup, temperaturförhållanden samt djur- o. växtvärld.

Challengerryggen [tsja:ll'inds3^{0}-] el. Syd-atlantiska ryggen, långsträckt upphöjning på botten av Atlantens s. del, 2,000—3,000 m under havsytan.

Chalmers [sv. utt. iiairmers], William (1748—1811), köpman i Göteborg av eng. börd, donator; grundade genom sitt testamente Chalmerska slöjdskolan, ur vilken Chalmers tekniska högskola utvecklats.

Chalmers tekniska högskola, Göteborg, uppstod 1937 genom ombildning av den högre avdelningen av dittillsvarande Chalmers tekniska institut (1883—1914 kallat Chalmers tekniska läroanstalt, en utveckling av Chalmerska slöjdskolan, grundad 1829); den lägre avdeln. blev samtidigt ett tekniskt gymnasium. C. omfattar fackavdelningar för maskinteknik, skeppsbyggen, elektroteknik, väg- o. vattenbyggnad, kemi o. kemisk teknologi samt arkitektur. Kurserna 4-åriga. C, som har med Tekn. högskolan i Sthlm gemensamma stadgar ^939 med senare ändr.), är num. i huvudsak likställd med denna.

Chålons-sur-Marne [sjalå^{n}8'-syr-marrn'], huvudstad i dep. Marne, n.ö. Frankrike, vid fl. Marne. 36,000 inv. (1936). Champagnevin. Det forna Catalaunum. I närh. blev Attila 45r slagen på Katalauniska fälten.

Chålons sur-Saöne [sjalå^-syr-så^], stad i ö. mell. Frankrike, dep. Saöne-et-Loire, vid Saöne o. Canal-du-Centre. 33,000 inv. (1931). Vin, stenkol, järn.

Chamaecy'paris [ka-], barrträdssläkte (fara. *Pinaceae)*, 8 arteri Nordamerika o. Japan. Hjärtblad 2, blad korsvis motsatta, deras översida till större delen vidvuxen stammen, kottefjäll sköldformade med 2 fröämnen. C. *nutkaén'sis*, sitkacypress el. gul ceder (Nordamerikas västkust), *C. thujoi'des*, vit ceder (ö. Nordamerika), samt *C. obtu'sa* (Japan) värdefulla skogsträd av ansenlig höjd. Samtliga i Europa allmän.t o. i en mängd former odlade prydnadsträd; hos oss knappast härdiga n. om Sthlm.

Chamaeor'chis [ka-], örtsläkte (fam. *Orchidaceae).* Enda art *C. alpi'na,* ripört, intill decimeterhög med trådfina blad o. ett glest fåblommlgt ax av gula el. brunaktiga blommor. Kalktrakter i fjällen.

Chamae'rops [ka], palmsläkte, *2* arter med sol-fjädcrlika blad. Hit hör *C. hu'milis,* dvärgpalm, i v. Medelhavsområdet, den enda i Europa vildväxande palmarten, har blott meterhög stam. Bladfibrerna lämna s. k. vegetabiliskt tagel, som användes till stoppning. Ofta odlad krukväxt.

Chama'lhari [tija-], bergstopp på Himalaya, i v. Bhutan. 7,350 m.

1. Chamberlain [ts]e'm'b°lin], Joseph (Joe) (1836—1914), britt, statsman, led. av underhuset från 1876. C. tillhörde urspr. det liberala partiets radikala flygel o. var 1880—85 o. 1886 medl. av Gladstones kabinett. Motståndare till Gladstones irländska politik blev han därefter ledare för det s. k. liberal-unionistiska partiet o. närmade sig så smån. alltmer högern. 1895—1903 var C. kolonialminister. Därunder verkade han för det britt, världsväldets utveckling till fastare sammanhållning. Hans »imperialism» tog sig bl. a. uttryck i den sydafrik. politik, som ledde till Boerkriget 1899—1902. Efter utträdet ur ministären ägnade sig C. åt genomdrivandet av en tullskyddspolitik (»tariffreform»), vilken plan han första gången framlagt i ett uppseendeväckande tal 1 Birmingham maj 1903. Biografi av J. I,. Garvin (3 bd, 1932—34).

2. ChamberlaiD, sir Austen (1863—1937), son till J. C, britt, statsman, led. av underhuset 1892, Inträdde i ministären 1895 o. blev 1903 finansminister. Understödde efter 1905 ivrigt faderns tullskyddspolitik. Ånyo finansminister 1918—22. Ledare för unionspattiet 1921—22. I Baldwins andra ministär 1924—29 var C. utrikesminister. Ställde sig avvisande mot Genéveprotokollet av 1924 men slöt nov. 1925 Locarnoavtalen med Tyskland o. var ivrigt verksam för den europ. fredens konsolidering. Erhöll 1926 tills, med Dawes Nobels fredspris för år 1925. C. var en av den moderna eng. högerns främsta ledare. Han utgav 1935 självbiografien *Down the years* (sv. övers. s. å.).

3. Chamberlain, Neville (1869—1940), son till J. C, britt, politiker, medl. av underhuset 1918, hälsovårdsminister 1923 o. 1924—• 29, finansminister 1923—*24* o. 1931—37, premierminister o. det konservativa partiets ledare 1937—40. Som premierminister ingrep C. på ett personligt sätt i utrikespolitiken, eftersträvande framför allt en förbättring av Englands relationer till Tyskland o. Italien. Med anledn. av Tysklands krav på de sudettyska områdena

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

sökte C. genom personliga sammanträffanden med Hitler hösten 1938 (i Godesberg o. Munenen) förhindra ett krigsutbrott. C. deltog sålunda i Miinehenöverenskommelsen 39/9 1938. C:s eftergiftspolitik gentemot Tyskland tog emellertid ett tvärt slut, då Hitler i mars 1939 lät ockupera återstoden av Tjeckoslovakien. För att förebygga en vidare tysk expansion garanterade England Polens oavhängighet våren 1939, sedermera Rumäniens o. Greklands. I anslutning härtill o. med anledn. av det tyska överfallet på Polen i sept. 1939 förklarade England Tyskland krig 3 sept. s. å. Den misslyckade krigföringen o. den tyska invasionen i Holland o. Belgien framtvungo i maj 1940 C:s avgång som premierminister, men han kvarstod dock i Churchills regering till okt s. å.som Lord President of the Council. — Biografi av K. Feiling (1946).

Chamberlain [tsje'm'b°lin], Houston Stewart (1855—1927), tysk författare av eng. börd, svärson till Richard Wagner. C. gjorde sig känd genom ett starkt framhävande av germanernas (särsk. tyskarnas) kulturella överlägsenhet o. sökte i antisemitiskt intresse bevisa, att Jesus varit indoeuropé. Under Första världskr. bedrev han livlig tyskvänlig propaganda. Bl. arb. *Die Grundlagen des ig. Jahrhunderts* (1899—1901, I3:e uppl. 1919) samt flera verk om Richard Wagner. C:s teorier voro av betydelse för nationalsocialismens utformning.

Chamberlen [tsje'm'b^{0}1^{0}n], eng. läkarfamilj, inom vilken förlossningstången uppfanns, sannolikt av Peter Cd. ä., död 1631, läkare o. ackuschör hos eng. drottningen. Uppfinningen hölls länge hemlig inom familjen C, som endast utnyttjade den till ekonomisk vinning.

Chambers [tsjeWb^0^], William (1726—96), eng. arkitekt, f. i Sthlm, representant för palladianska klassicismen, uppförde bl. a. *Somerset House* i London. C. sökte äv. tillämpa kinesisk byggnadskonst i Europa. Anlade *Kew Gardens.*

Chambers [tsje'm'b^{0}s], William (1800—83) o. brodern Robert (1802—71), skotska förlagsbokhandlare o. författare. Utgåvo tidskriften *Chambers' Edinburgh Journal* samt *Chambers' encycloptzdia* (io bd, 1859—68). Med sin anonyma skrift *Vesliges oj the natural history of creation* (1843—46) blev Robert C. en av Darwins föregångare.

Chambertin [sja^{n}Bbärtä^{n}s'], vindistrikt i ö. Frankrike, dep. Cöte d'Or (Bourgogne).

Chambéry [sja^{n}8beri'], förr huvudstad i hertigdömet Savojen, nu i dep. Savoie, s.ö. Frankrike, vid t,aisses o. Albanes sammanflöde. 28,000 inv. (1936). Slott från 1200-t. Industri. Ärkebiskopssäte.

Cbambord [sja^n*bå'r], märkligt renässansslott

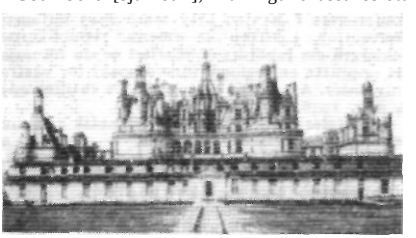

i inell. Frankrike, dep. I,oir-et-Cher, nära Blois. Det började uppföras 1523 av Frans I efter en symmetrisk plan; sed. 1914 statsegendom.

Chambord [ija^{n}8bå'r], Henri Charles Ferdinand, greve av C. (1820—83), fransk tronpretendent, son av hertigen av Berry. Utropades 1830 till konung som »Henrik V» men måste lämna landet o. uppehöll sig utanför Frankrike till 1871. C. omintetgjorde monarkiens återställande genom att avvisa alla eftergifter.

Chambre [sja^{n}sbr], fr., rum; domstol, ämbetslokal, kammare i franska folkrepresentationen T875—1940 *(chambre des députés).* —• Chambre ardente [-arda^{n}st'j, glödande kammare, i äldre tid benämning på franska domstolar, som huvudsakl. dömde till bålet. — Chambre scparée [-separe'], enskilt rum.

Chaminada [sjaminadd'], Céci1e, f. 1861, fransk tonsättarinna. Har komponerat sånger, piano- o. orkestermusik.

von Chamiss'o [fann sja-], Adalbert (1781—1838), tysk skald o. naturforskare, av fransk härkomst. Skrev formfulländade dikter o. sagan *Peter Schlemihl* om mannen utan skugga (1814; Peter Schlemihls sällsamma historia, 1926).

Cbamois [s}am°a'] (fr., stenget), sämskat get- o. fårskinn; sämskskinnfärgad.

Chamonix [sjamåni'], by i ö. Frankrike, dep. Haute-Savoie, vid foten av Mont Blanc. 3,000 inv. Naturskön alpdal, berömd för sina väldiga jöklar. Vintersportplats. — I C. avhöllos Olympiska spelens vinterspel 1924.

Chamotte [sjamått'], bränd, eldfast lera.

Chamottetegel [sjamått'-], tegel av lera, vari inblandats krossad chamotte för att minska den vid bränningen skeende krympningen.

Champagne [sja^n*panj'], landskap o. fordom provins i n. Frankrike, förenat med Frankrike genom Filip den skönes giftermål med Johanna av Navarra 1284. C. är bekant för sina viner (champagne). Huvudstad: Troyes. C. har bildat dep. Aube, Haute-Marne, Marne, Ardennes. — I C. utkämpades under hela Första världskr. mycket häftiga strider, särsk. febr.—mars 1915 (Vinterslaget), sept.—no v. s. å. (Höstslaget), april I917 (Dubbelslaget vid Aisnc o. i C.) o. okt. 1918. I juni 1940 utkämpades åter hårda strider i C, som ledde till att tyskarna lyckades isolera Maginotlinjen.

Champagne [sjampanj'], musserande, vita viner från den forna prov. Champagne, n. Frankrike, i regel uppkallade efter tillverkaren (Louis Roederer, Veuve Clicquot-Ponsardin). Efter sockerhalten skiljer man på *sec* (torr), *demi sec* (halvtorr) o. *doux* (söt). Alkoholhalt 8—n %. Champagne *höj* serveras vid högst 10°.

de Champagny [d° ijaifpanji'], Jean Baptiste, hertig av Cadore (1756—1834), fransk statsman, slöt sig tidigt til! Napoleon o. var honom trogen i det sista. Utrikesminister 1807—11..

de Champaigne [d^ö sja^{n}spänj'L Phi1ippe (1602—74), flarn], historie- o. porträttmålare, från 1621 verksam i Paris, där han var ledare av Konstakad. I individuellt uppfattade porträtt, bl. a. av *Richelieu,* representerade C. en sträng, allvarlig riktning.

Champinjon, namn på arter av svampsläktet *Psallio'ta* (fam. *Agaricaceae* av *Hymenomycetes).* Skivorna fria från foten, i början vita el. rosenröda, senare svartbruna el. svarta. Sporer brunsvarta. Fot med ring o. utan slida vid basen. Många arter högt värderade matsvampar, t. ex. *P. arven'sis,* snöbollschampinjonen (se bild), helt vit, *P. campesfris,* ängschampinjonen, vitaktig med breda, tilltryckta, ofta otydliga fjäll på hatten. Den närstående *P. horten'sis,* trädgårdschampinjonen, är föremål för en omfattande odling på kontinenten o. i England, nutn. äv. hos oss.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

Champion [ts3Eemm'pj°n, eng.,] sportsman, som innehar mästerskap inom någon sportgren.

Champlain [ijoemple^n], sjö på gränsen mellan staterna New York o. Vermont, För. Stat. 1,922 kvkm. Genom Champlainkanalen förbunden med Hudsonfloden.

de Champlain [d° sja^plä^{0}»'], Samuel (1567—1635), fransk upptäcktsresande; grundlade kolonien Quebec i n.ö. delen av Nordamerika. Upptäckte 1608 den efter honom uppkallade sjön Champlain.

Champollion [§Ja^*påljå^{n}e'L Jean François (1790—1832), fransk arkeolog, en av egyptologiens grundläggare. Genom hans epokgörande förklaring av Rosettestenen gavs en nyckel till tolkningen av hieroglyferna.

Champs [sja"*:] (fr., av lat. *cam'pus),* fält.

Champs-Elysées [sja^{n}«s-elise'], fr., »elyseiska fälten»; namn på en gata i Paris (mellan Place de la Concorde o. Triumfbågen).

Chance [fr. sla^{n}*s, eng. tsja'ns], försvenskat chans [ijangs el. tsjangs], tärningskast; tärniocsspel: lycklig slump, möjlighet.

Chanoha'n [ts3ann'tsjan], ruinstad i Peru, en gång huvudstad i Chimiiriket, med byggnader av soltorkat tegel. På 1500-t. överfördes därifrån dyrbara gravfynd till Spanien.

Chancre [ija^{n}skr], fr., dets. som schankcr.

Chanda'la [tsjan-] el. Tschandala, urspr. trol. namn på en särskild stam av Indiens förariska befolkning, sedan sammanfattande namn på en del föraktade kaster ss. jägare, fiskare, likbärare, bödlar osv.

Chandarnago'r [s5a^{n}*d°r-], fransk koloni i Främre Indien, vid Hugli, n. om Calcutta. 38.000 inv. (1941). Juteväverier.

Changaibergen ftsjangaj-] cl. Hängaibergen, bergskedja i Mongoliet. Över 3,000 m ö. h.

Chans-chou [tsjang-tsjå^{0}]. 1. Stad i s.ö. Kina, prov. Fukien, nära Formosasundet. 500,000 inv. Sidentillv. Hamnstad: Amoy. — 2. Stad i ö. Kina, prov. Kiangsu, vid Kejsarkanalen. 200,000 inv

Chang Chun [tsjang tsjon], f. 1888, kinesisk politiker, premierministcr sed. april 1947- C. räknas till de moderata inom Kuomiutang.

Change [sja^{n}*åj], fr., vaxlina, växelbank. — Changera [sjangsje'ral.förändra(s), växla, byta.

Chang-sha [tsjang'-sja], huvudstad i prov. Hunan, s.ö. Kina, vid Yang-tsl-kiangs biflod Siang-kiang. 700.000 inv (1Q46). Livlig industri. Fördragshamn. C. härjades svårt under kriget med japanerna.*

Chang Tso-lin [tsjang-] (1876—1928), kines, general, 1920 militärdiktator över de mandsjuriska provinserna. Måste 1928 fly undan nationalisterna, ledda av Chiang Kai-shck.

Channing [tsj£enn'ing], William E 11ery (1780—1842), amerik. präst, »unitarismens apostel», från 1803 verksam i Boston. C. ivrade äv. mot slaveriet *(On slavery,* 1835).

Chanson [sja^så^{1}»']. fr., visa, sång till populur melodi; körvisa på 1300—1500-t.

Chanson de geste [sjawså^{11}*' d° sjäst'], ett slags fornfransk hjältedikt, som hade sin blomstringstid under noo-t. Den skildrar företrädesvis striderna mot saracenerna o. förhärligar hjältemodet (lat. *ges'ta* = bedrifter). Mest bekant är *Chanson de Roland* (Sången om Roland).

Chansonette [ija^{n}«sånätt'], fr., visa; vissångerska.

Chantepie de la Saussaye [sja^{n}stpi' d°la såsä'], Pierre Daniel (1848—1920), höll. teolog, prof. i Amsterdam 1878, i Leyden 1899, en av banbrytarna inom den religionshistoriska forskningen genom *Lehrbuch der Religionsgeschichte* (2 bd, 1887 — 89, 4:e uppl. 1925)-

Chantilly [sja^{n}«tiji'](stad i n.v. Frankrike, dep. Oise, vid Novctte. C:a 6,000 inv. Kapplöpningsbana. 1500-talsslott, förstört under revolutionen, återuppbyggdes i renässansstil 1876—85 (se bild) av hertigen av Aumale o. skänktes till Institut de France. Det utgör nu

Musée Condé. Ståtlig, ännu bevarad trädgårdsanläggning, komp. av I,e Nötre. Förr spets- o. keramiktillverkning. — Under Första världskr. var C. franska arméns högkvarter 1914—17.

Cbapeau [sjapå'], fr., hatt. — Chapeau claque [-klakk], hopfällbar hög hatt.

Chaperonlindning [sjaprå"*'-] av motståndsnormaler för växelström utföres så, att varje nytt lager lindas åt motsatt håll mot närmast föregående. Motståndet blir härigenom induktionsfritt o. får lägre kapaeitans än bifilärt lindade motstånd.

Chaplain [sjaplä^{n}«'], Jules Clément (1839—1909), fransk medaljgravör, föregångsman på sitt område.

Chaplin [ti]eepp'Hn], Charles (Charlie), f. 1889, amerik. filmskådespelare o. regissör. I en rad stumfilmer *(Lugna gatan, Guldfeber, Stadens ljus* m. fl.) har C. kring sig själv i rollen av en vanlottad vagabond åstadkommit burleskt komiska, oftast sociala satirer. I *Diktatorn* (1940) har C. gjort en Hitlerparodi o. i *Monsieur Verdoux* (1947) framställt en dubbelnatur: småborgaren—mördaren.

Fredrik Henrik af Chapman [-tsjapp'-], (1721—1808), skeppsbyggmästare, av inflyttad eng. släkt, varvsamiral 1783, inlade stora förtjänster vid skapandet av svenska skärgårdsflottan o. utövade som fartygskonstruktör ett banbrytande inflytande. Utgav 1768 det ryktbara planschverket *Architectura navalis mercatoria.*

Chapra [tijapra'], stad i n. Indien, prov. Bihar, vid Gogras inflöde i Ganges. 42,000 inv.

Chapu [sjapy'], Henri (1833—91), fransk bildhuggare o. medaljgravör, den förste som utförde monumentalstatyer i modern kostym. Hans huvudverk är en marmorstaty av *Jeanne d'Arc* (1872).

Chapurtepec-akten, en vid den panamerik. konferensen i Mexico City mars 1945 antagen konvention, i vilken de amerik. republikerna deklarera sin inbördes solidaritet o. sin föresats att upprätta en regional försvarspakt för västra halvklotet. Argentina deltog ej men ratificerade C. aug. 1946. Jfr Riofördraget.

Char [sjar] (fr., av lat. *carr'us),* antik 2-hjulig praktvagn, poetiskt = vagn. — Char-à bancs [-ba^{n}*'], charabang el. vurst, fyrhjulig vagn med säten längs sidorna.

Characeae [kara'see], kransalger, c:a 160 arter, bilda en isolerad klass utan direkt anslutning till andra nu levande kryptogamgrupper. Gröna, intill meterhöga, i sött o. bräckt vatten växande, stundom starkt kalköverdragna alger, obehagligt luktande med synnerl. regelbunden förgrening. Viktigaste hithörande släkten äro *Cha'ra o. NiteWa.*

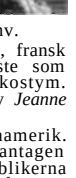

Ord, som saknas på C, torde sökas på **K el. (för ryska ord) på H.**

CHARDIN, Morgontoaletten. Nationalmuseum.

Chara'd [sja-], ordgåta, som gissas ur antydningar ont det sökta ordets stavelser, utlästa som självständiga ord.

Cbarbin, dets. som Harbin.

1. Charcot [sjarkå'], Jean Martin (1825—93), fransk läkare, prof. i Paris, sin tids främste på nervsjukdomarnas område. C. ökade på ett utomordentligt tätt vår kännedom om ryggmärgens o. hjärnans förrättningar o. sjukdomar.

2. Charcot Jean (1867—1936), son till J. M. C, fransk havs- o. polarforskare, företog sydpolsexpeditioner 1903—05 o. 1908—10, varunder han bl. a. upptäckte Charcots land. Med sitt fartyg Pourquoi-pas? företog han senare flera havsforskningsfärder till Norra Ishavet. Förliste vid Island.

Chardin [sjardä⁰»'], Jean Bapt1ste Siméon (r699—1779), fransk målare, utförde med personlig värme realistiska motiv i litet format, huvudsakl. hämtade från det småborgerliga hemmets värld {*Bordsbönen,* o. *Morgontoaletten,* se färgplansch). Dessutom porträtt o. stilleben (se bild). Ypperlig valör- o. ljusbehandling. Genom K. G. Tessins inköp synnerligen rikt repr. i Nat.mus. Monografi av E. Goldschmidt (1945)-

Chardonne [sjardånn'], Jacques, pseudonym för den franske författaren Jacques Boutelleau.

Charente [sjara^{n}*t']. *t.* Flod 1 v. Frankrike, rinner upp i Haute-Vienne, förbi Angoulénie, Cognac, Rochefort, faller ut i Atlanten. 361 km. — 2. Departement i v. Frankrike. 5,972 kvkm, 309,000 inv. (1936). Huvudstad: Angouléme. — 3. C. - Inférieure [-ä^{n}sferiö'r], departement v. om C. 2. 7,232 kvkm, 419,000 inv. (1936). Huvudstad: La Rochelle.

Charenton le-Pont (ijara^{n}8tå^{n}it'-l^{0}-på^{n}8'], stad i n. Frankrike, dep. Seine, vid Marnes inflöde i Seine. 21,000 inv. (1931). Hospital.

Chargé d'affaires [s}ars}e' dafä'r], fr., diplomatiskt sändebud av fjärde graden; ackrediteras hos den främmande statens utrikesminister (ej hos statsöverhuvudet).

Char'geh, Wah-el-C, Wah-el-Kharga, den största av Egyptens oaser (300 km lång, 3,000 kvkm), i Libyska öknen. Märkliga fornlämningar. Korn, bomull, sydfrukter o. vin.

Cbargera [§}arije'ra] (av fr.), överdriva, breda på.

Charing Cross [tsjsrr'ing krass], öppen plats i London, s.ö. om Trafalgar Square, med järnvägsstation.

Charity begins at home [tsja?rr'iti biginns °t å°m], eng,, »barmhärtigheten börjar hemma», motsvarar ung. »man är sig själv närmast».

Charivari [sja-], fr., vilt larm 1 syfte att uttrycka missnöje, »kattmusik». — Parisisk skämttidning under 1830-talet.

Charkov, dets. som Harkov.

Charkuteri' (av fr. *charcuter,* sönderstycka kött), beredning o. försäljning av köttvaror.

Charlata'n [ijar-] (fr., av it. *ciarlare,* prata), pratmakare; bedragare, kvacksalvare. — Charlatanc 11', bedrägeri, humbug.

Charlemagne [s5arl⁶manj'],fr., Karl den store.

Charleroi [sjarl°r°a'], stad 1 8. Belgien, prov. Hainaut, vid Sambre. 28,000 inv. (1945). Stenkol. Storartad järn- o. glasindustri.

Charles leng. uttal. ts]a'ls, fr. sjarrl], Karl.

Charles [sjairl'], *prins av Belgien,* greve av Flandern. 1. 1003. broder till kouung Leopold; regent sed. *20* sept. 1944.

Charles [sjarrl], Alexandre (1746—1823), fransk fysiker, uppfann vätgasballongen.

Charleston [tsja'lst°n]. 1. Stad i Syd-Carolina, s.ö. För. Stat., vid Atlanten. 71,000 inv. (1940). Stor bomullsexport. — 2. Huvudstad i Väst-Virginia, i ö. För. Stat., vid Kanawha. 68,000 Inv. (1940). Timmer, kol, salt.

Charleston [tsja'lst°n], eng., en från Amerika till Europa spridd pardans i -1/4 takt; kom på modet 1926.

Charlet [sjarlä'], Nicolas (1792—1845), fransk tecknare, litograf o. målare. Skildrade träffande Napoleon o. det första kejsardömets soldater.

Charléty [sjarleti'], Sebastian (1867—1945), fransk historiker, rektor vid Paris' univ., initiativtagare till flera reformer inom undervisningsväsendet, grundare av Franska inst. i Sthlm. Arbeten om Frankrikes r8oo-talsliistoria.

Charleville [sjarlvill'], stad 1 n. Frankrike, dep. Ardennes, vid Meuse, mittemot Méziéres. 23,000 inv. (r936). Järnindustri. C. besattes under Första världskr. av tyskarna 191.1; till C. var tyska stora högkvarteret förlagt till 1916.

Charleys tant [tsja'lis], fars av den eng. skådespelaren Brandon Thomas. Spelad r:a ggn 1892. Äv. filmatiserad.

Charlier [sjarr'lie], Carl Vilhelm Ludvig (1862—1934), astronom, prof. i Lund 1897—1927. Arb. särsk. rörande den matematiska statistiken o. den celesta mekaniken. Äv. populärvetenskaplig författare.

Charlotta (Hedvig Elisabet Charlotta) (i759—1818), *svensk drottning,* dotter till Fredrik August av Oldenburg, gemål till Karl XIII (1774); hennes dagboksanteckningar äga stort värde som tidsdokument. (Se bild.)

Charlotta (1840—1927), *mexikansk kejsarinna,* dotter av konung Leopold I av Belgien, g. m. ärkehertig Maximilian av Österrike, som 1864 blev Mexicos kejsare. Sinnessjuk 1866.

Charlotta, f. 1896, regerande *storhertiginna av Luxemburg* sed. 1919. Förmäld s. å. med prins Felix av Bourbon-Parma. I landsflykt under Andra världskr.

Charlotta Amalia (1650—1714), *dansk drottning,* dotter av Vilhelm VI av Hessen-Kassel, g. m. Kristian V.

Charlotte [sja'l°t], stad i Nord-Carolina, 0. För. Stat., vid Santee. ior.ooo Inv. (1940). Guld.

Charlottenberg, municipalsamhälle i v. Värmland, Eda kommun, järnvägsstation vid v. stambanan, 6 km från norska gränsen. Jösse doms. Tullkammare. 1,041 inv. (1947).

Cbarlottenborg, palats 1 Köpenhamn, uppfört 1672—77 av U. F. Gyldenlöve (efter ritningar av holländaren Evert Jansen), sed. 1753 säte för den danska konstakademien. En tid *i* änkedrottn. Charlotta Amalias ägo, därav namnet.

Charlottenburg, förstad (sed. 1920) till Berlin. Slottsanläggning från omkr. 1700. 341,000 inv. (1933)-

Charlottenlund, danskt lustslott, n. om Köpenhamn, vid Öresund. Kallades urspr. Gyldenlund efter U. F. Gyldenlöve, som uppförde det omkr. 1675- Sed. 1936 utnyttjas det av lantbruksministeriet för forskningsändamål.

Ord, **som** saknas på C, torde sökas på K el, (för ryska **ord)** på H.

Charm [ijarrm] (fr. *charme),* förtrollning, tjuskraft, behag. — C h a r m a n t', Intagande, förtjusande. — C h a r m e r a, tjusa, behaga. — C h a r m ö'r, tjusare.

Charmeuse [-sjarmö's], fr., c h a r m ö's, trikåvävnad av konstsilke.

de **Charrtaoé** [ijarnase'], H e r c u l e (1577—1637), fransk diplomat, förmedlade förbundet mellan Sverige o. Frankrike 1631.

Charolaisboskap [ijarålä'-], fransk, vit nötkreatursras från landskapet Charolais i mell. Frankrike. Gödboskap.

Charon [ka'-], latinsk form för Karon.

Charpentier Lsjarpa^{a}«tje'J, A l e x a n d r e (1856—1909), fransk bildhuggare o. medaljgravör. Huvudsakl. porträtt o. genrebilder.

Charpentier [sjarpa^{n}*tje'], G u s t a v e, f. 1860, fransk tonsättare, främst känd genom operan *Louise,* uppf. i Sthlm i:a ggn 1903.

Charpentier [§]arr'pangtje'], J a r l (1804—1935). språkforskare, prof. i sanskrit med jämförande indoeurop, språkforskning i Uppsala 1927. Arb. om ind. litteratur, språk o. historia *(Ur Indiens klassiska litteratur,* 1920, *Stora Moguls dynasti,* 1924).

Charpi [sjarpi'] (fr. *charpie,* av lat. *car'pere,* plocka) el. l i n n e s k a v, sönderplockat linne, som förr användes till förband på sår. Numera ersatt av bomull o, gas.

Charta [kärr'-], lat., under medeltiden beteckning för urkunder av växlande art; på 1800-t. använd om vissa statsförfattningar.

Char'tae-sigilla'tae-avgiften, stämpelavgift, som utgår för vissa av offentlig myndighet utfärdade expeditioner, vid inregistrering av bouppteckning (arvskatt), överlåtelse av fondpapper (fondstämpel) m. m.

Charter [tsja't^{B}], eng., eg. brev (av lat. *charta),* högtidligt rättsligt dokument, t. ex. privilegicbrev; FN:s stadga.

Chartier [sjartje'], É m i 1 e, f. 1868, fransk filosof o. författare under pseud. A 1 a i n. Har utövat ett stort inflytande i sitt hemland genom sina av rationalistiska o. kulturradikala idéer präglade skrifter i litterära, pedagogiska o. polit. ämnen. Bl. arb. *Elements de philosophie* (1941).

Chartism' (av eng. *charter,* karta, författning) kallades de demokratiska strävanden i England på 1830- o. 1840-t., som åsyftade att skaffa större polit. rättigheter, främst allmän rösträtt, åt arbetarklassen.

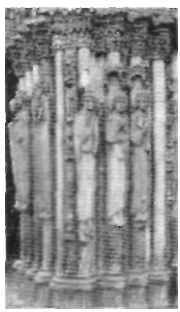

Chartres [sjartr], huvudstad i dep. Eurc-et-l,oir, n. Frankrike, vid Eure, 88 km s.v. om Paris. 27,000 lnv. (1936). Berömd gotisk katedral, påbörjad efter en brand 1194. Märklig o. mycket omfattande skulptural utsmyckning (detalj, av den äldre västportalen fr. 1145—55, se bild) o. glasmålningar av stor skönhet.

Chartreuse [ijartrö's], I« a g r a n d e C, kartusianerkloster i s.ö. Frankrike, n. om Grenoble, berömt för sin likörtillverkning. Munkarna utvisades 1903, varefter de 1 Spanien upptogo tillverkningen. 1940 fingo de återvända.

Chartula'ria [kar-] (av lat. *ekar"ta,* skrift), klosters o. stifts kopieböcker. — C h a r t u l a'- r i u m, arkiv.

CharyVdis [ka-], latinsk form för Karybdis.

Chase [t sje'sj, S a l m o n P o r t l a n d (1808—73), amerik. statsman, bekämpare av slaveriet; guvernör i Ohio 1856—59 o. finansminister 1861—64 1 Uncolns kabinett; senare president för För. Stat:s högsta domstol.

Chasles [sja'l], M i c h e l (1793—1880), fransfc matematiker, har utfört grundläggande arbeten Inom geometrien,

Chasse-marée [sjasmare'], franskt kustfartyg med 2 el. 3 master o. loggertsegel.

Chassepotgev&r [sjaspå'-], uppkallat efter uppfinnaren, använt i franska armén 1866—74.

Chasserlau Lsjaseriå'], T h é o d o r e (1819—56), fransk målare o. grafiker; påverkad av Ingres o. Delacroix, vilkas särarter han sökte sammansmälta.

Chasseur [sjasö'r], fr., jägare; benämning på vissa truppförband inom franska armén.

Chassi [sjasi'], det vanl. av stålplåtsbalkar byggda underredet till en automobil; den stomme i radioapparater, på vilken delarna monterats.

Château [ijatå'], fr., borg, slott, herresäte.

Chateaubriand [sjatå'briang'] (fr. *chäleaubriant),* biffstek av oxfilé, garnerad med persiljesmör.

Chateaubriand (sjatåbria^{11}*'], F r a n c o i s R e n é, vicomte de C. (1768—1848), fransk romantisk författare, skrev bl. a. *Le génie du christianisme,* ett förhärligande av kristendomen, vari ingick den känslosamma indianberättelsen *Åtala* (1801). Politiskt var C. klerikal o. reaktionär.

Château d'Oex [sjatåde'], turistort i s.v. Schweiz, kantonen Vaud, vid foten av Gummfluh. 3,567 inv.

Château Haut-Brion [sjatå'åbriå^{n}s'], Château Lafite [i3atå'lafitf], Château Lagrange [S]atå'lagra^{n}*s5'], Château Latour [sjatå'lato'r] o. Château Margaux (s3atå'margå'], vinodlingar i s.v. Frankrike, dep. Gironde; lämna uppskattade röda bordeauxviner (Médoc).

Chåteauneuf-du-Pape [sjatånöff dy papp], vinodling i s.ö. Frankrike, nära Avignon.

Chåteauroux [§3atåro'], huvudstad i dep. Indre, mell. Frankrike, vid fl. Indre. 29,000 inv. (1936). Klädestillverkning.

Chåteau-Thierry [ijatå'-tjäri'](, stad i n. Frankrike, dep. Äisne, vid Marne, n.ö. om Paris. 8,000 inv. C. blev under Första världskr. 1914 till stor del förstört.

Château-Yquem [Ijatå'ikä'm], vinodling i s.v. Frankrike, dep. Gironde; berömda vita bordeauxviner (Sauternes).

Chåtelet [sjatlä'], stad i s. Belgien, prov. Hainaut, vid Sambre, mittemot Chåtelineau. 15,000 inv. (1936). Stenkol.

Chåtelet [sjatlä'], två medeltida byggnader i Paris, vilka som brohuvuden försvarade stadsdelen la Cité. G r a n d C. (Stora C.) i n. var säte för Paris' domstolar, P e t i t C. (Lilla C.) i s. var fängelse. Den förra revs 1802, den senare 1782.

Chåtelineau [sjatlinå'], stad i s. Belgien, prov. Hainaut, vid Sambre, mittemot Chåtelet. 18,000 inv. (1936). Stenkolsgruvor. Masugnar.

Chåtellerault [sjatälrå'], stad i v. mell. Frankrike, dep. Vienne, vid Vienne. 18,000 inv. (1931). Vapenfabrik.

Chattield [tljtetffild], E r n 1 e, baron C. o f D i t c h l i n g. f. 1873, britt, amiral, deltog under Första världskr. i Skagerakslaget, var r933—38 förste sjölord o. 1939—40 minister för försvarets koordinering.

Chatham [tsjatt-], G ö s t a, f. "/, 1886, tecknare, politisk karikatyrist. 1924—44 tnedarb. i Svenska Dagbladet, därefter i Dagsposten.

Chatham [ti]£ett^{rö}m], befäst stad 1 s.ö. England, grevsk. Kent, vid Medway. 40,000 inv. (1946). Flottstation, arsenaler.

Chathamöarna [tsjsett'°m-] el. B r o u g h-

Ord, som **saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.**

t o n a r k i p e l a g e n , britt, ögrupp i Stilla havet, ö. om Nya Zeeland. 702 inv. (1936).

Chatjaturjan' [cha-], A r a m, f. 1904, armenisk-rysk tonsättare. C. har skrivit två symfonier, violin- o. pianokonsert, balett, vokala verk o. musikverk för film o. teater.

Chattahoochee [ti3tet°ho'ts]i], flod i s.ö. För. Stat., rinner upp på Blue Mountains, genom Georgia, faller ut i Mexikanska bukten.

Chattanooga [tsj£et^{0}no'g^{0}], stad i Tennessee, ö. För. Stat., vid fl. Tennessee. 128,000 inv. (1940). Järnindustri. Univ. Under inbördeskriget vunno sydstaterna en blodig seger vid C. 1863.

Chatfer [cha-] el. k a t t'e r, forngermansk folkstam i v. Tyskland, av vilken de nuv. liessarna äro ättlingar.

Chatterton [tsja2tt'^{8}t°n], T h o m a s (T752—70), eng. skald, utgav sina dikter för avskrifter av gamla manuskript, författade av munken Rowley, men avslöjades efter kort tid.

Chal t u a r i e r [cha-] el. h a 11 u a'r i e r, västgermansk stam, urspr. boende vid Ruhr, senare mellan Rhen o. Maas. Deras fylke omtalas ännu på 800-t.

Chaucer [tsjå's°], G e o f f r e y (omkr. 1340—1400), eng. skald, mest känd genom sitt ofullb. mästerverk *Canterbury tales* (påbörjat 1386; sv. övers, av H. Jernström 1938), en serie av varandra oberoende berättelser, efter mönstret av Boccaccios »Decamerone» sammanfogade inom en gemensam ram.

Chaudet [ijådä'], A n t o i n e D e n i s (1763—1810), fransk bildhuggare av nyklassicistisk läggning Napoleons älsklingsskulptör.

Chauker [cha^{0}-] (lat. *chau'ci),* forngermansk folkstam vid Nordsjön, mellan Ems o. Elbe. Uppgingo på 300-t. e.Kr. i sachsiska o. frisiska stammar.

Chaulmoograolja [tsjå'lmogra-], olja ur frön av det ostindiska trädet *Taraktoge'nos Kurs'ii.* Användes mot spetälska.

Chaumette [sjåmätt'], P i e r r e G a s p a r d (1763—94), fransk revolutionsman, jämte Hébert ivrare för »förnuftsreligionen», störtad av Robespierre o. avrättad.

Chaumont **de** Bassigny [sjåmå^{n}s' d° basinji'], huvudstad i dep. Haute-Marne, ö. Frankrike, vid Marnes o. Suizes sammanflöde. 18,000 inv. (1936). Klädes- o. järnindustri. Stenbrott.

Chaussée [sjåse'] (fr., av *chaux,* kalk), urspr. namn på av romarna byggda vallar i Gallien; sedermera omsorgsfullt lagd väg.

Chausserad [sjå-] (fr. *chausser),* Iklädd strumpor o. skor.

Chautemps [sjåta^{11}*'], C **a** m i 11 e, f. 1885, fransk radikalsocialistisk politiker. Konseljpresident o. inrikesminister nov. 1933—jan. rg34 (Staviskyaffären) o. juni 1937—mars 1938. Vice konseljpresident 1938—40. C, som sed. 1940 vistas i För. Stat., dömdes mars 1947 in contumaciam till fem års fängelse.

1. Chauveau [sjåvå'], E v r **a r d** (1660—^{1}739)i fransk målare o. kopparstickare, verksam i Sverige (Drottningholm o. Tessinska palatset i Sthlm) 1696—1703.

2. **Chauveau,** R e n é (1663—1722), broder till E. C, fransk bildhuggare, verksam i Sverige 1693—1700 (festvåningen i Sthlms slott, Kungl. stallet, Tessinska palatset **i** Sthlm **m. fl.).**

Chauvinism' [slå-], fr., överdriven patriotism. Uttrycket har trol. uppkommit av namnet på en av Napoleon I:s soldater, Nicolas Chauvin, som visade en avgudande beundran för kejsaren; betecknade därför urspr. blind dyrkan av Napoleon o. det första kejsardömet.

Chaux-de-Fonds [sjå-d°-få"*'], La C, stad i v.Schweiz, kantonen Neuchåtel. 31,000 inv. (1941). Urtillverkning.

Chavannes [sjavann'], É d o u a r d E r u i n a n u e l (1865—1918), fransk Kinaforskare, prof. vid College de France 1893. Utg. konsthistoriska arb. o, övers, av kines, litteratur.

C h a z a r e r [cha-] el. k h a z a'r e r, ett trol. med turkarna besläktat folk, som från sina ursprungliga boplatser vid Ural på 600- o. 700-t. utsträckte sitt välde över stäpplandet mellan Uralfloden o. Dnjepr samt från mell. Volga till Kaukasus. C:s huvudfästning var I t i 1 vid Volga. Genom häftiga strider med araberna (600- o. 700-t.) hindrades dessas expansion åt n. C, som underhöllo livliga handelsförbindelser med Bysans o. Centralasien, kristnades på 800-t. av Cyrillus o. Methodius. De underkuvades omkr. iooo e.Kr. av ryssar o. bysantiner.

Cheb [chäbb], tjeck, namnet på staden Egcr.

Check [ijäkkj (eng., av *etchequer,* »den kungliga skattkammaren»), penninganvisning, betalbar vid uppvisandet. Om den form, i vilken check skall upprättas, samt om verkningarna av densamma stadgas i checklagen av $^{13}/_{5}$ 1932.

Checkräkning, avista inlåningsräkning i bank el. bankinrättning. Ågaren disponerar över de på räkningen innestående medlen genom att utställa checkar.

Cheddarost [tsjedd'^{0}-], sötmjölksost, urspr. tillverkad i byn Cheddar, i grevsk. Somerset, England.

Cheer [tsji'^{6}], eng., hurrarop.

Chef [sje'f] (fr., av lat. *ca'put,* huvud), föreståndare, ledare, styresman, befälhavare.

Chef-d'ceuvre [sjedö'vr], fr., mästerverk.

Chefren [ke'-], *egypt. konung* av fjärde dynastien; uppf. en av pyramiderna vid Gise.

Cheiranthus [kej-], växtsläkte (fam. *Cruciferae),* 10 arter örter o. halvbuskar (Medelhavsområdet o. Nordamerika). *C. chéi'ri,* gyllenlack cl. lackviol, har guldgula, bruna el. violetta, välluktande, stundom fyllda blommor. Vanlig kruk- o. kall jords växt.

Chekiang [tsje-], kustprovins i mell. Kina, vid Östkinesiska havet. 95,000 kvkm, 21 mill. inv. (1936). Åkerbruk, silkesodling, fiske. Huvudstad: Hang-chou.

Chelice'rer [ke-], första paret extremiteter, som förekomma på huvudet av spindeldjur o.moluckkräftor o. tjäna som griporgan; hos spindlarna utvecklade som giftklor.

Chelido'nium [ke-], örtsläkte fam. *Papaveraceae).* Enda art C. *tnaj'us,* skelört (se bild), har parbladiga blad o. tvåtaliga, gula blommor. Alla växtens delar innehålla en rödgul mjölksaft samt en giftig alkaloid, c b e l i d o n i'n, med ungefär samma narkotiska o. förlamande verkningar som morfin. Allmän i s. o. mell. Sverige.

Chehn [chä°m], ry. C h o 1 m, stad i ö. Polen, vojevodskapet Lublin. 31,000 inv. (1938).

Chelmonski [chå^{0}-], J ö z e f (1850—1914). polsk målare, den förste realistiske tecknaren av polska bönders vardagsliv. Mästerliga kompositioner med hästar.

Chelmsford [tsjems'f°d], huvudstad *i* grevsk. Essex, s.ö. England, vid fl. Chelmer, n.ö. om London. Biskopssäte. 27,000 inv. (1931). Årliga kapplöpningar på Halleycommon.

Chelmsford [t§3ems'f°d], F r e d e r i c k J o h n N a p i e r T h e s i g e r, viscount C. (1868—1933), britt, ämbetsman, vicekonung av Indien 1916—21, i vilken egenskap han medverkade till vidgad självstyrelse för landet.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

Chelsea [tsjell'si]. 1. Stadsdel i London. Invalidhus. Anstalt för föräldralösa soldatbarn. Berömd fotbollsklubb. — 2. Stad i Massachusetts, n.ö. Por. Stat., förstad till Boston. 46,000 inv. (1930).

Cheltenham [ts]elt'n⁰m], stad i v. England, grevsk. Gloucestershire. 62,000 inv. (1946). Kurort. Mineralkällor.

Chemin des Dames [sJ°mäⁿB'-de-damm'], fr., »damernas väg», landsväg på höjdsträckningen mellan floderna Aisne o. Ailette, under Första världskr. skådeplats för förbittrade strider.

Cheminée Jsj°mine'], fr., kamin, öppen spis.

Chemise [sj°mi's], fr., linne, skjorta.

Chemisett' [sje-] (fr. *chemisette),* löst skjortveck; besparingslinning.

Chemnitz [kämm'-], stad *i* mell. Tyskland, Sachsen. 335,000 inv. (1939). Betydande fabriksstad, stora väverier o. metallverkstäder. Baner vann en lysande seger vid C. 1639.

1. Chemnitz [kämm'-] el. Kemnitz, Martin (1522—86), tysk luthersk teolog, superintendent i Braunschweig 1567, medverkade vid konkordieformelns utformande.

2. von Chemnitz, Bogislav Philipp (1605—78), sonson till M. C, tysk polit. o. hist. skriftställare i svensk tjänst. Utom polit. stridsskrifter har han författat ett på rikt arkivmaterial grundat arbete om svenskarnas deltagande i 30-åriga kriget.

Chemulpo [tije-], stad på Koreas v. kust. 102,000 inv. (1940). Vid C. landsteg den första japanska armén under Kysk-japanska kriget (»/, 1904)-

Cheng-tu [tsjöng-to], huvudstad i prov. SIchuan, v. mell. Kina, 125,000 inv. Sidenindustri. Spannmålshandel. Två universitet.

Cheng-tö ftsjöng-], förr Jeho 1, huvudstad i prov. Jehol, Mandsjuriet, vid fl. Lan-ho. 510,000 inv. (1940). Kejserligt palats.

Chen-hai [tsjenn-], stad i mell. Kina, prov. Chekiang, hamnstad till Ning-po. 120,000 inv.

1. de Chénier [d° ijenje'], André Marie (1762—94), fransk skald, avrättad under skräckväldets sista tid. Hans dikter, som utgåvos först 1819, giva uttryck åt en hänförd antikbeundran.

2. de Chénier, Marie Joseph (1764—1811), broder till A. M. de C, fransk författare, anslöt sig till revolutionen o. skrev revolutionära, »historiska» dramer, som gjorde stor lycka.

Chenonceaux [ij°nåⁿBså'], by i mell. Frankrike, dep. Indre-et-Loire, med praktfullt renässansslott, påbörjat 1515.

Chenopodia'ceae [ke-], växtfamilj, omfattande mer än 500 arter, vanl. örter, som till större delen växa på stäpper, i öknar o. särsk. på salthaltig mark. Blad spiralställda, ofta köttiga o. täckta av egendomliga, blåslikt ansvällda hår, blommor små, en- el. tvåkönade, med enkelt hylle o. i regel lika många ståndare som hylleblad; frukt oftast nöt. Hit höra bl. a. släktena *Beta, Spinacia, Atriplex o. Chenopodium.*

Chenopo/dium [ke-], växtsläkte (fam. *Chenopodiaceae),* c:a 60 arter, huvudsakl. i tempererade områden. De flesta hos oss äro ruderatväxter, den vanligaste C. *al'bum,* svinmålla, vars blad kunna användas till spenat. C. *qui'noa* är inhemsk på Anderna o. därstädes äv. odlad för sina stärkelserika frön, vilka av indianerna användas till gröt.

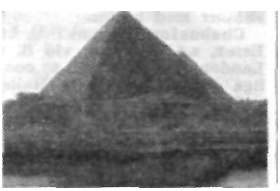

Cheopspyramiden [ke'-],vid byn Gise, invid Kairo, n. Egypten, den största kända pyramiden, urspr. 147 m hög o. varje sida vid basen 230 m lång. C, som är världens största byggnadsverk, uppfördes av den egyptiske konungen Cheops om kr. 2700 f.Kr. Den består av kolossala stenblock med 208 avsatser, vilka urspr. voro utfyllda med polerade block. (Se bild å föreg. spalt.)

Chequers Court [tsjekk'°s kå't], slott 45 km n.v. om London, uppfört 1565 o. restaurerat på 1900-t. »The Chequers» är sed. 1921 lantresidens för premierministern.

Cher [sjär]. 1. Biflod fr. v. till Loire, Frankrike, rinner upp I Auvergne. 320 km. — 2. Departement i mell. Frankrike, bildat av Berry o. en del av Bourbonnais. 7,304 kvkm, 289,000 inv. (1936). Huvudstad: Bourges.

Cherbourg [ijärbo'r], stad i n.v. Frankrike, dep. Maache (Normandie), vid Engelska kanalen. 39,000 inv. (1936). Befäst örlogshamn. Stora dock- o. varvsanläggningar. Besatt av tyskarna ¹⁸/e ¹940—"/c 1944- Under kriget utsatt för svåra allierade bombriider. Genom att efter invasionen avsnöra halvön redan ¹s/₆ 1944, varvid 30—50,000 tyskar inneslötos, kunde de allierade av. från landsidan angripa C, som befriades ²ª/₆ s. å.

Cherchez la feinme [sjärsje' la famm], fr., »sök efter kvinnan»; uttryck som anspelar på att någon kvinna står bakom ett händelseförlopp.

Chéret [ijerä'], Jules (1836—1932), fransk litograf o. målare. Banbrytande affischkonstnär.

Che'ribon, stad på n. kusten av Java. 54,000 inv. (1930). Exporthamn för kaffe o. socker.

Cherkass'y [ti]-], Shura, f. I9ir, rysk pianist, konserteradc redan 1923 i Amerika, i Sthlm i:a ggn 1936. Pianokompositioner.

Cheroke'ser [tsjerå-], amerik. indianstam; bodde urspr. i s. Alleghanybergen men överfördes 1843 till Indianterritoriet. C:a 44,000.

Cherra Punji (tsjärr'a pannMs^i], by i Indien, prov. Assam, vid Brahmaputra. 1,400 m ö. h. Jordens nederbördsrikaste ort. Årliga medelnederbörden 11,630 mm (i Sverige 600 mm).

Cherso [kärr'så]. 1. Ital. ö s.ö. om Istrien, i Adriatiska havet. 10,000 inv. — 2. Hamnstad på n. C. 1. 6,000 inv.

Cherson', dets. som Hcrson.

Chersone'sus (av grek. *kerso'nesos,* halvö), namn på flera halvöar under antiken: C. au'rea, Malacka, C. cim'brica' Jylland, C. tra'cica, Gallipoli.

Cherubi'ni [ke-], I, uigi (1760—1842), ital. tonsättare, från 1788 verksam i Paris. C. skrev 29 operor, de flesta numera glömda, samt kammar- o. kyrkomusik, däribland ett berömt rekviem.

Cherus'ker [che-], forngcrmansk folkstam, bosatt kring Ilarz.

Cherwell [tsjo'°ell], lord Frederick Alexander (förut I,indemann), f. 1886, eng. uppfinnare, prof. o. chef för Clarendon Laboratory i Oxford sed. 1919. Under Första världskr. chef för eng. flygets fysik, laboratorium i Farnborough. Medv. till organiserandet av ballongspärren kring London 1914 o. 1940. Uppfann äv. ett skydd mot magnetiska minor. Generalkrigskommissarie 1942—45.

Chesapeake-viken [ts3ess'⁰pik-], på Nordamerikas ö. kust. 320 km lång.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

Cheshire [tsjesj'^{0}] el. Chester, grevskap 1 v. mell. England. 1,088,000 inv. (1931). Huvudstad: Chester.

1. Chesnecopherus, Nils, d. 1624, hovkansler hos hertig Karl, som under fejden med Sigismund tog hans polemiska penna i anspråk.

2. Chesnecopherus, Johannes, d. 1635, broder till N. C, den förste prof. i medicin i Uppsala (1613), införde botanikstudiet i Sverige.

Chesney [tsless'ni], Francis Rawdon (1789—1872), skotsk upptäcktsresande, företog expeditioner till Egypten o. Främre Asien. Bevisade möjligheten av en kanal genom Sueznäset.

Chester [tsjess't^{0}]. 1. Huvudstad (eget grevsk.) i grevsk. Cheshire, v. England, vid Bee. 47,000 inv. (1946). Kol, bly. Flygplansfabrikcr (Vickers-Armstrong). Många rom. o. medeltida byggnadsminnen. — 2. Stad i Pennsylvania, n.ö. För. Stat., vid Delaware. 59,000 inv. (rg4o). C. grundlades 1643 av svenskar. — 3. Dets. som Cheshire.

Chesterfield [ts]ess't°fild], stad i mell. England, grevsk. Derbyshire, vid Kother. 67,000 inv. (1946). Kolgruvor. Stor industri.

Chesterfield [tljess't^{0}fild], earlvärdighet inom eng. släkten Stanhope.

Chesterost [ts]ess't^{0}-], sötmjölksost, urspr. tillverkad i grevsk. Cheshire (Chester), n.v. England.

Chesterton [tsjess't°t°n], Gilbert Keith (1874—1936), eng. författare. Vann som kritiker o. kåsör en stor läsekrets genom sina kvicka o. paradoxala artiklar, samlade i ett flertal böcker, bl. vilka märkas *Heretics* (rgos) o. *Orthodoxy* (1908). Hans romaner *The man who was Thursday* (rgo8; Mannen som var Torsdag, s. å.) m. fl. utmärka sig, liksom hans kriminalnoveller om »Father Brown», för fantasifullhet o. humor. C. var katolik o. mystiker samt en svuren fiende till de moderna åskådningarna. Hans självbiografi utkom 1936, *Autobiography*, o. 1940 utgavs postumt *The end of the armistice.*

Chevaleresk' [ije-] (av *it. chevalier,* riddare), ridderlig, högsinnad.

Chevalier [sj°valje'], Michel (r8o6—79), fransk nationalekonom, 1840—78 prof. vid College de France i Paris. C. var den ekonomiska liberalismens främsta namn i Frankrike under andra kejsardömet.

Chevalier [§j°valje'], Manrice, f. 1889, fransk revy- o. filmskådespelare (charmör). Vann internationell berömmelse som kuplettsångare på Casino de Paris under Mistinguetts ledning. Medverkade under r93o-talet i en rad amerik. sångfilmer. Besökte Sthlm senast 1946.

Cheviot [sje'viått], urspr. tyg av ull från cheviotfår, num. gemensam benämning på tnedelgrova kamgarnstyger, avsedda till kläder.

Cheviotfår, medelstora får med långsträckt kropp, hornlösa, vita med kort, grov ull. Mycket härdiga. Hållas huvudsakl. i Cheviot Hills. Mycket använda till förbättring av vår fåravel.

Cheviot Hills [tsjevv'i°t hills], en rad kullar på gränsen mellan England o. Skottland. Goda betesmarker. Fåravel (cheviotfår).

Chevreau [sj°vrå'], fr., vitgarvat o. färgat getskinn till handskar o. skodon. För skodon iiv. av hästhud.

Chevreul [sj°vröir], Michel Eugéne (r786—1889), fransk kemist, gjorde betydelsefulla undersökningar av färgernas kontrastverkningar o. av animaliska fetter.

Chevrillon [sj°vrijå^{n}*'], André, f. 1864, fransk författare o. kritiker, led. av Fr. akad. 1920. Huvudarb.: *Taine, formation de sa pensée* (r932). Reseskildringar.

Chevrotera [sje-] (av fr. *chevre,* get), »slå bockdrill», sjunga med darrande röst.

Cheyenne [sjijänn']. 1. Biflod fr. h. till Missouri, rinner upp på Black Hills. 1,368 km. — 2. Huvudstad i Wyoming, n.v. För. Stat. 22,000 inv. (1940). Stenkol.

Chiang Kai-shek [tsjiang-], f. 1887, kinesisk marskalk, Kinas president. Som övcrbefälh. för Kantonregeringens trupper 1925 i Inbördeskriget erövrade C. Hankou, Shanghai o. Nanking. 1928 besegrade C. marskalk Chang Tso-lin o. proklamerade sig som det enade Kinas ledare med residens i Nanking. TJnder de följ. åren hade han att bekämpa flera uppror, särsk. från kommunisterna. Efter Japans angrepp mot Mandsjuriet 1931 avgick C. men återkallades året därpå. Han krossade 1934 kommunisterna i prov. Kiangsi o. 1936 den separatistiska rörelsen i s. Kina- I dec. r936 tillfångatogs C. av Chang Hsue-liangs armé men frigavs kort därpå, o. under våren 1937 förenade sig de kommunistiska arméerna med hans. Kina tycktes åter på väg att enas, då s. å. kriget med Japan utbröt. Efter Nankings fall slog sig C. ned i Chunking o. fortsatte därifrån kampen, understödd med krigsmateriel av Storbritannien (jfr Burmavägen), För. Stat. o. Sovjetryssland. Jan. 1942 utn. C. till överbefälh. för ABCD-staternas mark- o. luftstridskrafter på den kinesiska krigsskådeplatsen, under gen. Wavell. Valdes 13 sept. 1943 [n] Kinas president efter Lin Sen (1931—43) o. blev samtidigt överbefälh. för landets stridskrafter. Efter Andra världskr. har C. återupptagit bekämpandet av kommunisterna. • C:s hustru »Madame Chiang Kai-shek», f. May1ing Soong 1898, g. 1927, som 1907—17 uppfostrades i För. Stat., har varit sin makes rådgivare o. förbindelselänk med utlandet, icke minst under Andra världskr., o. åtföljt honom på hans resor. Febr. 1943 besökte hon För. Stat. i politiskt syfte. Jur. hed.dr där s.å. — Hon har även gjort en stor insats för Kinas kvinnor o. framträtt som författarinna: *Mitt fria Kina* (sv. övers. 1941)-

Chian'ti [ki-], bergstrakt i mell. Italien, prov. Siena, berömt för sitt vin.

Chiapas [tsja'-], stat i s. Mexico. 680,000 tnv. (1940). Huvudstad: Tuxtla Gutiérrez.

Chiasm' [ki-] (av grek. *Has'mos,* korsställning), en ordföljd, där satsdelar som motsvara varandra stå korsvis, t. ex. din *hamn* är stormig, fridlöst är ditt *hem.*

Chiasso [kiass'å], stad i kantonen Ticino, Schweiz. Omkr. 7,000 inv. (1938). Gränsstation mot Italien på banan Basel—Milano (S:t Gotthardbanan).

Chiavenn'a [kla-], stad i n. Italien, prov. Sondrio (Lombardiet), r7 km n. om Comosjön. 5,000 inv. Turistort.

Chic [sjikk], fr., elegant o. korrekt.

Chicago [sjika'-], För. Stat:s näst största stad, i Illinois, vid Michigansjön. 3.4 mill. inv. (1940), med förorter 4.6 mill. (därav 180,000 av rent svensk härstamning). Stadens areal utgör 529

kvkm. Regelbundet byggd med raka gator o. i alltn. höga byggnader (»skyskrapor»). C. har världens största kött- o. spannmålsmarknad o. är För. Stat:s viktigaste järn vägsknutpunkt. Tillv. av jordbruksmaskiner (Mc Cormick) o. järnvägsvagnar (Pullman). Tre universitet (17,500 stud.). Berömt observatorium (Yerkes). 1933 ägde i C. en världsutställning rum. — C, som blev stad 1837, hade 1850 30,000 inv., 1880 503,000 o. 1900 1.7 mill inv.

Chicago Tribune [tribbjon], daglig morgontidning i Chicago, grundad 1847. Uppl. 1,020,000 ex. Har äv. en New York- o. en Parisupplaga.

Chichen Itzå [tsjits3'en-], ruinstad 1 n.v. Yucatan, Mexico, med praktfulla lämningar av mayafolkets forntida byggnadsverk.

Chichester [t§3itsj'est^0], huvudstad i grevsk. West-Sussex, s. England. 17,000 inv. (1942). Domkyrka, byggd 1187—1336, i fornengelsk stil.

Chicopee [ts]ikk'å°pl], stad i Massachusetts, n.ö. För. Stat., vid Connecticut. 44,000 inv. (1930). Livlig industri.

Chiem-See [kim-se] el. B a y r i s c h e s M e e r, sjö i s.ö. Bayern, Tyskland, vid foten av Alperna. Tre natursköna öar.

Chieri [kie'ri], stad i n.v. Italien, prov. Torino (Piemont). 14,000 inv. Bomullsväverier. Vermutframställning.

Chiers [sjiä'r], biflod fr. h. till Meuse, rinner upp i Luxemburg, genom n. Frankrike. ir2 km.

Chieti [kie'ti]. 1. Provins i ö. mell. Italien (Abruzzi e Molise). 2,582 kvkm, 375,000 inv. (1936). — 2. Huvudort i C. 1, vid Pescara. 35,000 inv. (1942). Ull, silke. Ärkebiskop. Ruiner från romartiden.

Chiewitz [tsje'vits], E l i s (1784—1839), tecknare o. målare, mest känd genom sina Bellmansillustrationer.

Chiffer [sji-] (av arab. *si/r,* nolla), skrivtecken i hemlig skrift, s. k. c h i f f e r s k r i f t el. l ö n n s k r i f t (kryptografi, steganografi), vilken endast kan läsas av den, som vet tecknens överenskomna betydelse. Jfr Krypto. — C h i f f r e'r a, skriva med chiffer, förse med namuskiffer.

Chiffon [sjifå^{n}8'], fr., egentl. trasa; tunt o. luftigt sidentyg.

Chiffonjé [sji-] (av fr.), egentl. lumpsamlare; hög byrå med nedfallbar klaff, vanl. ämnad till skrivskiva. Innanför en mängd smålådor.

Chifley [tsjifli], J o s c p h, f. 1885, austral. politiker (arbetarpartiet), finansmin. sed. 1941, premierminister sed. 1945.

Chi-f u [tsji-fo], stad i ö. Kina, prov. Shantung, vid Chilisundct. 132,000 inv. (1936).

Chigi [kidsj'i], A g o s t i n o (omkr. 1465—1520), ital. finansman, påven Juliu9 II:s bankir. Uppdragsgivare åt många konstnärer, bl. a. Rafael. C. lät uppföra nuv. Villa Farnesina. — Atten C:s huvudman är sed. 1712 rom. kyrkans marskalk o. konklavens väktare.

Chihuahua [ti]i°a'°a]. 1. Största staten i Mexico. 245,612 kvkm, 624,000 inv. (1940). — *2.* Huvudstad i C. *t,* vid Rio Chubiscar. 57,000 inv. (1940).

Chikan [iji-] (fr. *ckicane),* rättegångstrassel; skymf; vanheder. Avsaknad av en el. flera färger under kortspel. — C h i k a u e'r a, förolämpa, bereda svåra obehag.

Chile [tsji'-], republik på Sydamerikas s.v. kust (se kartan till Argentina). 741,767 kvkm, 5,276,000 **inv.** (1947). Bergland. I n. öknen Atacama, i s. skärgård. Befolkningen utgöres av 30 % vita, 65 % mestizer o. 5 % indianer. Språk: spanska. Jordbruk, mejerihantering, vin- o. biodling. Fåravel, Mineraler, spec. koppar, salpeter, silver, järn. Guano. Obetydlig industri. C. styres av en president, vald för 6 år. Deputeradekammaren består (1947) av 147 medl., valda för 4 år, senaten av 45 medl., valda för 8 år. Administrativt indelas C. i 24 provinser. Allmän värnplikt med i'$^1/_2$ års tjänstgöringstid. *Flygvapnet* består bl. a. av 8 flottiljer. Huvudstad: Santiago. — *Hisl.* C. erövrades på 1540-t. från indianfolken av spanjorerna under Valdivia. Det gjorde sig självständigt 1810—18. Utvecklingen har hår varit lugnare än i andra sydamerik. stater, ehuru den störts av några krig, varibland det för C. mycket framgångsrika med Bolivia o. Peru (1879—*81),* som avsevärt förstorade dess område. Den från det s. k. Salpeterkriget sedan 1883 kvarstående tvistefrågan med Peru om provinserna Tacna o, Arica löstes genom För. Stat:s förmedling 1929 genom ett fördrag, varigenom Peru återfick Tacna, medan Chile behöll Arica mot betalande av en penningsumma till Peru, som även erhöll en frihamn på Aricas område. 1927 svingade sig krigsministern Ibånez upp till diktator o. behöll makten till 193r. De genom världskrisen förorsakade svårigheterna för den chilenska salpeterexporten medförde Ibånez' fall. Hans regim hade haft en fascistisk prägel. En regering med socialistiska tendenser råkade i konflikt med de utländska kapitalintressena o. störtades efter några månader, varefter under presidenten Alessandri (1932—38) i samband med en ekonomisk återhämtning lugnare förhållanden inträtt. Utrikespolitiskt har Chile inom den s. k. ABC-gruppen (Argentina, Brasilien, Chile) verkat för en självständig o. solidarisk latinamerikansk politik. Chile förklarade febr. 1945 krig mot Japan o. Tyskland o. deltog verksamt i den panamerik. konferensen s. å. (jfr Chapultepcc-akten). Vid presidentvalet nov. 1946 segrade de radikalas kandidat Gonzales Videlas. Den koalitionsregering, som bildades omedelbart efter valet, sprängdes i april 1947 på grund av motsättningen mellan liberaler o. kommunister. De senare blcvo ej representerade i den nya reg. o. blevo i samband med gruvarbetarstrejken o. avbrytandet av de diplomat, förbindelserna med Sovjetunionen okt. 1947 föremål för kraftiga undertryckningsåtgärder o. senare har i parlamentet äv. föreslagits, att kommunistpartiet skulle förbjudas. Febr. 1948 besatte C. autarktiska områden, som lyda under britt, kronkolonien Falklandsöarna, vilket föranledde en diplomatisk konflikt med England. Vid panamerik. konterensen

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

1948 hävdade C. sina anspråk på antarktiskt territorium.

Chilesalpeter el. natriumnltrat, $NaN0_3$, bexagonalt kristalliserande, färglöst salt, förekommer i metertjocka lager i Chile. Viktigt gödselmedel; användes förr som råmaterial vid framställning av salpetersyra.

Chilisundet [tsji'-J, sund mell. halvöarna Shantung o. Liao-tung, Kina. 100 km brett.

Chlliviken [tiji'-], s.v. delen av Gula havets innersta del; mynningsvik för Huang-ho.

Chllkootpasset [tsjiH'kot-J, bergpass över Klippiga bergen, Nordamerika, mellan British Columbia o. Alaska.

Chillån [ts3ija'n], stad 1 mell. Chile, vid floden C. 62,000 inv. (1940). På sluttningen av vulkanen C, s.ö. om staden, ligga svavelbaden Baflos [bann'jås] de C. Vid en jordbävning 1939 ödelades staden.

Chillon [sjl-*]&*"'],* schweizisk medeltidsborg vid Genévesjön, nära Montreuz, anlagd på 800-t.; den nu v. byggn. till största delen från 1200-t. (Se bild.) Statsfängelse, bekant genom Byrons dikt »Fången på Chillon. Nu museum.

Chiloé [tsjilåe'], ö o. provins på Chiles västkust. 102,000 inv. (1940). Stora skogar. Huvudstad: Ancud. Fiske. Trävaruhandel.

Chiltern Hundreds [tijill't<>n hann'dr°ds] el. Chiltern Hills, höjdsträckning i eng. grevsk. Buckinghamshire; voro fordom tillhåll för rövare, till vilkas bekämpande regeringen tillsatte en >steward of the C». »Ambetets» mottagande sätter en underhusmedlem i stånd att nedlägga sitt mandat.

Chimboraz'o [tiji-], bergstopp på Anderna, i Ecuador. 6,272 m. Utslocknad vulkan.

Chimbote [tsjimbå'-], stad på Perus kust, n. om Lima. Nyanlagd hamn samt järn- o. stålindustri.

Chimu [tsjimo'], dal i n.v. Peru, vid Trujillo. Ruiner av den stora staden Grand C, som senare erövrades av inkafolket.

Chimär [sjl-] (grek. *k%'maira),* inbillningsfoster. — *Bot.* Ymphybrid.

China-olay [tsjaj^o-kle[1]], ren o. vit kaolin. Användes som tillsats i pappersmassa.

Chinohiir» el. ullråtta, *ChinchiWa la'niger,* en till harmössens familj hörande ekorrliknande gnagare med lång, hårig svans o. stora ögon o. öron. I sitt hemland, de sydamerikanska Andernas sluttningar, jagas den hänsynslöst för det värdefulla, sällsynt vackra, mjuka, silkesglänsande skinnet.

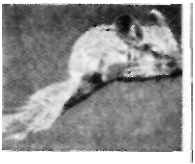

Chindwara [ts3lnd°a'r°], missionsstation 1 mell. Indien, Centralprovinserna o. Berar, upprättad 1885 av Evangel. Fosterlandsstiftelsen.

Chingan [tsjinn'ganj, bergskedjor i ö. Asien. Stora C. med c:a 3,000 m höga toppar bildar gräns mellan Mongoliet o. Mandsjuriet. I<ilfa C. skär Mandsjuriet 1 v.—ö.-riktning.

Chinghai [tsjing'haj], provins i n.v. Kina, kring Huang-hos övre lopp. 698,700 kvkm, 1,2 mill. inv. (1936). Huvudstad: Si-ning.

Chinjong' (av fr. *chignon,* nacke), tjock, nedhängande hårvalk i nacken, så. kvinnlig hårklädsel (se bild) modern 1860 o. 1947.

Chin-kiang [tsjinn'-], huvudstad i prov. Kiangsu, ö. Kina, vid fl. Yangtsl-kiang. 200,000 inv. (1936). Fördragshamn.

Chinon [sjinån»'], stad i v. Frankrike, dep. [ndre-et-I«oire. Ruiner av en medeltida borg, där Jeanne d'Arc 1429 mötte Karl VII.

Chintz [tsjints], av ind., tunt, mönstrat bomullstyg med vaxad, glansig yta.

Chioggia [kjådsj'a], hamnstad i n.ö. Italien, prov. Venezia, på lagunöar S. om Venedig. +3,000 inv. (1046). Fisk.

Chios [ki'ås], dets. som Kios.

Chippendale [tsjlpp'°nde'l], Thomas (omkr. 1717—79). eng- möbelarkitekt. Av fransk rokoko, gotiska o. kinesiska motiv skapade C. praktiskt betingade möbelformer, vilka fingo &kad spridning inom o. utom landet genom den samling av 160 planscher o. kopparstick, *The gentleman and Cabinet maker's director,* som han publicerade 1754. C. använde ofta mahogny.

de Chirico [ki'rikå], Giorgio, f. 1888, ital. målare, en av surrealismens främsta repr. Arkitekturmotiv med starkt betonat perspektiv o. figurer, liknande mekaniska dockor.

Chiropraktik (av grek. *ketr,band, o.prattéi'n,* göra), läkemetod, som utgår från en obevisad föreställning om ryggkotornas läge som sjukdomsorsak. — Chiroprakt'or, utövare av chiropraktik; kvacksalvare, »kotknackare».

Chisinäu [kiijn[fl]o'L rum. namnet på Kisjinev.

Chislehurst [tijisrhost], stad i s.ö. England, grevsk. Kent. C:a 9,000 inv. I närh. bodde Napoleon III från 1871 till sin död 1873.

Chiswick [ti]iss'ik], förstad till London, grevsk. Middlesex, vid Thames. 41,000 inv. Förenad med Brentford.

Chitai [tsji'-], stad i Kina, prov. Sinkiang, 190 km fr. Peitashan. Uranfyiidigheter.

Chitor [tijitå[n]], stad i n.v. Indien, Rajputana. Ruiner från 700-t. o. från Stormoguls tid. 7,000 inv.

Chitral [tsjitt'r[ö]l], infödingsstat i n.v. Pakistan, Nordvästra gränsprovinsen. 80,000 inv. Huvudstad: Chitral.

Chittagong [tsjitt'°gång], hamnstad i s.ö. Pakistan, prov. Öst-Bengalen, vid Bengaliska viken. 55,000 inv.

Cbivilcoy [tsji-], stad i staten Buenos Aires, ö. mell. Argentina. 44,000 inv. (1942).

Chizerotz [sjisrå'] el. Burins [byrä"*'], föraktad folkstam i dep. Saöne-et-Loire, Frankrike. Anses härstamma från araberna.

Chladni, Ernst Florens Friedrich (1756—1827), tysk fysiker, ansedd som den experimentella akustikens fader.

Chledowski [chlä[n]*dåff'ski], Kazimierz (1843—1920), polsk historiker, förf. till populära skildringar ur Italiens kulturhistoria *(Renässansmänniskorna i Rom,* 1915, m. fl.).

CbJopicki [chlåpitfski], Józef (1772—1854). polsk general, tjänade under Napoleon o. var diktator under polska upproret 1830—31.

Chlorophy'ceae [klå-], grönalger, en artrik grupp av alger, huvudsakl. sötvattensformer, som äga rent gröna kloroplaster o. bilda stärkelse. Den yttre organisationen mycket växlande; de enklaste arterna utgöras av fria el. i kolonier förenade celler. Av. förekomma enkla o. grenade celltrådar samt enskiktade cellhinnor. En anmärkningsvärd organisation visa siphonéerna, som nå en ansenlig storlek o. en rik yttre uppdelning men det oaktat bestå av en enda, mångkärnig cell. Förökning: 1) könlös genom pårönformade, oftast med 2 ciller försedda svärmsporer; 2) könlig genom sammansmältning av gameter, liknande svärmsporerna, el. av ägg o. spermatozoider.

Chlorophy'tum [klå-], växtsläkte (fam. *Liliaceae),* c:a 50 tropiska arter. *C. como'sum* med rosetter av långa, jämnbreda, spetsade

Ord, som vaknas på C, torde sökas på **K el. (för ryska ord) på H.**

blad på smala utlöpare o. vita, stjärnlika blommor, en ofta odlad ampelväxt.

Chmielnicki [chmjålnitfskl], Sinov1j Bogdan (1593—1657), kosackhetman, polackernas ivrigaste motståndare. 1654 förmådde C. Ukraina att underkasta sig tsaren.

Chmielow'skl [cnmja-J, Piotr (1848—1904), polsk litteraturhistoriker, grundade en polsk litteraturkritik efter Taines mönster. Utgav bl. a. en polsk litteraturhistoria i 6 bd (1899—1902).

Chocim [chåtj'im], polska namnet på Chotin.

Chock [ijåkk] (fr. *choc,* stöt). *Med.* Ett efter svåra kroppsskador (traumatisk chock), under vissa betingelser efter tillförsel av kroppsfrämmande äggvita (anafylaktisk chock), el. starka sinnesrörelser (psykisk chock) uppträdande tillstånd av starkt nedsatt (hämmad) funktion hos nervsystemet, utmärkt av utpräglad kraftlöshet, apati, nedsatt kroppstemperatur, svag o. långsam hjärtverksamhet, ytlig o. oregelbunden andning med bibehållet medvetande. Kan hastigt föra Ull döden. — *Krigsv.* Anfall; vanl. anfall till häst med blanka vapen.

Chockbehandling, inom psykiatrien använd behandlingsmetod, särsk. mot schizofreni, varvid cardiazolinsprutningar (framkallande epilepsiliknande kramper) el. elektriska växelströmsstötar genom huvudet (framkallande en »blixtnarkos») komma till användning.

Chocke'ra (av *chock),* väcka anstöt.

Chodkiewicz [chå tkje'vits}], Jan Karol (1560—1621), polsk fältherre. Under kriget mot Sverige intog C. 1603 Dorpat o. besegrade 1605 Karl IX:s här vid Kirkholm.

Chodowieoki [chådåvjätfski], Daniel Nikolaus (f. i Danzig 1726, d. 1801), tysk gravör, tecknare o. målare; bokillustratör. C. återgav gärna borgerliga interiörer från Fredrik II:s dagar. Hans gravyrer (ex., se bild) omfatta omkr. 2,000 n:r. C:s målningar äro ytterst sällsynta.

de Choiseul [d» s}°asöll'j, Etienne Francots, greve de Stalnvllle, hertig de C.-Amboiae (1719—85). fransk statsman, den franska politikens verklige ledare 1758—70; gynnad av madame de Pompadour. C. bekämpade energiskt, ehuru utan större framgång, det uppåtstigande England; motarbetade likaledes Ryslands makt o. tillväxt; verkade för stärkandet av den svenska konungamakten.

Choisy-le-Roi [s>a8i'-l°-r°a'], stad 1 n. Frankrike, dep. Seine, vid Seine. 28,000 lnv. (1931)- Porslinsfabriker.

Choke [ts}å°k], eng. (egentl. strypa), startspjäll för förbränningsmotorer. Manövreras på bilar på instrumentbrädan.

Chokla'd [sjo-], ett av kakaobönor berett närings- o. njutningsmedel i form av bruna gjutna kakor; i pulverform benämnes det kakao. Framställcs genom bönornas krossning, rensning o. målning mellan varma valsar. Användes till chokladdrycker, konfekt m. m.

Cholei'nsyror [kå-] (av grek. *kole',* galla), föreningar mellan gallsyror o. fettsyror. Jfr Gallsyror.

Cholet [sjålä'], stad 1 v. Frankrike, dep. Malne-et-I,oire, vid Maine, biflod fr. h. till Sévre. 22,000 lnv. (1931). Väverier. Under Vendéekriget utkämpades blodiga strider vid C.

Cholm, rvska namnet på Chelm.

Cholon Ls"jålå^{n}«'], stad i Kochin-Kina, Franska Indo-Klna. 199,000 inv. (1936). I,ivlig handel o. industri (ris, lergods).

Cholsyra [kå'l-] (av grek. *kole',* galla), en av gallsyrorna. Får ej förväxlas med vanlig kolsyra (koldioxid).

Cholula [ts}ålo'la], stad 1 Staten Puebla, a. Mexico. 2,138 m ö. h. 10,000 inv. Berömd pyramidruin (iteocalllt).

Chömageförsäkring [s}åma's}-] (av fr.), avbrottsförsäkring; försäkring mot förlust genom ett av eldsvåda el. dyl. vållat avbrott i en rörelse.

Chomutov [hå'motåff], stad i n.v. Böhmen, Tjeckoslovakien. 36,000 inv. (1939). Betydande järnindustri. I närh. brunkolsgruvor.

Chonosöarna [ts}ä'nås-], ögrupp i Chiles skärgård. 45 större, c:a 1,000 mindre öar. 12,000 kvm.

Chopin [s}åpä°«'], Frederic, f. i Zelazowa Wola vid Warszawa $^{12}/_{2}$ 1810, d. 1 Paris «/$_{10}$ 1849, polsk tonsättare o. pianist. Från 1831 var C. bosatt i Paris o. umgicks där med bl. a. Liszt, Berlioz, Heine, Delacroix o. George Sand, som blev hans älskarinna. Som konstnär o. komponist har C. i hög grad bidragit till att hålla känslan för den polska nationen levande. Hans kompositioner, som till fullo utnyttja pianots klangliga möjligheter, valser, mazurkor, nocturncr, etyder o. ballader m. m., utmärka sig för poetisk förfining, grace samt rytmisk o. harmonisk mångsidighet. (Se bild.)

Choraä'us [kå-], Michael (1774—1806). skald av finsk börd, präst. Skrev akademiska lärodikter, visor i Franzéns anda samt psalmer.

Chorassan el. Koras a'n, provins 1 n.o. Iran. I n. och ö. bergland med fruktbara dalar, 1 s. och v. stäpp- o. ökentrakter. Odling av ris, tobak, bomull, silke. Boskapsskötsel. Tillverkning av tyger o. mattor. 324,000 kvkm, 1 mill. inv. Huvudstad: Mesjhed.

Chor'da dorsa'lis [kå-], lat., ryggsträngen.

Chore'a (av grek. korei'a, dans), danssjuka.

Cho'rion [kå-], grek., den yttre av de två fostret omgivande foster- cl. ägghinnorna. Utgör en del av moderkakan.

Choripetalae [kå-], en avdelning av de tvåhjärtbladiga växterna," omfattande de kronbladslösa o. dt frikronbladiga.

Chorley [ts}å'li], stad 1 v. England, grevsk tancashire, vid fl. Chor o. Wverpool—Leedskanalen. 29,000 inv. (1945). Stor bomullsindustri. Stenkolsgruvor.

Choroman'ski [chå-], Michal, f. rgo4, polsk författare, skapare av en psykologisk-realistisk romangenre. Hans *Zazdroée i medycyna* (1932; Svartsjuka o. medicin, 1934) var en av polska trettiotalets ryktbaraste succéer.

Chorzåw [chå's}of], stad i s.v. Polen, vojevodskapet élask. r934 förenat med Krölewska Huta o. Hajduki Nowe. n2,000 inv. (r945). Industrier o. stenkolsgruvor.

Chotin [chå'-] (po. Chocim), stad i n. Bessarabien, Moldaviska sovjetrepubl., vid fl. Dnjester, avträdd av Rumänien 1940 till Ryssland; 194r—44 ockuperad av tysk-rumänska trupper. 25,000 inv. C. var fordom en stark turkisk fästning. Från 1812 tillhörde det Ryssland o. efter Första världskr. Rumänien.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

Vid C. besegrades turisarna av polska styrkor 1621 under Chodkiewicz o. 1673 under Sobieski.

Chouaner [gjoa'ner], ett guerillakrlgförande, katolskt o. rojalistiskt bondeparti i Bretagne, Normandie o. Maine under Franska revolutionen.

Chou En-lai [tsjå°-], f. 1899, kinesisk general o. politiker, urspr. medl. av Kuomintang, sed. 1927 en av kommunisternas främsta ledare.

Choynowstu [cnajnaffskij, f i o t r (1885—1935). Polsk författare, led. av Polska akad. Hans främsta roman är *Kuinia* (1919; Smedjan) med polska resningen 1863 som motiv.

Ghrestien **de Troyes** [kretjä⁰»' d⁰ tr°a'], d. omkr. 1195, fransk skald, som 1 versromanerna *Erec, Tristan, Cligés, Ywain, Perceval* m. fl. förhärligade det medeltida riddarlivet o. därigenom grundlade en ny litteraturart, den b r e t o n s k a r o m a n e n.

Christchurch [krajsf-tsjotij], stad på Nya Zeeland, på ö. Sydön. 150,000 inv. (1945). Säte för Tlie Canterbury University College.

Christensen, B a l t h a s a r M a t t b i a s (1802—82), dansk politiker, urspr. nationalliberal, medl. av riksdagen från 1848 o, en av vänsterns ledare. Vältalare.

Christensen, J e n s C h r i s t i a n (1856—1930), dansk folkskollärare, politiker, led. av Folketinget 1890—1922, ledare av den moderata (bonde-)vänstern 1897—1922. Statsminister 1905—08, då hans ministär störtades i samband med justitiemin. Albertis bedrägerier. Senare flera gånger minister.

Christensen, H j a l m a r (1869—1925), norsk författare, litteraturhistoriker, konservativ publicist. Har skrivit romanen *Et liv* (1910), skådespelen *Din egen herre* (1913), *Professor Margu* (1920) m. fl.

Christensen, H a 1 f d a n, f. 1873, norsk skådespelare, vid Nasjonalteatret i Oslo från 1899, 1911—23 samt 1929—33 dess chef. Av. regissör o. förf. av skådespel. Utg. 1942 i romanform sina memoarer. Flydde 1944 till Sverige, där han bl. a. iscensatte Ibsen.

Christensen, A r t h u r (1875—1945). dansk språkforskare, iranist, från 1919 e. o. prof. i iransk filologi i Köpenhamn. Bl.arb. *Uempire des sassanides* (1907), *Drömme* (1942; sv. övers. s. å.).

Christiansborg, slott i Köpenhamn, anlagt på platsen för Absalons borg. C. uppfördes 1731—45 under ledning av Häuser o. Eigtved i rokoko, av vilken anläggning yttre borggårdens längor (Ridebanen) återstå. Huvudbyggningen nedbrann 1794 o. uppfördes 1803—28 i nyklassisk stil av C. F. Hansen. Den nedbrann ånyo 1884. Nuv. byggn. (se bild), som uppfördes 1907—26 av T. Jörgensen, rymmer bostad för konungen (som icke tagits i bruk) o. lokaler för riksdagen o. högsta domstolen.

Christian Science [krist'j°n saj⁰ns], eng., »kristlig vetenskap», ett religiöst samfund av amerik. ursprung, organiserat på 1870-t. av M a r y B a k e r E d d y (1821—1910). Scientisterna lära, att det onda ej finnes till i verkligheten, o. påkalla alla själsuppbyggande krafter till kamp mot vad de alltså anse som en oriktig vaneföreställning. — I Sverige finnas fem statligt erkända församlingar av scientister.

Christiansen, S i g u r d (1891—1947)» norsk författare. Behandlade småstadens moraliska problem. Bl. romaner trilogien *Indgdngen, Sverdene* o. *Riket* (1925—29) samt *To levende og en död* (1931; sv. Övers. s. å.), *Drömmen og livet* (1935), *Ved Golgata* (1939) o. *Mannen fra bensinstasjonen* (1941; sv. övers. 1942). Av. skådespel *{En reise i natten,* 1931; uppf. i Sthlm S. å.).

Christianshaab [-håb], handelsplats på v. Grönland.

Christie [kriss'ti], berömd konstauktionskammare i London, grundad 1766 av James Christie.

Christie [kriss'ti], W i l h e l m F r i m a n n K o r e n (1778—1849), norsk politiker, president i stortinget, som efter Mosskonventionens beslut sammanträdde i okt. 1814, ledde underhandlingarna med de sv. kommissarierna.

Christie [kriss'ti], A g a t h a, eng. författarinna, har utgivit en rad detektivromaner: *The murder of Roger Ackroyd* (1926), *Murder on the Orient express* (1934; Mordet på Orientexpressen, 1936) o. *Ten liitle niggerboys* U930; Tio små negerpojkar, 1940) m. fl.

Christina, *prinsessa av Sverige,* f. 3/8 1943, fjärde dotter till prins Gustaf Adolf o. prinsessan Sibylla.

Christmas [kriss'm°s], eng., egentl. Kristusmässa; juldag, jul. — C. c a r o l s [ka:rr'⁰ls-], en grupp engelska julsånger.

Christmas Island [kriss'm°s aj'l°nd], eng., J u l ö n. r. Britt, ö i ö. Indiska oceanen. 161 kvkm, 1,440 inv. (1942). Fosfatlager. — 2. Britt, ö i Stilla havet, bland Sporaderna. 607 kvkm, 23 inv. (1936). Guanolager. Upptäckt julafton 1777 av J. Coofc.

Chronique scandaleuse [krånikk' skandalö' s], fr., skandalkrönika.

Chronschough [kronskog], J o h n, typ i Aug. Bondesons satiriska roman *Skollärare John Chronschoughs memoarer;* i överförd bemärkelse en självöverskattande, halvbildad person.

Chrysan'themum, växtsläkte (fam. *Compositae),* c:a 200 arter å n. halvklotet. Blomfäste mer el. mindre plattat, naket, inre blommor trattlika, gula, yttre tunglika. Frukt utan hårpensel. C. *leucan'themum,* prästkrage (se bild), med vita kantblommor, allmän ängsväxt, C. *se'getum,* gul prästkrage, åkerogräs. Många arter odlade i trädgårdar, t. ex. C. *carina'tum* o. C. *parthe'nium,* bertram. De i otaliga varieteter i kruka odlade C. *in'dicum* o. C. *sinen'se* (Kina o. Japan) lämna praktfulla snittblommor. Blomkorgarna av *C. ro'seum,* höstaster, o. C. *Marschall'ii* (Kaukasien, Armenien, n. Iran) ge insektspulvcr. Jfr Pyrethrum.

Chrysler [krajs'1»], amerik. bilmärke, tillverkat av C h r y s l e r C o r p o r a t i o n [kåpOre^sjOn], som är en av världens största bilkoncerner (andra märken: Plymouth, De Soto, Dodge), gr. av W a 11 e r C. (1885—1940).

Chrysosplenium, växtsläkte (fam. *Saxifragaceae)_* 40 arter på n. halvklotet o. på Anderna. Örter med motsatta el. strödda, njurlika blad o. gulgröna blommor i knippen, C. *alternifo'lium,* gullpudra, en i källdrag på skuggiga Ställen vanlig vårväxt.

Chrzanöw [ksja'nof], stad i s. Polen, vojevodskapet Kraköw. 21,600 inv. (1938). Stenkolsgruvor.

Chubut [tsjobott']. 1. Flod i Argentina, rinner upp i Anderna, mottager fr. s. bifloden Senguer. — 2. Territorium is. Argentina. 225,723 kvkm, 58,000 inv. (1940). Huvudstad: Rawson.

Chuck [tsjukk], den del på borrmaskiner o. svarvar, vari borren el. arbetsstycket fästes. Består av en ihålig grövre cylinder, ur vilken vanl. 3 kloformiga backar sticka ut. Backarnas avstånd regleras med en skruvmekanism.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (for ryska ord) på H.

V

Chung-king [tsjong-], stad i v. mell. Kina, prov. Sichuan, vid fl. Yang-tsl-kiang. 1,000,000 inv. (1946). Medelpunkt för v. Kinas handel. Traktathamn. C. var 1938—46 säte för Kinas centralregering.

Chur [kor], fr. Coire, huvudstad i kant. Graubunden, ö. Schweiz, vid Plessur, biflod fr. h. till Rhen. 17,000 inv. (1941). S. om C. ligger luftkurorten Churwalden. 1,225 m ö. h.

Churberg [ku'r-], Fanny (1845—92), finl. målarinna. Landskap o. stilleben. Stiftade 1879 finska Handarbetets vänner.

Churoh Ar-my [tsJo'tiJ a'mi], eng. »kyrkoarmén», organisation inom eng. kyrkan, bildad 1882 av prästen W. Carlile i syfte att pä samma sätt som Frälsningsarmén idka religiös o. social verksamhet.

Churchill [tI50'ts]ill], flod i Canada, rinner genom Saskatchewan o. Manitoba. t,800 km. Viktig trafikled; förbindelse med Athabascas o. Saskatchewans flodsystem.

1. Churchill [ts30'ts]ill], lord Randolph (1849—95), britt, statsman. Från 1874 konservativ parlamentsled. framförde C. krav på vittgående sociala reformer o. var snart ledare för en i denna riktning verksam grupp inom partiet; blev 1885 minister för Indien o. 1886 finansminister. Avgick s. å. Biografi av W. Churchill (2 bd, 1906; sv. övers. 1941).

2. Churchill, Winston, f. 3°/n 1874, son till R. C, britt, statsman, urspr. officer, 1900 konservativ led. av underhuset, 1906—22 som liberal. Sjöminister 1911—15, varunder han verksamt bidrog till att upprätthålla flottans krigsberedskap. C. deltog senare som officer i Första världskr., blev åter minister 1917 o. verkade på olika poster till 1922, då han vid Lloyd Georges fall avgick. C. återvaldes som konservativ till underhuset 1924. Finansminister 1 Baldwins ministär s. å. C. är en av det eng. konservativa partiets främste ledare o. vältalare. Från mitten av 1930-t. framträdde han med skärpa mot den eng. utrikes- o. försvarspolitiken samt särsk. mot eftergifter gentemot det nazistiska Tyskland o. påyrkade upprustning. Krigsutbrottet

1939 gav C. rätt, o. i okt. 1939 Inträdde han som marin minister i Chamberlains kabinett. Hans inflytande var därefter i ständigt stigande, o. våren 1940 erhöll han som försvarsminister högsta ledningen av imperiets hela krigföring. Vid Chamberlains avgång i maj 1940 i samb. med den tyska invasionen i Holland o. Belgien blev Churchill äv. premierminister o. lyckades med sin fasta beslutsamhet samla imperiet till oerhörda ansträngningar i kriget mot axelmakterna samt vinna För. Stat:s materiella o. moraliska stöd. I aug. 1941 möttes C. o. Roosevelt på Atlanten o. offentliggjorde i »Atlantdeklarationen» (se d. o.) krigsmålen. Dec. 1941—jan. 1942 underhandlade C. i För. Stat. o. Canada, vilket ledde till »Washingtondeklarationen» (se d. o.). Efter Singapores fall i febr. 1942 förklarade sig C. själv ta hela regeringsansvaret o. ombildade kabinettet, som satt kvar till Tysklands nederlag 1945. Inför de förestående valen avgick C. maj s. å. och bildade därefter en rent konservativ ministär. Under Andra världskr. företog C. upprepade resor i syfte att samordna de allierades krigföring, bl. a. 1942 o. 1944 till Moskva, 1943 till Casablanca (jfr Casablancamötet), Adana, Quebec, Kairo o. Teheran (se d. o.), 1944 åter till Quebec samt Aten o. febr. 1945 till Jalta (jfr Krimkonferensen). C., som efter de konservativas nederlag i parlamentsvalet avgick som premierminister juli 1945, liar därefter gjort sig till förespråkare för en regional sammanslutning av Europas stater o. för en allians mellan Storbritannien o. För. Stat. (talet i Fulton mars 1946). — Framstående politisk o. biografisk författare, utgav C. 1923—31 *The world crisis* (6 bd; Det stora kriget, 3 bd, 1935—36, förk. övers.), vari han bl. a. redogjort för sin egen roll under Första världskr. Bl. hans övriga arb. märkas *Great contemporaries* (1937; Stora samtida, s. å.), *Step by step* (1939); Steg försteg, s. å.), biografierna över fadern *Lord Randolph Churchill* (2 bd, 1906; sv. övers. 1941) o. över C:s förfader hertigen av Marlborough, *Marlborough, His life and times* (4 bd, 1933—1938; sv. övers. 1940). I sv. övers, ha flera sarnl. tal av C. utgivits: *Blod, svett o. tårar* (1941), *Oförtröttad kamp* (1942), *Slutet av början* (1943), *Fram mot segern* (1944), *Befrielsens gryning* (1945) o. *Tal inför lyckta dörrar* (1946). C:s krigsminnen skola ges ut i fem volymer med början 1948. Biografi av T. Vogel-Jörgensen (2 bd, 1945—47; sv. övers. s. å.).

Cliurfirsten [ko'r-], bergskedja i schweiz. Alperna, kant. S:t Gallen, för sina sju spetsars skull äv. kallad Sieben Kurfursten. Högsta punkt 2,309 m.

Churriguerra [tsjorigä'ra], José (1650—1723). spansk arkitekt, skaparen av en dekorativt Overlastad barock, som odlades *i* Spanien under större delen av 1700-t. (churrigueresk stilen).

Chu-san-öarna [ts]o-], ögrupp utanför mell. Kina, prov. Chekiang, Hang-chou-bukten. Huvudort: Tinghai.

al-Chwarizmi [ch°a'-] (8x3—833), arab. matematiker, utarbetade det värdefulla astronomiska tabellverket *Sindhind* o. den första kända arabiska algebran.

Chydenius [tjy-], Anders (1729—1803), präst, politiker (under frihetstiden mössa) o. samhällskritiker, verkade för reformer i näringslagstiftningen (bl. a. det bottniska handelstvångets upphävande), religionsfrihet m. m. C. var det sv. Finlands mest lysande representant för ekon. liberalism o. socialt patos.

Chyhis [ky'-], lat., dets. som kylus.
Chymus [ky'-], lat., dets. som kymus.
Ci, förkortning för *cirrus.*
Ciarapino [tji'-], flygplats vid Rom.

Ciano [tlja'nå], Galeazzo (1903—44), greve, ital. diplomat o. politiker, 1927 g. m. Mussolinis dotter Edda. Var 1930 generalkonsul i Shanghai, där han bl. a. fungerade som ordf. för N. F:s undersökningskommission i den jap.-kin. konflikten, r933 «*k delegerad vid världsekonom, konferensen i I.ondon, 1934 undcrstatssekr., 1935 minister för press o. propaganda, juni 1936 —febr. 1943 utrikesminister. C, som vid facistiska stora rådets möte den -5/7 1943 röstade för Mussolinis avsättning, fängslades av neofascisterna i nov. s. å., dömdes vid processen i Verona jan. 1944 till döden o. avrättades. Postumt utgavs 1947 *Cianos Diary 1931)—43.*

Cibo rium, lat., i katolska kyrkan dels **ett** högt, vanl. rikt utsirat kärl till förvarande av hostian, dels altaröverbyggnad.

Ci'cer, växtsläkte (fam. *Legutninosae),* 14 arter i Medelhavsområdet o. tropiska Asien. C. *arie'tinum,* kikärt, en fotshög, ettårig ört med ensamma blommor i bladvecken o. svällda baljor med 1—2 stora, mycket näringsrika frön. Urgammal kulturväxt.

Ci'cero, en tryckstilsgrad, mellan korpus o.

mittel, så kallad emedan Ciceros brev först trycktes därmed; kägel (höjd) 12 punkter = «/4 petit = 4-5i> mm. Ex.: ClCerO.

Ci'oero, Matens Tullius (106—43 f.Kr.), rom. statsman, framstående vältalare; 63 f.Kr. blev han av folkpartiet vald till konsul o. uppträdde härvid mot Catilina, vars revolutioiisplaner han avslöjade. Efter Caesars mord utvecklade han en livlig verksamhet för att krossa frihetens motståndare men misslyckades o. föll offer för proskriptionen. C. saknade den självständighet o. uthållighet, som krävas av en stor statsman. Ett stort antal av C:s polit. tal o. populärfilosofiska samt retoriska skrifter äro bevarade. Hans latin gällde länge som mönstret (»ciceronianskt latin»). Av enastående intresse äro de brev av C, som bevarats till eftervärlden.

Cicero [siss'°rå°], stad i Illinois, För. Stat., förstad till Chicago. 65,000 inv. (1940). Elcktr. industri.

Cicero'n (it. *cicerone),* vägvisare (person el. bok). Benämningen innebär trol. en ironisk jämförelse mellan de i tal. vägvisarnas o. Ciceros vältalighet.

Cichorium [siko'-], växtsläkte (fam. *Compositae),8* arter.buvudsakl.frånMedelhavsområdet. C. *in'tybus,* cikoria (se bild), en 2-årig, meterhög ört med parflikade nedre o. lansettlika övre blad samt plattade, av tunglika, himmelsblåa blommor bildade korgar; växer vild hos oss, helst vid vägar; äv. odlad, särsk. i Mellaneuropa. Av roten framställes ett kaffesurrogat.

Cicu'ta, växtsläkte (fam. *Umbelliferae). C. viro'sa,* sprängört (Europa, Nordamerika), högvuxen, glatt med oftårad stam o. *i* till 3 gånger parbladiga blad med vassågade småblad, förekommer på sänka sjöstränder. Giftig; förtärd blott i ringa mängd förorsakar den konvulsioner o. död för boskap o. människor.

Cid [blöö], Rodrigo Diaz de Blvar (omkr. 1040—99). kallad Cid (herre) el. E1 Campeador (envigeskämpe), spansk krigare o. nationalhjälte, kämpade omväxlande i tjänst hos de kastilianska konungarna o. morerna. C. är medelpunkten i en hjältediktning, som framställer honom som kristen troshjälte. Äldst är den berömda *Cidsdngen,* den spanska litteraturens första verk.

Cider (fr. *cidre),* benämning på äppelvin.

Ciechocinek |tjäehétji'nek], stad i mell. Polen, vojevodskapet Bydgoszcz. 5,200 inv. (1938). Kurort.

Cienfue'gos, hamnstad på s. Cuba. 92,000 inv. (r938). Export av socker, rom o. tobak.

de la Cierva [-biärr'va], Juan (1895—1936), spansk flygkonstruktör, uppfinnare (1919) av autogiron (se d. o.). Grundade i England bolaget Cierva Autogiro Co., för uppfinningens förbättrande.

Cieszkowski [tjäsjkåffski], August (1814—1894), i8oo-t:s största polske filosof, därjämte nationalekonom o. politiker, länge deputerad till riksdagen i Berlin. En sammanfattning av hans filosof, system utgör *Ojcze nasz* (4 bd, 1848—1906, Fader vår), övers, till många språk.

Cieszyn [tjäsj'inl, polska namnet på Teschen.

Cif, förkortning för eng. *cost, insurance jreight,* frakt- o. assuransfritt. Jfr Caf.

Cigarr' (sp. *cigarro,* av mayaspråkets *zicar)* tillverkas av för hand el. i maskin rullade tobksblad. Den består av inläsa, omblad o. täckblad (det yttre höljet). Efter det senarcs färg Skiljer man på *maduro,* mörka, *colorado,* indianfärg, o. *claro,* ljusa. De förnämsta cigarrerna, »havannacigarrer», tillverkas på Cuba o. bära ofta fabrikantens namn (Bock, Upmann). — Cigarrcigarrett, en mindre cigarr utan sluten spets; tillverkas vanl. i maskin.

Cigarrett' (fr. *cigarrette,* »liten cigarr») består av i en hylsa av silkespapper innesluten finskuren tobak.

Ciko'ria, art av örtsläktet *Cichorium.* Betecknar äv. ett ur denna örts rotstock framställt kaffesurrogat.

Cilia'rkroppen, dets. som strålkroppcn.

Cilia'ter, annat namn för infusiousdjur.

CilFcien el. Ki1ikien, forntida landskap i s.ö. Mindre Asien, vid Medelhavet. Från 6o-t. f.Kr. rom. provins. Huvudstad var Tarsos.

Ci'lier (av lat. *ci'lium,* egentl. ögonhår), i. De på ögonlocksränderna sittande ögonhåren. — 2. Gissel- el. flimmerhår, hårlika protoplasmabcståndsdelar, som ofta förekomma på yttre ytan av epitelccller el. hos encelliga djur.

Cima [tsjfma], i tal. ord för bergspets, ingår i flera geogr. namn: C. Tosa (Brenta-Alperna), C. dci Ge1as (Havs-Alperna) m. fl.

Cima itsji'ma], Giovanni Battista, kallad C. da Conegliano efter sin födelseort (omkr. 1459—1517 el. 151S), ital. målare, lärjunge till Giovanni Bellini, av vars kolorit han rönte inflytande i sina vanl. religiösa framställningar.

Cimabue [tsjimabo'e], Giovanni (f. trol. omkr. T240, d. efter 1302), ital. konstnär, banbrytarc inom det florentinska måleriet före Giotto. Förutom hans enda autentiska verk, en Johannesfigur i domen i Pisa, föras till hans produktion bl. a. en madonnabild i Uffizierna (se bild) samt ett antal illa åtgångna fresker i San Francesco-kyrkan i Assisi.

Cimaise [simä's] el. cymaise, fr., den krönande listen på ett listverk.

Cimarosa [tsjimarå'sa], Domenico (1749—r8oi), ital. tonsättare. Av hans operor var *Il malrimonio segreto* (1782, Det hemliga äktenskapet) länge populär.

Cimarron [-ånn'], biflod från h. till Arkausas, For. Stat. 1,000 km.

Cimb'rer cl. kimbrer, gcrm. folkstam, först bosatt i nuv. Jylland. Jlot slutet av 100-t. f.Kr. drogo de till Gallien o. över Alperna till Polandet, där romarna slogo dem på Raudiska fälten 101 f.Kr. Härigenom förintades största delen av folket.

Cimi'no [tsji-], Montc C, berg i iticll. Italien, c:a 60 km n.v. om Rom, med utsikt över Campagnan. 1,053 m.

Cimone [tsjimå'ne], Monte C, bergtopp i Apenninerna, s.v. om Bologna. 2,167 m.

CINA, förkortning för fr. *Commission Internationale de Navigation Aérienne,* Internationella kommissionen för luftfart. Jfr 1CAO.

Cinchona [sinkå'na], trädsläkte (fam. *Rubiaceae),* c:a 40 ständigt grönskande arter med motsatta, hela, glänsande blad; blommor rörformade, vita—röda med plant utbrett, fransat bräm, samlade i sammansatta klasar. Kapselfrukt o. vingade frön. Inhemska på Andernas ö. slutt-

Ord, som **saknas på C, torde** sökas på K el. (för ryska ord) på H.

ning. Odlade framför allt på Java o. i Ostindien. Barken (kinabark) innehåller bl. a. kinin o. är i tropikerna en viktig handelsvara.

Cincinnati [sinsinaetVi], stad i Ohio, ö. För. Stat., vid fl. Ohio. 457,000 inv. (1945). Universitet, gr. 1874 (7,600 stud.). Maskin- o. läderindustri. Stor handel med spannmål, fläsk o. stenkol.

Cincinna'tus, L u c i u s Q u i n c t i u s, rom. patricier på 400-t. f.Kr., som enl. sägen blev avhämtad från sin lantgård, där han själv gick o. plöjde, för att som diktator ingripa till Roms räddning. Sedan han lyckligt utfört sitt värv, återvände han utan belöning hem.

Cinera'ria, växtsläkte (fam. *Compositae),* närstående S««e'«o-släktet, 25 arter, de flesta i Sydafrika. *C. palusfris,* kärrnocka, intill meterhög, gulblommig, växer på fuktig ängsmark i s. Sverige. Flera arter odlas som prydnadsväxter. Jfr Seneclo.

Cinerarium, lat., hos romarna förvaringsrum för gravurnor. I katolska kyrkan förvaringskärl för ett helgons aska.

Cin'gulum, lat., gördel; på katolska prästdräkten ett band, som knytes om livet.

Cinkoni'n, en av alkaloiderna i kinabark (av *Cinchona-aitci).*

Cinna, rom. familj inom ätten Cornelius. I, u c i u s C o r n e l i u s C, d. 84 f.Kr., Marius' bundsförvant 1 striden mot Sulla. Hans dotter C o r n e l i a blev gift med Caesar. Hans sonson G n e j u s C o r n e l i u s C. M a g n u s deltog i en sammansvärjning mot Augustus, som dock förlät honom, varefter C. troget stod på härskarens sida.

Cinnamomuni, trädsläkte (fam. *Lauraceae),* c:a 100 arter i tropiska o. ö. Asien o. Australien, städse grönskande med helbräddade, läderartade, glänsande blad o. samlingar av oansenliga, gulvita blommor i bladvecken. Ur veden av C. *cam'phora,* kamferträdet (Japan o. Formosa), utvinnes kamfer genom destillation. Barken av C. *teyla'nicum,* kanel trädet (inhemskt på Ceylon men nu odlat äv. i andra delar av tropikerna, se bild), ger äkta kanel, mera aromatisk än den som krydda oftast brukade vanliga el. kinesiska kanelen, som fås av *C. cass'ia* (från Sydkina).

Cinno'ber el.Tv e r m i l l o n, kvicksilversulfid, HgS, klart röda kristaller i form av sexkantiga plattor el. romboedrar, utgör den viktigaste kvicksilvermalmen. Av. färgpigment av mineralet cl. framställt genom upphettning av kvicksilver o. svavel; ersattes num. ofta av selcnhaltig kadmiumsulfid (kadmiumrött).

de Cinq-Mars [d° sä^-ma'^, H e n r i R u z é (1620—42), fransk hovman, I,udvig XIII:s gunstling. Ett försök till sammansvärjning mot Richelieu ledde till C:s avrättning.

Cinquecento [ts3ink°etI3änn'tå], it., 500; benämning på renässansen (1500-t.) 1 Italien.

Cinque ports [sink på'ts] (av fr.), »fem hamnar», benämning på sju (urspr. fem) hamnar i grevsk. Sussex o. Kent, England, vilka fordom voro befästa o. åtnjöto privilegier, som övervakades av en överdomare. Detta ämbete existerar ännu o. innehavaren residerar på slottet Walmer vid Deal.

Cintra [siffra] el. S i n t r a, stad i v. Portugal, prov. Estremadura, v. om Lissabon. 6,000 inv. Naturskönt läge.

Cinzano [it. uttal: tsjintsa'nå, fr. uttal: sä^sanå'], vermutsort, urspr. förd av en 1835 grundad ital. firma.

C. I. O., förkortning för *Congress of Industrial Organuations.*

Cir'ca, lat., omkring. Jfr Cirka.

Circae'a, växtsläkte (fam. *Oenotheraceae),* späda örter med korsvis motsatta hela blad, små vita el. skära blommor i gles klase. *C. lutetia'na,* häxört, intill 5 dm hög, rätt allmän i bokskog.

Ciroen/siska spel (av lat. *cir'cus,* rännarbana), namn på de tävlingar, som ägde rum på en fornrom. kapplöpnings- el. rännarbana.

Circeo [t§3irr'ti3eå], M o n t e C, bergsudde på Italiens v. kust, mellan Rom o. Neapel; förr en ö (Kirkes ö).

Cir'culus vitio'sus, lat., »felaktig cirkel», cirkelbevis (jfr d. o.).

Cirka (lat. *cir'ca),* ungefär, omkring. Vid leveransavtal innebär ordet, att säljaren får avvika från den angivna myckenheten med högst 5 % (vid hel fartygslast med 10 %). Förk. *c:a.*

Cirkel (lat. *cir'eulus),* plan, sluten kurva, på vilken alla punkter äro belägna på samma avstånd (radie) från medelpunkten (centrum). Förhållandet mellan cirkelns omkrets (periferien) o. dess diameter uttryckes med talet *n* (pi). (Se bild.)

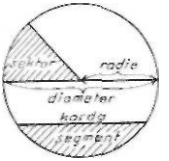

Cirkelbestick, ritbestick, etui innehållande de för geometrisk konstruktion erforderliga instrumenten (passare, dragstift m. m.).

Cirkelbevis, bevis, varvid som bevisningsgrund användes det som skulle bevisas el. något, som för sin giltighet förutsätter detta.

Cirkelns k v a d r a t u r, problemet att beräkna el. konstruera sidan i en kvadrat lika stor som en given cirkel. Problemet förekommer tidigast i en egypt. räknebok från omkr. 2000 f.Kr. o. har sedan dess lockat matematikerna (Arkimedes o. a.). Omöjligheten att geometriskt kvadrera cirkeln påvisades av I,indemann 1882.

Cirkelsegment', plan figur, som begränsas av en cirkelbåge o. en körda. Se bild till Cirkel.

Cirkelsek'tor, plan figur, som begränsas av en cirkelbåge o. två radier. Se bild till Cirkel.

Cirkla, avmäta med passare; gå runt, kretsa.

Cirklad, sirlig, kruseriig, avmätt, konstlad.

Cirkulation (av lat.), omlopp, kretslopp. — C i r k u 1 e'r a, vara i omlopp.

Cirkulär, cirkelformig; som går runt; rundskrivelse; skrivelse, som utsändes i lika lydande exemplar till olika personer el. myndigheter.

Cirkumflex' (av lat. *circumflex'us,* böjd omkring), ett s. k. diakritiskt tecken, * ,ex. 1 fr. *âme.*

Cirkumpolarstjärna, stjärna som sedd från viss ort Ständigt befinner sig ovan horisonten, emedan dess avstånd från polen är mindre än ortens polhöjd.

Cir'kus (lat. *cir'cus). 1.* Rom. kapplöpningsbana. — 2. I nutiden en vanligen rund byggnad el. tält, där konstberidare, akrobater, clowner m. fl. uppträda.

Cirrhos [-rå's] (lat. *cirrho'sis),* ett av bindvävsnybildning med efterföljande skrumpning betingat förhårdnande av inre organ (lever, njurar m. fl.), förbundet med minskad funktionsduglighet hos organet (skrumplever, skrumpnjure osv.).

Cirr'us, lat., fjädermoln. Förk. *Ci.* — Cirrocu'mulus (av lat. *cu'mulus,* hop), lätta ull-

tappsmoln. Förk. *Cicu.* — Cirrostra'tus (av lat. *stra'tus,* lager), slöjmoln. Förk. *Cist.*

Cir'sium, tistlar, örtsläkte (fam. *Compositae),* c:a 150 arter på n. halvklotet, huvudsakl. i Europa o. Asien. Korgar av uteslutande trattlika blommor. Holkfjäll stickande; de ofta djupt flikade bladen o. stundom av. stammen besatta med borst o. taggar. Fruktens pensel har fjäderlika strålar. C. *lanceola'tum,* vägtistel (se bild), allmän vid vägkanter. C. *arven'se,* åkertistel, ett allmänt åkergräs.

Cis, lat., på denna sidan om, hitom; ingår i sammansättningar, t. ex. cisalpinsk, hitom Alperna (från Rom räknat). Motsats: **träns** el. **ultra.**

Cisalpi'nska republiken, stat i n. Italien, upprättad 1797 av Bonaparte genom sammanslagning av Cis- o. Transpadanska republikerna. Ombildades 1802 till Italienska republiken (1805 konungarike).

Cisele'ring (av fr. *ciseler,* till fornfr. *cisel,* mejsel), metalldrivning, åstadkommande av upphöjda dekorativa mönster på föremål av metallbleck. — Cisel ö'r, utövare av ciseleringskonsten.

Cisleitha'nien (lat. *cis,* på denna sida om), den del av den forna österrikisk-ungerska monarkien, som låg v. om Donaus biflod I<eitha. Jfr Transleithanien.

Cispadanska republiken, 1796—97, stat s. om Po (Padus), upprättad av Bonaparte; omfattade staterna Modena, Reggio, Ferrara o. Bologna; uppgick 1 Cisalpinska republiken.

Ciss, den medelst ett J en halv ton höjda tonen c.

Ciss **dur,** durtonart med ciss till grundton o. 7 g, för f, c, g, d, a, e och h; parallelltonart till aiss moll. Ciss dur utbytes vanl. mot dess dur.

Ciss-iss, den medelst dubbelkors (x) två halvtoner höjda tonen c.

Ciss **moll,** molltonart med ciss till grundton o. 4 {, för f, c, g och d; parallelltonart till e dur.

Ciss'us, växtsläkte (fam. *Vitaceae),* över 300, vanl. med klangen klättrande buskar i tropiska o. subtropiska trakter. Flera odlade inomhus på grund av sina vackra blad, **t.** ex. C. *dis'color* o. C. *antarc'tica.*

Cis'ta, cylindriskt kärl från forntiden, i regel av bronsbleck, stundom med rik figurframställning. Den huvudsakliga fyndorten är Italien.

Cista'ceae, växtfamilj, omfattande örter o. buskar med motsatta blad, regelbundna, tvåkönade blommor med undersittande fribladigt hylle, talrika ståndare o. kapselfrukt. Hit hör släktet *Helianthemum.*

Cis'ter, päronformig cittra med hals; använd under 1500—1700-t.

Cistercienser'orden el. bernhardi'nerorden, en gren av benediktinerorden, utgången på noo-t. från klostret *Cistetcium* (Citeaux) **i** Frankrike, nära Dijon. Som dess upphovsman räknas Bernhard av Clairvaux, som gav orden en sträng regel, vilken även upptog arbetsplikt. Orden ägde sv. kloster 1 Alvastra, Nydala, Värnhem o. Vreta. Inom byggnadskonsten blev orden banbrytande genom sin högt utvecklade valvslagnlngsteknik.

Cistern' (lat. *rister'na),* vätskebeUållare. — Cisternvagn, järnvägsvagn för transport av vätskor.

Citadell' (it., diminutiv av *cittå,* stad), en vid äldre befästningssystem inom huvudbefästning el. stad befintlig mindre fästning.

Citadellpansar, krigsfartygs sidopansar ovanför vattenlinjen.

Cita't (av lat. *rita're,* anföra), ordagrant anfört ställe ur en skrift, ett tal osv. — Cit e'r a, anföra, hänvisa till.

Citationstecken, dets. som anföringstecken.

Cita'to lo'oo, lat., på anfört ställe; förk. *c. 1.*

Cité [site'] (fr., av lat. *ci'vitas,* stat, stad), stad; äldsta delen av en stad. — C. universita1re [-ynivärsltä'r], fr., universitetsstad; särskilt om den under 1920—30-talen i Paris uppbyggda stadsdelen av idel studenthem, därav ett svenskt *(la Maison Suédoise).*

Citeaux [sitå'] (lat. *Cister'cium),* by **i** ö. Frankrike, dep. C6te-d'Or, s. om Dijon. Cistercienserordens moderkloster grundlades där 1098.

Citoyen [sit°ajä°s'], fem. citoyenne [sifajänn'], fr., medborgare; under Franska revolutionen använt som tilltalsord.

Citra'1 el. gerania'l, en omättad aldehyd, som (jämte motsvar. alkohol, geraniol) ingår i många eteriska oljor, ss. citron-, verbeua- o. citrongräsolja. Ur den sistnämnda, som erhålles av ett par *Cymbopo'*gore-arter, framställes den tekniskt. Gul olja med stark citronlukt. Utgångsmaterial vid framställning av välluktande ämnen, särskilt jonon.

Citra't, salter o. estrar av citronsyra. Natriumcitrat användes för att hindra blod att koagulera (vid blodöverföring, blodsänkningsreaktion m. ni.). En blandning av citrater o. fosfater användes vid beredning av smältost.

Citri'n, transparent gul till röd o. orange el. rödbrun art av kvarts. (Se färgplansch.)

Citrine [sitrajn'], lord Walter, baron C. of Wembley, f. 1887, eng. fackföreningsledare, urspr. elektriker. Generalsekr. i eng. landsorganisationen 1926—46, president i fackföreningsinternationalen 1928—45, medl. av kolstyrelscn sed. 1946, chef för elindustrien sed. 1947. Författare av bl. a. *I search for truth in Russia* (1936) o. *In Russia now* (1942).

Citroen [sitråänn'], efter konstruktören André Citroen [sitråä»*'] (1878—1935) uppkallat franskt bilmärke.

Citro'n, frukten av *Ci'trus me'dica* (fam. *Rutaceae),* ett träd av ovisst ursprung (Kina, Kochin-Kina el. Himalaya), av araberna under 900-t. infört till Medelhavsländerna. Frukten vanl. äggformad, med tunt ljusgult skal o. starkt sur smak.

Citronfjäril, *Gonop'theryx rham'ni,* är en mer el. mindre starkt citrongul dagfjäril med egendomligt formade vingar. Uppehåller sig gärna på tistelblommor.

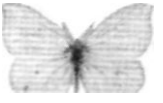

Citronolja, dets. som cedroolja.

Citronsyra, en trebasisk organisk syra, som förekommer i sura (omogna) bär o. frukter. Dess salter finnas äv. i djurorganismen o. i mjölk. Citronsyra framställes ur saften av omogna citroner el. numera huvudsakl. genom jäsning av melass med hjälp av en mögelsvamp, *AspergiWus ni'ger.* Citronsyra bildar stora klara kristaller, som äro lättlösliga i vatten. Den användes vid textilfärgning (kattuntryck) o. vid beredning av läskedrycker o. vissa läkemedel. Jfr Citrät.

Citrullus, örtsläkte (fam. *Cucurbitaceae),* 4 arter i Afrika. Blad rikt flikade med 3—5 huvudflikar, klangen enkla. C. *vulgaris,* vattenmelon, odlad överallt i varmare länder (hos oss stundom i bänk), har stora, saftrika, välsmakande frukter intill 70 cm i diameter. C. *colocyn'this* har bittert smakande frukter, kolokvinter.

Ci'trus, växtsläkte (fam. *Rutaceae), 6* arter buskar el. smärre träd, hemmahörande i tropiska Asien o. i många former odlade i alla varma länder (dock mindre i tropikerna). Blad hela, läderartade, glänsande gröna, blommor

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

19—*472J71. Norstedts uppslagsbok. Tryckt 20. 4. 48.*

vita el. rödlätta, välluktande, frukten ett tjockskaligt, saftigt, mångrummigt o. flerfröigt bär. Rikliga oljekörtlar *i* blad, bark o. fruktvägg. Hit höra *C. auran'tium* med en varietet *dufcis,* apelsin, o. en varietet *ama'ra,* pomerans (s. Himalaya), C. *me'dica,* citron, *C. no'bilis,* mandarin samt *C. decuma'na,* pompelmus.

Cittå [tijita'] el. c i v i t å [tsji-], it., stad.

Cittå di Casteli'o [tijita'-], stad i mell. Italien, prov. Perugia (Umbrien), vid Tiber. 33,000 inv. (1946). Mineralkällor.

Cittanova [ts]itanå'va], stad i s. Italien, prov. Reggio di Calabria (Kalabrien). C:a 1,600 inv. Tvåltillverkning. Där låg förut C a s a 1- n o v o, förstört av en jordbävning 1783.

Cittaveochia [tsjitaväkk'ia] el. M e d i n a, stad på Malta. C:a 6,000 inv. Fordom rnalteserordens starkt befästa huvudstad. Gammalt slott o. katedral. Katakomber.

Citfra, musikinstrument utan hals, med flat botten, 5 melodisträngar o. 26—37 ackompanjemangsträngar. Av de tre typerna d i s k a n t-, k o n s e r t- o. a l t- el. e l e g i c i 11 r a är den sistnämnda stämd en kvart lägre än de föregående. Dessutom finnas s t r å k c i t t r o r, vilka ha fyra melodisträngar o. spelas med stråke.

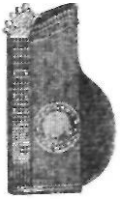

City [sitfi], eng., stad; en stads affärscentrum el. äldre del (särsk. Londons City).

City dress [sitfi-], eng., svart kavaj o. väst samt randiga grå byxor.

Ciudad [bioöa'], sp., stad med egen jurisdiktion i motsats till v i l l a, stad utan dylik.

Ciudad Bolivar [bio'öa3-], huvudstad i staten Bolivar, mell. Venezuela, vid Orinoco. 25,000 inv. (1936). Livlig handel. I närh. guldfyndigheter.

Ciudade'la [bioöaö-], hamnstad på spanska ön Menorca. 9,000 inv. Berömd droppstensgrotta.

Ciudad Rea'l [pio'3a3-]. 1. Provins i s. mell. Spanien (Nya Kastilien), kring Guadiana. 19,741 kvkm, 558,000 inv. (1945). Vinodling. Kvicksilvergruvor. — 2. Huvudstad i C. 1. 33,000 inv. (1940). Till v. av kläde, handskar o. olja.

Ciudad Rodri'go [bio'5a5-], stad i v. Spanien, prov. Salamanca (Leon), vid Agueda. 9,000 inv. Tillverkning av lervaror. Gränsfästning mot Portugal.

Ciudad TrujiUo [pioöaö' trochill'jå]; före 1936 Santo Domingo. Dominikanska republikens huvudstad, på Haitis sydkust. 114,000 inv. (1945). Ärkebiskop. Univ. (1538). Viktig hamn.

Civi'l (av lat. *ci'vis,* medborgare), borgerlig. Ordet användes, mest i sammansättningar, som motsats till militär, kyrklig, kriminal m. m.

Civilarbetare, samvetsöm värnpliktig, som i st. f. värnpliktstjänstgöring vid krigsmakten utför civilt arbete för statens räkning.

Civil courage [sivv'il karfids]], eng., »civilt mod». Uttryck för det mod, som kräves av civilbefolkningen i det totala kriget.

Civildepartementet, 1840—1920 ett statsdepartement för den inre civila förvaltningen.

Civilekonom, titel som erhålles efter avlagd examen vid Stockholms o. Göteborgs Handelshögskolor.

Civilexpeditionen, 1719—1808 benämning på den avdelning av K. M:ts kansli, som handlade civila förvaltningsärenden.

Civilförsvaret, organisation med uppgift att utöva sådan verksamhet för rikets försvar, som icke åvilar krigsmakten, o. annan i samb. därmed stående verksamhet. Hit hänföras sålunda luftskydd, utrymnings-, inkvarterings- o. socialtjänstorganisationer samt skogsbrandskydd i krig. C. skall äv. deltaga i flyktingsverksamheten. Ledningen av c. utövas under K. M:t av Civilförsvarsstyrclscn samt inom länen av länsstyrelserna. Länen äro indelade i civilförsvarsområden under ledning av en civilförsvarschef. Best. i lag av V12 1944.

Civilförsvarsnämnd, en fr. 1944 i varje kommun tillsatt nämnd, som skall ombesörja de på civilförsvaret åvilande uppgifterna.

Civilförsvarsstyrelsen, ämbetsverk, bildat 1944, num. lydande under inrikesdepartementet, är den centrala myndigheten för civilförsvaret. Chef: generaldirektör.

Civilingenjör, titel, som urspr. betecknade den, som idkade civilt ingenjörsarbete. Officiell titel på den, som genomgått vissa av Tekniska högskolans el. Chalmers tekn. högskolas avdelningar. Jfr Arkitekt o. Bergsingenjör.

Civi'lis, C 1 a u d i u s (el. J u l i u s), batavisk upprorsledare år 69—70 e. Kr., besegrades av romarna. — C i v i l i s t a g e r ed av b a t a v e r n a, en märklig målning av

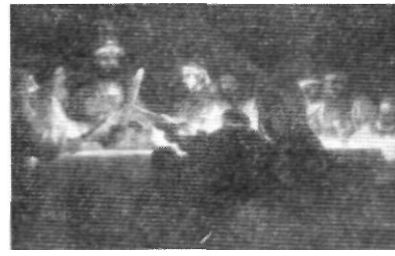

Rembrandt. beställd för stadshuset i Amsterdam 1660—61 men refuserad. Endast mittpartiet bevarat; tillh. Konstakad., deponerad i Nat.mus. (Se bild.)

Civilisatio'n (av lat. *ci'vis,* medborgare), bildning, förädling; inbegreppet av alla de företeelser, som äro uttryck för ett samhälles utvecklingsståndpunkt.

Civilise'rad, hyfsad, bildad.

Civilist', civil person i möts. till militär.

Civiljägmästare, sed. 1932 titel för ur Skogshögskolans högre kurs utexaminerade elever.

Civilkommissionen, myndighet, som 190S—15 bl. a. övervakade upphandlings- o. kontrollväsendet inom krigsmakten, de värnpliktigas behandling m. m. Dess uppgift övertogs av militieombudsmansämbetet.

Civillag, lagbestämmelser, som reglera den borgerliga samlevnaden människor emellan.

Civillista, från England härstammande benämning på det anslag, som tillkommer statschefen för hans underhåll o. hovhållning.

Civilmilitära tjänstemän, vissa vid armen, marinen o. flygvapnet anställda tjänstemän, såsom läkare, veterinärer, ingenjörer m. fl.

Civilprocess, rättegång rörande ett privaträttsligt rättsanspråk, i motsats till s t r a f f p r o c e s s.

Civilrätt (lat. *jus civi'le),* sammanfattning av rättsreglerna rörande enskildas inbördes förhållanden i allmänhet. Omfattar f a m i l j e r ä t t o. f ö r m ö g e n h e t s r ä t t.

Civilstaten, sammanfattningen av civila ämbets- o. tjänstemän till skillnad från sådana tillhörande andra stater, såsom ecklesiastikstaten, militärstaten osv.

Civilstånd, en persons ställning med hänsyn till familjebanden, t. ex. gift el. ogift, barn i el. utom äktenskap etc.

Civiläktenskap, äktenskap, som ingåtts genom borgerlig vigsel.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

Ci'vis, lat., medborgare. — C. a c a d e'm i- c u s, akademisk medborgare.

Civitå [tsjivita'] el. c i 11 å [tsjita'], it., stad.

Ci'vitas, lat., samhälle; stat, stad; medborgarrätt.

Civitaveocbia [tsjivitaväkk'ia], sjöstad i v. mell. Italien, prov. Roma (I<atium). 32,000 inv. (1946). Örlogshamn. Skeppsvarv. Kasteli, byggt av Michelangelo. Ödelades av ett amerikanskt bombangrepp aug. 1943.

C-klav förekommer som sopran-, alt- o. tenorklav.

Cl, kem. tecken för en atom klor.

cl, förkortning för *centiliter.*

C. 1., förkortning för lat. *cita'to lo'co,* på anfört ställe.

Clackmannan [klsekmeenn'°n], grevskap i Skottland, n. om Firth of Forth. 35,000 inv. (1946). Kol, järn. Huvudort är hamnstaden Alloa. 13,000 inv. (1931).

Cla'dium, halvgrässläkte (fam. *Cyperaceae). C. mari$'cus,* ag (se bild), högvuxen o. grov, spridd över hela världen, växer hos oss i kalktrakter, särsk. på Gotland.

CladVdus, utdött hajdjursslägte, utmärkt genom sina pariga fenor, vilka hade en fingerlik förlängning vid bakkanten. Hos nu levande hajar finnes denna förlängning endast hos hanens bukfenor. Där tjänar den som kopulationsorgan.

Clado'nia, artrikt lavsläkte. Bål busklikt grenig el. trattlik med bladliknande utväxter. Fruktkropparna vanl. mörkt färgade el. ock högröda. C. *rangiferi'na,* renlav (se bild), o. närstående arter ingå vanl. rikligt i hedartade växtsamhällens markbetäckning. Renarnas förnämsta föda vintertid.

Claeszon [kla'sån] (C l a e s z.), A r i s, höll. bildhuggare från Haarlem, verksam i Sverige under i6oo-t:s förra hälft. Han utförde bl. a. gravmonumentet över Gustav Baner i Uppsala domkyrka (fullb. 1629) o. över Svante Baner i Danderyds kyrka.

Clair [klä'r], R e n é, f. 1899, fransk filmregissör. Med sin spirituella fantasi o. experimentlusta har C. gjort en viktig insats i ljudfilmens utveckling.

Claire-de-lune(-vara) [klär-d°-lynn'], i Europa gängse benämning på ett hårt, tunt, vattenblått keramiskt gods (Sung-keramik).

Clair-obscur [kläråpsky'r], fr., ljusdunkel.

Clairvaux [klärvå'], by i n.v. Frankrike, dep. Aube (Champagne). Förr märkligt cistercienserkloster, grundat n 15 av Bernhard av Clairvaux o. nedrivet under Franska revolutionen.

Clairvoyance [klärv°aja^{n}ss'] fr., »klarseende», förmåga att under ett visst abnormt själstillstånd (bl. a. hypnotisk sömn) se dolda ting. Enl. spiritisterna tillkommer denna förmåga vissa s. k. medier. Vetenskapligt kan fenomenet f. n. varken bevisas el. förnekas.

von Clam-Martinio', H e i n r i c h (1863—1932). greve, österrik, politiker. Som konseljpresident dec. 1916—juni 1917 sökte C, vilken var av tjeck, nationalitet, förgäves utjämna spänningen mellan monarkiens olika folkslag.

Claque [klakk], fr., handklappning; personer, som för betalning applådera på teater; klack.

Clare [klä^{0}], grevskap i v. Eire, prov. Munster. 86,000 inv. (1943). Ostronfiske. Boskapsskötsel. Huvudstad: Ennis.

Clarence [klEerr'°ns], eng. hertigtitel, buren av flera medl. av kungl. huset, bl. a. G e o r g e (1449—78), broder till Edvard IV, med vilken han invecklades i häftiga tvister, som slutade med hans avrättning.

1. Clarendon [klƒerr'°nd°n], E d w a r d H y d e, earl av C. (1609—74), britt, statsman o. historiker, Karl II:S ledande minister. Anklagad för högförräderi flydde C. 1667 till Frankrike, där han skrev *History of the rebellion,* en huvudkälla till tidens historia.

2. Clarendon, G e o r g e W i l l i a m F r e d e r i c k V i l l i e r s, earl av C. (1800—70), britt, statsman. Vicekonung över Irland 1847, där han kuvade ett uppror; utrikesminister 1853—58, 1864—66 o. 1868—70.

Clarendon Castle [klƒerr'^{0}nd^{0}n ka'sl], slott i England, nära Salisbury, nu ruin, berömt genom tvenne där hållna riksmöten n64 o. ir66, viktiga för eng. författning o. rättsskipning.

Clarendon Press [klffirr'^{0}nd°n-] el. O x f o r d U n i v e r s i t y P r e s s [åks'f^{0}d jonivo'siti-], Oxfords universitets boktryckeri, grundat 1585, utvidgat på 1750-t. Har jämte Cambridges universitets boktryckeri britt, privilegium på tryckning av biblar.

Claretie [klarti'], J u 1 e s, egentl. A r s é n e A r n a u d (1840—1913), fransk skriftställare o. tidningsman; från 1885 administratör för Théâtre francais, bemärkt kritiker, romanförfattare o. dramatiker.

Clari'no, äldre form av trumpet med högre ton än den nu brukliga. Trumpetstämma i orgeln.

Clark [klak], J o h n B a t e s (1847—1938), amerik. nationalekonom, 1895—1923 prof. vid Columbiauniversitetet i New York. Bl. arb. *The philosopky of wealth* (1887) o. *The control of trusts* (1901).

Clark [klak], K e n n e t h, f. 1903, eng. konsthistoriker, chef för National Gallery 1934—45, prof. i konsthist. i Oxford sed. 1946.

Clark [klak], M a r k W., f. 1896, amerik. generallöjtnant (1942). Chef för 5:e amerikanska armén jan. 1943. Deltog i fälttaget i Nordafrika 1942—43 samt var Eisenhowers stabschef o. ledare för landstigningsexp. vid Salerno i Italien sept. 1943, jan. 1944 befälh. för de allierade landstigningskrafterna i Medelhavsområdet samt no v. s. å. överbefälh. för i5:e armégruppen i Italien. Medl. av allierade kontrollrådet i Österrike 1945—47, chef för 6:e armén i San Francisco sed. maj 1947.

Clarke [klark], H e n r i J a c q u e s G u i 1- 1 a u m e, hertig av F e l t r e (1765—1818), fransk marskalk, Bonapartes hänförde beundrare, krigsminister 1807—14.

Clar'kia, växtsläkte (fam. *Oenotheraceae),* 5 arter *i* v. Nordamerika. Örter med nedre motsatta o. övre strödda blad, fyrflikigt foder med nedböjda flikar samt fyra 3-flikade, med lång klo försedda kronblad. C. *pulchelVa* o. C. *e'legans* med röda el. vita blommor odlas ofta som prydnadsväxter i trädgårdar.

Clartéorganisationen, internationell sammanslutning av vänstersocialistisk läggning med syfte att åstadkomma samförstånd mellan folken. Grundades av Henri Barbusse (efter vars roman *Clarté,* »klarhet», organisationen bär sitt namn) 1919 i Paris, där den har sitt huvudsäte. Omfattar främst studerande vid universitet o. högskolor.

Clary [klari'], rik köpmanssläkt 1 Marseille under 1600- o. 1700-t. Fr an co is C. (1725—94) var far till drottning Desideria av Sverige.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

i. Clason, Isak Gustaf (1856—1930), arkitekt. Prof. vid Tekniska högskolan 1890—1904, byggnadsråd 1917—24, preses i Konstakad. fr. 1918. Med sina krav på materialäkthet 0. överensstämmelse mellan en byggnads ändamål o. form fick C. betydelse för sv. byggnadskonst. Bl. arb.: *Bunsowska huset* (1886—88), *Nordiska museet* (1889—1907), *Halltnylska palatset* (1893) i Sthlm.

2. Clason, Samuel (Sam) (1867—1925), kusin till I. G. C, historiker o. konservativ politiker, riksarkivarie 1916, utgav viktiga hist. avh., bl. a. rörande Gustav IV Adolfs yttre politik. Led. av FK från 1907. Ecklesiastikmin. 1923—24.

3. Clason, Peder, f. *i/g 1894, son till 1. G. C, arkitekt. Bl. arb. Sveriges *utställningspaviljonger* i Barcelona 1929 o. Bryssel 1935, svenska *studenthemmet* i Paris (1931) samt nybyggnader för flygvapnet i Sthlm 1936—46.

Clastorp el. Claéstorp, gods i Ö. Vingåkers kommun, Södermanlands I., s.v. om Katrineholm; fideikommiss inom ätten Lewenhaupt. Nuv. manbyggnaden uppfördes efter en brand 1754. 1872 inrättades där en slöjdskola. C. hette urspr. I,astorp.

Claudel [klådäll'], Paul, f. 1868, fransk författare o. diplomat {bl. a. sändebud i Rio de Janeiro, Köpenhamn, Tokio o. Washington), har bl. a. skrivit dramer, *Tete d'or* (1891) o. *L'annonce faite å Marie* (1912; Bebådelse, 1916), *Soulier de satin*, om äktenskapets sakrament (skrivet 1919—24, uppf. i Paris 1943), präglade av sträng katolicism. I,ed. av Fr. akad. 1946.

Clau'dius. 1. Tiberius C. Drusus (lo f.Kr.—54 e.Kr.), *rom. kejsare* 41—54. Hans regering var betydelsefull såväl genom yttre framgångar (Britannien rom. provins) som genom den inre förvaltningens (särsk. rättsväsendets) reformerande. C. var först gift med Messalina, som han lät avrätta för otrohet, därefter med Agrippina d. y., Neros moder. — 2. Marcus Aurelius C, *rom. kejsare* 268—270. C. var en duglig regent, som med framgång bekämpade alemanner o. goter. (Se bild.)

Clau'dius, Matthias (1740—1815), tysk skald, vars religiösa o. folkliga visor blevo mycket populära.

Clausen, Henrik Nikolai (1793—1877). dansk teolog, prof. i Köpenhamn, politiker, en av nationalliberalernas ypperstа ledare.

Clausen, Hans Viktor (1861—1937). dansk historiker o. politiker, uppdrog 1919 den s. k. Clausenlinjen, som efter folkomröstningen 1920 blev ny gräns mellan Danmark o. Tyskland.

Clausen, Julius, f. 1868, dansk kritiker, bibliotekarie. Har tills, med P. F. Rist utgivit den värdefulla serien *Memoirer og Breve, 1*—51 (11905—27). Memoarer (1941).

von Clau'sewitz, Karl (1780—1831), preussisk general o. militärskriftställare. Bl. hans skrifter märkes *Vom Kriege* (utg. efter C:s död), vari han framställde krigsvetenskapens uppgift ss. studium av äldre krigshändelser. Under titeln »Krig och krigföring» utkom 1942 på sv. ett urval av C:s skrifter.

Clau'sius, Rudolf (1822—88), tysk teoretisk fysiker, prof. i Bonn 1869; utförde betydelsefulla termodynamiska undersökningar.

Claussen, Sophus (1865—1931), dansk författare, anslöt sig till den symbolistiska riktningen inom dansk lyrik, som han riktat med både stämningspoesi och satir.

Claussen, Julia, f. Ohlsson (1879—1941), operasångerska (mezzosopran), anställd vid Kungl. teatern i Sthlm 1903—12, vid Metropolitan, New York, 1912—32.

Clava'ria, fingersvampsläktet (fam. *Clavariaceae* av *Hymenomycetes*), c:a 300 arter, enkla, ogrenade klubblika el. ock busklikt greniga med trinda stammar o. grenar, vitaktiga, gråa el. gula. Flera arter, t. ex. C. *botry'tis*, goda matsvampar.

Claveoin [klavsä[11]»'], fr., klavicembalo.

Cla'ves Sanc'ti Pe'tri, lat., den helige Petrus' nycklar (Matt. 16: 19). Figurligt: kyrkligt herravälde.

Cla'viceps, svampsläkte (fam. *Hypocreaceae* av *Pyrenomycetes). C. purpu'rea* lever parasitiskt i rågens blommor (stundom äv. på korn o. vete), där den utvecklar Intill 3 cm långa, valsformade o. något böjda kroppar med ett mörkviolett, fast barklager o. en vit märg (sklerotier). Dessa mjöldrygor falla till marken o. låta efter övervintring svampens egentliga fruktkroppar utväxa. De trådfina sporerna angripa ånyo rågblommorna. Jfr Mjöldryga.

Cla'viger, liten skalbagge, gast hos trädgårdsmyran, där den åtnjuter föda o. husrum o. 1 gengäld åt myrorna lämnar en för dessa angenäm avsöndringsprodukt från huden. Skalbaggen har korta antenner o. täckvingar. Ej särdeles allmän.

Cla'vis, lat., nyckel; klav.

Cla'vius, Christoph (i537—1612), tysk matematiker, jesuit, jämte Lilio upphovsman till den gregorianska kalendern.

Clay [kle'], Lucius, f. 1897, amerik. general, bitr. stabschef för krigsmatcricleverantserna 1941—44, Eisenhowers ställföreträdare 1945, överbefäl. för de amerik. trupperna i Tyskland o. amerik. zonens militärguvernör sed. 1947-

Clayton [kle'tn], John Mlddleton (1796—1856), nordamerik. statsman, från staten Delaware, tillhörande »whig»-partlet. 1849—50 var C. statssekreterare o. avslöt som sådan med England det s. k. Clayton-Bulwer-fördraget.

Clayton [kle'tn], Wi11iam, f. 1880, amerik. finansman, verksam i New Deal-administrationen, handelsmin. 1942—45, bitr, utrikesmin. för ekon. angelägenheter 1945—47.

Clayton-Bulwer-fördraget [kle'tn boll'°ö-], fördrag mellan Storbritannien o. För. Stat., avslutat i Washington 1850 o. uppkallat efter underhandlarna; stadgade samfälld garanti för en blivande centralamerik. kanals neutralitet o. innehöll äv. ett ömsesidigt avstående från nya koloniförvärv i nämnda trakter. Det ersattes 1901 av Hay-Pauncefote-fördraget.

Clearing [kli'°ring], eng., försvenskat k1iring, avräkning medelst kvittning av ömsesidiga fordringar o. kontant betalning av el. anvisning på skillnaden. Förekommer i bankvärlden beträffande postremissväxlar o. checker samt äger rum såväl mellan ett lands banker inbördes som mellan olika länders ledande banker. Systemet utvecklades i si. av 1700-t. i Londons City o. organiserades 1 Sverige på 1890-t. I den svenska clearingrörelsen, som ledes av Riksbanken, deltaga de större bankerna I i Sthlm, vilka i sin ordning äro ombud för andra banker. — C. förekommer även i förhållande till främmande stat (1947 blott Italien o. Sovjetunionen), i vilken rätten att förfoga över betalningsmedel inskränkts. Enl. lag [16]U 1934 m. ändr. äger K. M:t förordna, att den, som är betalningsskyldig för vara, härrörande från den främmande staten, el. eljest skyldig utgiva betalning för fordran till någon i den främmande staten, i st. skall inbetala beloppet i bank (i allm. Riksbanken). C. ombesörjes av clearingnämnden.

Clearlng-house [kll'ᵉrlngha°s]. 1. Likvidationskassa, särskild avräkningsinstitution för avveckling av terminsaffärer. — 2. Institution 1 London, som omhänderhar de engelska bankernas clearing.

Clearingmord [kli'ring-], vedgällningsmord, dvs. mord på någon som hämnd för mord, övervåld el. sabotage från motståndarens sida. Sattes i system av den tyska ockupationsmakten under Andra världskr. (i Danmark c:a 600 dyl. mord).

Cle'matis, växtsläkte (fam. *Ranunculaceae),* 170 arter inom tempererade o. varma trakter. Örter med bladskaftsklättrande långa o. smala stammar. Blad motsatta, skiva vanl. sammansatt av skaffade småblad, kronblad saknas, men fodret är färgat o. kronliknande. Många arter odlas i trädgårdar.

Clemenceau [klemaⁿ*så'], Georges (1841—1929), fransk statsman, känd under vedernamnet »Tigern», urspr. läkare, deputerad 1876—93, senator 1902—20, ministerpresident 1906—09. C. hade en väsentlig andel i störtandet av Caillaux' ministär jan. 1912. Under Första världskr:s första år verkade C. i krigspropagandans tjänst samt kritiserade skarpt krigsledningens brister. Som regeringschef ledde C. från 1917 Frankrikes politik under krigets senare skede o. ingrep hårdhänt mot »défaitisterna» (Caillaux-affären). Under fredsförhandlingarna verkade C. för hårda fredsvillkor o. kom härvid ofta 1 konflikt med presidenten Wilson. I jan. 1920 uppställdes C. som presidentkandidat men föll igenom o. drog sig därefter tillbaka till privatlivet. Författade därunder bl. a. ett skarpt försvar av Versaillesfreden, *Grandeurs et tniséres d'une victoire* (1930; Segerns storhet och elände, 1930). 1918 medl. av Fr. akad.

Cle'mens, *namn på 17 rom. biskopar* o. *påvar.* 1. C. Roma'nus, biskop trol. 88—97, en av de apostoliska fäderna, enl. traditionen lärjunge till Petrus o. förf. till *Clemens' förslå brev* (till församlingen i Korint). — 2. C. III, påve 1187—91, upphovsman till tredje korståget. — 3. C. V, påve 1305—14, inledde »påvarnas babyloniska fångenskap» 1309; upplöste Tempelherreorden 1312- — 4- C. VII av huset Medici (1477—1534), påve 1523, slöt förbund med Frans I av Frankrike, varför tyske kejsaren intog o. plundrade Rom. — 5. C. VIII av huset Aldobrandini(i536—1605), påve 1592, förvärvade Ferrara åt Kyrkostaten. — 6. C. XIV (1705—74), påve 1769, upphävde jesuitorden 1773.

Clemens [kle'mᵒ̈ns], Samnel Langhorne (1835—1910), amerik. författare, känd under namnet Mark Twain, vann ryktbarhet med humoristiska reseskildringar från Medelhavsländerna *{The innocents abroad,* 1869) o. de båda tjuvpojkshistorierna *Tom Sawyer* (1876) o. *Huckleberry Finn* (1884), båda i flera sv. övers.

Clemens Alexandri'nus, egentl. Titus Flavius, d. före 216, alexandrinsk kyrkofader, grundare av den vetenskapliga teologien på grundval av grek. filosofi. I C:s teologi är »logos»-tanken starkt betonad, medan försoningsverket åsidosatts.

Clemen'ti, Muzio (1752—1832), ital. pianist o. tonsättare, främst verksam i London. Hans pianoskolor ha haft stor betydelse.

Clerihew, E., pseudonym för E. C. Bentley.

Clerk Lkla'kJ, eng., skrivbiträde; sekreterare,

Clermont-Ferrand [klärmåᴰ«'färaⁿ*'J, huvudstad 1 dep. Puy-de-D6me, mell. Frankrike. 109,000 inv. (1946). Märklig romersk kyrka (Notre-Dame-du-Port) från 1000-t. o. gotisk katedral, påbörjad 1248. Univ., gr. 1808 (2,200 stud.). Mineralkällor. På ett konsilium i C. 1095 beslöts det första korståget. De stora gummifabrikerna, Michelinverken, blevo 1944 helt förstörda av allierade bombardemang.

Cle'rus (lat., av grek. *kW ros,* åt Gud helgad andel), prästerskap. — Clerus comitia'-1 is, det vid riksmötet församlade prästerskapet.

Clewberg, A. N. Edelcrantz' borgerliga namn.

Cleve, Per Teodor (1840—1905), kemist, prof. i Uppsala 1874—1905; läroböcker.

van Cleve, Joos, äv. kallad Joos van der Beke, nederl. målare, verksam under i500-t:3 förra hälft. C. har Identifierats med den förr inom konstforskn. kallade *Meister des Todes Maria* (Mästaren till Marias död), benämnd så efter två målningar med detta motiv.

Clevei't, ett efter P. T. Cleve uppkallat norskt uranmineral med sällsynta jordartsmctallcr.

Cleveland [kli'vl°nd], stad i Ohio, ö. För. Stat., vid Eriesjön. 867,000 inv. (1945). Univ., gr. 1826 (4,700 stud.). Autompbilindustri. Raffinering av bergolja. Hamn.

Cleveland [kli'vl°ndj, Grover (1837—1908), president i För. Stat. 1885—89 o. 1893—97. Demokrat. Sparsamhetsivrare.

Ciichy (-Ia-Garenne) [kJisjiMa-garänn'], förstad till Paris, dep. Seine. 53,000 inv. (1946). Kemisk industri.

Clinton [klinn't°n]. 1. Stad 1 Iowa, mell. För. Stat., mittemot Fulton, vid Mississippi, över vilken en 520 m lång järnvägsbro leder. 26,000 inv. (1940). Sågverk. — 2. Stad i Tennessee, För. Stat., med anläggningar för framställning av material till atombomber.

Clip, smycke (vanligen enkelt), som med en klämma fästes vid ett klädesplagg.

Clipp'er [eng. uttal: klipp'ᵗᵒ], benämning på flygbåtar i transocean trafik.

Clipperton [klipp'°t°n], La Pasiön, obebodd fransk klippö i Stilla havet, utanför Centralamerikas kust. Guoanolager.

Clive [klajv], Robert, baron C. av Plassey (1725—74), grundläggaren av det britt, väldet i Ostindien, deltog under Österrik, tronföljdskriget 1 Ostindiska kompaniets strider mot fransmännen, vann under Sjuåriga kriget över dem o. deras bundsförvanter segern vid Plassey o. ställde senare Bengalen under kompaniets förvaltning. C. blev vid hemkomsten till England anklagad för maktmissbruk o. utpressning (1767). Han frikändes men begick senare självmord.

Clivia, växtsläkte (fam. *Amaryllidaceae). C. minia'ta* (Sydafrika) med långa, jämnbreda blad o. orangeröda blommor i flock, en ofta odlad krukväxt.

Cloa'ca maxima, en stor, ännu använd kloak i Rom, påbörjad omkr. 600 f.Kr.

Clodion [klådiåog']. egentl. Claude Michel (1738—1814), fransk bildhuggare; utförde statyetter o. små reliefer av nymfer, amoriner, najader, herdar o. dyl. i en rococoartat elegant stil, oaktat han var verksam under nyklassicismen.

Clo'dius, Pulcber Publius, rom. politiker, Ciceros bittre fiende, mördad 52 f. Kr. Hans syster, den vackra Clo'dia, har besjungits av skalden Catullus.

Cloison [kl°asân*'], fr., tunn innervägg.

Cloisonné [kl°asâne'], fr., cellemalj, emaljarbete, varvid mönstret är utlagt med metalltrådar, mellan vilka olikfärgade glasflusser gjutas; förekommer i Indien o. Östasien; i Europa under äldre medeltiden.

von Clootz [-klå'ts], Jean Baptlste (1755—94). mest känd som Anacharsis C tysk baron, väckte under Franska revolutionen uppseende genom svulstiga tal o. fantastiska idéer. Avrättades på Robespierres befallning.

Closed shop [klå°'sd sjåpp], eng. stängt jobb; uttryck, som innebär förbud för arbetsgivaren att anställa oorganiserade arbetare. I För. Stat. avskaffades closed shop 1947. Jfr Union shop o. Taft.

Clöture [kläty'r], fr., el. closure [klå°'ijö], eng., stängning, parlamentarisk term för debattens avslutande, innan alla anmälda talare yttrat sig.

Clou [klo], fr., spik; största attraktionen.

Cloudmaster [kla°d'-] annat namn för DC-6.

1. Clouet [kloä'], Jean (omkr. 1485—1540), fransk målare av nedert. bord. Hovmålare hos Frans I från 1516. Porträtt i olja, bl. a. av *Frans I* (I,ouvre o. Uffizicrna), o. en samling porträtteckningar i Chantilly, alla i litet format o. med miniatyrmässigt detaljutförande, tillskrivas honom.

2. Clouet, Francois (före 1522—72), son till J. C. o. dennes efterträdare. Bl. arb. porträtt av *konung Karl IX av Frankrike som ung* (Belvedere, Wien).

Clown [kla°n], eng., gyckelmakare i cirkus- o. akrobatsällskap.

Cluj [klosj], ung. Kolozsvár, ty. Klausenburg, stad i v. Rumänien. 111,000 inv. (1945). Tobaks- o. fajansindustri. Universitet. Tillhörde 1940—44 Ungern.

Cluny [klyni'], stad i ö. mell. Frankrike, dep. Saône-et-Loire (Bourgogne). 4,000 inv. C. äi bekant genom sitt forna kloster, grundat 910 av Vilhelm av Akvitanien o. utgångspunkt för en kraftig klosterreformrörelse (Cluniacenserkongregationen) under 1000-t. Förstört under Franska revolutionen, men tack vare utgrävningar ha flera partier frilagts. Rekonstruktion av den tredje kyrkan med sen. tillbyggd förhall (se bild).

Clunymuseet [klyni'-], fr. Musée de Cluny, kulturhistoriskt museum i Paris, inrymt i *Hotel de Cluny,* som 1334 uppfördes för Clunyabboterna o. innehåller rester av ett palats från romartiden. Grundat 1833.

Cluseret [klysrä'], Gustave Paul (1823—1900), fransk socialist o. militär, deltog i Garibaldis tåg 1860 o. Nordamerik. Inbördeskriget; en av ledarna för Pariskommunen. Memoarförfattare.

Clyde [klajd], flod i s. Skottland, rinner upp på I,anarkbergen, förbi Glasgow, faller ut i Firth of Clyde. 170 km. — Clydekanalen förbinder floden med Firth of Forth.

Clydebank [klajd'btenk], stad 1 mell. Skottland, grevsk. Dumbartonshire, vid Clyde. 35,000 inv. (1946). Skeppsbyggeri. Svårt härjad av tyska flygräder 1940—41.

Clydesdale [klajds'de'1], Clydes floddal i I,anark, Skottland. *1* C. bor nåra i/3 av Skottlands befolkning. Fruktodling, järn- o. kolgruvor, hästavel.

Clydesdale-hästen [klajds/de".-], en i Storbritannien mycket använd, stor o. tung arbetshäst av en ras, uppkommen genom korsning av flandriska hingstar o. ston av skotsk lantras. Höjd över nian kon omkr. 1.75 m, levande vikt 800—1,000 kg.

Cm, kem. tecken för en atom eurium.

cm, cm^2, cm^8, förkortn. för *centimeter, kvadratcentimeter* o. *kubikcentimeter.*

C moll, molltonart med c till grundton o. 3 ♭, för h, e och a; parallelltonart till ess dur.

Co, kem. tecken för en atom kobolt.

c/o, förkortning för eng. *care of,* under adress.

Co., förkortning av *eag.company* [kamm'p<>ni], kompani, bolag.

Coahui'la, stat 1 n. Mexico, på gränsen till För. Stat. 150,395 kvkm, 551,000 inv. (1940). Stäpper. Huvudstad: Saltillo.

Coast Range [kå°st re^ds}], eng., »kustkedjan», en av Kordillerernas kedjor; sträcker sig fr. s. Kalifornien längs kusten av Stilla havet till s. Alaska. Högsta toppar äro Mount tyOgan, 5,950 m, i n.ö., o. Grlzzly Peak, 3,575 m, i s.

Coatbridge [kå°'tbridsj], stad i mell. Skottland, grevsk. Lanark, vid Monklandkanalen. 46,000 inv. (1946). Järnindustri. Kolgruvor.

Coates [kå°ts], Eric, f. 1886, eng. tonsättare. Har skrivit uppskattade orkesterverk, bl. a. marschen *Knightsbridge.*

Coa'ti, ö i s. delen av Titicacasjön, Bolivia, c:a 4 km lång o. r.2 km bred. Ruiner från inkatiden, bl. a. »soljungfrurnas tempel».

Coatzacoal'cos, äldre namn för PuertoMéxico.

Cobae'a, växtsläkte (fam. *Polemoniaceae),* g i tropiska Amerika inhemska arter. *C. scan dens,* klockranka (se färgplansch), härstammar från Mexico. Klängväxt, förökas vanl. cenom frö. Blad 2—3pariga med skaffade avlångt äggrunda småblad. Stora klocklika blommor, först gröngula Senare violetta. Odlas som prydnadsväxt.

Cobalt [kä°b'alt], gruvsamhälle i prov. Ontario, Canada. 4,000 inv. Rika fyndigheter av kobolt, silver, nickel o. arsenik.

Cobån [kavann'], stad i mell. Guatemala. 1,300 m ö. h. 27,000 inv. (1940). Kaffeodlingar.

Cobb'ler, urspr. amerik. dryck, som består av vin, socker, citronskivor o. is; kobbel.

Cobden [kåbb'd°nl, Richärd (1804—65), eng. statsman, ledare av den eng. frihandelsrörelsen o. den egentlige grundläggaren av den s. k. anticorn-lawleague, vars mål, spannmålstullarnas upphävande, vanns 1846. (Se bild.)

Cocana'da, hamnstad i ö. Indien, Madras, n. om Godavaris delta. 66,000 inv. (1931). Ris- o. bomullsexport.

Cochabamba [kåtsjvamm'va]. 1. Departement i mell. Bolivia. 60,416 kvkm, 677,000 inv. (1943)- — 2. Stad i C. i, vid en biflod till Guapai, på n.v. sluttningen av Sierra de C. 2,560 m ö. h. 60,000 inv. (1943). Väverier. Spannmålshandel. Universitet.

Cochet [kåsjä'], Henri, f. 1901, fransk tenDisspclare, flerfaldig Wimblcdonsegrare.

Cochin [kåsjä^n'e'J, Den Is (1851—1922), baron, fransk politiker av konservativ o. klerikal läggning, deputerad från 1893, författare av filos. o. litt.hist. arb. Ss. medl. av Briands ministär 1915—17 företog C. en resa i speciell politisk mission i Grekland. I,ed. av Fr. akad.

Cochin [kåsjä^11*'], 1, e C. o. Nicolas C, namn på två franska tryckstilar, utgörande moderniseringar av franska traditionsstilar, främst från 1700-t. Ex.

Le Cochin, Nicolas Cocnin.

Cochlea'ria, örtsläkte (fam. *Cruci/erae),* 15

arter på n. halvklotet. Skidor uppblåsta, klotel. äggformade, blad något köttiga. Som friska lämna dessa växter ett verksamt, i polartrakterna anlitat medel mot skörbjugg. Den vanligaste arten hos oss *C. otficina'lis,* skörbjuggsört, på havsstränder i s. Sverige.

Cochrane [kåkk'r°n], Thomas (1775—1860), earl av Dundonald, eng. sjöhjälte, kämpade med berömmelse mot fransmännen under revolutionskrigen; dömdes 1814 efter en skandalprocess förlustig sin militära rang o. tjänade 1818—28 i Chile, Brasilien o. Grekland. Amiral 1851; sjömilitär uppfinnare o. skriftställare.

Cockcroft [kåkk'råft], John Douglas, f. 1897, eng. fysiker, prof. i naturfilosofi i Cambridge 1946. Framstående atomforskare. J,ed. av Vetenskapsakademien 1948.

Cockerill, William (1759—1832), eng. ingenjör, jämte sonen John C. (1790—1840) grundare av det belgiska storindustribolaget John Cockerill, Seraing. Järn- o. stålindustri, gruvdrift, skeppsvarv m. m.

Cocker spaniel [kåkk'° spann'j°l], en särsk. i England mycket populär, liten, mjukt långhårig spaniel, till färgen oftast svart el. brun o. vit. Jakt- o. sällskapshund.

Cockney [kåkk'ni], eng., egentl. tuppägg; infödd (obildad) londonbo; londonslans.

Cocktail [kåkk'te'1] (ene., »tuppstjärt»), kapplöpningshäst, som ej är fullblod; alkoholhaltig drink. — C.-party [-pa'ti], cocktailbjudning.

Co'cos, palmsläkte, 36 arter hemmahörande i Sydamerika. Blad fjäderlikt pardelade, blommor enkönade, samlade i en rikt grenad blomställning. Frukt en vanl. enfröig stenfrukt med segt, tågigt »kött» o. en hård sten, som är försedd med groningsporer o. har frövitan tätt ansluten till sin insida. Den viktigaste arten *C. nuci'fera,* se Kokospalm.

Cocosöarna [kå°'kå°s-], dets. som Keclingöarna.

Cocotte [kåkåtf], fr. (egentl. liten höna), sedeslös kvinna; kokött.

Cocteau [kåktå'], Jean, f. 1891, fransk författare, vars romaner *{Le grand écart,* 1923) o. dramer *(Les patents terribles,* 1938, *hes monstres sacrés,* 1940; Idolerna, uppf. i Sthlm 1945) tilldragit sig stor uppmärksamhet.

Cod., förkortning av *Codex.*

C. O. D., förkortning för eng. *cash on delivery,* betalning vid leveransen.

Coda [kå'da], it., »svans», avslutning på en musikalisk sats, oftast förekommande i sonatformen.

Codd'e, Pieter (i.SQQ—1678), nederl. målare, med oftast i grått hållna interiörer med musicerande el. dansande sällskap.

Code [eng. utt. kå°d, fr. utt. kådd] (av lat. *co'dex,* lag). 1. I,agbok. Ex. Code Napoleon, populärt namn för Code civil des francais. — 2. Förteckning på ord, som i telegram användas som förkortning av gängse affärsuttryck (A.B.C.-code m. fl.).

Co'dex, plur. co'dices, lat., egentl. en av trätavlor hopfogad bok. 1. Rom. lagsamling. — 2. Religiös urkund, t. ex. Bibeln, Koran. — 3. Äldre bunden handskrift. — Codex argen't eus, »silverboken», praktfull handskrift av delar av Wulfilas gotiska bibelövers. (Uppsala univ.bibl.) från omkr. 500. Jfr Gotiska språket. — Codex au'reus, »guldboken», lat. evangeliehandskrift från 700-t. (Kungl. bibi.). — Codex burea'-nus, fornsvensk legendsamling från 1300-t. (Kungl. bibi.). — Codex ju'ris canoni'ci, den rom.-kat. kyrkans allmänna lagbok. — Codex justinian'us, rom. lagsamling från 500-t., ingår i Corpus juris civilis. — Codex re'gius, »kungliga boken», isländsk handskrift från 1200-t., innehållande Eddan (Köpenhamn). — Codex sinai'ticus, bibelhandskrift från 300-t. (inköpt 1934 från Ryssland av British Museum i I,ondon). — Codex vatica'nus, bibclhandskrift från 300-t. (Vatikanbibl. i Rom).

Codreanu, Corne1iu (1903—38), rum. politiker, ledare för Järngardet. C. var 1933—34 fängslad som misstänkt för mordet på ministerpresidenten Duca o. blev 1938 dömd för högförräderi o. nedskjuten, då han sökte fly.

Cody [kå°'di], William (1845—1917), amerik. gränsridare o. jägare, kallad Buffalo Bill. Jfr Buffalo Bill.

Coelinblått [seU'n-], färgstoff av ljus blå ton (kobolttennförening). Som oljefärg mera täckande än koboltblått.

Coen [kon], Jan Pieterszoon (1587—1629), grundare av det höll. väldet i Ostindien, anläggare av Batavia.

Coena Domini [se'na-], lat., Herrens måltid (nattvard). — C. do mi'nica, skärtorsdagen ss. åminnelsedag av nattvardens instiftande.

Co'enzy'm, coferment el. agon, den lågmolekylära delen av ett enzym. Bildar tillsammans med en högmolekylär del, apoenzymet, det verksamma enzymet.

Cmur [kör], Jacques (1398—1456), fransk storköpman o. politiker, Karl VII:s vän o. 1442 medl. av konungens råd. Föll i onåd 1451 o. dog i utlandet. C:s palats i Bourges är num. rådhus.

Coffea, växtsläkte (fam. *Rubiaceae),* 40 arter träd o. buskar i Gamla världens tropiska delar, särsk. Afrika. Blad ovala, blommor vita, välluktande, frukten en 2-rummig stenfrukt. C. *ara'bica o.* andra arter lämna kaffe. Jfr Kaffe.

Co'gito, er'go sum, lat., »jag tänker, alltså är jag till», huvudsatsen i Cartesius' filosofiska system.

Cognac [kånjakk'], stad i v. mell. Frankrike, dep. Charente, vid fl. Charente. 16,000 in v. (1936). Berömt druvbrännvin (konjak).

Cogno'men, lat., tillnamn.

Cohen [kå'en], Benjamin, f. 1896, chilensk universitetslärare o. diplomat, biträdande gcneralsekr. i FN o. chef för dess informationsavdelning sed. 1946.

Cohen [kå'en], Emil Wilhelm (1842—1905). tysk geolog, gjorde jämförande studier av istidens stenblockstransporter i Skandinavien o. n. Tyskland.

Cohen [kå'en], Hermann (1842—1918), tysk filosof, grundare av riktningen Marburgerskolan inom nykantianismen.

Cohoes [koho's], stad i staten New York, n.ö. För. Stat., vid Mohawk, biflod till Hudson. 22,000 inv. (1940). Väverier.

Cohrs [kårs], Herman Edvard (1858—1934), kartograf av tysk börd. Har utgivit *Cohrs' atlas öfver Sverige* (1890) o. tills. m. N. Torpson *Geografisk handatlas öfver jorden* (1895).

Coimbatore [kå°imbato'[6]], stad i s. Indien, Madras, vid Cauverys biflod Noyil. 130,000 inv. (1941). Bomullsspinnerier. Sv. missionsstation.

Coirabra [kåi^{n}«'br°l, huvudstad i prov. Beira, mell. Portugal, vid Mondego. 35,000 inv. (1940). Berömt universitet, Portugals äldsta, grundat 1290 (2,000 stud.). Biskopssäte.

Coin, stad i s. Spanien, prov. Malaga. 12,000 inv. Tusentals trädgårdar. Marmorbrott.

Cointrin [kåä^{n}strä^{n}s'] flygplats vid Geneve.

Coire [k°a'r], dets. som Chur.

Co'itus, lat., samlag.

Col [kall], fr., hålväg, bergpass. Ingår 1 namn på en del pass, ss. C. d'Argentiére i Västalperna.

Ord, som saknas på C, torde söki s på K el. (för ryska ord) på H.

Col' el. Coll' (av it. *con,* med, o. best. artikeln *il* el. *la),* sammansättningsled i föredragsbeteckningar, t. ex. co 11* arco, med stråken.

Col., förkortning av *Colorado.*

Cola, trädsläkte (fam, *Sterculiaceae),* 50 arter i tropiska Afrika, en del äv. odlade i Sydamerika o. Västindien. Frukterna äro baljkapslar med några få, stora, stärkelserika frön, s. k. kolanötter, som innehålla ända till 2.5 % koffein o, därför äro både närande o. stimulerande. De tuggas allmänt av negrerna på Afrikas västkust. Num. äro de en viktig handelsvara. Som extrakt el. mjöl tillsättas de drycker (ex. Coca Cola) el. andra näringsmedel för att ge dessa en upplivande verkan. De viktigaste arterna äro C. *ve'ra o. C. acumina'ta.*

Colbert [kålbä'r], Jean Baptiste (1619—83), fransk statsman av borgerlig släkt, »generalkontrollör» 1665; ledare av Frankrikes näringsliv o. finanser under Ludvig XIV:s regering. Konsekvent tillämpande merkantilsystemets grundsatser ville C. utplåna spåren av den feodala splittringen o. sammansluta Frankrike till en stark enhetsstat. C. arbetade på att höja välståndet genom skapande av en storindustri o. framför allt genom befrämjande av handel o. sjöfart samt de franska koloniernas utveckling. När han dog, var det emellertid ånyo underskott i statskassan. Utomordentligt arbetsam o. mångsidig är C. en av envåldstidens mest imponerande kunga tjänare.

Colohester [kå°ltI3ist°], stad i s.ö. England, grevsk. Essex, vid Colne. 49,000 inv. (1946). Östronfiske. Militärläger. Normandiska byggnadsminnen.

Colchicin, en ur tidlösan (se *Colchicum)* erhållen ytterst giftig alkaloid. Framkallar ökning av kromosomantalet hos celler.

Col'chicum, örtsläkte (fam. *Liliaceae),* 30 arter i Europa O. Medelhavsområdet. Underjordisk, lökliknande stamknöl, från vilken de med en ända till fotslång pip försedda blommorna uppväxa. *C. autumna'le,* tidlösan el. nakna jungfrun (se bild), utvecklar sent på hösten sina skära blommor; följande vår höjas frukterna på en storbladig stjälk ovan marken. Odlad som trädgårdsväxt. Giftig.

Cold-oream [kå°ld kri'm], eng., snövit, mjuk salva av vax, valrav, mandelolja o. rosenvatten; användes bl. a. mot sträv hud o. sårigheter.

Coldi'nu-orden, hemligt ordenssällskap, infört i Sverige på 1760-t. Moderloge (»Arla Coldinu-orden») i Sthlm.

Colo [kå°l], George Douglas Howard, f. 1889, eng. social ekonomisk författare, prof. i Oxford sed. 1944, företrädde en tid skråsocialismen men har senare intagit en självst. hållning. Bl. arb. en översikt av den britt, arbetarrörelsen (1925—27) samt *What Marx really meant* (1934). Xills. med sin hustru Margaret Isabel C. (f. 1893) har C. förutom arb. av socialpolit. art även utgivit detektivromaner.

Coleridge [kå°'l°rld9i], Samuel Taylor (1772—1834), eng. skald. Utgav 1798 tills. m. Wordsworth *Lyrical ballads,* som beteckna romantikens Inbrott i den eng. poesien. Samlingen Innehöll dikten *The ancient mariner,* som jämte de senare utgivna *Christabel* o. *Kubla Kkan* räknas till C:s mest berömda. Hemfallen under opiumlasten var han långa tider fullst. nedbruten. — Tills. m. Wordsworth o. Southey bildar C. den s. k Lake school (sjöskolan).

Coleridge-Taylor [kå°'Prldsl ten^{0}], Samuel (1875—1912), eng. tonsättare, mulatt, skrev kantater *(Hiawatha),* oratorier m. m.

Colette [kålätt'], pseudonym för Gabrielle de Jouvenel.

Co'leus, växtsläkte (fam. *Labiatae),* 320 arter i Gamla världens tropiska delar, örter, halvbuskar o. buskar. Många ha stärkelserika rotknölar o. odlas därför i sina hemland. Andra, ex. C, *blu'mei*$_{f}$ odlas på grund av sina niångfärgade vackra blad som prydnadsväxt i kruka.

de Coligny [d° kålinji'], Gaspard II (1519—72), vanl. kallad amiral C. el. amiralen av Châtillon, fransk statsman o. krigare, en av hugenottpartiets ledare. Efter freden i Saint-Germain 1570 vann han stort inflytande över Karl IX. Fruktande att förlora sitt eget välde över denne uppgjorde då drottning Katarina en plan att röja C. ur vägen. C. blev mördad under Bartolomeinatten.

Colijn [kålejn'], Hendrikus (1869—1944), höll. politiker. C. blev chef för det antirevolutionära partiet 1922. Ministerpresident 1925—26 samt 1933—39. Ofta anlitad expert i internation. ekonom, frågor.

Colim'a. r. Stat i v. Mexico, vid kusten av Stilla havet. 5,205 kvkm, 79,000 inv. (1940). — 2. Huvudstad i C. 1, s. om vulkanen C. (3,900 m ö. h.), som 1941 hade ett våldsamt utbrott o. svårt skadade staden. 30,000 inv. (1930). I v. hamnstaden Manzanillo.

Colla'n, Karl (1828—-71), finsk skriftställare o. tonsättare. Folkvisesamlare o. översättare *(Kalevala,* senaste uppl. 1922). Har satt melodier till sånger av Runeberg.

Coll' ar'co el. col' arco, it., »med stråken», beteckning för att efter ett pizzicato stråken åter skall användas.

College [kåll'idsj] (eng., av lat. *colWgium,* organiserat samfund) kallas 1 univ.städerna Oxford o. Cambridge dels självstyrande samfund av studenter o. lärare o. dels själva byggnaden, där medlemmarna bo o. undervisningen sker. — Äv. benämning på högskolor, seminarier o. internatläroverk i Storbritannien o. För. Stat. samt vissa lärda samfund.

College [kålä'sj] (fr., av lat. *colWgium,* organiserat samfund), i Frankrike o. Belgien namn på högre läroverk.

College de France [kålä'sj d° fra^{n}*s], högskola i Paris, grundad 1530 av Frans I. C:s 44 professurer innehas av ett flertal av Frankrikes främsta vetenskapsmän. C. har intet examensväsen.

Colle'gia pieta'tis, lat., »fromhetssällskap», namn på de religiösa sammankomster, som Spener anordnade i sitt hem. Av namnet har ordet pietism uppstått.

Colle'gium, lat., kollegium. — Co 11 egium germa'n icum, »tyska kollegiet», en

Ord, som **saknas** på **C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.**

1552 i Rom av I,oyola upprättad undervisningsanstalt för utbildning av rom.-kat. missionärer med uppgift att verka i Tyskland. — C. m e d i c o'r u m el. m e'd i c u m, urspr. en läkareförening, stiftad på 1660-1., utvecklades med tiden till ett administrativt ämbetsverk, som övervakade hela landets medicinalväsende. Upplöstes 1813 o. ersattes m. Sundhetskollegium.

Colleoni [-å'ni], B a r t o l o m m e o (1400—75), ital. krigare i Venedigs o. Milanos tjänst. Berömd ryttarstaty i Venedig av Verrocchio. (Se bild.)

i. Coll'ett, J o n a s (i772—1851), norsk politiker o. finansman, deltog i Eidsvoldsmötet 1814 samt biträdde Mosskonventionen; medl. av den norska regeringen till 1836.

a. Collett, C a m i l l a, f. W e r g e l a n d (1813—95)i norsk författarinna. Införde med *Amtmaniens döttre* (1855) problemromanen i Norge.

Collie [kåll'i] el. s k o t s k f å r h u n d, medelstor, mjukt långhårig spetshund, till färgen oftast rödgul el. svartbrun med vitt bröst o. vita fötter. Utmärkt fårhund. Åv. jakt-, krigs- o. sällskapshund.

Collier [kålje'] (fr., av lat. *coWum,* hals), halsband.

Collignon [kålinjå[1]*'], I, é o n M a x i m e (1849—1917), fr. konsthistoriker. Huvudarb.: *Histoire de la sculpture grecque* (1892—97).

1. Collijn, I s a k, f. »/* 1875, biblioteksman, riksbibliotekarie 1916—40, en av vår tids främsta kännare av äldre tryck (inkunabler). Bl. hans arb. märkas *Sveriges bibliografi intill år 1600* (1927—38) o. *Sveriges bibliografi. 1600-talet* (bd 1 o. 2, 1942—46). Har grundat o. utger *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen.*

2. Collijn, G u s t a f, f. «/u 1880, kusin till I. C, författare o. teaterledare. Direktör för Intima teatern 1911—21, för Djurgårdsteatern 1916—29 o. är sed. 1936 ordf. i Riksteaterns publikorganisation. Har utg. skådespel. G. m. A n n a L e n a ii E l g s t r ö m (se denna).

Collin, C h r i s t e n (1857—1926), norsk litteraturhistoriker, prof. i Kristiania 1914; mest känd genom en levnadsteckning över Björnson (1907).

Collin, M a r c u s, f. 1882, finl. målare, en av genom brottsmännen i det moderna måleriet i Finland, med en kärv nationell särprägel. Monografi av I,. Wennervirta (1925).

Collinder, T o r b j ö r n (Björn), f. *»/7 J894, språkforskare, prof. i finsk-ugriska språk, särskilt lapska o. finska, i Uppsala sed. 1933. Avhandlingar, omspännande stora områden av språkforskningen, samt läroböcker *{Introduktion i språkvetenskapen,* 1941, m. fl.).

Collingwood [kåll'ing°od], C u t h b e r t, baron C. of C o l d b u r n e and H e a t h p o o l (1750—1810), britt, amiral. I slaget vid Trafalgar 21 okt. 1805 tog C. befälet, då Nelson stupade.

Collins [kåll'ins], W i l l i a m W i l k i e (1824—89), eng. författare. Vann stor framgång med äventyrsromaner, *The moonstone* (1868; Månstenen, s.å.) m. fl.

Collins [kåirins], M i c h a e l (1890—1922), irl. frihetskämpe, en av ledarna för den irl. republikanska armé, som 1918—21 bekämpade England. C. undertecknade likväl uppgörelsen med detta land av 1921 o. blev 1922 chef för Eires provisoriska regering samt upptog därefter kampen mot de extrema irl. element, som under De Valeras ledning ville fortsätta striden, o. stupade därunder.

Colioquium, lat., samtal; disputa tlonsövnlng.

Collot d'Herbois [kålå' därb°a'], J e a n M a r i e (1750—96), fransk revolutionsman; föreslog i konventet 21 sept. 1792 konungadömets avskaffande. Med några andra av konventets medlemmar ingick C. 1794 en sammansvärjning, som ledde till Robespierres avrättning. 1795 deporterad till Guayana.

Colmar [kålma'r], ty. K o l'm a r, huvudstad i dep. Haut-Rhin (Elsass), ö. Frankrike, vid I,auch, biflod till 111. 49,000 inv. (1936).

Colne [kå°ln], stad i mell. England, grevsk. Tancashire, vid Calder. 20,000 inv. (1942). Bomullsindustri.

Coloeasia, växtsläkte (fam. *Araceae), C. antiquo'rutn,* taro (indo-malajiska området), odlas överallt i tropìkerna för sina starkt förtjockade, stärkelserika jordstammar, vilka användas som potatis.

Cologne [kålånj'], franska namnet på Köln.

Colomb-Bechar [kålåmb-besja'r], stad i Algeriet, territoriet Ain-Sefra, utgångspunkt för den transsahariska banan, som är under byggnad. Jfr Afrika-kartan.

Colombe [kälå^b'], M i c h e l (f. omkr. 1430, d. efter 1512), fransk bildhuggare, utförde altaruppsatser o. gravmonument, bl. a. *Frans II:* gravvård* i Nantes (1502—07). C. är den franska gotikens siste store skulptör.

Colombes [kålånsb'], förstad i n.v. till Paris. 61,000 inv. (1946). Stadion med 60,000 åskådarplatser, byggt till olympiaden 1924.

Colom'bia, R e p u b l i c a d e C, republik i n.v. Sydamerika. 1,162,240 kvkm, 9,882,200 inv. (1946). I v. Andernas bergskedjor, ö. därom urskogar, längst ö. ut savanner, s. k. Uanos. Största flod: Magdalenafloden. Majs-, bomulls- o. kakaoodling. På llanos boskapsskötsel. Betydande smaragd-, platina- o. guldförekomster. Petroleum. Pärlfiske. Viktigaste utförselvaraärkaffe. Befolkning: vita (c:a 10 %),indianer

Ord, som saknas på C, torde sökas på **K el. (för ryska ord) på H.**

20—47277J. *Norstedts uppslagsbok. Tryckt 20. 4. 48.*

(c:ai5 %),negrer(c:a35 %),mestizero.biandfolk. Officiellt språk är spanska. Rom.-katolsk statskyrka. Skolplikt förekommer ej. C. styres av en president, vald för 4 år. Kongressen består av senaten, omkr. Co medl., valda för 4 år, o. representanternas hus, omkr. 130 medl., valda för 2 år. Administrativt indelas C. i 14 departement, 4 intendentskap o. 6 kommissariat. Huvudstad: Bogota. — *Hist.* C. togs 1536 i besittning av spanjorerna o. kallades av dem Nya Granada men lösslet sig 1819 definitivt o. bildade under kort tid jämte Venezuela o. Ecuador republiken C, vars återstod 1831 blev republiken Nya Granada. Under ett inbördeskrig utropades 1861 C:s förenade stater med federativ författning (1863); efter ett nytt inbördeskrig på 1880-t. blev landet en enhetsstat. Utvecklingen, länge störd av oroligheter, har sedan 1903 varit lugnare. 1903 proklamerade sig departementet Panama som oberoende republik. C:s partiliv har antagit demokratiska former, o. konservativa o. liberala partier ha omväxlande suttit vid makten. Efter det liberala genombrottet 1930 skildes katolska k/rkan från staten. C. anslöt sig till För. Stat:s panamerik. politik o. förklarade Tyskland krig nov. 1943. Vid valet 1946 sprängdes det liberala partiet i en högerving, som deltog i en koalitionsreg. med de konservativa, o. en vänsterving, som ställde sig i opposition mot reg. Efter våldsamma oroligheter april 1948 inträdde oppositionen i regeringen. C. var 1946 medl. av FN:s ekon. o. sociala råd o. 1947—48 av säkerhetsrådet. President är sed. 1946 M. Ospina Pcrez.

Colombfna, it., »liten duva», kvinnlig figur i äldre folkliga ital. lustspel (comme'dia del Tar te).

Colom'bo, huvudstad på Ceylon, på v. kusten. 355,000 inv. (1944)- Ons förnämsta sjöfartsstad med utmärkt hamn. Viktig kolstation. Flottbas.

Colön [kålånn'], Crist 6b al, spanska namnet på Columbus.

Colön, [kålånn'], (uppkallat efter *Columbus),* förr Aspinwall, stad i Panamakanalzonen, vid Karibiska havet. 49,000 inv. (1940). Livlig sjöfart.

Colonna, Vittoria (omkr. 1490—1547). ital. skaldinna. Hennes dikter äro till stor del av religiöst innehåll. C. rönte stor uppskattning av sin samtid (Michclangelo, Ariosto m. fl.).

Colönöarna, dets. som oalapagosoarna.

Colorado [kål°ra'då°]. 1. Rio C. del occidente, flod i v. För. Stat., rinner upp i Klippiga bergen, bildar i sitt lopp Grand Caflon, en djup dal med brant stupande väggar, faller ut i Californiaviken. 2,900 km. — 2. Flod i Texas, s. För. Stat., faller ut 1 Mexikanska bukten. 950 km. — 3. C el. Cobo-Leuba, flod i Argentina, rinner upp på vulkanen Tinguiririca såsom Rio Grande, faller ut i Atlanten. 1,150 km. — 4. Förk. *Col.,* en av Amerikas Förenta stater (sed. 1876). uppkallad efter fl. C. 1. 268,544 kvkm, 1,147,000 inv. (1944). C. uppfylles i v. av Klippiga bergen med toppar, som nå över 4,000 m, i ö. av prärier, 1,000—1,500 m ö. h. Klimatet är torrt. Huvudnäring är bergsbruk; guld, silver o. koppar utföras. Sockerbetsodling. Huvudstad: Denver.

Coloradobagge, *Dory'phora {Leptinota'rsa) decemlinea'ta,* skalbagge, som i Nordamerika anställer härjningar på potatis växten.

Colorado Springs [kal°ra'då° springs], stad i Colorado, v. För. Stat., nära Pike's Peak. 37,000 inv. (1940). Naturskönt läge. Heta källor.

Coloradoöknen [kål°ra'då°-], sandig landsträcka i s.ö. Kalifornien. C. är lägre än havet, som fordom synes ha sträckt sig dit.

Colosse'um, sedan medeltiden benämning på den av flaviska kejsarätten anlagda, ovala amfiteatern i Rom, fullb. år 80 e.Kr. med omkr. 50,000 sittplatser. Den användes för djurstrider, gladiatorfäktningar o. till låtsade sjöstrider, varvid arenan sattes under vatten. Konsthistoriskt bar fasadutbildningen med rundbågar o. dekorativt utnyttjande av de tre antika kolonnordningarna (s. k. teatermotivet) haft stor betydelse för den nyare tidens arkitektoniska formspråk. För den fjärde våningen användes korintiska pilastrar (se bild). Trots raseringar ett av världens mest monumentala fornminnen.

Colt [kå°lt], Samuel (1814—62), amerik. industriman, uppfinnare av revolvern o. grundare av en vapenfabrik (sed. 1850 i Hartford i Connecticut), vilken äv. tillverkar browningar.

Colum'ba (omkr. 530—597), irländsk abbot, Skottlands apostel. Grundade det berömda Ionaklostret, som blev medelpunkt för den iro-skotska missionen.

Columba'rium, lat., duvslag; benämning på nischer avsedda för gravurnor; num. äv. på själva byggnaden för dessa.

Columbia [kålamm'bi⁰]. 1. Huvudstad i Syd-Carolina, s.ö. För. Stat., vid Congaree. 62,000 inv. (1940). Bomullshandel. •— 2. C. el. Oregon, flod i n.v. För. Stat., rinner upp på Klippiga bergen, faller ut i Stilla havet. 2,250 km. I floden fullbordades 1941 vid Grand Coulee i stat. Washington en 1,200 m lång o. 167 m hög dammbyggnad (världens största) för ett kraftverk, med maximikapacitet på nära 2 milliarder kilowatt. — 3- District of C, förbundsdistrikt i För. Stat., n. ö. om Potomacs mynningsvik i Atlanten. 161 kvkm, 926,000 inv. (1944). C. är säte för regeringen o. omfattar förbundshuvudstaden Washington med omgivningar. Det bildades 1791 av områden från kringliggande stater. — 4. Stad i Missouri, För. Stat. Univ., gr. 1839.

Columbia University [kålamm'bi⁸ jonivo'siti], New Yorks äldsta universitet, i n. v. delen av staden. Grundat 1784- Till detta räknas äv. Barnard College för kvinnliga studenter o. Teachers College för utbildn. av lärare. 38,000 studenter, 3,500 lärare.

Colum'bi ägg, bild för att beteckna en skenbart olöslig men i själva verket mycket enkel uppgift. Anekdoten om ägget, som bringas att stå efter en lätt knackning mot den smala ändan, har tillskrivits Columbus men torde stamma från den ital. arkitekten Brunelleschi.

Columbus [kålamm'b°s]. 1. Huvudstad i Ohio, ö. För. Stat., vid Scioto. 323,000 inv. (1945). Betydande industri. — 2. Stad i Georgia, s.ö. För. Stat., vid fl. Chattahoochee. 53,000 inv. (1940). Bomullsindustri.

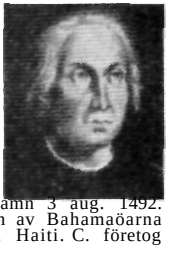

Colum'bus, Kristofer, sp. Cristöbal Co16n (1446—1506), ital.-spansk sjöfarare, Amerikas upptäckare. C. upptog en tidigare diskuterad plan att finna sjövägen till Indien genom att segla rakt västerut. Han lyckades vinna Spaniens konungapar för sin idé o. fick av dem befälet över tre fartyg, med vilka han avseglade från Palos' hamn 3 aug. 1492. Den 12 okt. nådde han en av Bahamaöarna o. upptäckte senare Cuba o. Haiti. C. företog

ytterligare tre resor o. nådde siuti. själva fastlandet. För sina stora upptäckter skördade han ringa fördelar o. tillbragte sina sista år besviken o. ensam. C. trodde själv, att han kommit till öar utanför Indiens fastland.

Columbus, Samuel (1642—79), skald, språkman, vars vers *(Den bibliske verlden. Odes sveticce, Rddrijk)* i musikaliskt välljud står oöverträffad i samtiden. Efterlämnade det viktiga språkteoretiska arbetet *En svensk ordeskötsel* (tryckt 1881 o. 1908).

Colu'tea, växtsläkte (fam. *Leguminosae),* 10 arter buskar i Sydeuropa o. Asien. Blad parbladiga, blommor gula el. rödlätta, baljor tunnväggiga, starkt uppblåsta. *C. arbores'cens,* blåsärt, stundom odlad som prydnadsbuske i s. Sverige. Giftig.

Comaccbio [kåmakk'jå], stad i n.ö. Italien, prov. Ferrara, i lagunerna Vall! dl C. 12,000 inv. Europas största ålfiske.

Comarum, växtsläkte (fam. *Rosaceae),* ofta förenat med släktet *Potentilla. C. palusfre,* kråkklöver, har krypande rotstock, 2- till 3-pariga blad med uddblad o. brunröda blommor. Kärrmark.

Comaya'gua, stad i Honduras, Centralamerika, vid Rio Humuya. 4,800 inv. (1940). En mängd indianska fornlämningar 1 närh. C. var före 1880 Honduras' huvudstad.

Combes [kåⁿsb], Émile (1835—1921), fransk statsman, konseljpresident 1902—05, varunder han förde en kraftfull politik mot de klerikala, förbjöd de andliga ordnarna att meddela ungdomsundervisning samt förberedde konkordatets upphävande.

Combin [kånebä[11]*'] el. Grand C, en av Alpernas högsta toppar (4,317 m), 1 Schweiz, kant. Valais, n.ö. om Stora S:t Bernhard. Väldiga glaciärer.

Combination [kåmbine^ijOn], eng., damunderplagg, linne o. benkläder i ett.

Come back [kamm baskk'], eng., återkomst, särsk. om en idrottsmans el. en skådespelares återinträde på tävlingsbanan resp. scenen efter en längre tids bortovaro.

Come'dia, sp., benämning på det spanska världsliga dramat under renässansen 1 motsats till det andliga (auto), oavsett om innehållet var tragiskt el. komiskt.

Comédie franeaise [kåmedi' fra[n]*sä's], annat namn på Théâtre fran9ais.

Comédie larmoyante [kåmedi' larm[0]aja[n]*t'], ett sentimentalt, borgerligt drama med lyckligt slut, infört i franska litteraturen med Nivelle de I,a Chaussées *La fausse antipathie* (1733); föregångare till i8oo-t:S borgerliga drama.

Come'nius, tjeck. Komensky [kåmm'enski], Johan Amos (1592—167°), tjeck, pedagog, ett av de största namnen i uppfostrans historia. Grundläggande blevo hans »stora uppfostringslära» *(Didactica magna)* o. »språkdörr» *(Janua linguarum).* C. levde från 1656 i Holland. C, som var biskop inom den böhmisk-mähriska brödraförsarolingen, levde under 30-åriga kriget som landsflyktig (från 1656 i Holland). 1642—46 besökte han periodvis Sverige o: erhöll på tlliskyndan av Axel Oxenstierna officiellt uppdrag att skriva läroböcker för svenska skolor. — Vid skapandet av den nya tjeckoslovakiska staten förverkligade Masaryk avsiktligt många av C:s tankar.

Co'mes, lat., följeslagare (till rom. kejsare el. ståthållare); greve. Därav fr. *comte,* eng. *count,* sp. *conde* m. fl.

Corning man [kanim'ing maenn], eng., framtidsman.

Comi'so, stad på Sicilien, prov. Syrakusa, Italien. 22,000 inv. Tobaksodling.

Comi'tia, lat., den beslutande folkförsamlingen i antikens Rom.

Commando [kåma'ndå°], under Boerkriget 1899—1902 använd beteckning på mindre, självständigt opererande grupp av boers. Benämningen upptogs under Andra världskr. av de allierade för att beteckna för 1 andstignings- och rädföretag särsk. utbildade mindre elitförband.

Comme ci conime ca [kåmsi'kämsa'J, fr., si och så, någotsånär, hjälpligt.

Commedia el. commedia erudi'ta, ital. benämning på de »lärda» ital. lustspelen i motsats till de improviserade uppträden.

Commedia dell' **ar'te,** it., »hantverkskomedi»; en art av lustspel i Italien under 1500- o. 1600-t., som rörde sig med stående typer *(arleechino,* dumbommen, »7 *capitano,* den skrytsamme soldaten m. fl.); dialogen improviserades av skådespelarna.

Comme il faut [kåmilfå'], fr., som det bör vara; korrekt; på modet.

Commelina'ceae, växtfamilj, c:a 300, huvudsakl. tropiska, enhjärtbladiga örter med ledade stammar. Blommor i sicksack-knippen, tvåkönade, tretaliga, med foder o. blå el. violett krona. Kapselfrukt. Hit höra bl. a. *Tradescantia* o. det närstående släktet *Zebrina.*

Commi'phora *(Balsamodend'ron),* trädsläkte (fam. *Burseraceae),* 80 arter, huvudsakl. å de afrikanska stäpperna, några äv. i Arabien o. Främre Indien. Blad parbladiga, grenar ofta med tornar. Samtliga innehålla i sina vävnader balsam, vilken stelnar till ett välluktande harts. C. *abyssi"nica* o. C. *schim'peri* lämna arabisk myrra.

Comm'odus, I, ucIus AureliuS (161—r92), *rom. kejsare* 180, son till Marcus Aurelius, faderns medregent 176. C, som ödelade statens finanser, blev mördad.

Commoners [kåmm'°n°s] el. commons [kåmm'°ns], eng. benämning på alla, som ej äro peers (huvudmän för högadliga ätter). Förekommer mest 1 sammansättningen *House of commons,* underhuset.

Common Hall [kåmm'°n hål], eng., stadshus.

Common Law fkåmm'°n lå], eng., sedvanerätten i motsats till den skrivna rätten (Statute La»).

Common Prayer, The Book of C. [ö° bokk åvv kåmm'°n pre[1,0]], allmänna bönboken, eng. episkopalkyrkans liturgiska handbok, stadfäst 1549; sedan flera gånger reviderad, senast o. grundligast 1927.

Common sense [kåmm'°n sens], eng., sunt förnuft. — C.-filosofien, skotsk, av Th. Reid på 1700-t. grundad filosofskola.

Commonwealth [kåmm'[6]n°elb], eng., stat, samhälle; statsvetenskapligt uttryck, särsk. använt om England under Cromwelltiden. De austral. kolonierna antogo vid sin sammanslutning 1901 namnet C. of Australia. Äv. benämning på hela det britt, världsriket.

Commo'tio cere'bri, lat., hjärnskakning.

Commune bo'num, lat., allmängods, allmän tillhörighet.

de Commynes (Comines) [d[6] kåminn'], Phlllppe (1445—1511), fransk statsman o. historieskrivare, Ludvig XI:s tjänare o. förtrogne. Förf. av viktiga memoarer.

Como [kå'må]. 1. Provins i n. Italien, I,ombardiet, omkring I,ago di Como. 2,067 kvkm, 502,000 inv. (rg36). — 2. Huvudstad i C. 1. 74,000 inv. (1946). Gotisk domkyrka (1396; slutförd under renässansen. På 1000-t. uppf. Sant' Abbondio. Silkesodling, textilindustri. Turistort.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

Comodoro Rivada'via [kåmådå'rå-], ort i s. Argentina, territoriet Chubut, vid San Jorgebukten. Landets viktigaste oljefält. 5,000 inv.

Como'rerna, vulkanisk ögrupp, n.v. om Madagaskar: Grande Comore, Mayotte, Mohéli, Anjouan. 2,167 kvkm, 129,000 inv. (1936). Fransk koloni sed. 1896. Vanilj-export.

Comosjön [kå'må-], översättning av Lago di Como.

Compagnonnage [kåⁿ«panjåna'Sj], franska gesällföreningar vid kyrkobyggena på 1200-t.; de fortlevde till in på 1800-t.

Company [kamm'p⁰ni], eng., sällskap, bolag.

Companys [kampanjs'], Luia, f. 1873. spansk politiker, ivrare för Kataloniens självständighet. Kataloniens regeringschef 1934 o. 1936—38. Flydde vid Francos seger.

Compiégne [kåwpjänj'], stad i n, Frankrike, dep. Oise, nära Paris. 19,000 inv. (1936). Stadshus från 1500-t. I C. var franska stora högkvarteret tidvis förlagt under Första världskr. I en järnvägsvagn i Compiégne-skogen undertecknades vapenstilleståndet 11 nov. 1918. Vagnen stod ännu i juni 1940 kvar på platsen, som omdanats till en park med monument o, ett museum (vari vagnen m, rn. inrymts). I densamma undertecknades 22/e 1940 vapenstilleståndsfördraget mellan Tyskland o. Frankrike, varefter den fördes till Berlin. Återfördes 1945.

Complet [kaⁿ*plä'], fr., egentl. fullständig. i. Kappa med klänning el. kjol i harmonierande tyg. — 2. Mindre måltid, vanl. te, rostat bröd, smör o. marmelad (thé comp1et); på danslokal förtäring inbegripen i inträdesavgiften.

Compluten/siska bibeln, det första trycket av hela Bibelns grundtext; utgavs 1522 i Alcalá de Henares (det rom. *Compiu'tum).*

Compoboard [kåmpåbå'd], eng., byggnadsmaterial i form av skivor av hoppressade träribbor med på ömse sidor limmad papp. Anv. förr till mellanväggar o. enklare snickerier men har num. undanträngts av plywood o. träfiberplattor.

Compo'sitae (av lat. *cotnpo'situs,* sammansatt), korgblommiga, växtfamilj, omfattande c:a 13,000 arter örter, buskar (o. träd) med vanl. strödda blad o. trattlika, rörformade el. tunglika, femtaliga, två- el. enkönade blommor, på ett utvidgat, glatt el. fjälligt blomfäste, sammanförda i en >korg», som omges av talrika högblad (holkfjäll). Ståndarknappar sammanvuxna till ett rör kring det tvåflikade stiftet. Frukt en undersittande nöt, ofta upptill med hår- el. fjäderpensel för vindspridning. Mjölksaft el. oljebehållare i vävnaderna hos många släkten. Hit höra bl. a. släktena *Chrysanthemum, Aster, Dahlia, Cirsium o. Taraxacum.*

Comprador [-då'r], port. o. sp., köpare; i Östasien person, som skaffar utländska affärshus förbindelse med inhemska köpare.

Compte [kaⁿ*t], fr., räkning, räkenskap. — C. re11du [-ra"*dy'], avlagd räkenskap, redogörelse.

Compton [kåmm't°n], Arthur Holly, f. 1892, prof. i fysik vid univ. i Chicago sed. 1923. Erhöll 1927 hälften av nobelpriset i fysik för upptäckten av en teoretiskt mycket betydelsefull våglängdsökning, då homogen röntgenstrålning träffar olika grundämnen o. sprides i alla riktningar (comptoneffekten).

Comte [kånKt], fr., greve.

Comte [kåⁿ*t], Augnste (1798—1857), fransk filosof, positivismens grundare. På grund av sina polit. o. sociala åsikter förlorade C. sitt lärarämbete i Paris o. levde sedan på understöd av burgna vänner. C. förnekade varje möjlighet till kunskap om tillvarons innersta väsen o. yttersta grunder; i stället såg han VÄ^ÄS». vetenskapens uppgift i ett jjp^***^j- på erfarenhetens grund JT |s byggt fastställande av det lagbundna sammanhanget mellan erfarenhetsfakta o. ett praktiskt utnyttjande av denna kunskap. Huvud- JÉfelT^ >fe arbete: *Cours de philosophie* **j f f l m ^ H ^**

Comtesse [kå°*täss'], fr., I grevinna; i vissa länder äv. • ^ ^ • ^ ^ • ^ ^ ^ ^ ^ titel på en greves ogifta dotter.

Con [kånn], it., med. Förekommer i flera mus. föredragsbeteckningar: Con affett'o, lidelsefullt; Con amo're, varmt; Con bocca chiusa [-båkk'a kjo'sa], med sluten mun; Con bri'o, livligt; Con dolore [-dålå're] el. duolo [-doå'lå], smärtfyllt; Con espressione [-siå'ne], uttrycksfullt; Con forza [-får'tsa], med styrka; Con fuoco [-foå'kå], eldigt; Con grandezza [-dätts'a], värdigt; Con grazia [-gra'tsia], behagfullt; Con moto [-må'tå], rörligt; Con sordi'no, dämpat.

Concarneau [kalkarna'], hamnstad 1 n.v. Frankrike, dep. Finistére. 6,000 inv. (1931). Badort. Sardinfiske. Biologisk station.

Concentus, lat., samklang; den melodiska delen i katolsk kyrkosång i motsats till recitationen (accentus).

Concepoiön [-siå'n]. 1. Provins i s. Chile. 5,529 kvkm, 308,000 inv. (1940). — 2. Stad i C. 1, nära Biobis utlopp i Stilla havet. 92,000 inv. (T940). Betyd, handel. Stort järn- o. stålverk under uppförande.

Conceptio iaimaeula'ta, lat., »den obefläckade avlelsen». Helgdag, som infaller 1 rom.-katolska kyrkan 8 dec, i grek.-katolska 9 dec.

Concertan'do [-tsjär-], it., melodiförande; sekunderande stämma i musikverk.

Concertgebouw-orkestern i Amsterdam, grundad 1883, främst tack vare W. Mengelberg (dirigent 1895—1945), en av Europas yppersta. Konserterade i StiUrn 1946 under ledning av E. van Bcinum.

Concerto gross'o [-tijärr'-], it., konsert för en grupp solister (kallad concertino), vanl. tre; använd bl. a. Handel.

Concetti [kåntsjätfi] (it., plur. av *concetto,* begrepp, idé), litteraturhist. term för spetsfundiga, sökta ordlekar; utbildades särsk. i 1500- o. i6oo-t:s litteratur.

Conoierge [kåⁿ«siärsj'], fr., portvakt.

Conciergerie [kåⁿ*siärsj°ri'], La, ryktbart fängelse i Paris, inrymt i Palats de Justice o. egentl. bostad för slottsfogden, *le concierge.* TJnder Franska revolutionen sutto bl. a. Marie-Antoinette, Danton, marskalk Ney o. Louis Napoleon fängslade där.

Concord [kånn'kåd], huvudstad 1 New Hampshire, n.ö. För. Stat., vid fl. Merrimac, 27,000 inv. (1940). Möbeltillv. Stenbrott.

Concor'dia, lat., endräkt; i rom. myt. endräktens gudinna.

Concor'dia, stad i 8. Argentina, prov. Entré Rios. 80,000 inv. (1940).

Conoours [kå"sko'r], fr., tävlan. — Hors (de) concours [år dª-], utom tävlan.

Con'de, sp., greve. — Conde's a, grevinna.

Condé [kåⁿ*de'], yngre gren av det franska bourbonska furstehuset. Titeln prins av C. bars första gången av Louis I av Bourbon. Atten utdog 1830. Jfr Conti.

1. Condé [kåⁿ*de'], Louis I de Bourbon, prins av C. (1530—69), en av de franska protestanternas ledare under Hugenottkrigens första skede. Besegrades vid Jarnac, tillfångatogs o. dödades.

2. Condé, Louis II de Bourbon, prins av C, kallad .den store Condé» (1621—86), fransk krigare, besegrade 1643 det spanska infanteriet vid Rocroi samt deltog jåmte Turenne i striderna i Tyskland. Under Fronden slöt han sig Ull de upproriska o. bekämpade sedan i förbund med Spanien franska regeringen; deltog sedermera i Ludvig XIV:s krig. Typen för en fransk ädling. (Se bild.)

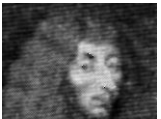

Condillao [kå"*dijakk'], Étienne Bonnot de Mab1y (1715—80), fransk upplysningsfilosof, sökte utveckla Lockes filosofi genom att härleda all kunskap ur sinnesförnimmelserna.

Condi'tio, lat., villkor. — Conditio si'ne qua noa t-kva nånn], villkor, utan vilket (något) icke (kan ske), ofrånkomligt villkor.

Condolo're, dets. som Addolorato.

Condomi'nium, dcts. som kondeminat.

de Condorcet [d° kå^{n}*dårsä'], Antoiae Nico1as (i743—94). markis, fransk matematiker o. filosof, en av medarbetarna i »Encyklopedien». C. var 1792 president i lagstiftande församlingen o. därefter i konventet. Ansluten till girondisterna, dömdes han till döden men avled i fängelset. Sitt huvudverk, *Esquisse d'un tableau historique des progrés de l'esprit humain,* som är präglat av fast tro på förnuftets allmakt, skrev C. 1794 kort före sin död.

Condylar'thra, en grupp hovdjur från tertiärtiden med 5-tåiga ben o. knöliga kindtänder, sannolikt stamgrupp för alla hovdjur.

Coney Island [kå°'ni aj'l°nd], liten ö utanför New York (Brooklyn), n.ö. För. Stat., s.v. om I,ong Island. Världens mest besökta havsbad o. tivolianläggningar. Yachthamn.

Confédération générale du travail [kå°sfederasiå"*' gjenerall' dy travaj'], förk. *C. G. T.,* fr., tallmänna arbetsförbundet», franska fackföreningarnas centralorganisation, bildad 1895. De svåra strejkrörelserna under hösten 1947, vilka underblåstes av de till Kominform anslutna kommunistiska fackförbunden, ledde till en brytning mellan C.G.T:s socialistiska o. kommunistiska medlemmar. Dec. s. å. bröto sig de socialistledda fackförbunden ur C.G.T. o. beslöto att upprätta en ny landsorganisation. C.G.T., som 1947 hade 6 mill. medlemmar, beräknades 1948 ha endast c:a 3 mill.

Conférencier [kå^{n}efera^{n}esie'], fr., person, som inleder el. underhåller kontakten mellan scen o. salong på kabaréer o. varietéer.

Confess'or, lat., oekännare. 1. Ärenamn på de kristna, som under förföljelserna ståndaktigt bekände sin tro. — 2. Biktfader i kloster.

Confiture [kå^{n}*fity'r] (fr., av lat. *confi'cere,* förfärdiga), sylt, konfekt.

Congé [kån*ije'], fr., avsked. — Pour prendre congé [por pra^{n}«dr-], förkortat *p.p.c.* (på visitkort), för att taga avsked.

Congonhas [kångånn'jas], flygplats vid Säo Paolo (s.ö. Brasilien).

Congress of Industrial Organizations [kång'gress °v indast'ri°l åganise''s3°ns], förkort. C. *I.* O., amerik. fackföreningsrörelse, grund, nov. 1935 av John Lewis (se denne) i opposition till American Federation of Labor. I,ewis avgick 194° o. efterträddes av Philip Murray, som därefter stödde Roosevelts politik. C:a 6 mill.mcdl. (1946). Resultatlösa förhandlingar ha 1946—47 förts om sammanslagning av AFI, o. C. I. O.

Congrevo [kång'griv], William (1670—1729), eng. dramatiker, sin tids främste lustspelsförfattare, skrev bl. a. *Love for love* (1695) o. *The way o1 the world* (1700).

Coni'ferae, barrträd, den artrikaste av gymnospermernas (de nakenfröigas) ordningar. Träd, stundom av busklikn. växtsätt, vanl. med genomgående, regelbundet förgrenad huvudstam o. fleråriga, smala, styva blad (barr). Hjärtblad 2 el. flera, kransställda. De flesta arter ha rikt hartsförande vävnader. Blommor nakna, enkönade; de hanliga bestå av en axlikn. samling ståndare, de honliga hos fam. *Taxaceae* av ett enda el. några få, vanl. med fröhylle försedda fröämnen, hos fam. *Pinaceae* av talrika, på en axel spiralställda fruktblad, varje med 1 till flera fröämnen, o. utveckla sig här i regel till starkt förvedade kottar. Barrträden växa huvudsak», inom det tempererade bäitet på n. halvklotet i vidsträckta skogar. Kända äro c:a 370 arter (därav i vårt land 4 vildväxande, näffll. tall, gran, en o. idegran). Många arter, tillhörande släktena *Pinus, Abies, Picea, Larix, Pseudotsuga, Sequoia, Cryptomeria, Libocedrus, Thuja o. Ckamaecyparis,* äro eenom sitt virke våra värdefullaste skogsträd.

Coningham [kå°'ning°m], sir Arthur (1895—1948), eng. flygmarskalk, deltog under Andra världskr. med en flygstyrka, som understödde 8:e arméns framryckning från Egypten till Tunisien 1942, därefter 1944—45 chef för 2:a taktiska flygkåren.

van Coninxloo [kå'ninkslå], flaml. målarsläkt. Särsk. märkas: 1. Jan van C, f. trol. 1489. Målningar bl. a. på altarskåpen i Jäders, Västerås' o. Vadstena kyrkor. — 2. Gi11is van C. (1544—1607), landskapsmålare. Hans arbeten tillhöra övergångstiden i den nederländska konsten fråu fantasilandskapet till det realistiska återgivandet.

Co'nium, örtsläkte (fam. *UmbelWferae). C. macula'tum,* odört, 2-årig, intill 2 m hög, med trind, glatt, oftast rödfläckad stam, 2—3 gånger pardelade blad, enskilt o. allmänt svepe samt vita blommor, fuktar äckligt o. är giftig. Vid gårdar o. längs vägar i s. Sverige.

Conjeeveram [kåndgjivera'm), stad i s. Indien, Madras. 65,000 inv. (1931). Talrika tempel o. gravar. En av Indiens sju heliga städer.

Conjuga'tae, avdelning av algerna, omfattande encelliga el. i enkla trådar förenade, gröna sötvattensformer. Viktigaste hithörande familjer äro *Desmidiaceae o. Zygnemataceae.*

Conn., förkortning av *Connecticut.*

Connacht, eng. *Connaught,* provins i Eire, omfattande grevsk. Galway, Roscommon, Mayo, Sligo o. Eeitrim. 500,000 inv. (1944)- Torv; stenkol.

Connaissance [kånässa^{n}*s'], fr., bekantskap. — C. å faire [-a fä'r], fr., en bekantskap som det lönar sig att göra. — Connalsseur [kånäsö'r], kännare.

Connally [k°nasll'i], Tom, f. 1877 amerik. demokratisk politiker. Som ordf. i senatens utrikesutskott genomdrev C. 1943 den s. k. Connallyresolutionen, som förordade För. Stat:s aktiva deltagande i den internationella politiken. Deltog i San Franciscokonferensen 1945 *o.* var Byrnes rådgivare under Pariskonferensen 1946.

Connaught [kånn'åt]. 1. Eng. namnet på Connacht. — 2. Hertigtitel, tilldelad drottning Viktorias av Storbritannien tredje son. Jfr Arthur.

Conneotiout [k<>nekk'tik^{0}t]. 1. Flod i n.ö. För. Stat., rinner upp vid kanadensiska gränsen o. faller ut i Long Island Sound. 650 km. — 2. Förk. *Conn.,* en av Amerikas Förenta stater (New England), i n.ö., vid Atlanten. 12,487 kvkm, 1,710,000 inv. (1940). Jordbruk, tobaksodling. Textil- o. järnindustri. Huvudstad: Hartford.

Connelly [kånn'°li], Mate, f. 1890, amerik. författare o. dramatiker, mest bekant genom skådespelet *The green pastures* (1930; Guds gröna ångar, 1932).

Connu'bium, lat., äktenskap.

Conquistador [kånkistadå'r], sp., erövrare, namn på de första erövrarna av spanska Amerika.

Con'rad, Johannes (1839—1915). tysk nationalekonom, prof. 1 Halle 1872—1914; representant för den nyare tyska historiska nationalekonomien. Bl. arb. *Grundriss tum Studium der politischen Oekonomie* (4 bd, 1904).

Con'rad, Michael Georg (1846—1927). tysk författare, en av banbrytarna för naturalismen i Tyskland. Bl. arb. novellsamlingen *Totentanz der Liebe* (1884).

Conrad [kånn'r^{ö}d], Joseph (eg. Jozef Konrad Korzeniowski) (1857—1924). eng. författare av polsk börd, urspr. sjöman, utgav efter 1895 en rad uppmärksammade prosaarbeten, de flesta med exotiska motiv. Bl. dessa *Almayer's folly* (1895; Almayers dårskap, 1908), *Tales of unrest* (1898; Fredlösa historier, 1903), *Typhoon* (1903; Taifun, 1918). (Se bild.)

Con'rad von Höfzendorf, Franz (1852—1925), greve, österrik, fältmarskalk o. militärskriftställare. Som gcneralstabschef ivrade C. före Första världskr. för preventivkrig mot Serbien-Ryssland. Efter krigsutbrottet blev han den verklige ledaren av Österrike-Ungerns arméer till 1917. Memoarer.

Consalvi, Ercole (1757—1824), ital. kardinal, avslöt 1801 konkordatet med Frankrike. Påvligt ombud på Wienkongressen 1814, där han lyckades återvinna större delen av påvestolens besittningar.

Conscience [kå^{n}esia^{n}*s' el. kångijenn'se], Hendrik (1812—83), belg. författare, ivrade som skald o. folktalare för den flamländska språkrörelsen. *In't wonderjaer 1566* (1837) är den flamländska litteraturens första roman.

Conseil [kå^{n}*säj'](fr., råd, rådsförsamling. — C. general [-åjenerall'], landsting i franska departement. — C. municipal [-mynisipall'], municipalråd, stadsfullmäktige, kommunalnämnd.

Conseil de la république, fr., republikens råd, den franska representationens övre kammare. Motsvarar, ehuru av mindre betydelse, senaten i 1875 års författning.

Conseil d'etat [kä»*säj' deta'], fr., egentl. statsråd, fransk statsinstitution, som utgör administrativ högsta domstol o. prövningsinstans för lagförslag. Närmast motsvarande Regeringsrätten o. Lagrådet i Sverige. President är officiellt justitieministern.

Consen'sus, lat., överensstämmelse, överenskommelse.

Considérant [kånesideramt'], Victor (1808—93), fransk socialist, Fouriers lärjunge, grundade på 1850-t. ett kortlivat fourieristiskt samhälle i Texas.

Consilia'rius, lat., rådsherre, riksråd.

Consilium, lat., rådslag, rådsförsamling.

Consistoria'lis, lat., medlem av ett konsistorium.

Consisto'rium reg'nl, trikskonsistorium>, under ståndsriksdagarna det till riksdag församlade prästerskapet.

Consolmetoden, system för radionavigcring på stora avstånd för fartyg o. flygplan. Arbetar på långvåg med utsändning av streck o. punkter. Räckvidd över land 80 mil, över hav 160 mil. Utarbetad av tyskarna under Andra världskr. o. kallad Sonne, därefter övertagen av de allierade.

Consols [k°nsåls'], eng., förkortning av consolidated stocks, vissa eng. obligationer för den fonderade statsskulden. De utgjorde före Första världskr. $^{9}/_{10}$ av statsskulden o. spelade stor roll på kapitalmarknaden men äro num. obetydliga i jämförelse med krigsskulden.

Consommé [kå^{n}«såme'], fr., stark, klar (ej avredd) buljong.

Constable [kann'st°bl], John (1776—1837), eng. målare. Han övergav det konventionellt komponerade landskapet o. sökte sina motiv direkt i naturen, varigenom han blev en av den moderna landskapskonstens grundläggare. Påverkade starkt Barbizonskolan. Repr. i Nat.-mus.

Constans [kå^{n}«sta^{n}«s'], Jean Antoine Ernest (1833—1913), fransk politiker o. diplomat, inrikesminister 1880—81 o. 1889—92; bidrog verksamt till avvecklingen av Boulangerkrisen. Ambassadör i Konstantinopel 1899—1909.

Constanta [kånstann'tsa], stad i s.ö. Rumänien, Dobrudsja, vid Svarta havet. 80,000 inv. (1945). Betyd, hamnstad med rörledningar till oljefälten.

Constantde Rebecque [kå^{n}8sta^{n}8'd°r°bäkk'], Benjamin (1767—1830), fransk politiker o. författare. Intog en framskjuten plats inom liberala partiet under restaurationen o. var vän till M:me de Staél. C:s mest bekanta arbete är romanen *Adolphe* (1816; sv. övers. 1944).

Constantine [kånesta^tinn']. 1. Departement i n.ö. Algeriet. 87,302 kvkm, 2,728,000 inv. (1936). — 2. Stad i C. r, vid Roumel. 114,000 inv. (r936). Tillverkning av läderarbeten, livlig handel. C. intogs av fransmännen 1837.

Constan'tius, *romerska kejsare.* 1. C. I Chlorus (»den bleke»), d. 306, underkejsare (»cacsar») 293, kejsare 305, försvarade med kraft Roms välde i Gallien o. Britannien. — 2. C. II, d. 361, son av Konstantin den store, övertog 337 vid faderns död Österlandet o. blev 352 ensam herre över hela riket. C. avled under fejd med sin frände Julianus »avfällingen».

Consula ris, lat., hos romarna benämning på f. d. konsul.

ConsuTta (it., av lat. *consu'lere,* rådslå), rådplägande församling. Ital. utrikesministeriet.

Conta'gium, lat., smittämne. — Contagio's, smittsam.

Contari'ni, venetiansk släkt, ur vilken 8 doger utgingo. Andrea C, doge 1367—82, tvang Genua att erkänna Venedigs herravälde till sjöss. — Gasparo C. (1483—1542), kardinal, ivrade för en kyrkoreform o. protestanternas återförening med kyrkan.

Con'te, it., greve. — Contess'a, grevinna.

Con'ti, rom. släkt, omtalad på 1000-t. o. utslocknad 1815. Hit hörde fem påvar o. många kardinaler samt krigaren Torquato C, d. 1636, kejserlig fältmarskalk o. Gustav II Adolfs motståndare.

Conti [kå^{n}*ti'], prins av C, titel som burits av yngre grenar av bourbonska ättegrenen Condé.

1. Conti [kå"«ti'], Francois Louis de Bourbon, prins av C. (1664—1709), brorson till »den store Condé», fransk krigare, valdes 1697 av en del polska magnater till Polens konung men måste vika för August av Sachsen.

2. Conti, Louis Francois de Bourbon, prins av C. (1717—76), fransk härförare, deltog med stor bravur 1 Österrik, tronföljdskriget o. var sedermera en tid ledare för Ludvid XV:s hemliga diplomati. Drog sig tillbaka 1756 o. levde sedan i opposition.

Con'to, dets. som konto.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

Con'tra, lat., mot.

Contradic'tio in adjec'to, lat., motsägelse i det tillagda, självmotsägelse. Ex.: *levande lik.*

Contrat social [kå^{n}«tra' såsiall'], fr., samhällsfördragtet), ett av J. J. Rousseau i *Du contrat social* utbildat begrepp om ett fördrag mellan primitivt levande individer som allt samhällslivs ursprung o. som rättens grundval. Teorien fick stor betydelse för Franska revolutionens idéer.

Con'tra vim non va'let jus, lat., mot makt förmår rätt ingenting.

Contre [kå»*tr], fr., mot.

Contrexéville [kå^{n}sträksevill'], mycket besökt kurort i ö. Frankrike, dep. Vosges, vid Meuses biflod Vair. 1,000 inv.

Contuber'nium (av lat. *con,* med, o. *taber'na,* koja), i antikens Rom benämning på den äktenskapliga sammanlevnaden mellan slav o. slavinna samt mellan en fri o. en slav el. slavinna. Förbindelsen hade ej fullst. äktenskaplig karaktär. — Gemenskapen mellan en furste el. fältherre o. hans följe; tältlag.

Contuma'cia, lat., tredska; försummelse att iakttaga vad domstol föreskrivit. Dömas i n contumaciam el. contuma'citer betyder att dömas frånvarande. — Contumaciedom, dets. som tredskodoro.

Convalla'ria, örtsläkte (fam. *Liliaceae).* Enda art *C. maja'lis,* liljekonvalje, har krypande rotstock, vanl. 2 ovalt lansettlika blad o. en stängel med en ensidig klase av vita, klockliknande, välluktande blommor o. röd bärfrukt. Allmän ängsmarks- o. lundväxt, äv. i stor utsträckning odlad. Giftig. (Se bild.)

Con'wentz, Hugo Wilhelm (1855—1922), tysk naturforskare, 1880—1910 föreståndare för västpreuss. provinsmuseet 1 Danzig. C, som bl. a. ägnat sig åt torvmossarnas utforskande, var ivrigt verksam för åstadkommande av skydd för naturminnesmärken.

Convi'vium, lat., festmåltid, festligt lag.

Convol'vuIus, växtsläkte (fam. *Convolvulaceae),* c:a 200 arter i de tropiska o. tempererade zonerna, särsk. Medelhavsområdet, många med slingrande stammar. *C. arven'sis,* åkervinda (se bild), med skattade, pillika blad o. vita el. rödstrimmade blommor, är ett besvärligt ogräs. C. *{Calyste'gia) se'pium,* snårvinda, en större, över hela världen spridd art, odlas ofta i trädgårdar.

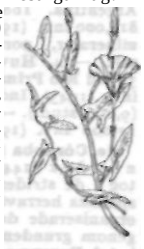

Cook [kokk], James (1728—79), eng. upptäcktsresande, företog 1768—79 tre resor i Stilla havet, varunder han upptäckte flera av dess öar samt utforskade Australiens östkust. Mördades på Sandwichöarna. (Se bild.)

Cook [kokk], Thomas (1808—82), grundläggare av en världsberömd resebyrå i London. Byrån öppnades först i Bergen, Norge.

Cook [kokk], Frederick Albert (1865—1940), amerik. läkare, polarforskare, reste 1907—09 i polarländerna o. uppgav vid hemkomsten att han nått Nordpolen.

Cooks sund [kokks-] mellan Nya Zeelands båda öar.

Cooköarna [kokk-] el. Herveyöarna, ögrupp i Stilla havet, Polynesien, ö. om Sällskapsöarna. Korallöar utom Rarotonga (vulkanisk). Britt, koloni under Nya Zeeland. 370 kvkm, 12,000 inv. (polynesier) (1936).

Coolgardie [kolga'di], stad i Västaustralien. 3,830 inv. Rika guldfält.

Coolidge [ko'lidsj], Calvin (1872—1933), För. Stat:s 3o:e president (republikan), advokat. Som guvernör (1919) i Massachusetts gjorde sig C. bemärkt särsk. genom kraftigt ingripande mot bolsjevikisk agitation. Vicepresident 1920. President vid Hardlngs död i aug. 1923. Återvaldes med stor majoritet för perioden 1925—29 o- förde tills. m. sin utrikesminister F. Kellogg en aktiv utrikespolitik, som bröt emot isolationismen.

1. Cooper [ko'p°], Alexander (trol. 1605—60), eng. miniatyrmålare, verksam som hovmålare i Sverige trol. från 1646 med undantag av en vistelse i Danmark 1656.

2. Cooper, Samuel (1607—71), broder till A. C, Englands främste miniatyrmålare, högt skattad av sin samtid. Realism o. psykologisk skärpa prägla hans arbeten.

Cooper [ko'p°], sir Astley Paston (1768—1841), eng. kirurg o. anatom, gav de kirurgiska operationerna vetenskaplig karaktär.

Cooper [ko'p°], James Fennimore (1789 — 1851), amerik. författare, vars indianromaner vunnit en oerhörd spridning. I serien »Leather-stocking-tales» (Skinnstrumpa) ingå bl. a. *The pioneers* (1823; Nybyggare), *The last of tkt mohicans* (1826; Den siste mohikanen) o. *The deerslaye** (1841; Hjortdödaren).

Cooper [ko'p°], Alfred Duff, f. 1890, eng. konservativ politiker. Led. av underhuset 1924—29 o. 1931—45. Krigsminister 1935—37 o. marinminister 1937—38. Avgick efter Munchenkonferensen, som protest emot Chamberlains eftergiftspolitik. Maj 1940—juli 194T Cburchills informationsminister. Ambassadör hos general De Gaulle i Franska befrielseutskottet i Alger, okt. 1944—jan. 1948 i Paris. C. har skrivit *Talleyrand* (1932; sv. övers. 1939), *llaig (2* bd, 1935—36)» *The second world war* (1939) o. *David* (1943; Kung David, s. å.).

Cooper [ko'p°], Gary, f. 1901, amerik. filmskådespelare, som framträtt bl. a. i *Farväl till vapnen o. Klockan klämtar för dig.*

Coorg [ko'^{o}g], provins i s. Indien. 4,097 kvkm, 169,000 inv. (1941). Huvudstad: Merkara. Landet genomdrages i alla riktningar av 5—6 m höga murar, som i försvarsssyftc fordom uppförts av ett utdött, okänt folk.

Copaifera, trädsläkte (fam. *Leguminosae),* 24 arter i de tropiska delarna av Amerika o. Afrika. Blad enkelt parbladiga, blommor små, vita, i rika vippor, ståndare 8—10, fria, balja

plattad, rundad, med ett enda av fröhylle omgivet frö. Flera sydamerik. arter ge kopaivabalsam, av några afrikanska erhålles kopal.

Copån, indianby i v. Honduras, Centralamerika med pyramidruiner från mayafolkets tid.

Copeau [kåpa'], Jacques, f. 1879, banbrytande fransk teaterregissör, grundare av *Théâlre du Vieux-Colombier* (1QI3) i Paris. Dir. För Comédie Francaise en kort tid under Andra världskr. Dramatisk författare.

Cope'poda, ordning av hinnkräftor. Av mycket stor betydelse ss. en av huvudbeståndsdelarna i djurplankton såväl i haven som i sötvatten. Havsformerna äro mycket ofta självlysande o. bidraga i hög grad till »marelden». Många arter äro högst underbart omformade parasiter på allehanda andra djur.

Coperni'cia, palmsläkte, 6 arter i tropiska Amerika. Blad solfjäderlika. C. *ceri'fera,* brasiliansk vaxpalm, lämnar det hårda karnaubavaxet, som avsöndras på de yngsta bladen. Jfr Ceroxylon.

Copernicus, Nikolaus (1473—1543). polsk astronom, född i Toruri (Thorn). C. gav genom sitt epokgörande arbete, *De revolutio'nibus or'bium coeles'tium* (1543)1 initiativ till en beskrivning av planeternas rörelse med solen som alltets medelpunkt (det heliocentriska världssystemet, vanl. kallat det köpernikanska systemet). Medeltidens skärpta observationer av solens rörelse hade oerhört invecklat det ptolemaiska systemets beskrivning av rörelserna i förhållande till jordiska betraktare, o, C. lyckades åstadkomma en betydlig förenkling genom sitt system, vilket dock led av många brister. Jfr Världssystem.

Copiapö, stad i Chile, Sydamerika, vid Rio C, v. om vulkanen C. 16,000 inv. (1940). Koppar.

Coppée [kåpe'], Francois Édouard Joachim (1842—1908), fransk författare. C:s produktion omfattar såväl lyrik som dramer o. prosaberättelser. C. skildrar med förkärlek småfolkets liv i känslosam o. filantropisk anda. I,ed. av Fr. akad.

Coppélia, balett av *i,.* Délibes.

Coppermine River [kåpp'°majn rivv'°], flod i Canada, Nordvästterritorierna, upprinner s.v. om Bathurst Inlet o. flyter i en båge till Coronationviken.

Copyright [kåpp'irajt] (eng., av *copy,* kopia, o. *rigkt,* rättighet), förlagsrätt, litterär o. konstnärlig äganderätt.

Coquelin [kåklä°«'], Constant, kallad C. aîné [-äne'], »den äldre» (1841—1909), o. brodern Ernest, kallad C. cadet [-kadä'], »den yngre» (1848—1909), franska skådespelare, framstående komiker.

Coquimbo [kåkimm'bå]. 1. Provins i mell. Chile. 39,712 kvkm, 246,000 inv. (1940). — 2. Hamnstad i C. 1. 19,000 inv. (1940). Betydande export, särsk. av koppar.

Cor, lat., hjärta.

Coralliorrhiz'a, örtsläkte (fam. *Orchidaceae). C. innöta,* korallrot, är intill 3 dm hög, ogrenad, bladlös, gulaktig med rotlös, korallikt förgrenad rotstock (se bild). Blommor små, gula; den mognade kapseln blir grön o. assimilerande. Fuktig mulljord.

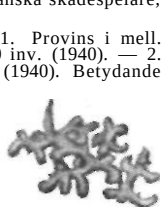

Corami'n, pyridin-/3-karbonsyredietylamid, ett andningen o. hjärtverksamheten stimulerande läkemedel.

Cora'to stad i s.ö. Italien, prov. Bari delle Puglie (Apulien), v. om Bari. 45,°°o inv. (1946).

Corbie [kårbi'] el. Corvey [kårvä'j, stad i n. Frankrike, dep. Somme, nära Ancres inflöde i Somme. 4,420 inv. Bomulls- o. ylleindustri. Under medeltiden benediktinerkloster (grundat 662).

Cor'ohorus, växtsläkte (fam. *Tiliaceae),* 30 i tropikerna växande arter. C. *capsula'ris* (Ostindien), en intill 5 m hög, ettårig ört (se bild), odlas överallt i tropikerna på grund av sina bastfibrer, vilka under namn av jute utgöra ett viktigt textilämne. C. *olito'rius* (Afrika, Asien) har samma användning.

Cordaita'les, en utdöd grupp nakenfröiga växter, vilka levde under paleozoisk tid (från silur till perm). Ofta mycket höga träd (intill 40 m). Stammar tjocka, grenade med stor märg, blad stora, vanl. jämnbreda, stundom flikade, hopade i grenspetsarna.

Corday d'Armont [kårdä' darmå^{n}s'], Charlotte (1768—93), dotter till en fransk provinsadelsman, anhängare av girondisterna, mördade Marat ('3/y 1793); avrättad.

Cordeliers [kård°lje'j (av fr. *corde,* rep), populärt namn på franciskanermunkarna; under Franska revolutionen en ultraradikal politisk klubb, vars sammankomster höllos i ett f. d. franciskanerkloster.

Cördoba [kårr'dåva]. r. Provins i s. Spanien. 13,727 kvkm, 798,000 inv. (1945). — 2. Huvudstad i C. 1, vid Guadalquivir. 149,000 inv. (1945)- Praktfulla moriska byggnadsverk, bl. a. en moské, uppförd 785—790, o. sen. i flera repriser tillbyggd, nu katedral (se bild). I C. tillverkades fordom glansläder (karduan). — C. var 755—1031 huvudstad i ett kalifat o. var då en blomstrande stad. — 3. Provins i mell. Argentina. 168,153 kvkm, 815,000 inv. (1945). Rikt på mineraler, porslinslera o. salt. — 4. Huvudstad i C. 3, vid Rio Primero. 288,000 inv. (1943). Industri o. handel. TJniv., gr. 1613 (9,000 stud.). — 5. Stad i Veracruz, s.ö. Mexico. 17,000 inv. (1930). Kaffe, socker.

de Cördoba [-kårr'dåva], Gonzalo Fernåndez (1443—1515). spansk fältherre; deltog i de strider ornkr. år 1500, varigenom det spanska herraväldet stadgades i Italien. C. omorganiserade den spanska armén o. lade därigenom grunden till dess långvariga överlägsenhet i Europa.

Cordouan [kårdoa"*'], fyrtorn 1 v. Frankrike, i Girondes mynning. Byggt 1584—1610.

Cordylo'phora, våra sötvattens enda kolonibildande nässeldjur. Bildar ett mossliknande överdrag på stenar, bryggor m. m.

CorelTi, Arcangelo (1653—1713), ital. violinist; komponerade concerti grossi.

Corell'i, Marie (1864—1924), eng. författarinna, vars romaner vunnit en vidsträckt popularitet. *A romance of two worlds* (1886; Två världar, 1889) var hennes första.

Coreop'sis, växtsläkte (fam. *Compositae),* 70 huvudsak!, i tropiska Amerika hemmahörande arter. C. *tincto'ria,* en ettårig, glatt, grenig

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för **ryska ord)** på H.

ört med i linjesmala flikar rikt delade blad samt i gult o. svartrött färgade blomkorgar; odlas mycket 1 trädgårdar.

Cori [kå°'ri], Carl F., f. 1896, amerik. biokemist av tjeck, härkomst, sed. 1931 prof. i farmakologi o. biokemi vid Washington Univ. i Saint Louis. Erhöll tills, med sin maka Gerty C, f. 1896, hälften av 1947 års nobelpris i fysiologi o. medicin för upptäckten av förloppet vid glykogenets katalytiska omsättning.

Coriand'rum, örtsläkte (fam. *Umbelliferae). C. sati'vutn,* koriander, en redan av de gamla egypterna odlad, ettårig kryddväxt med vita blommor o. nästan klotrund aromatisk frukt (se bild). Numera mindre använd.

Corin'to, hamnstad i Nicaragua, vid Stilla havet. 2,500 inv. (1930). Viktig utförselhamn.

Coriola'nus, Gnejus Marcius, rom. aristokrat, som enl. sägnen efter misslyckat försök att störta folktribunerna eggade volskerna (488) till krig mot Rom men sedan, på sina anhörigas förbön, nedlade vapnen. Sägnen har behandlats av Shakspere i »Coriolanus».

de Coriolis [d^{a}-liss'], Gaspard Gustave (1792—1843), fransk matematiker, mest känd genom sin upptäckt, att vid roterande system förutom den vanliga centrifugalkraften även verkar en annan kraft på varje inom systemet rörlig kropp (Coriolis' kraft).

Cork [kå'k]. r. Grevskap i s. Eire. 7,456 kvkm, 347,000 inv. (1943). Boskapsskötsel. Fiske. — 2. Huvudstad (eget grevskap) i C. 1, vid Lees utflöde i Cork Harbour. 75,000 inv. (1943). Ylle-, bomulls- o. läderfabriker. Utmärkt hamn samt uthamnen Cobh.

Cork Harbour [kåk ha'b°] el. Corkbay [kå'kbe'], stor havsvik på Irlands s. kust. God hamn. Örlogsstation.

Corna'ro, Katarina (1454—1510), venetiansk adelsdam, g. m. konung Jakob II av Cypern, efter vilkens död Cypern övergick till Venedig.

Cor'0ea, lat., ögats hornhinna.

Corned beef [kå'nd bi'f], eng., i hermetiskt slutna burkar konserverat, lätt saltat kött.

Corneille [kårnäj'], Pierre (1606—84), en av Frankrikes främsta dramatiker. Hans första betydande verk, *Le Cid* (1636), bildar epok i den franska litteraturhistorien. Dramat, som bygger på ett spanskt original, hade stor framgång men kritiserades skarpt av Franska akademien, som därvid påverkades av kardinal Richelieu. C. invaldes dock senare i Akademien. Bland hans följande tragedier märkas *Horace* (1639), som hävdar statens intressen gentemot individens, *Cinna* (s. å.), ett förhärligande av kontinga-dömet, samt *Polyeucte* (1640). C. behandlar med förkärlek konflikter mellan plikt o. böjelse o. förhärligar viljestyrkan.

Corne'lius, Peter (1824—74), tysk tonsättare. Operor *(Barberaren i Bagdad),* sånger m. m.

Corne'lius, Carl Alfred (1828—93), kyrkohistoriker, prof. i Uppsala 1862, biskop i Linköping 1884. Huvudarbete: *Kristna kyrkans historia* (7 dir, 1889—91).

von Corne'lius, Peter (1783—1867), tysk målare, vars omfattande produktion av väldiga, både till innehåll o. omfattning högt syftande fresker ge ett beklämmande intryck av konstnärlig tomhet. Hans huvudverk i Gamla Pinakoteket o. Glyptoteket i Miinchen förstördes under Andra världskr.

Cornelius Ne'pos, d. efter 32 f. Kr., rom. författare, skrev levnadsteckningar över berömda män *(De viris illustribus),* varav ett 20-tal äro bevarade.

Cornell, Henrik, f. '/s 1890, konsthistoriker, prof. vid Sthlms högskola sed. 1931. Ikonografiska o. konstteoretiska arb. o. översikter över ital. renässans o. gotisk konst, varvid han tillämpat en estetisk tolkningsmetod. Även arb. om sv. medeltid. *Den svenska konstens historia* (I—II, 1944—47).

Cornell [kå'nel], Ezra (1807—74)> amerik. filantrop, skapade en stor förmögenhet på anläggningar av telegraflinjer o. upprättade 1868 i Ithaca nära New York en högskola, Cornell University (c:a 5,000 studenter, 1944).

Cor'ner el. korner, keltiskt folk, vars äldsta hemvist var Comwall (vilket uppkallats efter folkets urspr. namn *Corn-walhas).* Deras språk, corniskan, utdog omkr. 1780, Från cornerna härstamma bretonerna.

Corner [kå'n°], eng., hörn; en spekulationsform vid terminsaffärer, som består däri, att haussespekulanterna utom sina terminsköp i hemlighet uppköpa äv. vad som finnes av varan för att, då leveransterminen är Inne, helt kunna bestämma priset o. sålunda få baissespekulanterna i sitt våld.

Corne'to Tarquinia, stad i v. mell. Italien, prov. Roma (Eatium). I närh. etruskiska klippgravar. 7,000 inv.

Cornevilles klockor [kårn°vills'-], operett av R. Planquette.

Corn flakes [kå'n fle'ks], eng., lätt saltade, rostade majsflingor.

Corniche [kårnis3'], *1,* a C, naturskön väg vid Medelhavet mellan Nizza o. Genua.

Cor niska el. komiska, keltiskt språk, som talades i Cornwall, England; utdog omkr. 1780. Befryndat med bretonska o. walesiska.

Cor'no, it., horn.

Cornouaille [kårnoaj'], förr landskap i s-v. Bretagne, Frankrike, nu delat på dep. Finistére, Morbihan o. Cötes-du-Nord.

Cor'nus, växtsläkte (fam. *Cornaceae),* 40 arter på n. halvklotet o. i Anderna. Blad korsvis motsatta, blommor fyrtaliga, stundom enkönade, i toppställd grenig kvast, frukt bär el. stenfrukt. Hos oss 2 arter vildväxande: C. *sangui'nea,* benkornell, buske med yngre grenar ovan röda, mycket hård ved o. svartblåa stenbär (sällsynt i Sydsverige), samt C. *sue'cica,* hönsbär, flerårig ört med enkel flock av små svartröda blommor, omgivna av 4 vita, kronbladslika högblad o. röda frukter. Flera främmande arter äro omtyckta prydnadsbuskar.

Cornwall [kå'n°ål], halvö o. grevskap i s.v. England, uppfyllt av de i havet brant stupande Cornwallbergen. I forntiden tenngruvor. 318,000 inv. (1931). Huvudstad: Truro.

Comwallis [kån°å'lis], Charles (1738—1805), markis, britt, krigare, kämpade mot Washington i Nordamerik. frihetskriget. Generalguvernör i Indien 1786—98 o. 1805, lordlöjtnant på Irland 1798—i8or.

Coro'na, lat., krans, krona, fornrotn. hederstecken, särsk. för visad tapperhet. Jfr Korona.

Corone)', hamnstad i Chile. 16,000 inv. (1940).

Coroner [kårr'°n°], eng., britt. o. amerik. ämbetsman med uppgift att inom ett grevskap dels fastställa dödsorsaken hos personer, som avlidit till följd av våld el. under misstänkta

omständigheter, dels förordua om häktning av person, som misstänks för att ha bragt annan om livet.

CoronilTa, växtsläkte (fam. *Leguminosae),* 20 arter buskar o. örter, de flesta i Medelhavsländerna, med parbladiga blad o. vid mognaden sönderfallande ledbaljor. C. *e'merus,* kronärt (se bild), eu låg, gulblommig buske, vild på Öland o. Gotland.

Corot [kårå'], Jean Baptiste Camille (1796—1875), fransk målare. En av landskapsmåleriets förryare, med lyriskt åter-

givna landskap (se bild) förtonande i silverdis o. grönt. Äv. figurmålningar. Monografi av M. Hamel (I—II, 1905).

Corps [kår] (fr., av lat. *cor'pus),* kropp, Sällskap, kår. C. consulaire [-kåⁿ«sylä'r], fork. *CC,* kåren av utländska konsuler i ett land. — Corps de logi [-dº låsji'], manbyggnaden på ett gods. — Corps diplomatique [-tikk'], fork. *CD,* diplomatiska kåren. — Corps de garde [-dº garrd], högvakt.

Cor'pus, lat., kropp. Jfr Korpus. — Corpus de1ic't i, lat., juridisk term, som betyder de synliga spåren av ett brott, t. ex. det förfalskade myntet, verktyget, med vilket mord begåtts. — Corpus evangelico'rum, »de evangeliskes förening», kallades 1648—1806 Tysklands protestantiska riksständer. — Corpus ju'ris, lat., samling rättskällor. Ben romerska rättens källor sammanfördes på 500-t. i Corpus juris civi'lis. — Corpus juris eano'nici (1582) innehåller de kanoniska rättskällorna.

Cor'pus Chris't i, stad i Texas, För. stat., vid Mexikanska bukten. 57,000 inv. (1940). Hamn (bomullsexport).

Cor'pus **lu'teum,** lat., gula kroppen, i äggstocken under nienstruatiouscykeln uppträdande bildning. Jfr Menstruation.

Correggio [kåräds)'å], egentl. Antonio A 11 egri, kallad C. efter sin födelsestad (omkr. 1489—1534), ital. målare. Förebådade barocken

i sina dekorativa arb. (kupolmålningarna i Parma) o. rokokon **i** sina mytologiska, sinnligt uppfattade bilder i valörrik, ljus färgskala *(Leda med svanen,* se bild).

Corregido'r, ö vid inloppet till Manila på Filippinerna. Starkt befäst. Efter 5 mån. vå]dsamma japanska angrepp kapitulerade C. ⁶/₅ 1942; återerövrades av Mac Arthur "/, 1945.

Corr'ens, Carl (1864—1933), tysk botanist o. ärftlighetsforskare, prof. **i** biologi i Berlin 1920. En av de mendelska ärftlighetslagarnas återupptäckare (1900).

Corréze [kårä's]. t. Biflod fr. v. till Vézére, rinner upp på Millevacheplatån i mell. Frankrike. — 2. Departement i s. mell. Frankrike, bildat av det forna landskapet Lirnousin. Får- o. hästavel. 5,888 kvkm, 263,000 inv. (1936). Huvudstad: Tulle.

Corrien'tes. r. Provinsi n.ö. Argentina, mellan floderna Paranå o. Uruguay. 88,901 kvkm, 1,382,000 inv. (1945). Boskapsskötsel. — 2. Huvudstad i C. t. vid Paranå. 67.000 inv. (1938). Univ., filial till Santa Ké-univ., gr. 1922 (12,700 stud.).

Corrie're della Sera (it., »Aftonkuriren»), Italiens största tidning, grundad 1875 i Milano.

Corrigen'da, lat., som bör rättas; tryckfelsrättelse.

Corse [kårrs], fr. namnet på Korsika.

Corsini, Pa1azzo C, ett palats, i vilket drottning Kristina bodde under sin vistelse i Rom o. där hon dog (1689); num. museum.

Cor'so, it., kapplöpningsbana; vid karnevalstiden bruklig promenad i vagn genom en stads huvudgator, som därför **i** flera ital. o. sydfranska städer kallas Corso.

Cortége [kårtä'§3], fr., hedersfölje.

Cortereal, Gaspard, portug. upptäcktsresande; avreste 1500 för att finna en nordvästlig väg till Indien o. kom därvid till Nordamerika, där han undersökte kusten av Labrador. På en ny resa f. å. försvann C.

Cor'tes, sp., folkrepresentationerna i Spanien, Portugal o. flera sydamerik. stater.

Cortés, Hernån (Fernando) (1483—1547), spansk krigare, erövrade 1519—21 aztekernas rike i Mexico o. utsågs av Karl V till »Nya Spaniens» guvernör. Tapper men skoningslös fältherre är C. typen för en spansk »conquistador».

Cor'ti, Alfonso (1822—-76), markis, ital. anatom, upptäckte 1851 den i innerörats snäcka belägna delen av hörselapparaten, efter honom kallad Cortiska organet, so m innehåll er hörselsinnets sinnesceller.

Corti'n, extrakt från binjurebarken, innehållande binjurebarkhormon, bl. a. kortikosteron.

Corti' na **d'Ampezz'o,** ital. by i Ampezzodalen, i Dolomiterna. 1,200 m ö. h. Vintersportort.

Corto'na, stad i mell. Italien, prov. Arezzo (Toscana), i Chianadalen. 30,000 inv.

da Corto'na, Pietro, egentl. Pietro Berrettini, kallad C. efter sin födelseort (1596—1669), ital. målare o. arkitekt. C:s största insats låg inom det dekorativa området: starkt illusionistiska kompositioner i Palazzo Barberini, Rom, o. Palazzo Pitti, Florens.

Cortot [kårtå'], Alfred, f. 1877, fransk pianist o. dirigent, 1907—18 lärare vid Paris' konservatorium, sed. 1918 ledare för École normale de Musique i Paris. Berömd som Chopintolkare o. kammarmusikspelare tills, med P. Casals o. J- Thibaud. Konserterade på 1930-t. ofta i Sverige. (Se bild.)

Corvey, dets. som Corbie.

Coruna [kåronn'ja], **1*** a.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

i. Provins i n.v. Spanien. 7,903 kvkm, 923,000 inv. (1941). Bergig; fruktbara dalar. — 2. Huvudstad i C. 1, vid Atlanten. 112,000 inv. (1945). Befäst hamn. Skeppsbyggeri.

Cory'dalis, örtsläkte (fam. *Papaveraceae),* ett 90-tal arter i Europas, Asiens o. Nordamerikas tempererade delar. Rotstockar el. underjordiska stamknölar, blad fingrade el. parbladiga, blommor vanl. röd violetta, det övre av deras 4 kronblad med sporre. Hos oss 5 arter, alla tidigt blommande lundväxter, den vanligaste *C. interme'dia,* nunneört, se bild.

Co'rylus, h a s s e l s l ä k t e t (fam. *Corylaceae),* 8 arter buskar o. träd på n. halvklotet. Blad fjädernerviga med hjärtlik bas, skiftesvis motsatta el. strödda. Hanblommor av 4 kluvna ståndare direkt på hängefjäll, samlade i långa, naket övervintrande hängen. Honblommor i upprätta, knopplika ställningar, utan hylle o. med 2 röda, trådsmala, utskjutande märkesflikar. Frukten en nöt, vid basen omgiven av ett grönt, oregelbundet uppflikat svepe. Ved lös, finporig, röd- el. brunaktigt **vit,** med falska märgstrålar. *C. avella'tia,* vanlig hassel (se bild), enda art hos oss. *C. max'ima* (ö. Medelhavsområdet) ger lambert- el. filbertnötter. *C. colur'na,* turkisk hassel (s.ö. Europa, Himalaya), är trädformad.

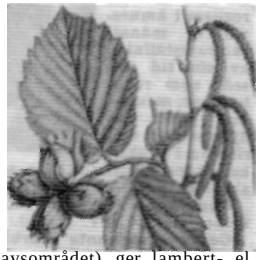

Cos, förkortning av *cosinus.*

Cosen'za. 1. Provins i s. Italien (Kalabrien). 6,673 kvkm, 587,000 inv. (1945). — 2. Huvudort i C. 1, vid fl. Crati, som där upptager Busento. 45,000 inv. (1942). — Fordom C o s e n t i a, huvudstad i Bruttium. Västgotakonungen Alarik dog 410 utanför C. o. begravdes i Busentos flodbädd.

Cosgrave [kåss'gre'v], W i l l i a m T h o m a s, f. 1880, irl. politiker, medl. av Sinn-Feinpartiet, deltog i 1919—21 års inbördeskrig. C. var 1922—32, då han efter De Valeras valseger lämnade regeringen, Eires president.

Cosi **fan tutt'e** [-to-], »så göra alla (kvinnor)», namn på en opera av Mozart med text av L. Da Ponte; har sedan blivit ett bevingat ord. Uppf. i Stliim i:a ggn 1830, repris 1940.

di Co'simo, P i e r o (1462—1521), ital. målare. Mytologiska o. religiösa bilder samt porträtt med poesifylld stämning o. färgställning påverkad av Lionardo o. nederländarna. Repr. i Nat.mus. o. Sthlins slott.

Cosinus, ett slags rätlinigt vinkelmått; avsattes längdenheten utefter vinkelns ena ben från spetsen o. drager man från den avsatta sträckans ändpunkt en linje vinkelrätt mot det andra benet, så avskäres på detta en sträcka, vars längd är cosinus för vinkeln.

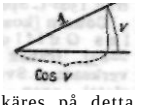

Cosma'terna, benämning på en under 1100—1300-t. huvudsakl. i Rom verksam konstnärsfamilj, vars medlemmar ofta hade dopnamnet C o s m a s. Den för dem gemensamma dekorationsstilen utgjordes av mosaiker för fasader, golv, predikstolar, korskrank etc. C o s m a'- t i s k t arbete hänsyftar på denna Cosmaternas produktion.

cos y-mätare *[-&-],* elektr. mätinstrument. Inkopplat i en växelströmsledning på samma sätt som en wattmeter anger det cosinus för fasskillnaden (cos <*p)* mellan ström o. spänning. Jfr Effektfaktor.

del Coss'a, F r a n c e s c o (omkr. 1435—77), ital. målare, elev till P. della Francesca. C:s mest kända fresker finnas i hans födelsestad Ferrara.

Cos'ta, L o r e n z o (1460—1535). Hal. målare. Verkade huvudsakl. i Bologna, där flera kyrkor äga madonna- och helgonbilder av hans hand.

Costa Rica, R e p u b l i c a de C o s t a R i c a, republik i Centralamerika. Se kartan till Centralamerika. 49,827 kvkm, 771,000 inv. (1947), varav c:a 3,500 indianer. C. gränsar i n. till Nicaragua, i ö. till Karibiska havet o. Panama, i s. och v. till Stilla havet. Kordillererna nå i C. över 3,000 m:s höjd. Näringar: åkerbruk, bergsbruk o. biodling. Exportartiklar äro bananer, kaffe, kakao, guld, silver o. manganmalm. Språket är spanska, statsreligionen rom.-katolsk. Obligatorisk folkundervisning. C. styres av en på 4 år vald president o. 9 ministrar, lagstiftande makten utövas av en kongress med 44 medl., valda på 4 år. Administrativt indelas C. i 7 provinser. Huvudstad: San José. — *Hist.* C. var spanskt 1561—1821 o. tillhörde därefter den centralamerikanska federativa republiken till 1839. då det blev suverän stat. C:s sociala o. politiska utveckling har under 1900-talet gått snabbt o. de inre problemen ha (med korta avbrott 1917,1919 o. 1948) lösts på konstitutionell, demokratisk väg. 1947 förekommo allvarliga strejkoroligheter. C. anslöt sig tidigt till För. Stat. panamer. politik o. förklarade axelmakterna krig dec. 1941. President 1944—48 T. Picado Michalski.

Costello [kdställ'^{0}], J o h n, f. 1891, irländsk advokat o. politiker (Fiue Gael), justitiekansler 1926—32, Kires premiermin. sed. febr. 1948.

De Cos'ter [fr. uttal d° kåstä'r], C h a r l e s (1827—79), belg. författare, skrev bl. a. den historisk-romantiska romanen *La légende de Thyl Uylenspiegel et de Lamme Goedzak* (sv. övers. 1925), skildrande frihetsstriderna mot hertigen av Alba.

Cosy corner [kå°'si kå'n<>], eng., hemtrevlig vrå.

Côte d'Azur [kåt dasy'r], fr., Azurkusten, namn på franska Rivieran.

Côte dMvoire [kåt div°a'r], franska namnet på Elfenbenskusten.

Côte d'Or [kåtdå'r]. 1. Bergskedja i ö. mell. Frankrike, med rika vinodlingar. — 2. Departement i ö. mell. Frankrike, utgör en del av Bourgogne. 8,787 kvkm, 334,000 inv. (1936). Berömt vin. Huvudstad: Dijon.

Cotentin [kåta°«tä°s'], halvö på Frankrikes n.v. kust, Normandie. Berömd boskapsavel. Krigsskådeplats vid de allierades invasion juni 1944. Bas för tyska robotbombningen 1944.

Côtes-du-Nord [kåt-dy-nå'rj, departement i n.v. Frankrike, bildat av Bretagne. 7,218 kvkm, 532,000 inv. (1936). Stenbrott. Boskapsskötsel. Fiske. Huvudstad: S:t-Brieuc.

Cotoneas'ter, växtsläkte (fam. *Rosaceae),* mellan 20 o. 30 arter på n. halvklotet. C. *integerr'imus,* oxbär, en intill i'/$_{B}$ m hög buske med ovala, helbräddade, undertill tättludna blad samt 1—3 små blommor i bladvecken. De vid fruktmognaden köttiga foderbladen dölja de nedtill sammanväxta smånötterna; skenfrukt, röd, bärlik. Steniga backar i s. Sverige.

Cotopaxi [kåtåpach'i], världens högsta verksamma vulkan, på Quitos högslätt, Anderna, i Ecuador, Sydamerika. 5,943 m.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska **ord)** på H.

Cotrone [kåtrå'ne], hamnstad i s. Italien, prov. Catanzaro, vid Joniska havet. 12,000 inv. Forna grek. kolonien K r o t. o n.

Cotswoldfåret [kåtts'°å°ld-], en i grevsk. Glouee estershire hemmahörande, snabbt växande, lättgödd fårras; saknar horn o. har lång, lockig, glänsande vit ull. Alltid med en lång ulltofs i pannan. Äv. införd till Sverige.

Cott'a, tysk bokförläggarfirma, grundad 1659 av J. F. C o t t a (1631—92).

Cottage [kått'id£j], eng., stuga, lantställe.

de Cotte [d<> katt'], R o b e r t (1656—1735), fransk arkitekt, chef för Ludvig XIV:s byggnadsföretag, arbetade också i stor utsträckning för högadeln. C, som är en av régencens främsta representanter *(Galerie dori,* 1713—19, i nuv. Banque de France i Paris), verkade äv. i Strassburg *(ärkebiskopspalatset,* svårt skadat under Andra världskr.) o. i Tyskland.

Cottet [kåta'], C h a r l e s (1863—1925), fransk målare. Bl. arb. folklivsbilder från Bretagne.

Cotfiska alperna, gren av Västalperna.

Cotton [kått'n], eng., bomull.

Coty [kåti'], F r a n c o i s (1874—[IQ]34), fransk industriidkare o. tidningsmagnat. Innehade världsberömda parfymfabriker, som inbragte honom en stor förmögenhet, för vilken han förvärvade tidningen *Le Figaro* o. lancerade *VAmi du Peuple.* Världskrisen 1929 o. åren därefter bragte C. till ruin.

de Coubertin [d° kobärtä[11]*'], P i e r r e (1863—[x]937)> baron, fransk skriftställare, upphovsman till de moderna olympiska spelen o. ordf. i permanenta olympiska kommittén.

Couche [kosj'], fr., ligg! (till hundar).

Coudenhove-Kaler'gi [kå°'denhåfe], R i c h a r d, f. 1894, greve, österrik, politisk författare, väckte uppmärksamhet genom sina i boken *Paneuropa* (1923) framlagda idéer om ett Europas Förenta stater. Bl. a. arb. *Europé must unite* (1940) o. *Crusade for Pan Europé* (1943). C:s mor var japanska. Num. bosatt i Schweiz,

Coué [koe'], É m i l e (1859—1926), fransk psykolog, urspr. apotekare, verksam sedan 1910 i Nancy som helbrägdagörare. C:s metod, som vunnit många efterföljare, gick ut på att avlägsna det onda genom självsuggestion.

Coulage [kola'fj] (fr., av *couler,* flyta) el. 1 ä c k a g e [-a'sj], förlust på våtvaror på grund av otäta kärl.

Couleur [kolö'r], fr., färg.

Coulomb [kolåmb'], amperesekund, teknisk enhet för elektricitetsmängd, uppkallad efter C. A. de Coulomb. Utgör den elektricitetsmängd, som på 1 sekund passerar ett tvärsnitt av en ledning, då strömstyrkan är 1 ampere. 1 coulomb = o. 1 elektromagnetisk enhet = 3-10» elektrostatiska enheter.

de Coulomb [d[6] kola[0]*'], C h a r l e s A u g u s t i n e (1736—1806), fransk ingenjör o. fysiker, utförde grundläggande undersökningar om friktion o. torsion samt konstruerade en efter torsionsprincipen byggd momentmätare, C o u l o m b s våg, medelst vilken han undersökte de i elektr. o. magnet, fält verksamma mekaniska krafterna. Härvid uppställde han den grundläggande C o u l o m b s l a g: två punktformiga laddningar el. magnetpoler påverkas av en kraft riktad utefter sammanbindningslinjen, proportionell mot vardera laddningen (polstyrkan) o. omvänt proportionell mot kvadraten på deras avstånd.

Coulome'ter [kola-], dets. som voltameter.

Coulondre [kola^or'], K o b e r t, f. 1885, fransk diplomat. Ambassadör i Moskva 1936—38, i Berlin från nov. 1938 till krigsutbrottet sept. 1930. Förf. till Frankrikes gula bok betr. krigets omedelbara förhistoria. 1940—44 fängslad av tyskarna. Utg. *Souvenirs d'une Ambassade å Berlin* (1947).

Counoil [ka°n'sil], eng., råd, rådsförsamling. Ex. Town Council, stadsfullmäktige.

Council Bluffs [ka°n'sil blaffs], stad i Iowa, mell. För. Stat., vid Missouri, mittemot Omaha. 41,000 inv. (1940). Järnvägsknut.

Count [ka°nt], eng., (utländsk) greve. — C o u n t e s s [ka°'ntes], grevinna. Jfr Earl.

County [ka°'nti, eng., grevskap. •— C o u n t y b o r o u g h [-barr'å], stad som bildar eget grevskap. — C o u n t y c o u n c i l [-ka°'nsil], »grevskapsråd», landstinget i eng. grevskap.

Coup [ko], fr., slag, hugg. — C o u p d' é t a t [-deta'], statskupp.

Couperin [koprä[n]«'](F r a n c o i s (1668—1733), fransk tonsättare. Hans sviter för klaver har programmatisk karaktär o. kännetecknas av sin rikedom på drillar o. sirater.

Cour [kor], fr., hov; artighetsbetygelse; domstol.

Courante [kora'[n]*t], dans i tretakt, före 1600-t. rörlig, sedermera gravitctisk; närmast efter allemande i sviten.

Courbet [korbä'], G u s t a v e (1819—77), fr. målare, genom sin strävan efter realism i ämnesval o. männlskof ramställ ning av sin tid ansedd som revolutionär, men oftast var han djärvare i teorien än i praktiken. Repr. i Nat.mus. bl. a. av *Den vackra irländskan* (se bild). Monografi av Ch. Léger (1929).

Courbevoie [korbv°a'], förstad till Paris, vid Seine. 55,000 inv. (1946).

Cour permanenta d'arbitrage [kor pärmana[n]*t' darbitra'i]], fr. permanent skiljedomstol; officiella namnet på den permanenta skiljedomstolen i Haag.

Cours d'amour [kor damo'r], fr., »kärleksdomstolar», under medeltiden trol. festliga samkväm, arrangerade som domstolar, som skipade »rättvisa» o. dömde i vanl. fingerade tvistiga fall mellan älskande.

Court [kåt], eng., hov; domstol.

Courtage [korta's)], fr., mäklararvode.

Courteline [kortlinn'], G e o r g e s, egentl. G e o r g e s M o i n a u x (1858—1929), fransk författare, har i kvicka humoresker o. skådespel *(Boubouroche,* 1893; uppf. i Sthlm 1914) skämtat med militärlivet. Led. av Fr. akad. 1926.

Courths-Ma'hler [korts-], H e d w i g, f. 1867, tysk författarinna, har skrivit en rad mycket spridda men underhaltiga romaner.

Courtois [kort°a'], B e r n a r d (1777—1838) fransk kemist, salpetersjudare, upptäckte 18 n grundämnet jod uti den tångaska han använde som råmaterial för sin tillverkning.

Courtoisie [kortoasi'], fr., artighet, belevat uppträdande.

Courtrai [korträ'], flaml. K o r t r i j k, stad i v. Belgien, prov. Väst-Flandern, vid Lys. 40,000 inv. (1945). Stadshus från 1500-t. Spetstillverkning.

Cousin [kosa*[1]*'], C h a r l e s G u i l l a u m e (1707—83), fransk bildhuggare, verksam i Sverige (Sthlms slott) 1737—r746. Porträttbyster av omedelbar o. psykologiskt djuplodande karaktär: Af. *Meytens d. y.* (originalgips, T740, Nat.mus.), *Carl Härieman* (originalgips i Gamla observatoriet, Sthlm, se bild.)

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. **(för** ryska ord) på H.

Cousin [kosa[1]*'], Victor (1792—1867), fransk filosof, grundare av den eklektiska skolan inom i8oo-t:s franska filosofi.

Cousin-Montauban [kosä[n]8'-må[n]«tåba[n]s'], Charles Guillaume, greve av Pa1i-kao (1796—1878), fransk militär, krigsminister o. regeringschef i aug. 1870. Sände Mac Mahon att undsätta Bazaine, vilket ledde till katastrofen vid Sedan 2 sept. 1870. Då revolutionen utbröt 4 sept., flydde C. till utlandet.

Coustou [kosto'], fransk arkitekt- o. bildliuggarsläkt. Mest bekanta äro bröderna Nicolas (1658—1733) o. Guillaume (1677—1746), elever till Coyzevox o. representanter för en pompös, klassicistisk stil. Guillaume C:s mest berömda verk är de båda lika hästtämjaregrupperna *Chevaux de Marly,* förr i Marly, nu vid Place de la Concorde i Paris.

Coutances [kotans'], stad i n.v. Frankrike, dep. Manche, Normandie. 7,000 inv. Gotisk katedral fr. 1200-t.

Couthon [kota[1]»*'], Georges (1755—94), fransk revolutionsman, 1793 konventets president. Avrättad samtidigt med Robespierre.

Coutume [kotymm'], fr., kutym, vana; hävd.

Couture [koty'r], Thomas (1815—79), fransk historiemålare, som genom skickligt iscensatta tablåer o. högt uppdriven teknik *(Les romains de la décadence,* Louvre) vann stort anseende o. talrika lärjungar; flera svenska.

Couvade [kovadd'] (fr., av *couver,* ruva), det hos vissa primitiva folk förekommande bruket att fadern vid ett barns födelse för kortare tid intar sängläge med noggrant iakttagande av sådan diet, som ej kan skada barnet. C. upphör vanl. då naveln låkts o. grundar sig på tron om ett intimt kroppsligt samband mellan fadern o. den nyfödde. Bruket har konstaterats hos baskerna, hos vissa asiatiska stammar samt framför allt bl. Sydamerikas indianer.

Couveuse [kovö's], fr., dcts. som kuvös.

Coward [ka'''°d], Noe1, f. 1899, eng. skådespelare, regissör o. dramatisk författare. Av sina kvicka komedier sätter han själv främst *Hay fever* (1925; Höfeber. uppförd i Sthlm 1937). Hans operett *Bitter sweet* (1929) blev liksom revyn *This year of grace* (1930) en stor succé. Skådespelen *Cavalcade* (1931) o. *The happy breed* (1943), äv. filmatiserade, äro fängslande skildringar av England från sekelskiftet till Andra världskr:s utbrott.

Cowboy [ka°'boj], eng., ikopojke», beriden boskapsherde i v. delen av För. Stat.

Covenant [kavv'in°nt] el. convenant, eng. namn på de förbund, som de presbyterianska skottarna på 1500- o. 1600-t. ingingo till skydd för sin trosfrihet. Äv. anglo-amerikansk benämning på Nationernas förbunds pakt.

Covent Garden Theatre [kåvv'[0]nt ga'dn pi'°t[0]], stor teater i London, grundad 1732, flera ggr nedbrunnen o. återuppbyggd, senast 1856. Talscen till 1847, sedan operascen, num. den förnämsta i London.

Coventry [kåw'[0]ntri], stad (eget grevskap) i mell. England, grevsk. Warwickshire, vid en biflod till Avon. 240,000 inv. (1946). Livlig industri, särsk. av ur; sidenvaror. C. led i nov. 1940 betyd, skador vid ett överraskande tyskt massanfall med flyg. Härav uttrycket coventrys e'r a, hänsynslöst ödelägga med flygbombning.

Cover coat [kavv'[0] kå°t], eng., ljust ylletyg för ytterplagg; plagg av dylikt tyg.

Cowes [ka°s], stad i eng. grevsk. Southampton, på ön Wights nordkust. 12,000 inv. Badort. Regattor.

Covington [kavv'ingt[0]n], stad 1 Kentucky, ö. För. Stat., vid Ohios o. Lickings sammanflöde, mittemot Cincinnati. 62,000 inv. (1940). Tobaks- o. järnindustri.

Cowper [ko'p°], William (1731—1800), eng. skald, en av romantikens föregångare, upptog bl. a. sociala spörsmål till poetisk behandling. Iluvudarb.: lärodikten *Thetask* (1785).

Coxitis el. co2ti't (av lat. *cox'a,* höft), höftledsinflammation, höftsjuka.

Coyet [kåjätf], Peter Julius (1618—67), diplomat, sv. minister i London, senare i Haag; deltog i förhandlingarna före o. efter Roskildefreden o. beskylldes för att ha medverkat till det följande fredsbrottet.

Coyet [kåjätf], Henrie11e, f. Cederström (1859—194[1])' friherrinna, ägde Torups slott i Skåne. Kulturellt o. socialt verksam, arbetade spec. för den skånska hemslöjden.

Coypel [k°apäir], fransk konstnärssläkt. Dess främste representant: Charles Antolne C. (1694—1752), hovmålare hos Ludvig XV 1747. Utförde bl. a. kartonger till gobelänger. En tapetsvit med Don Quijote-motiv finnes på Sthlms slott.

Coyzevox [k°asvåks'], Antoine (1640—1720J, fransk bildhuggare, utförde talrika statyer o. dekorativa arb. för slotten i Versailles o. Marly i pompös barock. Äv. porträttbyster *(Colbert,* se bild) o. gravmonument *(Kardinal Mazarins,* 1689—93, nu i Louvre).

Cp, kem. tecken för en atom cassiopeium (= lutetium).

Cr, kem. tecken för en atom krom.

er., förk. för lat. *currentis,* löpande (år, månad).

Crabbe [krtebuj, George (1754—1832). eng. skald, räknas liksom Cowper till romantikens föregångare. Skildrade i sina dikter de fattigas liv med en gripande realism.

Crafoord, C1arenee, f. [z]*/5 1899, läkare, kirurg, internationellt känd specialist på hjärt- o. lungoperationer, överläkare vid Sabbatsbergs sjukhus sed. 1939, prof. i thoraxkirurgi vid Karol. institutet sed. 1948.

Craig [kre'g], Edward Gordon, f. 1872, eng. teaterman, som verkat reformerande på dekorationskonsten. Tcorct. skriftställare.

Craigavon [kre^ge^Onj, James Craig, viscount C. of Stormont (1871—1940), irl. politiker. Carsons närmaste man i organiserandet av Ulsters motstånd mot det irl. home-rule, 1921 till sin död i nov. 1940 Nordirlands premierminister. C. hävdade energiskt Ulsters oberoende gentemot Eire.

Craiova [-jå'va], Stad i s.ö. Rumänien, vid Donaus biflod Jiu. 75.°°° inv. (1945)- Saltverk. Spannmålshandel. I C. träffades [21]/8 1940 överenskommelse mellan Bulgarien o. Rumänien om Dobrudsjas avträdande till Bulgarien.

Cram'be, växtsläkte (fam. *Cruci/erae),* 20 arter i Europa, Asien o. Patagonien. *C. marVtima,* strandkål, en storvuxen, flerårig, glatt, blåduggig o. köttig ört med skattade, rundade, parkluvna blad o. genom tvärvägg delade skidor, vilkas övre, klotrunda, enfröiga del avfaller oöppnad. Sällsynt på havsstränder i s. Sverige.

Cra'mer, Johann Baptist (1771—1858), tysk pianovirtuos, verksam som lärare i London. Komponerade etyder.

1. Cra'nach, Lucas, d. ä. (1472—1553), tysk konstnär, från 1505 huvudsakl. verksam

i Wittenberg som de sachsiska kurfurstarnas hovmålare o. som borgmästare (1537—44)- C. utbildade en personlig, ofta naiv stil, som anslöt sig både till sengotik o. ungrenässans (*Apollo o. Diana,* 1530, se bild). Ivrig anhängare av reformationen utförde han många arbeten (äv. träsnitt) i anslutning till denna rörelse. C. nådde högst som porträttmålare. Repr. i Nat.mus. Mr>-nogr. av II. Posse (1943).

2. **Cranach,** Lucas, d. y. (1515—86), son till I,. C. d. ä., sin faders främste lärjunge o. medhjälpare i dennes hänt verksmässigt drivna målarveikstad.

Cranborne [kramn'ban], viscount, förutvarande titel för 5:c markisen av Salisbury.

Cranbrook [kr»nn'brok], samhälle i närheten av Detroit, För. Stat., till vilket tidningskungen G. G. Booth i pedagogiskt o. vetenskapligt syfte donerat 70 mill. sv. kronor. Naturvetenskapligt institut, konstmuseum o. konstakademi. C. har arkitektoniskt utformats av bl. a. E. Saarinen o. smyckats med verk av C. Milles, som äv. är bosatt där sed. 1929.

Crane [kre'n], Walter (1845—1915), eng. målare o. tecknare, tillhörande prerafaelitemas krets. Verksam inom flera av nyttokonstens områden, särsk. bokkonsten.

Cranmer [kramn'mO], Thomas (1489—I55[6]). ärkebiskop av Canterbury, kalvinsk reformator, införde reformationen i England. Efter den blodiga Marias tronbestigning blev C. fängslad o. brand som kättare.

Craquelé [krakle'] el. craquel e'rad säges den keramik vara, som tillförts craquelure.

Craquelure [krakly'r], keramisk glasyr, som efter bränningen företer ett nät av fina sprickor över kärlets yta.

Crassilin'guier, viktig grupp av ödlor, med tjock, köttig, knappast framsträckbar tunga. Hit höra leguan- o. agamaödlor.

Crassula'ceae, växtfamilj, närstående fam. *Saxifragaceae,* med c:a 500 i tempererade o. varmare trakter, särsk. i Sydafrika, förekommande köttiga (suckulenta) örter o. halvbuskar. Frukten en samling baljkapslar. Hit höra släktena *Sedum* o. *Sempervivum.*

Crass'us Di'ves, Marcus Liclnius (114—53 f.Kr.), rom. statsman, ingick med Caesar o. Pompejus 60 f. Kr. det s. k. första triumviratet. Omkom under ett krigståg mot parterna. Föga betydande som statsman vann C. sitt inflytande huvudsakl. tack vare sina ofantliga rikedomar.

Cratae'gus, hagtorni släktet (fam. *Rosaceae),* ofta förenat med *Mespilus-släktet.* Buskar o. träd med strödda, fjädernerviga, ofta djupt flikade blad samt stickande grentornar. Frukt bärliknande, mjölig, med 1—3 stenhårda, tjockskaliga småfrukter, som äro omvuxna av den köttiga blomaxeln. Ved finporig, hård, ljusbrun. Den vanligaste arten hos oss, C. *oxyacaritha,* hagtorn (se bild), växeri ängsbackar o. lövängar i s. o. mell. delen av landet. Flera främmande arter odlas i parker o. trädgårdar.

Crawl [krå'l], i Amerika o. Australien förbättrat simsätt, härstammande från Söderhavsöarna. Snabbaste av alla kända simsätt, användes äv. på långa distanser.

Crayonmaner [kräjå[n]»'-] (av fr. *crayon,* blyertspenna, kritstift), ett förfaringssätt i gravyr el. etsning, genom vilket man efterbildar en med kritor el. blyerts utförd teckning (s t i p p e l g r a v y r e n, p u n k t e r m a n e r e t, m j u k g r u n d s e t s n i n g e n osv.).

Crazy [kre"si], eng., tokig; beteckning för viss uppsluppen form av humor, flitigt odlad i amerik. filmfarser.

Crécy-en-Ponthieu [kresi'-a[n]s-på[n]stiö'], ort i n. Frankrike, dep. Somme, vid Maye. Vid C. blevo fransmännen 1346 slagna av engelsmännen, tack vare de senares bågskyttar.

Credé, Karl (1819—92), tysk läkare, prof. i Leipzig 1856. C. införde för att förekomma den allvarliga variga (gonorroiska) bindkinneinflammationen hos nyfödda den num. 1 Sverige obligatoriska indrypningen i ögonen av 1—2%-ig lapislösning.

di **Cre'di,** Lorenzo (1459—1537), ital. målare, lärjunge till Verrocchio, valde huvudsakligast religiösa motiv. Repr. i Nat.mus.

Cre'do, lat., jag tror; den apostoliska trosbekännelsen, som läses vid altaret. Jfr Mässa. — Namn på en i Sthlm från 1920 utgiven katolsk tidskrift.

Cre'do, qui'a absur'dum, lat., »jag tror, emedan det är orimligt», uttryck för tanken, att trons innehåll ej kan fattas av förståndet o. vetenskapligt bevisas. Tillskrives felaktigt kyrkofadern Tertullianus.

Creek [kri'k], i Nordamerika o. Australien flodbädd, som torkar ut under torrtiden.

Creekindianer [kri'k-] el. muskogees, indianstam, som urspr. bodde i s. Alleghanybergen men på 1830-t. förflyttades till Indianterritoriet,

Créme [kräm], fr., grädde, kräm; toalettmedel i salvform; figurligt: de finaste societetskretsarna (créme de la créme).

Cremer [kri'm°], slr Wi 11 i a **m** R a n d a 1 (1838—1908), britt, politiker (arbetarpartiet), verkade ivrigt för de internationella fredssträvandena. Erhöll 1903 Nobels fredspris.

Cremo'na. 1. Provins i n. Italien, Lombardiet, mellan Adda o. Oglio. 1,757 kvkm, 370,000 inv. (1936). Fruktbar. — 2. Huvudstad i C. 1, vid Po. 70,000 inv. (1946). C. omges av en ringmur o. har en romansk katedral från uoo-t. med renässanshall, förbunden med gotiskt klocktorn. Sidenindustri. Berömd fioltillverkning under 1500—1700-t. (c r e m o n e's a **r** e).

Crépe [kräpp], fr., småkrusigt, tunt, mer el. mindre glest vävt tyg av bomull, kamgarn el. silke. Krusningen, som åstadkommes på olika Sätt, kan vara grövre som hos s o r g c r é p e el. mycket fin som hos de moderna silketygema c r é p e d e C h i n e, c r é p e g e o r g e t t e o. c r é p e m a r o c a i n.

Cråpe Suzette [kräpp sysätt'], tunna franska pannkakor, som efter gräddning läggas i en sås av smör, rivet apelsinskal, socker o. likör. Över pannkakorna hälles konjak, som brännes av omedelbart före serveringen.

Cre'pis, örtsläkte (fam. *Compositae),* c:a 200 arter på n. halvklotet. Korgar av tunglika, gula el. röda blommor i kvast på bladig stjälk el. i klaseliknande samling på en stängel. Blad långsträckta, hela el. parflikade. Hos oss 6 arter, den vanligaste *C. lecto'rum,* klofibbla, åkerogräs.

Crépon [krepå[n]«'], crépeartad, ehuru något tätare kamgarnsvävnad.

Crépy-en-Laonnais [krepi'-a[n]Maånä'], by i n.ö. Frankrike, dep. Aisne. I C. slöts 1544 fred mellan Frans I o. Karl V.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

Crescendo [kresjänn'då] (it., av lat. *cre'scere,* växa), med tilltagande styrka. Förk. *er esc.*

Crescen'tia$_3$ trädsläkte (fam. *Bignoniaceae),* 5 arter i tropiska Amerika. C *cufe'te,* kalebassträdet, har stora, pumpliknande frukter med hård, förvedad yttervägg, vilka användas till kärl o. andra husgeråd.

Cressent [kräsa"'*'], Charles (16S5 — 1768), fransk ebenist hos hertigen av Orleans. Hans rika bronsbeslag ha en yppig modelleriug.

Cret-de-la-Neige [krä-d^0-la-nä's}], högsta toppen i franska Jura, 1,723 m.

Cr©'us, Cabo de, Spaniens östligaste udde, i n.ö. Katalonien (prov. Gerona). Fyrtorn.

Creuse [krös]. 1. Flod i mell. Frankrike, biflod fr. h. till Vienne. 240 km. — 2. Departement i mell. Frankrike. 5,606 kvkm, 202,000 inv. (1936). Bergigt o. fattigt. Huvudstad: Guéret.

Creusot [kröså'], I, e, stad i ö. Frankrike, dep. Saöne-et-I<oire. 29,000 inv. (1936). Berömd järn- o. stålindustri (Creusotverken), den franska rustningsindustriens centrum.

Creutz [kröjts], adlig ätt, känd sedan 1400-t.. friherrlig 1654, en gren grevlig 1719.

1. **Creutz,** Lorentz (1615—76), friherre, riksråd, amiralgeneral. Ehuru alldeles oerfaren i sjömansyrket utnämndes han 1675 till befälhavare över den svenska flottan; omkom under en drabbning nära Ölands s. udde.

2. Creutz, Gustaf Philip (1731—85), greve, skald, diplomat, sändebud i Paris 1766—83. Som kronprins Gustavs vän förberedde C. genom sin diplomatiska verksamhet i Frankrike dennes revolution 1772 o. höll sedermera Gustav noga underrättad om Frankrikes politik. 1783—84 ledde C. som kanslipresident styrelsen under konungens ital. resa. Tillhörde liksom C. F. Gyllenborg fru Nordenflychts Tankebyggarorden. Hans främsta verk är *Atis och Camilla,* en herdedikt på alexandriner i fem sånger, vilken i språk- o. versbehandling bildar epok i svensk litteraturhistoria.

Crewe [kro], stad *i* v. England, grevsk. Cheshire. 51,000 inv. (1946). Järnvägsverkstäder.

Crewe [kro], Robert, earl of Madeley, markis av C. (1858—1945), britt, liberal politiker, lordlöjtnant på Irland 1892—95, innehade 1905—16 olika poster i Campbell-Bannermans o. Asquiths kabinett. 1922—28 ambassadör i Paris. Krigsmin. 1931.

Crick'et, gammalt eng. bollspel utan kampkaraktär. Spelas med en liten läderboll, som drives med slagträn i avsikt att nedriva de målpinnar, som utplacerats såsom s. k. grindar. Uttränges alltmera av de moderna, hetsiga spelen.

Cri'men, lat., anklagelse, brott. — Crimen 1ae's ae majesta't is, majestätsbrott.

Crime **passionnel** [krimm pas-jånälT], fr., brott (fr. *crime)* begånget under stark lidelse (fr. *passion),* t. ex. svartsjuka.

Cripps, sir Stafford. f. 1889, son till lord Parmoor, britt, socialist, politiker, kronjurist i Macdonalds andra regering o. 1931 undcrhusled. för arbetarpartiet. Ambassadör i Moskva 1940—42. I,ord Privy Seal, ledare av underhuset samt medl. av kriigskabinettet **o/,—ttf-* 1942| minister för flygplansproduktionen 1942—45. Framlade 1942 o. 1946 förslag atig. Indiens självstyrelse o. överlade själv i Indien om frågans lösning. Handelsminister juli 1945 —sept. 1947, ekonomiminister sed. sept. o. finansmin. sed. nov. 1947.

Cris'pi, Francesco (1819—1901), ital. statsman. Huvudledare för upproret på Sicilien våren 1860, senare i ital. parlamentet den konstitutionella vänsterns ledare. Med några års avbrott stod han i spetsen för regeringen 1887—96. C. ivrade för en kraftfull utrikespolitik i nära anslutning till Tyskland o. Österrike (trippelalliansen) o. sökte skaffa landet fast fot vid Röda havets v. kust. Jäsningen inom arbetarklassen bekämpades av C. med våldsamma medel. Memoarer.

Crispin [krispä"»'], betjäntroll i det klassiska franska lustspelet.

Crispfnus o. Crispi ni a'n us, två bröder från Italien, ledo omkr. 287 martyrdöden. Enl. legenden stulo de läder från en rik garvare o. gjorde skor åt de fattiga (därav crispina'-**der,** välgärningar mot somliga på andras bekostnad).

Cristöbal [-stå'val], hamnstad vid Panamakanalens mynning mot Atlanten. 600 **inv.**

Cristo'fori, Bartolommeo di Francesco (1655—1731), ital. instrumentbyggare; den förste som konstruerade ett hammarklaver (pianoforte).

Cris'tus el. Cbr**1**s**t**us, **Petrus,** nederl. målare, verksam i Briigge 1446—67. Jan van Fy eks ende betydande lärjunge.

Crivell'i, Carlo (antagl. 1430-35—omkr. i495)> ital. målare av den venetianska skolan. Påverkad av Vivarini o. Mantegna utbildade C. en starkt personlig stil, lika mycket präglad av tidens realism som av fantasi med bysantinska o. gotiska drag. Rik kolorit, ofta med utnyttjande av guld.

Crnagora [ts°rr'nagåra], »Svarta berget», det inhemska namnet på Montenegro.

Croce [kråtsfe], Benedetto, f. 1866, ital. filosof, politiker o. historiker; undervisningsminister 1920—21; representant för en idealistisk o. monistisk åskådning. C, som alltid stod i opposition mot fascistregimen, bl. a. som red. för tidskr. I,a Critica, är sed. 1944 en av ledarna för ett liberalt parti, den demokratiska unionen. Bl. skrifter *Filosofia dello spirito* (1908—17), *Storia d'Italia dal ISJI al HJ15* (1929; Italiens historia 1871—19x5, 1932) o. *Storia d'Europa Hel XIX secolo* (1932; Europas historia under 1800-talet, 1937). Led. av Vetenskapsakad. 1948.

Cro'ous, örtsläkte (tam. *Iridaceae),* c:a 65 arter, de flesta i Medelhavsområdet. Underjordiska, plattrunda stamknölar. Blad gråslika med vit mittlinje o. nedvikta kanter. Blommor med lång rörformig pip o. trattlikt sammanstående, kupiga hylleblad, över vilka stiftets brandgula, strutlika, fransade flikar höja sig. Många arter allmänt odlade, tidiga trädgårdsväxter, t. ex. den blå- el. vitblommiga *C. ver'nus* (se bild) o. den gula *C. maesi'acus.* Den i s. Europa, Orienten o. Kina i stor utsträckning odlade, höstblommande ger saffran.

C. saWvus

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

Crofts, F(r e e m a n) W i 11 3, f. 1879, eng. författare. Efter *The cask* (1920; Vinfatet, 1927) har C. utgivit en mängd detektivromaner, bl. a. *Fatal venture* (1939; Ett vågspel, 1940).

Croissant [kroasa"*'], fr., halvmåne; giffel.

Croix de feu, I, a C. [la kr°a d° fö'], fr., Eldkorset (jfr d. o.).

Croix de guerre [kroa' d° gä'r], fr., krigskors. 1. Fransk krigsorden, instiftad 1915, bronskors i grönt band med röda ränder. — 2. Belgisk krigsorden, instiftad 1905, rött band med gröna ränder.

Croker [krå°'kO], J o h n W i l s o n (1780—1857), britt, politiker o. författare, en av grundarna av Quarterly Review 1809, medlem av underhuset 1807—32. C, som stod Peel nära, ivrade för parlamentsreformen, efter vars genomförande han emellertid icke mottog återval.

Cro-Magnon [krå-manjåns'], en grotta vid byn Ezies i v. Frankrike, dep. Dordogne. I C. upptäcktes 1868 skelettdelar av en människoras från tidigare kvartärtiden (C r o m a g n o n - r a s e n). Jfr Dordogne.

Cromer [krå°'m°], E v e l y n B ä r i n g, earl of C. (1841—1917)» britt, statsman, urspr. militär, sändes 1883 som polit. agent till Egypten, vars verklige ledare han var i 24 år, en kraftfull administratör, som bragte landet på fötter, utan att dock lyckas försona egypterna med främlingsväldet. Förf. av verket *Modern Egypt* (2 bd, 1908).

Cromwell [kråmm'°ell], T h o m a s, earl of E s s ex (1485—1540), eng. statsman, genomförde från 1534 konungens herravälde över kyrkan; si uti. i onåd hos Henrik VIII o. avrättad.

1. Cromwell [kråmm'°ell], O l i v e r (1599—1658), protektor i den eng. republiken. När inbördeskriget 1642 utbröt i England, framträdde den ur ett puritanskt lantjunkarhem utgångne C. snart som parlamentshärens ledare, o. det var huvudsakl. genom hans insats, som de kungl. trupperna ledo det svåraste nederlaget vid Naseby 1645. Efter republikens införande uppstod en konflikt mellan parlamentet o. hären. C. lät 1653 upplösa församlingen, varefter han själv utropades till republikens styresman med titeln »Lord Protector» o. med en makt, som gjorde honom nästan oberoende av det nya parlamentet. C:s strävanden att åstadkomma en allians mellan de protestantiska staterna hade ej framgång, dock höjde han Englands ställning i Europa. I sin inre styrelse nödgades han införa militärdiktatur. Misstämningen inom landet o. familjesorger fördystrade hans sista år. C. är en av den eng. historiens märkligaste gestalter, helgjuten, sträv o. oböjlig, imponerande i sitt moraliska o. religiösa patos.

2. Cromwell, R i c h a r d (1626—1712), son till O. C, blev protektor i eng. republiken vid faderns död 1658 men visade sig ej den svåra uppgiften vuxen utan nedlade sitt ämbete f. å.

Cronaca [krå'-j, egentl. S i m o n e d e l P o 11 a j u o'l o (1457—1508), ital. arkitekt, fullbordade *Palazzo Strozzi* i Florens o. nybyggde S. *Salvatore* (S. *Francesco al Monte)* strax utanför staden.

Cronar'tium, rosts vampsläkte. Vintersporer i pelarliknande bildningar, sommarsporer inom ett hylle. Skålroststadiet *(Perider'mium)* framkallar s. k. törskate på arter av tallsläktet.

Cronhielm, G u s t a f (1664—1737), kungl. råd 1710, kanslipresident 1719. Ss. ordf. i lagkommissionen från 1710 övertog o. avslutade C. arbetet med utformandet av 1734 års lag.

Cronholm, A b r a h a m (1809—79), hävdatecknare, prof. 1 I<und, skrev bl. a. *Sveriges historia under Gustaf II Adolfs regering* (6 dir, 1857—72). rik på uppgifter men svåröverskådlig.

Cronin [krå°'nin], A r c h i b a l d J o s e p h, f. 1896, eng. läkare o. författare. C. vann ryktbarhet med skräckromanen *Hätter's castle* (1931; Hattmakarens borg, 1931, äv. filmatis.). *The citadel* (1937; Citadellet, s. å.) är en läkares utvecklingshistoria. *The stars look down* (rg35; Stjärnorna blicka ned, s. å.) behandlar klassmotsättningarna i n. England på 1900-t. Bl. övr. romaner *Three loves* (1932: Tre slags kärlek, 1942), *The keys of the kingdom* 11941; Himmelrikets nycklar, s. å.) o. *The green years* (1944; De gröna åren, 1945).

Cronje, P i e t e r (oiukr. 1840—1911), boergeneral, konservativ politiker. Tillfångatog 1895 dr Jameson; slog 1899 upprepade gånger engelsmännen men nödgades 1900 giva sig fången.

1. Cronstedt, C a r l J o h a n (1709—77), greve, arkitekt, ämbetsman; överintendent 1743 efter Hårleman, vars planer han fullföljde vid slottsbygget. Bl. självst. arb. *Artillerigdrden* i Sthlm (färdig *1763)*- C. var äv. mekaniskt verksam, uppfann o. förbättrade jordbruksmaskiner samt konstruerade den värmebesparande svenska kakelugnen. Hans betydande saml. av arkitekturritningar, teckningar o. lösa gravyrer skänktes 1938 till Nat.mus.

2. **Cronstedt,** A x e l F r e d r i k (1722—65), kusin till C. J. C, bergmästare, kemist, upptäckte metallen nickel samt lade grunden till en rationell mineralogi genom den till de flesta kulturspråk översatta, 1758 anonymt utgivna skriften *Försök till mineralogie eller Mineralrikets upställning.*

3. Cronstedt, C a r l **O l o f** (1756—1820), brorson till A. F. C, sjömllitär, vann vid Svensksund 1790 en glänsande seger över den ryska flottan. Från 1801 kommendant på Sveaborg behärskades han av tron, att Finland i längden var omöjligt att försvara. Då ryssarna började belägra Sveaborg 1808, lät han därför skrämma sig att överlämna fästningen.

Cronstrand, B a l t z a r (1794—1876), fortifikationsofficer o. egyptolog, Slöjdskolans (nuv. Konstfackskolan) i Sthlm förste o. energiske föreståndare 1845—59. F,n samling av honom utförda avbildningar av egypt. fornlämningar tillhör Nat.mus.

Crookes [kro'ks], sir W i l l i a m (183a—1919), eng. fysiker o. kemist, upptäckte grundämnet tallium 1861 o. utförde på 1870-t. en rad viktiga undersökningar rörande elektriska fenomen **i** starkt förtunnade gaser, speciellt katodstrålarna, vilka han uppfattade som ett slags »strålande materia». De särskilt utformade elektrodförsedda vakuumrör, varmed han demonstrerade katodstrålarnas egenskaper, kallas ofta C r o o k e s rör.

Crooner [kro'n°], eng. refrängsångare. — C r o o n i n g [kro'ning], nynnande refrängsång till jazz.

Croquis [kråki'], fr., flyktigt utkast, skiss, kroki.

Crosby [kråss'bi], B i p g, f. 1904, amerik. filmskådespel are. Populär sångare, har äv. gjort karaktärsroller i allvarligare filmer *{Vandra min väg,* 1945).

Crossoptery'gier, grupp av i huvudsak utdöda, under devon- o. triasperioderna levande fiskar med kraftigt benskelett o. emaljklädda fjäll. Stamgrupp för lungfiskar, benfiskar m. fl.

Crossman [kråss'mt>n], R i c h a r d, f. 1907, britt, politiker (arbetarpartiet), medl. av underhuset sed. 1945. Under 1946 ledare för en mot Bevin revolterande falang. Medl. av 1946

års Palestinakommission, vars arbete han skildrat i *Palesline mission* (1947).

Crossword [kråss'°0d], eng., ordfläta, korsordsgåta.

Crotala'ria, växtsläkte (fam. *Leguminosae),* c:a 350 arter i tropikerna. *C. jun'cea* (Ostindien) lämnar bengalisk hampa el. sunn.

Croton [krå°tn], flod i staten New York, n.ö. För. Stat. Storartade vattenledningsanläggaingar för staden New York.

Cro'ton, växtsläkte (fam. *Euphorbiaceae),* c:a 600 i tropikerna växande arter, de flesta buskar o. träd, rika på mjölksaft. Blad st järnhåriga el. metallglänsande, hanblommor vanl. med, honblommor utan hylle. Av *C. elute'ria* (Bahamaöarna) erhålles kaskarillabark. *C. ti'glium* (Asien) lämnar krotonolja, *C. lacci'ferus* (Asien) ger gummilacka (schellack).

Croupier [kropje'], fr., person, som vid en spelbank leder spelet.

Croute [krott], fr., skorpa, kant; smördegsomhölje (till gåslever).

Crown [kra°n], eng., krona; eng. silvermynt = 5 shillings = ^{x}U pound sterling = 4.54 kr. Äv. 1/2-CTOwnmynt präglas.

Crowther [kra°'ö°], Geoffrey, f. 1907, eng. tidningsman, chefred, för Economist sed. 1938.

Croy [kr°i'], gammal fransk ätt från l'icardie med åtskilliga förgreningar, även i Tyskland. Hertigarna av C. föra titeln grand av Spanien. Karl Eugen, hertig av C. (1651—1702), var ryssarnas anförare i slaget vid Narva.

Croydon [kråjdn], förstad (egpf grevskap) till London. 241,000 inv. (1946). Tidigare Londons viktigaste flyghamn.

Crozetöarna [kraaa'-J, obebodd fransk ögrupp) Södra Ishavet, s.ö. om Afrika. 523 kvkm.

Cruci'ferae, korsblommiga, växtfamilj med c:a 1,900 inom tempererade o. kalla trakter förekommande arter. Blad strödda. Blommor regelbundna, tvåkönade, med 4 foderblad, 4 kronblad, 2 korta o. 4 långa ståndare samt ett genom falsk skiljevägg tvårummigt fruktämne; frukten är en skida. De flesta innehålla i sina vävnader flyktiga, skarpt smakande ämnen. Hit höra bl. a. släktena *Brassica, Cheiranthus, Draba, Sinapis o. Nasturtium,*

Crusebjörn, Jesper Ingevald (1843—1904), militär o. ämbetsman, landshövding i Vasterb. 1. 1891, generalmajor 1899. Under C:s krigsministertid (1899^-1903) antogs 1901 års härordning o. beslöts anläggandet av Bodens fästning. Led. av FK 1893—96 o. av AK 1896—1904.

Crusell, Bernhard (i775—1838), finl. tonsättare o. klarinettvirtuos, från 1791 verksam i Sverige, tonsatte 12 sånger u r »Frithiofs saga», *HM dig du höga Nord!* m. fl. sånger.

Crusenstolpe, Magnus Jacob (1793—1865), skriftställare o. publicist. C. uppträdde först som regeringsvänlig, senare som oppositionell pamflettist o. utövade ett visst inflytande på folkmeningen. Vissa av hans arb. *(Morianen* m. fl.) äro till hälften roman, till hälften historia. (Se bild.)

Crux, lat., kors; hinder, plåga.

de la Cru* [kroö], Ramön (1731—95). spansk författare, vann berömmelse genom omkr. 300 korta realistiska teaterstycken på vers (»sainetes») i nationell spansk stil.

Cruzeiro, brasiliansk myntenhet (sed. $^{1}/_{11}$ 1942) = 100 centavos = 0.24 kr. (nominellt).

Cryptoga'mla, den tjugofjärde klassen *i* Linnés sexualsystem. Omfattar växter utan tydliga befruktningsorgan, utom sporväxterna äv. sådana släkten som *Ficus* o. *Lemna.*

Cryptome'ria, barrträdssläkte (fam. *Taxodiaceae).* Enda art C. *japo'nica,* sugi (Japan, Kina, Formosa), ett intill 40 m högt träd med fyrkantiga, allsidigt riktade barr o. nästan klotrunda kottar. Värdefullt skogsträd.

Cs, kem. tecken för en atom cesium.

CSA, förk. för *Ceshoslovenske Aerolinie,* Prag, statligt tjeck, flygbolag, trafikerar Sverige.

C. S. A., förk. för *Centralförbundet för socialt arbete.*

Csärdås [tsja'rdas] (av ung. *csdrda,* bykrog), ung. nationaldans med smån. stegrat tempo.

et, förkortning för *cent.*

Cto ct, förkortning för lat. *con'to curren'te,* kontokurant, löpande räkning.

Cu, kem. tecken för en atom koppar.

Cu'ba, republik, omfattande ön C. med kringliggande ktistöar bland Stora Antillerna. 114.525 kvkm, 5 mill. inv. (1946), varav 75 % ^{y}ita o. mulatter. Längs ö. sydkusten går Sierra Maestro, vars högsta topp är 2,560 m. N. därom en stor dal med C:s största flod, Rio Canto, 300 km. Mell. C. är högland, som i v. övergår i ett sumpigt lågland. Tropiskt klimat; nordkustens medeltemp. är 25.1°. Huvudnäringar äro jordbruk o. skogsbruk. Viktigaste produkter äro socker o. tobak (»havannacigarrer»). Statsreligionen är rom.-katolsk. Officiellt språk spanska. Obligatorisk folkundervisning. C. styres av en president, vald för 4 år. Kongress, bestående av senat om 53 medl. o. representanternas hus om 136 medl. Administrativt indelas C. i 6 provinser. Huvudstad:

Habana. — *Hist.* C. upptäcktes 1492 av Columbus o. styrdes därefter av spanska generalkaptener, som mot slutet hade att kämpa med flera upprorsförsök. Efter kriget med För. Stat. 1898 uppgav Spanien sina anspråk på ön, som 1899—1902 förvaltades av amerik. militärguvernörer, varpå republiken C:s författning trädde i kraft. Faktiskt utövade För. Stat. även därefter ett skyddsvälde över C, ehuru senare antiamerikanska stämningar framträdde o. bl. a. ledde till att För. Stat:s interventionsrätt formellt upphävdes (1934). C. fick 1935 o. 1940 ny författning. Okt. 1941 slöt C. upp vid För. Stat:s sida om försvaret av västra halvklotet o. förklarade 11 dec. s. å. Tyskland, Japan o. Italien krig. För. Stat. anlade stora flott- o. flygbaser på ön, vilka maj 1946 överlämnades till C. President är sed. okt. 1944 San Martin. Medl. av FN:s ekonomiska o. sociala råd 1946—47.

Cu'cumis, örtsläkte (fam. *Cucurbitaceae),* 30 i tropikerna, huvudsakl. i Afrika inhemska arter. Stammar smala, klättrande, med enkla klangen el. nedliggande på marken. Blad handnerviga, hela el. flikade, strävhåriga. Blommor enkönade, gula, med hjulformig krona, de hanliga flera tillsammans, de honliga ensamma i bladvecken. C. *saWvus,* gurka (se bild), o. *C. me'lo,* melon, allmänt odlade.

Cucur'bita, örtsläkte (fam.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

Cucurbitaceae), 10 tropiska Amerika tillhörande arter. Stammar smala med greniga klangen, vanl. krypande på marken, blad stora, styva, handflikade, blommor klocklika. Särsk. *C. pe'po,* pumpa, o. C. *max'ima,* jättepumpa, odlas.

Cucurbita'ceae, gurkväxter, familj, omfattande c:a 760 vanl. ettåriga, med klangen klättrande örter med strödda blad o. rundade, vanl. flikade, stundom rikt delade bladskivor. Blommor oftast enkönade, femtaliga, sambladiga, ståndare 5, fria el. sammanvuxna, fruktämne undersittande, vanl. 3-rummigt. Frukt bärlik med fastare yttervägg. Hit höra bl. a. släktena *Bryonia, Citrullus, Cucumis* o. *Cucurbita.*

Cuddalore [kad°lå⁰], stad i s. Indien, Madras, vid Bengaliska viken. 59,000 inv. (1931). Utförsel av socker o. indigo.

Cuen'ea. *1.* Provins i ö. mell. Spanien (Nya Kastilien). 17,044 kvkm, 339,000 inv. (1945). Bergig. Fåravel. — 2. Huvudstad i C. 1, vid Jucar. 12,000 inv. Gotisk domkyrka. — 3. Stad i Eucador, vid Rio Pante. 2,581 m ö. h. 48,000 inv. (1938). Svavelkällor. Universitet.

Cue'vas de Ve'ra, stad i s.ö. Spanien, prov. Almeria. 20,000 inv. Silvergruvor.

Cugnot [kynjå'], Nicolas Joseph (1725—1804), fransk fortifikationsofficer, byggde 1769 den första ångvagnen o. två år senare ett landsvägslokomotiv för tungt artilleri.

Cui [ky'i], César Antonovitj (1835—1918), rysk tonsättare o. fortifikationsgeneral. C. tillhörde ungryska skolan. Komponerade operor, orkesterstycken o. sånger.

Cui bo'no [kui-], lat., till vad gott?, vartill tjänar det?

Cuivre poli [kui'vr påli'], fr., polerad mässing, en koppar-zinklegering, som liknar brons.

Cu/jus re'gio, e'jus religio', lat., den, som härskar över ett land, härskar även över dess religion, en under reformationstiden tillämpad grundsats för det kyrkliga territorialsystemet.

Culbertson [kall'böts<>n], E 1 y, f. 1893 i Rumänien, amerik. bridgeexpert, har tills, med sin maka Josephine C, f. Murphy, utarbetat ett kontraktbridgesystem.

Cul-de-sao [kyld°sakk'], fr., återvändsgränd.

Culiacan [koliakann'], huvudstad i staten Sinaloa, v. Mexico. 17,000 inv. (1930).

Cullberg, John, f. "/₄ ^95, teolog, teol. dr 1933, biskop i Västerås sed. 1940. Författare av religions- o. kulturfilosofiska arbeten. Ordf. i Sveriges kristl. studentrörelse 1933—37.

Cullen [kall'in], Countée, f. 1903, amerik. skald, son till en negerpräst. C. tolkar i sin diktning negrernas känsloliv, bl. a. i *Color* (1925), *The black Christ* (1929).

Cullinandiamanten [kairin*n-], den största kända diamanten (vikt oslipad 3,100 karat = 620 g), funnen 1905 vid staden Cullinan, 40 km ö. om Pretoria, Sydafrika. Skänktes av Transvaals regering till Edvard VII. Stenen delades vid slipningen i flera, vilka numera tillhöra de britt, kronjuvelerna.

Culloden [k»lådn' el. k°lå°'dn], by i n. Skottland, grevsk. Nairn, nära Inverness, bekant genom hertigens av Cumberland seger över pretendenten Karl Edvard Stuart 1746.

Culmann [ko'l-], Karl (1821—81), schweiz. ingenjör, banbrytare inom grafostatlkcn.

Cul'pa (lat., skuld) kallas inom strafferätten den skuldform, som innebär, att rättsstridigt uppsåt (dolus) ej föreligger utan allenast rättsstridig oaktsamhet. Då vid ett brott allenast eulpa föreligger, tillämpas i allm. lindrigare straff. Inom civilrätten inträder skadeståndskyldighet i allm. vid eulpa.

Cu'mae (grek. *Ky'me),* forntida stad på Kampanjens kust, den äldsta o. förnämsta grek. kolonien, ÄV. ryktbar för en av Vergilius besjungen sibylla.

Cumanå [komana'], huvudstad i staten Sucrc, n. Venezuela, vid kusten. Rundradiostation (kortvåg).

Cumberland [kamm'b°l°nd]. 1. Grevskap i n.v. England, kring Eden. 13,938 kvkm, 263,000 inv. (1931). Bergigt. Rikt på stenkol o. grafit. Fåravel. Huvudstad: Carlisle. — 2. Biflod fr. v. till Ohio, rinner upp på Cumberlandbergen i Kentucky, ö. För. Stat. 1,107 km. — 3. Stad i Maryland, ö. För. Stat., vid Potomac o. Chesapeake—Ohio-kanalen. 39,000 inv. (1940). Stenkols- o. järngruvor.

Cumberland [kamm'b°l°nd], Augustus, hertig av C. (1721—65), son till Georg II av England; besegrade vid Culloden 1746 Karl Edvard Stuart, då denne försökte att återvinna fädernetronen. Högskottarna, som anslutit sig till resningen, förföljdes av C. med hårdhet.

Cumberlandbergen [kamm'böl<>nd-], bergskedja i Alleghanybergen, inom Tennessee o. Kentucky, ö. För. Stat. Järn o. stenkol.

Cumberlandhalvön [kamm'b°l»nd-], halvö på ö. kusten av Baffinsland, arktiska Amerika, v. om Davis' sund.

Cumb'riska bergen, bergland 1 n. England, på gränsen mellan grevsk. Cumberland o. Westmoreland. Högsta toppen 978 m.

Cum gra'no sa'lis, lat., »med ett korn salt», med en smula omdöme.

Cum insignio're lau'de approba'tur, lat., med utmärkt beröm godkänd (betygsgrad = a). Föik. *Cum ins.*

Cum lau'de approba'tur, lat., med beröm godkänd (betygsgrad = AB). Fork. *Cum laude.*

Cummings [kamm'ings], Edward Estlin, f. 1896, amerik. författare, modernist, experimenterar djärvt med formen i sina diktsaml., bl. a. *Tulips and chimneys* (1932). Av. romaner o. noveller: *The enormous room* (1922).

Cumont [kymå[11]*'], Franz, f. 1868, belg. religionshistoriker, har genom sina forskningar kastat nytt ljus över den orientaliska hellenismen o. Mithrakulten.

Cu'mulus, lat., stackmoln.

Cunard linjen, eng. Cunard Steamship Company [kjona'd sti'mijipp kamm'-p°ni] el. The Cunard I, i ne [-lajn], första ångbåtsbolaget för trafik England—Amerika, grundat 1839. Huvudkontor i Liverpool. Sedan huvudparten av C:s tonnage överförts på den 1934 bildade Cunard White Står, Ltd [-°ajt sta limm'itidd], utgör C. främst ett holdingbolag.

Cuncta'tor, lat., »sölaren»; smädenamn på den rom. diktatorn Quintus Fabius Maximus på grund av hans försiktiga krigföring i striderna med Hannibal.

Cune'ne, flod 1 Angola; nedre loppet bildar gräns mot Sydvästafrika. 1,200 km.

Cu'neo. 1. Provins i n.v. Italien, Piemont. 7,435 kvkm, 609,000 inv. (1945). — 2. Huvudstad i C. 1, vid fl. Stura. 39,000 inv. (1942). Sidenindustri.

da Cunha [-kon'j°], Tristäo (omkr. 1460—omkr. 1540), portug. krigare o. sjöfarare, upptäckte 1506 den efter honom uppkallade ögruppen i Atlanten.

Cunningham [kann'ing⁰m], William (r849—1919), skotsk teolog o. ekonomisk historiker. 1891—97 prof. vid King's College, I,ondon, ärkediakon av Ely 1907. Bl. arb. *Growth of En%lish industry and commerce* (1882) samt det Idérika *Western civilization in its economic aspects* (1898—1900).

1. Cunningham [kann'ing°m], lord Andrew Browne, viscount C. of Hyndhope, f. 1883, eng. amiral (1941). överbefälh. för de britt, sjöstyrkorna i Medelhavet 1939. Angrep

framgångsrikt ital. flottan i Taranto nov. 1940 o. vid Kap Matapan 2"/H 1941. Maj 1942 ledare för den britt, amiralitetsdelcgationen i Washington. Nov. s. å. återtog C. sin post som överbefälh. o. deltog i ockupationen av Marocko, Algeriet, Tunisien, anfallet mot Sicilien och invasionen i Italien. Efterträdde */in 1943 sir D. Pound som förste sjölord (högste chef för britt, flottan) o. chef för marinstabeu. Avgick maj 1946. Jfr C. 3.

2. Cunningham, Alan Gordon, f. 1887, broder till föregående, eng. generallöjtnant (i943)> under Andra världskr. överbcfälh. i fälttåget i Östafrika 1940 erövrade han Ital. Somalilan d febr. 1941 o. intog Addis-Abeba april s. å. Som chef för 8:e armén ledde C. därefter nov—dec. s. å. den britt, offensiven i Cyrenaica- 1942 chef för krigshögskolan i Camberley. 1945—48 övcrbefälh. i Palestina.

3. Cunningham, sir John, f. 1885, kusin till föreg., eng. amiral (1943). tjänstgjorde i Medelhavet 1938—40, därefter chef för transport- o. försörjningsväsendet i London 194T, från juni 1943 överbefälh. för de britt, sjöstyrkorna i ö. Medelhavet. Förste sjölord o. chef för marinstaben 1946—48. Admiral of the Fleet 1948.

Cuno [ko'nå], Wilhelm (1876—1933), tysk stats- o. finansman. 1917 chef för Hamburg —Amerikalinjen, 1922—23 rikskansler i spetsen för en borgerlig samlingsministär.

Cup [kapp], eng., bägare; benämning på vandringspris, t. ex. tennispriset Davis Cup.

Cupido (lat., åtrå), i rom. myt. namn på kärlekstrånadens gud.

Cu'ppa, lat., skålen på en dopfunt.

Cupress'us, barrträdssläkte (fam. *Pinaceae), 13* arter med korsvis a motsatta, fjällika blad, 2 hjärtblad o. tjocka, sköldformade kottefjäll med talrika fröämnen. Virke hårt o. värdefullt utan hartsgångar. C. *sempervi'rens,* cypress (se bild), har en smalt pyramidformad krona av intill 30 m:s höjd; kan uppnå över 1,000 år. Härstammar från Orienten o. Grekland, sedan gammalt odlad i Medelhavsländerna; hos oss ej sällan hållen som krukväxt.

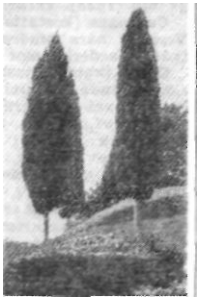

Cu'prum, lat., koppar.

Cup-tävling [kapp-], egentl. pokaltävling, en tävling, där ett nederlag utesluter från vidare deltagande. Motsats: serietävling.

Cu'pula, lat., skål, en hos fam. *Fagaceae {Cupuliferae)* förekommande utvidgning av blomaxeln, som helt el. delvis omsluter frukterna.

Curacao [kyrr'aså, portug. uttal: korasa'o], nederl. koloni sed. 1634 i Karibiska havet på Sydamerikas nordkust bestående av ön Curacao (68,000 inv.) jämte 5 mindre öar (tills. r25,ooo inv., 1945). Där odlas pomeranser, av vilka en grön, gul eller vit likör tillverkas, huvudsakl. i Holland (Bols curacao). Huvudstad: Willemstad.

Cu'ra posterior, lat., en senare omsorg.

Cura're, sydamerik. pilgift, framställt av olika *Strychnos-eatei.* Verkar förlamande på skelettmuskulaturen genom att blockera överförandet av nervretningen till muskelträdarna. Inom fysiologien möjliggör curare studium av muskelvävnadens reaktioner utan inblandning av nervretningen.

Curcu'ma, växtsläkte (fam. *Zingiberaceae),* 42 arter i Gamla världens tropiska delar. C. *lon'ga,* gurkmeja, har en äggformig, underjordisk knölstam med bitter, om ingefära påminnande smak. Ingår som viktig beståndsdel i curry. Jordstammarna av andra arter lämna ostindisk arrowrot.

de Curel [d° kyräll'], Francois (1854—1938), fransk dramatiker, vars produktion, huvudsakl. problemdramer, röjer påverkan från Ibscn. Bl. hans skådespel märkas *La nouvelle idole* (1895) o. *Lafigurante* (1896; Skyltdockan, 1904).

Cu'ria, lat. 1. Avdelning av Roms befolkning under äldsta tid. Det fanns 30 curior, fördelade på 3 tribus. Varje curia hade sin föreståndare o. präst samt 1 röst vid folkomröstningen. Äv. benämning på själva lokalen, där curian samlades, senare på lokalen för rom. senatens sammanträden. — 2. Domstol, rådplägande församling, furstehov el. kansli, num. särsk. påvens regerings- o. förvaltningsorgan. Jfr Kurian.

1. Curie [kyri'], Pierre (1859—1906), fransk fysiker, prof. v. univ. i Paris från 1904, utförde viktiga undersökningar rörande piezoelcktricitet o. radioaktivitet. Erhöll 1903 tills, med sin hustru halva nobelpriset i fysik. (Se bild.)

2. Curie, Marie, f. Skiodowska (1867—1934)1 polsk kemist, från 1895 g. m. Pierre C, vilken hon 1906 efterträdde som prof. vid univ. i Paris. Utförde tills, med denne grundläggande undersökningar rörande radioaktiviteten samt upptäckte radium o. polonium. Erhöll tills, med sin man halva nobelpriset i fysik 1903 (andra hälften tilldelades H. Bccquerel) o. ensam nobelpriset i kemi 1911. (Se bild.)

3. Curie, Irene, f, 1897, dotter till P. o. M. C, fransk kemist, från 1926 g. m. Fr£-déric Joliot (se denne), erhöll tills, med sin man nobelpriset i kemi 1935 för upptäckten av den artificiella radioaktiviteten vid bestrålning av lätta atomer med alfapartiklar. (Se bild.)

4. Curie, Eve, f. 1904, dotter till P. o. M. C, fransk författarinna, utgav 1937 en biografi över modern, övers, till många språk, till svenska 1937; äv. filmatiserad.

Curiosa, lat., sällsyntheter.

Curity'ba, huvudstad i Parand, s. Brasilien, vid Yguassus. 1,065 ni ö. h., 139,000 inv. (1939). Eivlig handel med läder- o. yllevaror. Universitet.

Cu'rium, ett med konst framställt alfastrålande grundämne med högre atomnummer (96) än uran (92). Kem. tecken *Cm.* En isotop med masstalet 242 o. 5 månaders halveringstid framställdes (1945) genom att bestråla plutonium 239 med snabba heliumjoner (konstgjorda alfastrålar). En annan isotop, med masstalet 240, har 1 månads halveringstid. Jfr Transurancr.

Curling [k0'ling], från Skottland härstammande spel, som består i att på glatt is kasta runda, slipade, 12—20 kg tunga stenar, försedda med handtag för kastets utförande.

1. Curman, Carl Peter (1833—1913), läkare, föregångsman för inrättandet av offentliga bsdanstalter (bl. a. Sturebadet i Sthlm).

2. Curman, Sigurd, f. a9/i 1879, son till

Ord, som **saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.**

C. P. C, konsthistoriker, riksantikvarie 1923—4.6. C. har framgångsrikt verkat för konst- o. fornminnesvård o. utfört flera förebildliga kyrkorestaureringar (i *Strängnäs domkyrka, V reta* o. *Värnhem* etc). C. har haft avgörande betydelse för fornniinnesvärdens nyordnande o. utomordentligt ombesörjt riksantikvarieämbetets och Stat. hist. mus:s byggnadsfråga samt organiserandet av landsortsmuseerna. Mcdutgivare av *Sveriges kyrkor* (sed. 1912).

Curragh [karrach], hed i grevsk. Rildare, Eire. Kapplöpningsfält,

Currer Bell [kärr'[8]], författarnamn för Charlotte Bronté.

Curri'culum vi'tae, lat., levnadslopp, levnadsbeskrivning.

Curr'y, en starkt kryddad sås, som ätes till ris. — Curry powder [pa°'d°], en från Ostindien härstammande, pulveriserad kryddblandning, i vilken bruka ingå gurkmeja, ingefära, kardemumma, spansk peppar el. cayennepeppar, muskotblomma, kanel, kryddnejlikor, peppar och koriander.

Curtin [ko'tin], John (1885—1945), austral. politiker, ledare för arbetarpartiet 1935—41. Premiermin. 1941—45, från april 1942 av. försvarsmin. samt medl. av Privy Council i London.

Curtiss [k0'tis], Glenn liammond (1878—1930), amerik. industriman, framstående flygplanskonstruktör, grundare av C. *Aeroplane & Motor Corporation.*

Curtius [korr'tsios], I, udwig, f. 1874. tysk arkeolog o. konsthistoriker, 1913—28 prof. i Erlangen, Freiburg o. Heidelberg, 1928—38 dir. för Tyska arkeol. institutet i Rom. Bl. arb. *Die antike Kunst* (1913 o. 1938).

Curtius [korr'tsios], Julius, f. 1877, tysk politiker, jurist. 1929—31 utrikesminister.

Cur'tius Ru'fus, Qui 111us, rom. historiker, som under kejsar Claudius skrev Alexander den stores historia på grundvalen av äldre förf:s verk.

Curwood, James Oliver (1879—1927), amerik. författare, har skrivit romaner med motiv ur det kanadensiska vildmarkslivet, bl. a. *The ancient highway* (1925; Clifton Brant, 1926).

Cur'zola, serb. Kor6u1a, ö i Adriatiska havet, ao.ooo inv. Skeppsbyggeri. Huvudort: Curzola på n. kusten. C. var före 1919 österrikisk, därefter jugoslavisk.

Curzon tk0's°n], George Nathanael, markis C. of Kedleston (1859—1925), britt, statsman, vicekonung över Indien 1899—1905, utförde som sådan ett betydelsefullt reformarbete i den ind. förvaltningen. Från 1916 medl. av krigskommitten i Lloyd Georges kabinett. Utrikesminister 1919—24, varunder han avslöt Lausanue-freden med Turkiet (1923). Lord President of the Council i Baldwins 2:a ministär okt. 1924. Biografi om C. av Harold Nicolson (i sv. övers. 1935).

Curzonlinjen, benämning på en av de allierades högsta råd 1919 antagen polsk-rysk gränslinje, som upptogs i dåv. britt, utrikesministern Curzons not till Sovjetreg. som bas för fredsförhandl. mellan Polen och Sovjet 1920. Ingen av parterna godtog förslaget. 1943 fann emellertid Sovjet lämpligt att föreslå C. som polsk-rysk gräns mot att Polen fick kompensation på Tysklands bekostnad. Febr. 1945 godtogo Churchill o. Roosevelt i huvudsak det ryska förslaget. Enl. ett ryskt-polskt fördrag aug. s. å. bestämdes gränsen att gå längs C. Linjen sträcker sig från Grodno över Brest-Litovsk o. Ravva-Russka fram till Karpaterna.

Cusa'nus, Nicolaus (1401—64), tysk filosof, teolog o. matematiker, från 1450 biskop i Brisen (Bressanone), »den siste skolastikern o. den förste möderne tänkaren». C. är berömd genom sin kunskapslära, som i den mystiska intuitionen ser vår högsta kunskapsförmåga, för vilken motsägelserna sammanfalla o. genom vilken vi skåda Gud, alla motsatsers enhet *(coinciden'tia opposito'rum).*

Cuscuta, örtsläkte (fam. *Convolvulaceae),* ett 100-tal arter i varma o. tempererade trakter. Klorofyllfria med trådlika, bladlösa stammar, vilka insnärja andra, gröna växter o. ta sin näring från dessa. Blommor små, rödvita, i bollformade gyttringar. *C. europae' a,* snårreva, lever mest på nässlor; på lin uppträder *C. epiWnum,* linsilke (se bild); C. *epi'thymum,* varieteten *trifo'lii,* klöversnärja, har stundom förstört hela klöverfälMi s. Sverige).

Cushing [kasj'ing], Harve y (1869—1939). amerik. läkare, prof. i kirurgi vid Harvard-univ. 1912, i neurologi vid Yale-univcrsitetet 1912—38. Banbrytare inom hjärnkirurgien.

Custo'dia honesta, lat., hedersam bevakning; straffvetenskaplig term för en särskild form av frihetsstraff för personer, som begått brott av ideella motiv.

Cus'tos, lat., väktare.

AB. Custos, Sthlm. Gr. 1937. Ändamål: att äga o. förvalta fast o. lös egendom. Aktiekap. 35 mill. (1948). Verkst. dir. M.Carlson (sed. 1937).

Custozza [koståtts'aJ, by i n.o. Italien, pruv. Verona, nära staden Verona, bekant genom två ital. nederlag mot österrikarna (1848 o. 1866).

Cutch [kattsj], furstestat i n.v. Indien, Bombay, S.ö. om Indus" mynning. Bildar en halvö mellan Arab. havet o. saltträsket Runn of C. 19,717 kvkm, 501,000 inv. (1941). Huvudstad: Bhuj.

Cuttack [katt'°k] el. Ka11ack, huvudstad i prov. Orissa, n.ö. Indien, vid Mahanadis delta. 65,000 inv. (1931). Filigranarbeten.

Cuvler L^Kyviej> ^ ⇐ orges (1769—1832), baron, fransk naturforskare. C. var en av de mest geniala o. mångsidiga biologer, som funnits. Han räknas som den jämförande anatomiens grundläggare, o. såväl paleontologien som systematiken kom genom hans banbrytande arbeten in på helt nya, fruktbringande vägar.

de Cuvilliés [d° kyvilje'], Fran5ois (1695—1768), fransk arkitekt, verksam i s. Tyskland. Hans mycket rika rumsinredningar i Miinchen (Residenset: *Die reichen Zimmer,* 1730—37, samt *Residenztheater,* förstörd under Andra världskr.) o. i lustslottet *Amalienburg* vid Nymphenburg (1734—39) voro i hög grad representativa.

Cuxhaven [koks'hafenJ, stad i n.v. Tyskland, vid Elbes mynning. Frihamn, varv o. mek. industri. Havsbad. 33,000 inv. (1939)-

Cuyabå [koj^00a'J, huvudstad i staten Måtto Grosso, v. Brasilien, vid fl. C. 41,000 inv. (1939). Livlig handel.

Cuyp [köjp], höll. målarsläkt. Särsk. märkes Aelbert C. (1620—91), huvudsakl. känd genom sina höll. landskapsmotiv med djur. Han hade en framstående förmåga att konstnärligt återge solljuset.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.

Cuyuni [kojoni'], flod i n. Sydamerika, upprinner i Venezuela o. flyter åt ö. till Essequiboviken, Britt. Guayana. C:a 1,000 km.

Cuzco [koss'kå] i. Departement i s.ö. Peru, på Anderna. 144,304 kvkm, 487,000 inv. (1940). — 2. Stad i C. 1. 3,467 m ö. h., 40,000 inv. (1936). Univ. Före 1533 inkarikets huvudstad. Ruiner från inkatiden.

Cya'n (av grek. *ky'anos,* mörkblå, efter cyanfören. berlinerblått), den envärda radikalen CN, som ingår i många viktiga föreningar. Fri cyan el. d i c y a n, $(CN)_2$, är en färglös, giftig gas. C y a n v ä t e (s y r a) el. blåsyra (se d. o.), HCN, är en mycket svag syra, vars salter kallas c y a n i d e r (se d. o.). C y a n s y r a, en obeständig vätska, som lätt polymeriseras, utgör en blandning av HOCN o. HNCO (isocyansyra); salterna kallas c y a n a't. Äv. av t i o c y a n s y r a el. rodanvätesyra finnas båda formerna, HSCN o. HNCS (den senare ingår i senapsolja; jfr Rodanföreningar). K n a 11 s y r a, HONC, som bl. a. ingår i knallkvicksilver, innehåller tvåvärt kol (isocyangruppen —N:C). C y a n a m i d, H_2NCN, som ingår i kalkkväve o. framställes därur, polymeriseras lätt till dicyandiamid o. melamin (se d. o.). Jfr Nitriler.

Cyani'der, salter av cyanvätesyra (blåsyra). N a t r i u m c y a n i d el. c y a n n a t r i u m, NaCN, framställes ur kalkkväve genom sammansmältning med koksalt el. num. i regel ur natrium, torr ammoniakgas o. kol (först bildas natriumamid). K a l i u m c y a n i d el. c y a n k a l i u m, KCN, framställes genom upphettning av pottaska o. kol i ammoniak- el. kvävgasström o. erhålles äv. ur förbrukad reningsmassa från gasverk. Båda dessa salter ha stor teknisk användning, bl. a. vid extraktion av silver o. guld ur malmer samt galvanisk utfällning av metaller (silver, guld, koppar, zink o. kadmium). Dessa o. en del andra tunga metaller bilda näml. lätt komplexa cyanider, t. ex. $NaAg(CN)_2$ (jfr Blodlutsalt o. Berlinerblått). Flertalet cyanider ge med utsp. syror fri blåsyra o. äro därför ytterst giftiga.

Cyani'ner (av grek. *ky'anos,* mörkblå), en grupp blå o. röda syntetiskt framställda färgämnen, som äro derivat av kinolin (innehålia ej cyan; namnet syftar på färgen). Användas som sensibilisatorer vid framställning av fotografiska skikt med känslighet äv. för röda o. infraröda strålar.

Cyanophy'ceae, b l å g r ö n a a l g e r, en från övriga alger fristående grupp, som jämte bakterierna bildar avdelningen *Schisophyta* av kryptogamerna. Encelliga former el. celltrådar fria el. förenade i kolonier. Förökning enbart genom cellernas tudelning. Jämte klorofyll innehålla kloroplasterna blåa, blågröna, violetta el. röda färgämnen. Leva i vatten el. på fuktig jord; några ingå äv. i lavbålar.

Cyanos [-nå's] (av grek. *ky'anos,* mörkblå), sjuklig blåfärgning av hud o. slemhinnor, förorsakad av försämrad blodcirkulation el. av lungsjukdomar. Uppträder bl. a. vid b l å s j u k a, medfödd förträngning av lungartären.

Cyanotypi', dets. som blåkopiering.

Cyanväte el. c y a n v ä t e s y r a, dets. som blåsyra. Användes till utrotning av ohyra (cyanväterökning).

Cycadales, c y k a d é e r, k o t t e p a l m e r, grupp av nakenfröiga växter. Stammar ogrenade el. föga grenade, blad vanl. fjäderlikt pardelade, samlade 1 en toppställd rosett. Skildkönade; blommor utan hylle. Fröämnena avfalla före befruktningen. Hankropparna äro självrörliga. Frö stenfruktsartat. Hit hör den enda familjen *Cycada'ceae* med ett 90-tal arter i tropiska o. subtropiska trakter, fördelade på 9 släkten.

Cycadofi'lices, *Pteridosper' mae,* klass av utdöda, ormbunksliknn. gymnospermer (nakenfröiga växter). Blad stora, rikt delade med gaffelgrenat skaft. Mikrosporangier (pollensäckar) talrika på bladen; makrosporangier stora, på grenade skaft, avföllo oöppnade (voro alltså verkliga frön). Hit körde släktet *Lyginodendron.*

Cy'cas, ett släkte kottepalmer (fam. *Cycadaceae),* 16 arter i tropiska Asien, Australien o. Polynesien. Stammar i regel ogrenade, blad flerårigа, läderartade, pardelade o. i knoppen inrullade. Den kotteliknande hanblomman utvecklas i stamspetsen. Honblomman, som har intill 8 stora fröämnen på varje fruktblad, genomväxes av stammen. Märgen av *C. circina'lis* (Ostindien) o. *C. revolufta* (s. Japan) användes som sago (se d. o.). Den senare arten odlas ofta i växthus; dess blad användas till begravningskransar (»palmblad»).

Cyola'men, örtsläkte (fam. *Primulaceae),* 16 arter i Alperna o. Medelhavsländerna, med plattrunda, i jordbrynet sittande knölstammar, hjärtlikt el. njurlikt rundade, långskaftade, något köttiga blad. Blommor ensamma, lutande på långa stänglar, med spetsade, skarpt tillbakaböjda kronflikar. Frukterna nedföras till marken genom spiralformig hoprullning av skaften. Flera arter odlas som krukväxter, särsk. *C. latifo'lium* (Medelhavsländerna).

Cydo'nia, växtsläkte (fam. *Rosaceae),* 3 arter i Europa o. Asien. Små träd el. buskar med breda, på frukten kvarsittande foderblad o. flera frön i varje fruktrum. *C. vulga'ris,* kvitten (sannolikt från Orienten), har äggrunda, undertill ludna blad, rödvita blommor o. gröngula päron- el. äppleliknande frukter. Medicinalväxt. Stammarna användas som grundstammar vid uppdragning av dvärgpäronträd. *C. japo'nica* med scharlakansröda blommor, prydnadsbuske.

1. C y g n a u s, F r e d r i k (1807—81), finl. författare o. talare, prof. i estetik i Helsingfors 1854—67. C. skrev flera diktsamlingar o. skådespel av mindre betydelse samt hist. arb. (/. *Z. Duncker och hans omgifning,* 1858, m. fl.).

2. Cygneeus, U n o (1810—88), kusin till F. C, finl. skolman, grundläggare av folkskoleväsendet i Finland (1866 års skollag).

Cyg'nus, lat., Svanen, stjärnbild på n. stjärnhimlen något ö. om Lyran.

Cyk'el (av grek.), krets, kretslopp, tidrymd; grupp dikter el. berättelser med gemensamt el. likartat innehåll; velociped (av eng. *bicycle).*

Cykel främjandet, förening, stiftad 1934.

Cykla'derna, dets. som Kykladerna.

Cyk'ler, antal svängningar, användes inom radiotekniken för att angiva svängningstal; enheten utgör därvid cykler per sekund el. h e r t z. Vanligen användas de större enheterna kilocykler per sekund (förk. *kc/s)* = kilohertz *(kHz)* el. megacykler per sekund *(Mc/s)* = i.oon *kc/s.* Jfr Elektromagnetiska vågor.

Cyk'lisk (av grek. *kvk'los,* ring), förlöpande i kretslopp. Jfr Kretschmer.

Cykliska föreningar, en viktig o. omfattande grupp organiska föreningar, vilkas molekyler tänkas byggda så, att vissa atomer bilda slutna kedjor; äro dessa enbart kolatomer, kallas de i s o- el. k a r b o c y k 1 i s k a, men ingå andra grundämnen, ss. syre-, väte- el. svavelatomer tills. m. kolatomer i kedjan, kallas de h e t e r o c y k l i s k a.

Cyklohexa'n, C_0H_{12}, ett mättat cykliskt kolväte, som i betydande mängd ingår i rysk bergolja. Framställes även genom hydrering av bensol med nickelkatalysator.

^ Cyklohexanol [-å'l], h e x a 1 i'n, ofta förk.

Ord, som **saknas på C, torde** sökas på **K el. (för ryska ord) på H.**

a n o **1,** $C_8H_{11}OH$, en mättad cyklisk alkohol, som framställes genom hydrering av fenol med nickelkatalysator. Vätska med kamferartad lukt, kokp. 161°. Användes i torrsprit o. som lösningsmedel för cellulosanitrat. Utgångsmaterial vid framställning av adipinsyra.

Cyklohexanon [-å'n], ofta fork. a n o n, $C_6H_{10}O$, en cyklisk keton, som erhålles vid försiktig oxidation av cyklohexanol. Viktigt lösningsmedel.

Cykloi'd, den kurva, som beskrives av en punkt på omkretsen av en cirkel, när denna rullar på en rät linje; har formen av en rad på linjen stående bågar. Jfr Kretschmer.

Cyklon [-klå'n] (av grek. *kyk'los,* krets, omlopp). *Meteor.* Område för lågt lufttryck, inom vilket luften strömmar in från sidorna o. uppåt, varvid jordrotationen orsakar en virvlande rörelse. Inom vissa trakter av jorden bli cyklonerna synnerl. häftiga virvelstormar, ss. taifun i Japan. — *Tekn.* Anordning för utskiljning med centrifugalkraftens hjälp av damm o. andra partiklar, som medfölja en luftström, exempelvis vid dammfilter o. spåntransportörer.

Cyklo'per, dets. som kykloper.

Cyklotron [-trå'n], apparat för framställning av utomordentligt snabba, energirika gasjoner (jonstrålar), konstruerad av nobelpristagaren E. O. Lawrence. Bygger på principen att gasjoner från ett urladdningsrör av ett magnetfält bringas att röra sig i cirkelbanor, så att de upprepade gånger passera genom ett elektrostatiskt fält o. därigenom uppnå allt högre hastighet. Användes för studiet av atomkärnors struktur o. framställning av neutronstrålning o. artificiella radioelement. Jfr Elementomvandling, Neutroner o. Radioaktiva grundämnen.

Cylin'der (av grek. *kylin'dein,* rulla). *Geom.* Yta alstrad av en rät linje, generatrisen, när denna stödd mot en bestämd kurva, direktrisen, flyttar sig parallellt med sig själv; äv. den solida kropp som begränsas av en cylinderyta o. två densamma skärande parallella plan. Efter formen på direktrisen (cirkel, parabel osv.) benämnes cylindern c i r k u l ä r, p a r a b o l i s k osv. — *Tekn.* Den cirkulärcylindriska ihålighet hos en kolvmaskin, vari kolven går fram o. tillbaka.

Cylinderglas, dets. som cylinderlins.

Cylinderlins, glaslins, vars ena yta el. båda slipats i form av en cylinder. Användes i glasögon för att avhjälpa astigmatism.

Cylinderur, fickur, där orons axel har formen av en uppskuren cylinder, i vilken steghjulets tänder gripa in. Denna s. k. c y l i n d e r g å n g användes num. endast i billigare ur. Jfr Ankargång.

Cymaise [simä's], dets. som Cimaise.

Cymba'l (lat. *cym'balum),* urspr. musikinstrument i form av två ihåliga halvklot av metall, som slogos emot varandra. Senare benämning på bäcken, hackbräde, klockspel samt en liten skarp flöjtstämma i orgeln.

Cymol [-å'l], para-metyl-isopropyl-bensol, ett kolväte som ingår i många eteriska oljor o. erhålles ur en biprodukt (terpentin) vid framställning av sulfitcellulosa. Användes som råvara för framställning av toluol. — Kemiskt närbesläktad är k u m o l = isopropylbensol.

Cymö's säges en förgreningsform hos växterna vara, då en skottaxel insäller sin tillväxt (genom spetsens avdöende el. till följd av blombildning) o. sidoaxlar fortsätta grensystemets uppbyggande.

Cynan'chum, örtsläkte (fam. *Asclepiadaceae),* 200 arter i Europa o. Asien till Himalaya. Den enda hos oss C. *vincetox'icum,* tulkört, flerårig, intill meterhög med motsatta, helbräddade, spetsade blad o. vitaktiga blommor i långskaftade knippen från bladvecken. Frukt av 2 kapselartade småfrukter; fröna ha hårpensel. Värdväxt för tallens törskatesvamp *{Cronar'tium asclepia'deutn).* Bergmark i s. o. mell. Sveriges ö. kusttrakter.

Cy'nara, växtsläkte (fam. *Compositae),* n arteri Medelhavsländerna, med långa, flikade, tornbärande blad o. stora blomkorgar. C. *sco'lymus,* kronärtskocka (se bild), en intill 2 m hög, flerårig ört med violetta blommor, i s. o. mell. Sverige ofta odlad. De oöppnade blomkorgarna ätas.

Cy'niker, anhängare av den cyniska (k y n i s k a) skolan; rå, skamlös människa. — C y'n i s k, rå, hänsynslös, fräck. — C y n i s m', råhet, hänsynslöshet, fräckhet.

Cynogloss'um, växtsläkte (fam. *Borraginaceae),* c:a 70 arter. C. *officina'le,* munkfrat el. hundtunga, en tvåårig, mjukhårig, meterhög, illaluktande ört med lansettlika blad, i brunt, rött o. violett skiftande blommor samt ovala, taggiga delfrukter (se bild).

Cynosu'rus, grässläkte. C. *crista'tus,* kamäxing, ett på ängsmark växande, flerårigt, ljusgrönt gräs med glänsande, ensidigt skenax, bildat av mycket kortskaftade knippen av småax; användes ofta till gräsmattor i parker o. trädgårdar.

Cyn'thia, latinsk form för Kyntia.

Cyn'thus, latinsk form för Kyntos.

Cypera'oeae, h a l v g r ä s, växtfamilj, omfattande c:a a,600 enhjärtbladiga örter med vanl. skarpt trekantiga, oledade stammar o. smala, gräsliknande blad med sammanvuxna slidor. Blommor samlade i ax, en- el. tvåkönade, i regel nakna med 3 ståndare o. ett fruktämne med 2 el. 3 trådformade märkesflikar. Frömjölet överföres med vinden. Frukten en nöt. Hit höra bl. a. släktena *Carex, Cyperus, Eriopkorutn* o. *Scirpus.*

Cy'pern (grek. *Ky'pros,* lat. *Cy'prus,* turk. *Kibris),* ö i ö. Medelhavet. 9,251 kvkm, 449,000 inv. (1946), greker, turkar o. armenier. Saltutvinning. Utförsel av johannesbröd. Cypress o. koppar (lat. *cu'prutn)* torde ha uppkallats efter C. Huvudstad: Nicosia. — *Hist.* C, som var självständigt rike från noo-t. till 1489, har tillhört bl. a. egypterna, grekerna, romarna, Venedig, turkarna (1571—1878), från vilka alla skeden finnas minnesmärken. C. tillhör sed. 1878 England o. förklarades 1925 för britt, kronkoloni. Viktig örlogs- o. flygbas.

Cypernexpeditionen, svensk arkeologisk expedition till Cypern 1927—31, ledd av E. Gjerstad, finansierad av Cypernkommittén under kronprins Gustaf Adolfs ordförandeskap. Av de talrika lösa fynden, huvudsakl. keramik o. terrakottaskulpturer, tillföll c:a hälften sv. staten. Bl. utgrävda fasta lämningar märkas resterna av ett palats från 400-t. f. Kr. och en romersk teater.

Cy'perus, växtsläkte (fam. *Cyperaceae),* c:a 400 arter, de flesta i varmare trakter. Axen plattade med blommor i 2 rader. C. *papy'rus,* intill 3 m hög, i tropiska Afrikas sumpmarker o. floder; av stammarnas märg framställdes under forntiden »papyrus». *C. esculen'tus,* odlad i s. Medelhavsområdet o. tropiska Afrika, har underjordiska, näringsrika stamknölar, s. k. jordmandlar, ett viktigt födoämne.

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H

Cypress', namn på arter av barrträdssläktena *Cypressus* o. *Chamaecyparis.*

Cypria'nus, Thascius Caecilius (omkr. 200—258), kyrkofader, biskop i Kartago, var i sina skrifter målsman för biskopsämbetets myndighet; led martyrdöden under Valerianus. — C. tillskrives en trolldomsbok, känd från tidigaste medeltiden; spridd bland nord. allmoge under 1700- o. 1800-t.

Cypripe'dium, örtsläkte (fam. *Orckidaceae),* 28 arter på n. halvklotet. Blommor stora med 2 ståndarknappar o. en sko- el. säcklikt uppblåst läpp. *C. calce'olus,* guckusko, en intill halvmeterhög ört, vars blommor (se bild) ha gul läpp o. övriga kalkblad purpurbruna. Fuktig ängsmark i kalktrakter.

Cyrano de Bergerae [siranå' d° bärsj°rakk'], Sa vi ni en (1619—55), fransk krigare o. författare. Sårad 1640 ägnade han sig åt författarskap. Mest kända äro två fantastiska satirer *Histoire comique des états et empires de la lune* o. *Histoire comique des états et empires du soleil.* Genom Rostands drama »Cyrano de Bergerae» (1897) har C. blivit en typ för ridderlig o. trotsig idealism.

CyrenäVoa, i forntiden ett fruktbart landskap på n. kusten av Afrika, ö. om Stora Syrten. På 600-t. f.Kr. invandrade dit grek. kolonister av dorisk stam. Sedan C. tidvis varit självständigt, tidvis lydstat under Persien o. Egypten, kom det 96 f.Kr. under romarväldet. I 7=e årb. e.Kr. ödelades det av araberna. Huvudstad var Cyrene. —-C, som utgjorde en provins i ital. riksdelen I,ibia (Libyen), erövrades dec. 1940—febr. 1941 av britt, trupper under general Wavell men uppgavs åter inför en tysk-ital. motoffensiv april 1941, som nådde fram till Egyptens gräns. Den britt, garnisonen i Tobruk höll dock stånd. I nov. 1941 företogo britterna en offensiv under general Alan Cunningham, vilken i dec. s. å. ef tertr. av gen. Auchinleck, och nådde i början av jan. 1942 Agedabia. Tobrukgarnisonen befriades. Tyske gen. Rornmel återtog snabbt större delen av den förlorade terrängen, inringade Tobruk, som kapitulerade 21 juni, samt satte därefter in en kräftig stöt mot Egypten, vars gräns överskreds ett par dagar senare. Rommel hejdades i början av juli vid Alamein. I aug. övertog general Alexander befälet över britterna, som under okt.—dec. åter utdrevo axeltrupperna ur C. Sed. 1948 anlägger För. Stat. flygbaser vid Benghazi, Tobruk o. Mellaha. Jfr Alamein.

Cyre'ne, forntida stad i Cyrenaica, trol. grundad på 600-t. f.Kr., i ruiner redan på 300-t. e.Kr. Utgrävningar, påbörjade 1910, ha blottat märkliga byggnadsrester o. skulpturer (särsk. en Afrodite från hellenistisk tid).

Cyrill'us, latinsk form för Kyrillos.

Cy'rus, latinsk form för Kyros.

Cys'ta (lat., av grek. *hys'te,* blåsa), god- el. elakartad svulst, bestående av ett av en särskild vägg omgivet, slutet hålrum med flytande, vattentunt till gröttjockt innehåll.

Cysti'n, en svavelhaltig tvåbasisk aminosyra, som ingår i många äggviteämnen, särskilt hornämne (keratin). Framställes ur hår el. tagel. Cystin reduceras lätt (under klyvning av molekylen) till cyste i'n, en med alanin närbesläktad, svavelhaltig aminosyra. Denna reduktion är omvändbar o. anses spela stor roll vid cellandningen.

Cysti't, dets. som blåskatarr.

Cythe'ra, latinsk form för Kytera.

Cy'tisus, växtsläkte (fam. *Leguminosae),* c:a 50 arter buskar o. träd (s. Europa, v. Asien) med vanl. 3-fingrade blad o. gula blommor. *C. labur'num (Labur'num vulga're),* guldregn, med mattgröna blad, hängande, rikblommiga klasar, värdefull mörkbrun kärnved; odlas ofta i parker o. trädgårdar; frön giftiga.

Cytokromer f-krå'm-] (av grek. *ky'tos,* cell, hålighet, o. *kro'ma,* färg), tre röda färgämnen, som förekomma i levande celler o. deltaga i den inre andningen som syreöverförare. De bestå av en järnhaltig porf3'rin, förenad med ett äggviteämne, o. äro alltså närbesläktade med hemoglobin.

Cytologi' (av grek. *ky'tos,* hålighet, o. *lo'gos,* lära), cell ära, kallas den forskningsgren, vilken har till uppgift att klarlägga växt- o. djurcellens finare byggnad, dess utveckling o. förrättningar.

Cytoplas'ma (av grek. *ky'tos,* hålighet, o. *plas'ma,* vätska) el. protoplasma, den mer el. mindre korniga, segflytande delen av cellernas levande substans, belägen mellan kärnan o. cellväggen.

Czarniecki [tsjarnjätfski], Stefan (1599—1665), polsk fältherre, deltog i kriget mot Karl X Gustav. 1658 sändes han med en armé till Danmarks hjälp o. utmärkte sig särskilt vid intagandet av ön Als. Dog under ett krigståg i Volhynien.

Czartoryski [tsjartåriss'ki], polsk furstlig ätt av rutenskt-litauiskt ursprung, som sedan 1500-t. spelat en betyd, roll i polsk politik. Adam Jerzy C. (1770—l86r) var 1804—06 utrikesminister i Ryssland. Vid polska resningen 1831 utsågs han till president. Var därefter i Paris ledare för de polska emigranterna.

Czeladz [ts?e'latj], stad i s. Polen, vojevodskapet Katowice, i ett betyd, koldistrikt. 21,200 inv. (1938).

Czernin [tsjärr'nin], Ottokar (1872—1932), greve, österrik, statsman, österrik.-ung. utrikesminister dec. 1916—juli 1918. Verkade som sådan ehuru förgäves för en samförståndsfred men iakttog samtidigt strängt förbundstroheten mot Tyskland. Krigsmemoarer *(Im Weltkrieg,* 1919).

Czerny [tsjärr'ni], Karl (^gi—iSs?), österrik, pianist, tonsättare o. lärare. Studerade för Beethoven o. Clementi o. vann sedermera berömmelse som lärare. Utgav över 1,000 verk, bl. a. värdefulla tekniska studier: *Schule der Geläufigkeit* o. *Schule der Finget•)'ertigkeit* m. m.

Czestochowa [tsjä°ssståhå'va], ty. Tschen-Stochau, stad i s. Polen, vojevodskapet Kielce, vid övre Warte; järnvägsknut. 138,000 inv. (1939). Stor industri (tyg, metall, tändstickor m. m.). Berömt kloster med en »undergörande» madonnabild. Besökes årl. av omkr. 200,000 pilgrimer. — Klostret, som från 1620-t. till 1813 var starkt befäst, belägrades förgäves av svenskarna 9 nov.—16 dec. 1655. — Under Första världskr. besattes C. redan 3 aug. 1914 av tyskarna o. ånyo i sept. 1939. Intogs av ryssarna '"/j 1945. Klostret med bastioner, se bild.

Czibulka [tsjiboll'ka], Alphons (1843—94), ungersk musiker, bekant genom en mängd populära dansmelodier o. några operetter.

Cöster [köss'-], Fredrik Bernhard (1796—1878), författare, urspr. officer. Skrev bl. a. sången *Hell dig, du höga Nord!*

Cöthen [kö'-], stad i Sachsen-Anhalt, mell. Tyskland (Anhalt). 34.000 inv. (1939)-

Ord, som saknas på C, torde sökas på K el. (för ryska ord) på H.